

เหยื่อ
ที่มองไม่เห็น
ชีวิตของลูกที่แม่ถูกจำคุก

เหยื่อที่มองไม่เห็น ชีวิตของลูกที่แม่ถูกจำคุก

Invisible Victims: Lives of Children of Imprisoned Mothers

คำนำ

การรับรองข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและมาตรการที่มีใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิง (ข้อกำหนดกรุงเทพ) ในปี พ.ศ. 2553 ส่งผลให้นานาประเทศเริ่มหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับการปฏิรูประบบเรือนจำและกระบวนการยุติธรรมที่คำนึงถึงความแตกต่างเชิงเพศภาวะ หนึ่งในประเด็นหลักที่ข้อกำหนดกรุงเทพให้ความสำคัญเป็นพิเศษคือ การดูแลเด็กติดผู้ต้องขัง และการรักษาสายใยความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตร ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของเด็กเอง และเพื่อประสิทธิภาพในการกลับคืนสู่สังคมของผู้ต้องขังหญิงหลังพ้นโทษ

เมื่อสังคมกำหนดบทบาทให้บิดามารดามีหน้าที่เลี้ยงดูให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตร การจำคุกซึ่งเป็นการพรากสมาชิกครอบครัวออกจากกัน จึงไม่ได้สร้างผลกระทบแก่ตัวบุคคลผู้ที่ถูกจองจำเท่านั้น แต่บุตรของผู้ต้องขังยังจำต้องรับผลข้างเคียงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การศึกษาวิจัยในต่างประเทศชี้ให้เห็นว่าการติดคุกของแม่ส่งผลกระทบต่อลูกในหลากหลายมิติ อาทิ เพิ่มความเสี่ยงที่เด็กจะมีพฤติกรรมต่อต้านสังคม สร้างภาวะความเครียด และส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ของเด็ก อย่างไรก็ตามก็ อดความรู้อันลักษณะเดียวกันนี้ยังคงมีอยู่อย่างจำกัดในประเทศไทย

ปัจจุบันประเทศไทยมีผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำกว่า 45,000 คน และมีเด็กทารกที่อาศัยอยู่มารดาในเรือนจำประมาณ 300 คน การสำรวจข้อมูลผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทยประจำปี พ.ศ. 2561 ซึ่งจัดทำโดยทีไอเจพบว่า สัดส่วนของผู้ต้องขังหญิงที่เป็นแม่มีสูงถึง 78%

โดยกว่า 80% ของผู้ต้องขังหญิงกลุ่มนี้มีลูกที่อายุต่ำกว่า 20 ปี ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการใช้โทษจำคุกส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่เป็นผู้บริสุทธิ์จำนวนมาก ทั้งกลุ่มที่อยู่ในเรือนจำกับมารดาและกลุ่มที่อยู่ภายนอกเรือนจำ งานวิจัยเรื่อง “เหยื่อที่มองไม่เห็น” ฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์ขยายขอบเขตความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบทางสังคมของโทษจำคุกที่มีต่อบุคคลใกล้ชิดกับผู้ต้องขัง โดยเฉพาะบุตรของผู้ต้องขัง ในบริบทของสังคมไทย

งานวิจัยฉบับนี้ได้ตั้งคำถามที่สำคัญสำหรับนักยุติธรรมคำถามหนึ่ง นั่นคือ “สุดท้ายแล้วกระบวนการยุติธรรมทางอาญากำลังทำหน้าที่อย่างไรในสังคม” แน่ใจว่ามาตรการลงโทษทางอาญาเป็นสิ่งที่ยังต้องมีอยู่เพื่อคงสภาพบังคับของกฎหมาย แต่ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการทบทวนผลข้างเคียงจากโทษจำคุก และการออกแบบนโยบายหรือกลไกที่เหมาะสม เพื่อช่วยลดผลกระทบทางอ้อมของกระบวนการยุติธรรมต่อผู้ที่มีโชชะฎาการ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจะช่วยผสานช่องว่างระหว่างกระบวนการยุติธรรมกับความยุติธรรมตามความเป็นจริงของสังคม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายที่เป็นธรรมและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. กิตติพงษ์ กิตยารักษ์
ผู้อำนวยการสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย

กิตติกรรมประกาศ

สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทยขอขอบคุณกรมราชทัณฑ์และเรือนจำที่ให้ความอนุเคราะห์และอำนวยความสะดวกแก่คณะนักวิจัยในระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพรณ์ หะวานนท์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ธีรวัลย์ วรธนัทย์ หัวหน้าคณะนักวิจัย ตลอดจนคณะเจ้าหน้าที่ที่ร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูล และสนับสนุนการศึกษาวิจัยนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุดท้ายนี้ สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทยขอขอบคุณผู้ต้องขังหญิงจำนวน 441 คน รวมถึงครอบครัวของผู้ต้องขังจำนวน 25 ครอบครัว ที่ได้สละเวลาอันมีค่ามาร่วมให้ข้อมูล และร่วมแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

สถาบันฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย และมีส่วนช่วยในการยกระดับคุณภาพชีวิตของบุตรของผู้ต้องขังต่อไปในอนาคต

สารบัญ

คำนำ		1
กิตติกรรมประกาศ		3
บทที่ 1	บทนำ	9
	นัยยะสำคัญของการศึกษา “เหยื่อที่มองไม่เห็น” ในสังคมไทย	12
	แนวคิดในการศึกษาเหยื่อที่มองไม่เห็น	15
	สถานะความรู้ในเรื่องเหยื่อที่มองไม่เห็น	18
บทที่ 2	วิถีวิทยาการเข้าถึงชีวิตลูกซึ่งแม่ถูกจำคุก	35
	พื้นที่ของการศึกษา	37
	วิธีการเข้าถึงลูกที่แม่ถูกจำคุก	43
	กรอบแนวคิดในการศึกษา	44
	การศึกษาเรื่องราวชีวิตของผู้เล่าเรื่อง	49
	หลักการสนทนากับเด็ก	51
	การวิเคราะห์เรื่องเล่า	53
บทที่ 3	สภาวะครอบครัวก่อนแม่ถูกจำคุก	59
	บ้านที่มีสายใยผูกพันกับการรับมือการถูกจำคุกของแม่	62
	บ้านที่อึดอัดขัดสนกับการรับมือการถูกจำคุกของแม่	67
	บ้านที่เปราะบางกับการรับมือการถูกจำคุกของแม่	72
บทที่ 4	สภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำและผลที่มีต่อลูก	83
	สภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำ	85
	ผลที่ลูกได้รับจากการถูกจำคุกของแม่	90
	สถานการณ์การจับกุม	92
	การจัดการการอยู่อาศัยของลูก	99
	ความยากลำบากทางการเงินของครอบครัว	101
	ความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานของลูก	104
	ตราบาปจากการที่แม่ถูกจำคุก	108
	การเรียนและพฤติกรรมออกนอกกลุ่มนอกลู่นอกทางของลูก	109

บทที่	กรณีศึกษาชีวิตลูกที่แม่ถูกจำคุก	115
5	เติบโตอย่างมีรากแก้ว	116
	เติบโตในครอบครัวข้ามรุ่น	124
	เติบโตได้ด้วยสายใยผูกพันกับแม่	129
	เติบโตได้แม่ไร้แม่	137
	เติบโตอย่างไร้ทิศทาง	144
	เติบโตอย่างไร้ราก	152
	บทที่	ชีวิตที่บริสุทธิ์ในเรือนจำ
6	ประสบการณ์การตั้งครรภ์ขณะอยู่ในเรือนจำ	161
	ใกล้คลอด	165
	การคลอดที่โรงพยาบาล	166
	เลี้ยงลูกในเรือนจำ	171
	เติบโตในเรือนจำ	174
	วันที่ลูกต้องออกไปสู่โลกภายนอก	175
บทที่	พลิกฟื้นชีวิตลูกที่แม่ถูกจำคุก	183
7	ประตูที่ปิดตายสำหรับความเป็นแม่	186
	ระยะห่างทางสังคมของเรือนจำกับโลกภายนอก	188
	สภาวะของบ้านที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ	191
	ชีวิตของลูกเมื่อแม่ถูกจำคุก	193
	เมื่อลูกต้องเติบโตในเรือนจำ	195
	สิทธิของเด็กในระบบยุติธรรมทางอาญา	197
	เริ่มต้นจากการสับเปลี่ยนฐานคิดในการลงโทษ	201
	มาตรการลงโทษโดยไม่ใช้เรือนจำ	203
	การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูกและครอบครัว	206
	การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตั้งครรภ์และเด็กในเรือนจำ	208
	การคุ้มครองและปกป้องลูกซึ่งอยู่ในสังคมภายนอก	211
บรรณานุกรม		215
ภาคผนวก		223

“...แม้จะมีเด็กได้รับผลกระทบในทางเลวร้ายจากการต้องโยกย้ายที่อยู่ อันเป็นผลมาจากการจำคุกแม่ แต่เด็กเหล่านี้แทบจะไม่ได้ได้รับความสนใจ และการดูแลเอาใจใส่จากผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารประเทศ นักวิชาการ นักวิจัย และชุมชน มีข้อมูลเพียงน้อยนิดที่จะช่วยนำประเด็นปัญหาเหล่านี้ ออกมาสู่พื้นที่สาธารณะ”

1 / บทนำ

หากมองอย่างผิวเผินเด็กซึ่งมีแม่อยู่ในเรือนจำอาจดูไม่แตกต่างจากกลุ่มประชากรในวัยเด็กโดยทั่วไป ในการสำรวจข้อมูลของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เด็กเหล่านี้อาจถูกนำไปนับจำนวนและจำแนกความแตกต่างตามอายุ การศึกษา ระดับสติปัญญา พฤติกรรม สุขภาพ รวมกับประชากรเด็กกลุ่มอื่นๆ เท่าที่ผ่านมามีจำนวนและการกระจายของเด็กที่มีแม่อยู่ในเรือนจำมักเป็นการคาดประมาณจากจำนวนผู้หญิงซึ่งอยู่ในเรือนจำโดยพิจารณาจากสัดส่วนของผู้หญิงซึ่งมีลูกก่อนเข้ามาในเรือนจำและจำนวนลูกโดยเฉลี่ย จากนั้นจึงคำนวณหาจำนวนเด็กซึ่งเป็นลูกของผู้หญิงกลุ่มนี้ ตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาได้คาดประมาณตัวเลขจำนวนเด็กซึ่งมีพ่อแม่อยู่ในเรือนจำจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจผู้ต้องขังทั่วประเทศพบว่าในปี 2550 ในจำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีทั่วประเทศ มีเด็กจำนวนสูงถึง 1.7 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.3 ของประชากรเด็กที่มีพ่อแม่หรือแม่อยู่ในเรือนจำ นอกจากนี้ยังพบอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของเด็กที่มีพ่อแม่อยู่ในเรือนจำในช่วงปี 2534-2550 กล่าวคืออัตราเพิ่มของเด็กซึ่งมีพ่อแม่อยู่ในเรือนจำเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 77 และอัตราเพิ่มของเด็กที่มีแม่อยู่ในเรือนจำเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 131 หากพิจารณาจากจำนวนพบว่า ในปี 2534 มีเด็กซึ่งมีแม่อยู่ในเรือนจำ 63,900 คน ตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นเป็น 147,400 ในปี 2550 (Christian, 2009)

สถานการณ์การเพิ่มขึ้นของผู้หญิงในเรือนจำเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อให้เกิดผลในระยะสั้นและระยะยาวหลายด้าน ในมุมมองของอาชญาวิทยา การลงโทษจำคุกเป็นกลไกการควบคุมทางสังคมเพื่อให้คนปฏิบัติตามกฎหมายเมื่อฝ่าฝืนย่อมต้องถูกลงโทษ มาตรการการจำคุกถูกสร้างขึ้นมาเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดให้หลบจำ ไม่ให้ผู้อื่นเอาเป็นเยี่ยงอย่าง และเป็นการนำผู้กระทำผิดออกไปจากสังคมระยะหนึ่งเพื่อเปิดโอกาสของ

การกระทำผิดซ้ำ และเพื่อปกป้องสาธารณะชนจากภัยอันตรายอันเกิดจากผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย นอกจากนี้ยังคาดหวังกันว่า ระบบของเรือนจำจะทำให้ผู้กระทำผิดได้รับการขัดเกลาใหม่ (re-socialize) ผ่านการควบคุมบังคับให้อยู่ในระเบียบวินัย การอดทนต่อความยากลำบาก และกระบวนการฟื้นฟูต่างๆ ที่ทางเรือนจำจัดให้ โดยคาดหวังว่าเมื่อผู้กระทำผิดพ้นโทษก็จะกลับไปเป็น “พลเมือง” ตามปกติของสังคมได้ต่อไป

ผลที่ติดตามมาจากการใช้ระบบของเรือนจำเป็นมาตรการหลักในการลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎหมายมีมากมายเกินกว่าที่องค์ความรู้ในทางอาชญาวิทยาในยุคแรกๆ คาดหมายไว้ เช่น การใช้มาตรการการลงโทษจำคุกที่รุนแรงเพื่อลดการกระทำผิด กลับกลายเป็นมีผู้กระทำผิดมากขึ้น จนเกิดสภาวะการจำคุกประชาชนจำนวนมาก (mass imprisonment) ในหลายๆ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทยด้วย อัตราของผู้พ้นโทษที่มีการกระทำผิดซ้ำเพิ่มมากขึ้น และยังพบว่า ผู้ที่พ้นโทษมีแนวโน้มจะประสบความยากลำบากในการปรับตัว การถูกปฏิเสธจากสังคม ไม่ได้รับโอกาสในการทำงาน ซึ่งยิ่งทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำมากขึ้น

ผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองควรรับโทษมากน้อยเพียงใด เป็นเรื่องของฐานคิดที่เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ และแนวนโยบายทางการเมืองของผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศ เช่น การกระทำที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด แต่ละประเทศจะมีความเชื่อแนวทาง มาตรการ และการลงโทษที่แตกต่างกัน แต่โดยทั่วไปแล้ว การลงโทษผู้ละเมิดกฎหมายในยุคทันสมัย (modern society) จะมุ่งไปที่ตัวผู้กระทำผิดโดยตรง ส่วนผู้ที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการ กระทำผิดย่อมไม่ถูกลงโทษ หลักการนี้แสดงออกในกฎหมายซึ่งกำหนดให้มีการลงโทษผู้กระทำผิด ผู้มีส่วนร่วม หรือผู้สมคบคิดเท่านั้น ไม่สามารถลงโทษคนอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ได้ ซึ่งต่างจากการลงโทษในยุคก่อนทันสมัยที่อาจมีการลงโทษสมาชิกในครอบครัว รวมไปถึงญาติ พี่น้อง วงศ์วาน ของผู้กระทำผิดด้วย

อย่างไรก็ตาม ผลจากการลงโทษจำคุกบุคคลหนึ่งบุคคลใดมีความซับซ้อนมากไปกว่าการจับกุม การดำเนินคดี การพิจารณาคดี การตัดสินคดี และการลงโทษตามคำพิพากษา การจำคุกมีผลต่อชีวิตสังคมมากกว่าคำว่า “ผู้กระทำผิด” แต่มี “ผู้บริสุทธิ์” ที่ต้องพลอยฟ้าพลอยฝนได้รับโทษไปด้วย และอาจเป็นโทษที่หนักกว่า ยาวนานกว่า ที่ผู้กระทำผิดได้รับ (Shaw, 1990) ดังเช่นในกรณีของเด็กซึ่งเป็นลูกของผู้กระทำผิด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสืบ

สาวให้ชัดเจนว่า สุดท้ายแล้วระบบยุติธรรมทางอาญากำลังทำหน้าที่ (function) อย่างไรในสังคม หากการควบคุมทางสังคมโดยใช้การจำคุกนอกจากจะไม่ช่วยให้มีการกระทำผิดน้อยลงแล้ว ยังมีความเป็นไปได้สูงมากที่ผู้ซึ่งไม่ได้กระทำความผิดต้องได้รับโทษอีกด้วย สภาวาการณีนี้นี้สะท้อนให้เห็นว่ายังมีช่องว่างระหว่างความยุติธรรมทางอาญาสังคมกับความยุติธรรมทางสังคมที่หากไม่มีการดำเนินการแก้ไขอย่างจริงจังย่อมอาจสันคลอนการทำหน้าที่ของระบบยุติธรรมทางอาญาได้เพราะระบบนี้ไม่สามารถตอบสนองเป้าหมายสำคัญของสังคมคือการธำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมทางสังคม

การศึกษานี้ให้ความสนใจกับสถานการณ์ของสังคมไทยซึ่งมีอัตราการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงในระดับที่สูงมากเป็นอันดับ 1 ของโลก คำถามสำคัญคือสถานการณ์นี้ส่งผลอย่างไรกับลูกของผู้ต้องขังหญิงซึ่งยังเป็นเด็กต้องพึ่งพาพ่อแม่ โดยเชื่อว่า การเข้าถึงประสบการณ์ชีวิตของลูกซึ่งแม่ต้องโทษจำคุกจะต้องทำความเข้าใจกับสภาวะของความเป็นแม่ในเรือนจำสิ่งที่เกิดขึ้นกับครอบครัวซึ่งอุปการะเลี้ยงเด็ก และผลที่เกิดขึ้นกับเด็กในหลายๆ ด้าน การถูกจำคุกของแม่เป็นการขัดจังหวะชีวิตที่กำลังดำเนินไปของครอบครัวและเด็ก จึงเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงผลในทางลบที่ต้องเกิดขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีครอบครัวและเด็กที่สามารถต่อสู้กับความยากลำบากและอุปสรรคในชีวิตที่เกิดขึ้น สามารถก้าวผ่านเหตุการณ์วิกฤตในชีวิตไปได้ การทำความเข้าใจกับเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ผลในทางเลวร้ายกับลูกหรือการที่ลูกความสามารถก้าวไปสู่การมีชีวิตที่ดีได้แม่จะต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำจะช่วยให้สังคมนตระหนักถึงปัญหา ความจำเป็น และสามารถสร้างกลไกที่จะช่วยให้ลูกที่แม่ถูกจำคุกไม่ต้องรับการลงโทษในสิ่งที่เด็กมิได้เป็นผู้กระทำ

ผู้ที่ต้องรับโทษโดยที่ตัวเองมิได้เป็นผู้กระทำผิดหรือเป็นผู้บริสุทธิ์คือ “เหยื่อ” (victim) ซึ่งในกรณีลูกของผู้กระทำผิดหรือถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดเป็นเหยื่อซึ่งระบบยุติธรรมทางอาญาและระบบอื่นๆ ของสังคมมิได้ให้ตระหนักถึงหรือให้ความสำคัญ จึงมีการนิยามลูกของผู้กระทำผิดว่าเป็น “เหยื่อที่มองไม่เห็น” (invisible victim) หรือ “เหยื่อที่ถูกปกปิดไว้” (hidden victim) ผลอันเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับลูกซึ่งพ่อหรือแม่ถูกจำคุกถูกเรียกกันว่าเป็น “ความเสียหายที่ผิดเป้าหมาย” (collateral damage) ซึ่งหมายถึงผลที่เกิดขึ้นจากการใช้มาตรการในการลงโทษจำคุกเพื่อปราบปรามการกระทำผิด โดยเฉพาะเมื่อการใช้มาตรการนี้เป็นไปอย่างรุนแรงและเข้มข้น ตามนโยบายที่เรียกว่า “แข็งแกร่งกับอาชญากรรม” (tough on crime)

อย่างในกรณีของการปราบปรามยาเสพติดในหลายๆ ประเทศ (เช่น สหรัฐอเมริกา ไทย) ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ของการจำคุกประชาชนจำนวนมาก (mass imprisonment) ซึ่งลูกของผู้ที่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำต้องพลอยได้รับผลอันเลวร้ายไปด้วย

นัยยะสำคัญของการศึกษา “เหยื่อที่มองไม่เห็น” ในสังคมไทย

ไทยเป็นประเทศหนึ่งซึ่งเลือกใช้แนวทางที่แข็งแกร่งกับอาชญากรรมโดยมีเป้าหมายเพื่อปราบปรามยาเสพติด ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากสภาวะการณ์ที่เกิดการแพร่ระบาดของยาเสพติดในรูปแบบต่างๆ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การแพร่ระบาดของยาบ้าซึ่งเพิ่มขึ้นหลังจากที่รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีนโยบายการปราบปรามเฮโรอีนอย่างรุนแรงและเด็ดขาด โดยในปี 2519 ประเทศไทยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติยาเสพติดเป็นครั้งแรก แต่สภาวะการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดก็ไม่ลดลง ในช่วงปี 2538 เริ่มมีการใช้ยาอีซึ่งหมายถึงอีเฟดริน (ephedrine) มากขึ้นโดยกลุ่มผู้ใช้แรงงานได้นำมาใช้แทนยาบ้า ส่วนยาอีอีกชนิดหนึ่ง หมายถึงเอ็กซ์ตาซี (ecstasy) เป็นยาที่ได้เริ่มเข้ามาแพร่ระบาดในประเทศไทยมากขึ้นเช่นกัน แต่ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เช่น ผู้ชอบเที่ยวในสถานบันเทิง คนทำงานกลางคืน นักท่องเที่ยว ทั้งนี้เนื่องจากเอ็กซ์ตาซีมีราคาแพง อย่างไรก็ตามข้อมูลนี้ทำให้สังคมไทยเกิดความตื่นตระหนกว่า การใช้ยาเสพติดได้เริ่มแพร่ขยายจากกลุ่มของผู้ใช้แรงงานหรือผู้ทำงานหนักในระดับล่างไปสู่ประชากรกลุ่มอื่นๆ ในแหล่งบันเทิงในยามค่ำคืน เช่น บาร์ ผับ คาเฟ่ มีการใช้ยาเอ็กซ์ตัสในเครื่องดื่มขายกันอย่างแพร่หลาย

ปี 2537 ประเทศไทยได้เริ่มใช้นโยบายการปราบปรามยาเสพติดอย่างเด็ดขาด และรุนแรงจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดศักราชของการทำสงครามกับยาเสพติด ความรุนแรงของสงครามนี้ได้พุ่งถึงขีดสุดในปี 2546 รัฐบาลซึ่งมีพ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีได้มีการประกาศสงครามยาเสพติด (drug war) อย่างเป็นทางการผ่านการมอบนโยบายกับหน่วยงานราชการและผู้บริหารระดับสูงของประเทศอย่างชัดเจน (นภาพกรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2555a) และถึงแม้ว่าในปี 2545 ประเทศไทยจะได้มีพ.ร.บ.ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาโดยมองว่า ผู้เสพยาคือ “เหยื่อ” และเป็นผู้ป่วยซึ่งควรได้รับการรักษามากกว่าการลงโทษ แต่ความเข้มงวดของนิยามคำว่า การเป็นผู้เสพยาซึ่งเชื่อมโยงไปถึงบทบัญญัติแห่งกฎหมายในเรื่องครอบครองยาเพื่อเสพ ประกอบกับการอนุญาตให้มีการล่อซื้อแม้กับผู้ที่มียาจำนวนเพียงเล็กน้อย ทำให้ผู้เสพยาจำนวนไม่น้อย ตกอยู่ในฐานะของการเป็นผู้ครอบครองยาเสพติดเพื่อจำหน่าย

เช่น การมียาบ้าไว้ในครอบครองตั้งแต่ 15 เม็ดขึ้นไป ถือว่าเป็นการครอบครองเพื่อจำหน่าย แม้ว่าผู้ใช้นั้นจะมีไว้เพื่อเสพโดยมิได้จำหน่ายก็ตาม นอกจากนี้ยังมีความพยายามในการล่อซื้อผู้ที่มียาจำนวนน้อย โดยตำรวจวางแผนให้คนรู้จักกันล่อซื้อยาบ้าเพียงสองสามเม็ดจากผู้เสพ โดยผู้เสพนมองว่าเป็นการขอแบ่งซื้อเล็กๆ น้อยๆ จึงขายให้ แต่กลับถูกจับกุม เป็นต้น

สิ่งที่ตามมาจากการใช้นโยบายปราบปรามยาเสพติดอย่างรุนแรงและเด็ดขาด ทั้งในส่วนของกรณีศึกษาที่กฎหมายให้มีการลงโทษผู้เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดสูงมาก และการใช้มาตรการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราวที่มีการตั้งวงเงินประกันไว้สูง หรือในบางกรณีระบุว่าไม่ให้มีการปล่อยตัวชั่วคราว จำนวนผู้ถูกคุมขังในระหว่างการดำเนินคดีจึงพุ่งสูงเป็นประวัติการณ์ และเมื่อรวมกับผู้ที่ถูกตัดสินให้มีความผิด และต้องโทษเด็ดขาด ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังอย่างรวดเร็ว จนเกิดสภาวะที่เรียกว่า “คนล้นคุก” การจำคุกประชาชนจำนวนมาก (mass imprisonment) จึงปรากฏขึ้นในประเทศไทยอย่างชัดเจน

ยิ่งไปกว่านั้น สังคมไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในภาพรวมจำนวนผู้หญิงในเรือนจำจะน้อยกว่าผู้ชาย แต่อัตราส่วนของผู้ต้องขังต่อผู้ต้องขังชายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี 2558 ประเทศไทยมีผู้ต้องขังหญิงสูงถึงร้อยละ 14.5 ของผู้ต้องขังชาย สถานการณ์นี้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่มีอัตราส่วนของผู้ต้องขังหญิงต่อผู้ต้องขังชายสูงเป็นอันดับ 6 ของโลก รองจากฮ่องกง มาเก๊า โมนาโก เมียนมาร์ และการ์ตา และเมื่อพิจารณาจำนวนผู้ต้องขังหญิงต่อประชากร 100,000 คนแล้ว ปรากฏว่าไทยมีผู้ต้องขังหญิงอยู่ถึง 73.4 คน ซึ่งเป็นสัดส่วนผู้ต้องขังหญิงต่อแสนประชากรที่สูงที่สุดในโลก อันดับสองคือประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งมีผู้ต้องขังหญิง 63.0 ต่อแสนประชากร (กฤตยา อาชวนิชกุล และกุลภา วจนสาระ, 2558)

มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าร้อยละ 80 ของผู้ต้องขังหญิงถูกตัดสินลงโทษด้วยฐานความผิดที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ, 2555) โดยผู้หญิงอาจเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดทั้งทางตรงและทางอ้อม เส้นทางการเข้าสู่แวดวงยาเสพติดมีความหลากหลายเชื่อมโยงกับสถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมการบริโภคที่ก่อให้เกิดสภาวะที่เรียกว่าบริโภคนิยม นอกจากนี้กระบวนการที่ผู้หญิงเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดก็มีความซับซ้อน โดยอาจจะเริ่มต้นเข้ามาในวงการจากการเป็นผู้เสพยา

และกลายเป็นผู้ขายยา หรือการตัดสินใจเสี่ยงเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และยังมีกรณีที่ผู้หญิงต้องเข้าไปสู่แวดวงของยาเสพติดโดยไม่รู้ตัว โดยเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกทำให้กลายเป็นผู้สบคบค้ายาเสพติด และบางกรณีก็มาจากการตกเป็นแพะรับบาป คือแม่ไม่ได้กระทำผิดแต่ถูกโยนความผิดให้ (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ, 2555)

การเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงมีนัยถึงการเพิ่มขึ้นของเด็กที่ต้องดำรงชีวิตโดยไม่มีแม่อยู่ร่วมด้วย ข้อมูลที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า มากกว่า 3 ใน 4 ของผู้หญิงที่ถูกพิพากษาจำคุก เป็นแม่ซึ่งมีลูกที่ต้องเลี้ยงดู และประมาณ 2 ใน 3 เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการศึกษาในยุโรปและสหรัฐอเมริกาซึ่งให้ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันว่า การถูกจำคุกของพ่อแม่ส่งผลต่อลูกทั้งทางด้านจิตใจ สุขภาวะ พฤติกรรม สวัสดิการ และคุณภาพชีวิต ยิ่งหากเป็นกรณีที่แม่ถูกจำคุก ผลในทางลบต่อเด็กยิ่งมีมากขึ้นไปอีก มีการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าการจำคุกแม่ มีผลในทางลบต่อการที่เด็กจะเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ เด็กมีแนวโน้มจะขาดความมั่นคงทางด้านจิตใจ แปรลกแยกจากสังคม และต้องเผชิญกับความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจ (Epstein, 2014; Christian, 2009) การศึกษาในมลรัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกาพบว่า ลูกซึ่งพ่อถูกจำคุกมีแนวโน้มจะยังคงอยู่กับแม่หรืออยู่กับญาติพี่น้อง แต่ในกรณีที่แม่ถูกจำคุก มีความเป็นไปได้สูงมากที่ลูกจะถูกจัดการให้ไปอยู่กับผู้ดูแลที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง

ในประเทศไทย ยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่มุ่งความสนใจไปที่ลูกซึ่งได้รับผลกระทบจากการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ การศึกษาที่พอจะมีอยู่บ้างให้ความสนใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงเมื่อถูกจับกุม ดำเนินคดี และต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ชีวิตความเป็นอยู่ของลูกสะท้อนออกมาจากความรู้สึกของแม่ที่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ อันแสดงออกถึงความวิตกกังวลที่มีต่อลูก โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ซึ่งไม่มีคนมาเยี่ยมและไม่ได้รับข่าวคราวว่าลูกเป็นอย่างไรบ้าง (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ, 2555; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, 2555)

สถานการณ์ที่สังคมไทยมีผู้ต้องขังหญิงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องคือสัญญาณเตือนถึงความจำเป็นที่สังคมไทยจะต้องมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับลูกของผู้หญิง ซึ่งต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำอย่างจริงจังเพื่อนำความรู้นั้นมาเป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับระบบยุติธรรมทางอาญาโดยเฉพาะระบบการลงโทษ และการวางระบบสวัสดิการสังคม นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องมีการขับเคลื่อนให้ชุมชน

และองค์กรทางสังคม (เช่น โรงเรียน วัด องค์กรบริการส่วนท้องถิ่น) ได้ตระหนักในความเสียหายร่วม ที่อุบัติขึ้นมาพร้อมๆ กับสภาพการณ์การเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิง และเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน มีมนุษยธรรม และคำนึงถึงสิทธิของเด็กตามหลักปรัชญาสากล

การที่ลูกกับแม่ต้องแยกกันอยู่เพราะเหตุแห่งการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ เป็นสถานการณ์ที่แตกต่างไปจากการต้องแยกจากกันด้วยเหตุผลอื่นๆ เช่น การที่แม่ต้องไปทำงานในที่ห่างไกล หรือการที่แม่นำลูกไปฝากให้ญาติพี่น้องเลี้ยงดูในช่วงระยะเวลาที่แม่มีภาระในเรื่องจำเป็น หรือแม้แต่การที่แม่ต้องเจ็บป่วยและต้องเข้าไปรับการรักษาในโรงพยาบาล การเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่มักเป็นการจากไปอย่างกะทันหันไม่มีใครวางแผนล่วงหน้า คืออาจถูกจับกุมและไม่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวหรือที่เรียกกันว่าการประกันตัว การขาดรายได้ที่เคยได้รับ ความยากลำบากในการเข้าเยี่ยมแม่ที่เรือนจำ การถูกรังเกียจเด็ดจันท์จากคนรอบข้าง รวมไปถึงการที่ลูกอาจต้องโยกย้ายจากบ้านที่เคยอยู่อาศัยไปอยู่กับญาติพี่น้องหรือคนอื่น ทั้งหมดนี้ล้วนมีผลในทางเลวร้ายต่อเด็กอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประเด็นปัญหาของการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงในสังคมไทย จึงมิได้มีเฉพาะสถานะของคนล้นคุก สุขภาวะของเรือนจำ การเตรียมตัวให้ผู้ต้องขังออกมาใช้ชีวิตที่มีคุณภาพเมื่อพ้นโทษ หรือการป้องกันการกระทำผิดซ้ำเท่านั้น สิ่งที่สังคมมีแนวโน้มจะมองไม่เห็น มองข้าม หรือไม่ตระหนัก คือผู้ที่มีได้กระทำความผิดซึ่งตกเป็นเหยื่อของระบบการลงโทษทางอาญา ต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรงทั้งทางด้านจิตใจ สังคม วัฒนธรรม และโอกาสก้าวหน้าในชีวิต การเข้าถึงประเด็นปัญหาในเรื่องนี้เป็นระบบจึงมีความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการลงโทษให้มีผลกระทบต่อผู้บริสุทธิ์ให้น้อยที่สุด สังคมจะต้องขยายพรมแดนของระบบการลงโทษไปสู่การคุ้มครองดูแลเด็กซึ่งมีแนวโน้มจะได้รับผลในทางลบจากการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ

แนวคิดในการศึกษาเหยื่อที่มองไม่เห็น

การศึกษาทางด้านเหยื่อวิทยา (victimology) มีแนวโน้มจะให้ความสนใจกับบุคคลหรือองค์กรทางสังคมซึ่งถูกกระทำโดยตรงจากอาชญากร และมองว่าบุคคลหรือองค์กรทางสังคมที่กล่าวถึงนี้คือเหยื่อของอาชญากรรม ทั้งนี้ได้นิยามกระบวนกรกลายเป็นเหยื่อ (victimization)

ว่าหมายถึงเหตุการณ์ที่บุคคล ชุมชน หรือสถาบัน ถูกทำให้เสียหายหรือบาดเจ็บ หรืออาจหมายถึงบุคคลซึ่งได้รับผลกระทบจากบุคคลหรือเหตุการณ์ ถูกละเมิดสิทธิ ต้องตกอยู่ในความทุกข์ทรมาน ปราศจากการมีชีวิตที่ดี ส่วนหนึ่งของอาชญากรรมหมายถึง บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายทางด้านร่างกาย จิตใจหรือทรัพย์สิน โดยผู้ประกอบอาชญากรรม (Ball, 1983; Doerner & Lab, 1995; Hentig, 1948)

ความรู้ทางด้านอาชญาวิทยายังมีส่วนทำให้ระบบยุติธรรมทางอาญาที่ผ่านมามุ่งความสนใจไปที่ประเด็นในเรื่องของอาชญากรรมมากกว่าประเด็นที่เกี่ยวกับเหยื่อ เช่น ไม่ให้ความสนใจกับการเยียวยาเหยื่อ การช่วยเหลือเหยื่อให้สามารถเข้าถึงระบบยุติธรรมทางอาญา หรือการทำให้เหยื่อรู้สึกว่ามีสิทธิของตนเองได้รับการคุ้มครอง นอกจากนี้ระบบยุติธรรมทางอาญามีแนวโน้มจะแยกประเด็นในเรื่องของอาชญากรรมออกจากเรื่องของเหยื่อซึ่งมีส่วนทำให้มองข้ามเส้นทางที่เหยื่อถูกทำให้กลายเป็นผู้กระทำผิดหรืออาชญากร แม้ว่าระบบยุติธรรมทางอาญาในบางประเทศจะเริ่มให้ความสนใจกับประเด็นที่ผู้เคยตกเป็นเหยื่อจำเป็นต้องประกอบอาชญากรรมเพื่อการรอดของตนเอง อย่างเช่นในกรณีของผู้หญิงซึ่งถูกทำร้าย (battered women) โดยสามีหรือคู่ครองด้วยวิธีการต่างๆ และในที่สุดเกิดการฆ่าหรือพยายามฆ่าฝ่ายชาย โดยนำเสนอแนวคิดที่ไม่ควรนิยามผู้กระทำว่าเป็น “ฆาตกร” โดยผู้หญิงที่ตกอยู่ในสถานการณ์ดังกล่าวไม่สมควรถูกพิพากษาในแบบเดียวกับอาชญากรที่ฆ่าผู้อื่น อย่างในกรณีของอาชญากรรมทั่วๆ ไป แต่มุมมองในลักษณะนี้ยังมีอยู่อย่างจำกัด (Fattah, 1977; Stark, 2007; นภาพรณี หะวานนท์, 2555)

การศึกษานี้มองการจำคุกผู้หญิงซึ่งเป็นแม่ ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในเกือบทุกประเทศและส่งผลอันเลวร้ายต่อคนจำนวนมากที่มีได้เป็นผู้กระทำผิดบุคคลเหล่านี้อาจเป็นลูกหรือสมาชิกอื่นๆในครอบครัวและยังอาจมีผลกระทบในระดับโครงสร้างสังคมด้วย มีการศึกษาที่พบว่าเด็กหรือเยาวชนซึ่งแม่ถูกลงโทษจำคุกมีความเสี่ยงที่จะก้าวเข้าสู่เส้นทางของการกระทำผิดและในที่สุดก็ถูกจำคุก การจำคุกแม่จึงเป็นปรากฏการณ์ที่นำไปสู่วัฏจักรของการส่งต่อความด้อยโอกาสและการเป็นคนชายขอบจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (Olsen, 2013; Rebecca et al., 2013) การปล่อยให้ปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ดำเนินต่อไปโดยไม่พยายามแก้ไขจะยิ่งเป็นการเร่งให้มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการถูกจำคุกของพ่อแม่กับผลที่ลูกได้รับในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (social causation) เป็นเรื่องซับซ้อนด้วยเหตุ 2 ประการ ประการแรก ลูกของผู้ต้องขังต้องเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงหลายประการจนทำให้ยากที่จะชี้ชัดถึงสาเหตุที่ชัดเจน ประการที่สองเป็นการยากที่จะระบุลงไปว่า สิ่งที่เกิดกับลูกเป็นผลมาจากการที่พ่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ หรือเป็นผลมาจากภูมิหลังของครอบครัวนั่นเอง (เช่น ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การขาดระเบียบวินัยในการดำรงชีวิต การใช้ความรุนแรงในครอบครัว ความไม่สงบสุขในครอบครัว) ซึ่งแม้พ่อหรือแม่จะไม่ได้เข้าไปอยู่ในเรือนจำ ลูกก็อาจมีความเสี่ยงสูงที่จะต้องเติบโตขึ้นมาในสภาวะการณ์ที่ทำให้เป็นคนไม่มีวินัยในตนเอง ไม่รู้จักการควบคุมตนเอง หรือไม่มีความใฝ่ฝันถึงการมีอนาคตที่ดี (Robertson, 2007; Wright et al.; 1999)

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้มองว่า ไม่ว่าสภาวะแวดล้อมของครอบครัวจะเป็นอย่างไร การที่แม่ถูกจำคุกคือสภาวะวิกฤตที่เพิ่มหรือเร่งให้สภาวะแวดล้อมที่อาจไม่ดีอยู่แล้วเลวร้ายลงไปอีก เพราะเป็นการเปลี่ยนสภาวะแวดล้อมอย่างกะทันหัน ลูกจะเกิดความเครียด วิตกกังวล เป็นห่วงแม่ สถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่อาจยังทำให้ครอบครัวเผชิญกับภาวะวิกฤตมากขึ้น ดังนั้นการที่แม่ถูกจำคุกมีส่วนสำคัญที่ทำให้สภาวะการณ์ของครอบครัวเลวร้ายลง

ประเด็นคำถามที่การศึกษานี้ให้ความสนใจคือ เมื่อสังคมกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดู ให้ความรักความอบอุ่น ส่งเสียให้ลูกเล่าเรียน และเตรียมอนาคตที่ดีและเหมาะสมแก่ลูกเพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดีต่อไป แต่การที่แม่ไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้เพราะต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ อะไรจะเกิดขึ้นกับลูกของบุคคลเหล่านี้ เด็กซึ่งแม่ถูกส่งเข้าไปอยู่ในเรือนจำมักถูกเรียกว่าเป็นเหยื่อที่ซุกซ่อนตัวอยู่ (hidden victims) เพราะเป็นผู้ซึ่งได้รับชอกช้ำและเจ็บปวดอย่างรุนแรงจากอาชญากรรมซึ่งตนเองมิได้เป็นผู้กระทำหรือไม่ได้มีส่วนรู้เห็นด้วย และไม่ได้รับความสนใจจากสาธารณชน (Comfort, 2007) ประสบการณ์ของเด็กเหล่านี้จะเป็นอย่างไร จะทุกข์ทรมานมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ การศึกษาในหลายๆ สังคมแสดงให้เห็นว่า แม่คือผู้ที่ดูแลลูกใกล้ชิดมากกว่าพ่อ และในหลายๆกรณีแม่คือผู้รับผิดชอบในการเลี้ยงดูลูกแต่เพียงผู้เดียวเพราะได้เลิกร้างกับผู้เป็นพ่อของลูก ในกรณีนี้การจำคุกแม่จะส่งผลกระทบต่อลูกที่ยังพึ่งตนเองไม่ได้ นอกจากครอบครัวซึ่งโชคร้ายที่จะมีปู่ตายายหรือญาติที่ใกล้ชิดช่วยเข้ามาบรรเทา ในประเทศที่มีองค์กรสำหรับเด็กที่ไม่มีญาติที่น้องช่วยดูแลเด็กมีแนวโน้มจะถูกส่งไปยังองค์กรเหล่านี้ ความเจ็บปวดและการถูกทำร้ายทางด้านจิตใจของเด็ก

ที่ต้องออกจากสภาวะแวดล้อมที่เป็นครอบครัว ไปสู่สถานที่ซึ่งเป็นสถาบันที่มีเด็กอยู่รวมกัน และมีผู้ดูแลเป็นคนแปลกหน้า เป็นสภาวะที่ยากต่อการที่เด็กจะปรับตัว (Robertson, 2007; Christian, 2009)

ถึงแม้ว่าคนทั่วไปจะยอมรับว่าการลงโทษผู้กระทำผิดด้วยการจำคุกก่อให้เกิดผลร้ายกับลูกของผู้กระทำผิดอย่างไม่เป็นธรรม เพราะลูกคือผู้บริสุทธิ์ แต่ก็เป็นการยากที่สังคมจะยอมละเว้นการลงโทษจำคุกให้กับผู้กระทำผิดเพื่อเห็นแก่เด็ก กล่าวในเชิงทฤษฎี การลงโทษมีวัตถุประสงค์หลักคือการทำให้ผู้กระทำผิดได้รับความเจ็บปวด (Christie, 2000) แต่คำถามสำคัญคือ ความเจ็บปวดนั้นควรอยู่ในระดับใด ซึ่งเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับระบบคุณค่าของแต่ละสังคมซึ่งแตกต่างกันไป คนในสังคมจะต้องเป็นผู้ตั้งคำถามว่า ความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นจากการลงโทษทางอาญาเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่ โดยเฉพาะความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นกับผู้บริสุทธิ์ซึ่งเป็นลูกของผู้กระทำผิด

สถานะความรู้ในเรื่องเหยื่อที่มองไม่เห็น

การศึกษาเกี่ยวกับสภาวะการณ์ของลูกที่แม่ถูกจำคุกมีอยู่ค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะในประเทศซึ่งความรู้ทางด้านอาชญาวิทยายังมุ่งความสนใจไปที่ตัวปัญหาอาชญากรรมและให้ความสำคัญกับการปราบปรามอาชญากรรมโดยไม่คำนึงถึงผลข้างเคียงซึ่งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับอาชญากรรม และใช้นโยบายลงโทษผู้กระทำผิดด้วยการจำคุก ตัวอย่างที่ชัดเจนเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งมีการใช้นโยบายปราบปรามอาชญากรรมอย่างรุนแรงโดยเฉพาะการประกาศใช้นโยบายทำสงครามกับยาเสพติด ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มจำนวนของผู้ต้องขังอย่างรวดเร็วจนเกิดสภาวะที่เรียกว่า “การจำคุกประชาชนจำนวนมาก” (mass imprisonment) โดยผู้ซึ่งถูกจำคุกจะมาจากประชากรกลุ่มที่มีสถานะในระดับล่างของสังคม ได้แก่ คนเชื้อสายอาฟริกัน-อเมริกัน คนคนเชื้อสายสเปน/ปอร์ตุเกส คนที่ถูกจัดเป็นชนกลุ่มน้อย (Garland, 2001)

สภาวะการณ์การจำคุกอย่างล้นเกินปรากฏชัดเจนตั้งแต่ช่วงประมาณปี 2523 ที่มีลัทธิต่างๆ ในสหรัฐอเมริกาได้สร้างเรือนจำเพิ่มขึ้นอย่างมากมายเพื่อรองรับผู้ต้องขังที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว จนมีผู้กล่าวว่ารัฐได้เคลื่อนย้ายประชาชนจำนวนมากจากชุมชนหรือหมู่บ้านไปสู่เรือนจำโดยมิได้มีเป้าหมายเพื่อการฟื้นฟูหรือช่วยพัฒนาความสามารถของผู้ที่ถูกส่งเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ข้อมูลของรัฐแคลิฟอร์เนียแสดงให้เห็นว่า ในปี 2526 มลรัฐนี้มีเรือนจำของ

รัฐอยู่ 12 แห่ง แต่ปรากฏว่าในปี 2533 ได้มีการสร้างเรือนจำขนาดใหญ่ (penal complex) เพิ่มขึ้นอีก 14 แห่ง เพื่อคุมขังผู้ที่ถูกตัดสินว่ากระทำผิด 52,000 คน เรือนจำขนาดใหญ่เหล่านี้ล้วนตั้งอยู่ห่างไกลจากเมืองซึ่งเป็นที่อยู่ของครอบครัวของผู้ต้องขัง ภายในเรือนจำไม่มีสถานศึกษา ไม่มีสถานที่ฝึกงาน และไม่มีสถานพยาบาลที่เหมาะสม เรือนจำจึงเป็นสถานที่สำหรับการลงโทษเพียงอย่างเดียว (Simon, 2007)

ในช่วงปี 2526 ถึง ปี 2552 ผู้ต้องขังในเรือนจำของรัฐในประเทศสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 200,000 คนไปเป็น 1.5 ล้านคน และเมื่อนับรวมกับผู้ต้องขังในเรือนจำท้องถิ่นอีก 700,000 คนแล้ว สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีจำนวนผู้ต้องขังสูงที่สุดในโลก ในปี 2555 พบว่าเกือบ 1 ใน 4 ของผู้ต้องขังทั่วโลกอยู่ในสหรัฐอเมริกา ทั้งๆ ที่สหรัฐอเมริกา มีประชากรเพียงร้อยละ 5 ของประชากรโลก ประชากรของสหรัฐอเมริกา 100 คน จะมีผู้ต้องขัง 1 คน นับเป็นอัตราที่สูงกว่าประเทศในยุโรปตะวันตกประมาณ 5 ถึง 10 เท่า

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า มีการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงในประเทศสหรัฐอเมริกา สูงถึงร้อยละ 57 ในช่วงปี 2538 – 2548 ในขณะที่ผู้ต้องขังชายเพิ่มขึ้นร้อยละ 34 โดย 1 ใน 4 ของผู้ต้องขังหญิงเป็นแม่ ซึ่งลูกของผู้ต้องขังหญิงเหล่านี้มีอายุเฉลี่ย 8 ปี และผู้ต้องขังหญิงซึ่งมีลูกอายุต่ำกว่า 18 มีสูงถึงร้อยละ 63 ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่ามีเด็กจำนวนมากในสหรัฐอเมริกา ต้องผ่านประสบการณ์ของการมีแม่อยู่ในเรือนจำ ตัวเลขจากการคาดประมาณแสดงให้เห็นว่าจำนวนเด็กที่พ่อแม่อยู่ในเรือนจำเพิ่มขึ้นจาก 500,000 คน ในปี 2534 เป็น 1,498,800 คน ในปี 2542 (Mumola, 2000)

สภาวะของการจำคุกประชาชนจำนวนมากเกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยด้วยเช่นกัน ไทยเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียที่ต้องรับมือกับปัญหาการเป็นพื้นที่ส่งผ่านยาเสพติดจากบริเวณรอยต่อระหว่างไทยกับพม่าไปยังประเทศอื่นๆ และได้ดำเนินนโยบายตามแบบสหรัฐอเมริกา คือการทำสงครามกับยาเสพติด ทำให้ยาเสพติดมีราคาสูงกว่าต้นทุนการผลิตมาก ตลาดยาเสพติดภายในประเทศไทยเติบโตอย่างรวดเร็วผ่านกระบวนการกระตุ้นให้เกิดความต้องการเสพยา และนำยาเข้าสู่ตลาดในทุกระดับตั้งแต่หมู่บ้านไปจนถึงเมืองใหญ่ (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ, 2555a) รัฐบาลไทยได้ใช้นโยบายในการแก้ปัญหาด้วยการออกกฎหมายลงโทษผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดอย่างรุนแรง โดยเฉพาะการออกกฎหมาย

ซึ่งนิยามการมีส่วนร่วมครอบคลุมไปถึงภรรยาหรือคู่ครองซึ่งแม้จะไม่ได้รู้เห็นกับเรื่องยาเสพติดโดยตรง แต่อยู่ในสถานการณ์ที่ถูกทำให้กลายเป็นผู้ผิดกฎหมายยาเสพติด เช่น อยู่ในบ้านหรือยานพาหนะซึ่งมีการตรวจพบยาเสพติด หรือนำของไปส่งให้สามีหรือคู่รักโดยที่ตนเองไม่รู้ ว่าสิ่งนั้นบรรจุยาเสพติดอยู่ ทำให้จำนวนผู้หญิงซึ่งถูกจับกุมและลงโทษจำคุกด้วยคดียาเสพติดของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วว่าไทยเป็นประเทศซึ่งมีอัตราส่วนของผู้หญิงต่อผู้ต้องขังชายสูงที่สุดในโลก หากนำสถานการณ์นี้มาประกอบกับข้อมูลที่บ่งบอกว่า ผู้หญิงในประเทศไทยร้อยละ 76 มีลูกที่ต้องเลี้ยงดูแล้ว จะเห็นว่า เมื่อจำนวนผู้หญิงถูกจำคุกเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จำนวนเด็กที่ต้องเติบโตขึ้นมาโดยมีแม่อยู่ในเรือนจำย่อมสูงตามไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าผู้ที่อยู่ในเรือนจำส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชากรที่ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำ มีญาติพี่น้องหรือเครือข่ายที่จะให้ความช่วยเหลือค่อนข้างจำกัด ทำให้สภาวะของครอบครัวโดยเฉพาะเด็กตกอยู่ในสภาวะของความเสี่ยงที่จะเผชิญกับการเติบโตขึ้นมาท่ามกลางความขาดแคลนในด้านต่างๆ (นภาพรณ ะหวานนท์ และคณะ, 2555a; Hairston, 2007; Maruschak et al., 2010; Glaze & Maruschak, 2008) เช่น ข้อมูลจากประเทศสหรัฐอเมริกาแสดงให้เห็นว่าเด็กซึ่งเป็นอาฟริกัน-อเมริกันมีพ่อหรือแม่อยู่ในเรือนจำสูงกว่าเด็กผิวขาวถึง 9 เท่า และยังพบว่าร้อยละ 46 ของผู้ต้องขังที่เป็นพ่อหรือแม่อยู่กับลูกผิวสีอย่างน้อย 1 คน (Mumola, 2000)

ถึงแม้ว่าปรากฏการณ์การเพิ่มจำนวนของผู้ต้องขังอย่างรวดเร็วในหลายๆ ประเทศจะนำไปสู่การทบทวนแนวนโยบายการลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญาอย่างรุนแรงและใช้การจำคุกเป็นมาตรการหลักในการลงโทษ แต่กลับพบว่าความสนใจในเรื่องนี้มุ่งไปที่ความล้มเหลวในการใช้การลงโทษที่รุนแรงเพื่อให้คนกลัวเกรงการกระทำผิด ซึ่งจะเป็นหนทางไปสู่การลดอาชญากรรมลง (ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือยังมี การปราบปรามยาเสพติดอย่างรุนแรงด้วยนโยบายทำสงครามกับยาเสพติด แต่กลับปรากฏว่ามีการแพร่ระบาดของยาเสพติดมากขึ้น) แต่การศึกษาผลของการจำคุกที่มีต่อผู้บริสุทธิ์และอยู่ในฐานะที่ไม่อาจปกป้องตนเองหรือหลีกเลี่ยงสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ยังนับว่ามีน้อยมาก และยังคงจำกัดอยู่เพียงบางสังคมหรือบางประเทศเท่านั้น

ความรู้ที่มีอยู่เกี่ยวกับลูกที่แม่อยู่ในเรือนจำแสดงให้เห็นว่า การถูกจำคุกของแม่ส่งผลโดยตรงและทันทีกับความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก เพราะแม่ถูกพรากไปจากลูก และยังคงผลต่อครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญ การจำคุกแม่ทำให้ครอบครัวที่เคยมีคุณภาพเสียสมดุลหรืออาจแตกออกเป็นส่วนตัวเพราะขาดบุคคลสำคัญช่วยยึดเหนี่ยว การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างแม่ ลูก และครอบครัว ทำได้เพียงการไปเยี่ยมแม่ที่เรือนจำ ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่แล้วมีข้อจำกัดมากมาย นอกจากนี้ครอบครัวยังมีแนวโน้มต้องเผชิญกับความยากลำบากในเรื่องเศรษฐกิจ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะทางการเงินไม่ดีนัก เพราะต้องสูญเสียรายได้ที่แม่เคยหาเลี้ยงดูครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้นครอบครัวและลูกอาจได้รับการปฏิเสธ ต่อต้านหรือไม่ยอมรับจากคนในละแวกบ้านละชุมชนอีกด้วย สภาวารณดังกล่าวมานี้มีผลทางด้านอารมณ์และจิตใจของลูก อาจมีผลทำให้ผลการเรียนของลูกต่ำลงหรือในบางกรณีอาจยุติการเรียน บางคนอาจกลายเป็นเด็กเศร้าซึม เก็บตัว ก้าวร้าว หรือต่อต้านสังคม

ความสัมพันธ์ของลูกและครอบครัวเมื่อแม่ถูกจำคุก

นอกจากการจำคุกจะมีผลทำให้แม่ต้องเข้าไปอยู่ในสถานที่ควบคุมอย่างเข้มงวด ไร้อิสรภาพนับเป็นการลงโทษที่รุนแรงสำหรับความเป็นมนุษย์แล้วการจำคุกยังส่งผลกระทบต่อครอบครัว และลูกของผู้ต้องขังหญิงซึ่งมีผู้ใช้คำว่า “เงาของคุณ” (Codd, 2008) ซึ่งแผ่ขยายไปยังคนอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ผู้กระทำความผิดด้วย แต่ระบบยุติธรรมทางอาญาจะตีกรอบแนวคิดและการดำเนินงานจำกัดอยู่เฉพาะผู้กระทำความผิด การศึกษาในประเทศอังกฤษ (Delgado, 2011) พบความซับซ้อนของการศึกษาผลของการจำคุกพ่อหรือแม่ที่มีต่อครอบครัว เพราะในบางกรณีความเครียดของครอบครัวเกิดจากการประกอบอาชีพการรวม แต่ในบางกรณีก็เป็นผลมาจากการต้องแยกจากกันหรือความยากลำบากอื่นๆ อันเกิดจากการถูกจำคุกของพ่อหรือแม่ หรือในบางกรณีครอบครัวมีปัญหาหลายอย่างมาก่อนที่การจำคุกจะเกิดขึ้น เช่น ความรุนแรงในครอบครัว ความอึดอัดขัดสน การใช้ยาเสพติด หรือพฤติกรรมที่เป็นอาชญากรรม

การจำคุกจึงเป็นเสมือนฟางเส้นสุดท้ายที่ทำให้ครอบครัวล่มสลาย การบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับแม่ขณะที่แม่อยู่ในเรือนจำมีความสำคัญมากต่อการปรับตัวของลูก โอกาสในการติดต่อกันเป็นประจำเป็นสิ่งสำคัญทั้งสำหรับลูก แม่ และผู้ดูแลเด็ก (Poehlmann et al., 2008; Alejos, 2005) การบำรุงรักษาความสัมพันธ์อาจทำได้หลายแบบ ในสหรัฐอเมริกา การติดต่อระหว่างพ่อแม่กับลูกมักจะผ่านทางกรเขียนจดหมายและการโทรศัพท์มากกว่า

การเยี่ยมเยียน (Maruschak et al., 2010) จากการสำรวจผู้ต้องขังในรัฐต่างๆ ในปี 2550 พบว่า เกินครึ่งของผู้ต้องขังมีการเขียนจดหมายถึงลูกเดือนละอย่างน้อย 1 ครั้ง และประมาณร้อยละ 38 โทรศัพทคุยกับลูกทุกเดือน มากกว่า 3 ใน 4 มีการติดต่อกันโดยการเขียนจดหมาย แต่ใน ส่วนของการเยี่ยมเยียนกลับพบว่าผู้ต้องขังน้อยกว่าครึ่งหนึ่งเคยมีลูกมาเยี่ยมขณะอยู่ในเรือน จำ (Glaze & Maruschak, 2008)

การศึกษาเชิงคุณภาพในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่า การมีลูกและสมาชิกในครอบครัว มาเยี่ยมมีส่วนสำคัญในการธำรงรักษาความสัมพันธ์ที่กระห่างแม่กับลูก แม้ว่าลูกจะไม่สามารถ มาเยี่ยมได้บ่อยนัก เพราะต้องไปโรงเรียน แต่การมีญาติพี่น้องมาเยี่ยมและส่งข่าวเกี่ยวกับลูก มีส่วนสำคัญในการธำรงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกในระหว่างที่แม่อยู่ในเรือนจำ มีผลในทางบวกต่อสภาวะทางด้านอารมณ์ จิตใจ และกำลังใจ ทั้งของแม่และลูก (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล; 2555; นภาพรณ ะหวานนท์ และคณะ, 2555; นภาพรณ ะหวานนท์ และคณะ, 2555b)

อุปสรรคของการเยี่ยมแม่ในเรือนจำ

การเยี่ยมเยียนอาจมีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะระยะทางระหว่างที่พักอาศัย กับเรือนจำ ซึ่งอาจต้องมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางสูง มีข้อมูลแสดงให้เห็นว่ายิ่งเรือนจำมีความ ห่างไกลจากบ้านของผู้มาเยี่ยม โอกาสที่ผู้ต้องขังจะได้รับการเยี่ยมในช่วงหนึ่งเดือนที่ผ่านมา ยิ่งมีน้อยลงไป มีผู้ต้องขังร้อยละ 54 ที่บ้านอยู่ห่างจากเรือนจำเกิน 80 กิโลเมตร มีลูกมาเยี่ยม ในช่วง 1 เดือนที่ผ่านมา เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ซึ่งบ้านอยู่ห่างออกไปเกินกว่า 160 กิโลเมตร มีผู้ต้องขังมีลูกมาเยี่ยมเพียงร้อยละ 30 เท่านั้น และในกรณีของผู้ที่บ้านอยู่ห่างเกิน 800 กิโลเมตร มีผู้ต้องขังเพียงร้อยละ 16 ที่มีลูกมาเยี่ยม (Hairston, 2007) สถานที่ตั้งของเรือนจำจึง มีผลอย่างยิ่งต่อความสามารถในการเข้าถึงของผู้ที่จะพาลูกของผู้ต้องขังมาเยี่ยม ไม่ว่าจะ เป็นการมาเยี่ยมพ่อหรือแม่ ความยากลำบากในการเยี่ยมหรือระยะเวลาที่นานเกินไปที่ลูกต้อง เฝ้ารอเพื่อจะได้พบพ่อหรือแม่ ประกอบกับเมื่อได้เยี่ยมกลับมีเวลาเพียงสั้นๆ และไม่มีโอกาส ได้กอดได้แสดงความรู้สึกที่สร้างความปลอดภัย ทำให้เด็กยิ่งมีความเศร้า ปวดร้าว และอาจ รู้สึกห่างเหินกับพ่อหรือแม่มากขึ้นเรื่อยๆ

การศึกษาในประเทศไทยก็พบข้อจำกัดที่คล้ายคลึงกัน คือความยากลำบากในการเดินทางซึ่งต้องใช้เวลานานและค่าใช้จ่ายซึ่งค่อนข้างสูงสำหรับผู้มีรายได้อาจจำกัด และการเข้าเยี่ยมต้องใช้เวลาในการรอนาน แต่มีเวลาในการพูดคุยทางโทรศัพท์ผ่านกระจกซึ่งกั้นระหว่างผู้ต้องขังกับผู้มาเยี่ยม โดยจำกัดเวลาเยี่ยมเพียง 15-20 นาที ความยากลำบากในการเดินทาง การต้องรอคอยการเยี่ยมเป็นเวลานาน และบรรยากาศการเยี่ยมที่เป็นอุปสรรคในการพูดคุย ทำให้ลูกมีประสบการณ์ในทางลบกับการมาเยี่ยมแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำ จนทำให้ไม่ต้องการมาเยี่ยมแม่อีกต่อไป ตรงกันข้าม หากมีการจัดสถานที่การเยี่ยมให้ดูมีความอบอุ่น เป็นมิตร เจ้าหน้าที่ไม่มีท่าทีที่เข้มงวดเกินไปในเรื่องกฎเกณฑ์จนทำให้เด็กเครียด หรือแม้แต่การเปิดโอกาสให้มีการสัมผัสร่างกาย เช่น การกอด การสัมผัสที่แสดงถึงความรักความคิดถึง ก็จะทำให้การเยี่ยมมามีคุณภาพเพียงพอที่จะส่งผลในทางบวกกับลูก (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ, 2555b; Poehlmann et al., 2010)

การจัดการเรื่องการอยู่อาศัยและผู้ดูแลเด็ก

ลูกซึ่งแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมีความเสี่ยงสูงมากที่จะต้องเผชิญกับการถูกตัดความสัมพันธ์จากผู้เป็นที่รักและผูกพัน นำไปสู่ความสะเทือนใจ วิตกกังวล และความขมขื่น เด็กอาจถูกส่งตัวไปอยู่กับญาติพี่น้องที่อาจไม่คุ้นเคย หรือถูกส่งไปยังสถานรับเลี้ยงเด็ก ซึ่งทำให้ปัญหาต่างๆ เพิ่มมากขึ้น (Smyth, 2012) การศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าการจำคุกแม่มักนำไปสู่สภาวะการกระทำที่让孩子ต้องถูกนำไปไว้ในสถานที่อื่นซึ่งไม่ใช่บ้านของตนเอง การต้องเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยมีผลในทางลบต่อลูก โดยเฉพาะการโยกย้ายซึ่งเชื่อมโยงกับการถูกจำคุกของแม่ (Mumola, 2000; Johnson & Waldfogel, 2002; Hanlon et al., 2007) การศึกษาเหล่านี้ให้ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันว่า การย้ายที่อยู่ของเด็กและสภาวะการขาดความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของเด็กมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นภายหลังการถูกจำคุกของแม่และมีผลในทางลบต่อเด็ก แต่การศึกษาที่ผ่านมายังคงขาดข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัวในช่วงก่อนและระหว่างที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ดังนั้นจึงยังคงต้องมีการวิจัยที่นำประเด็นในเรื่องความสัมพันธ์ของแม่กับลูกเข้ามาร่วมพิจารณาไปพร้อมกับสภาวะการถูกจำคุกของแม่

ประเด็นสำคัญที่มีผลต่อลูกเมื่อแม่ถูกจำคุกได้แก่ ผู้เลี้ยงดูเด็กในระหว่างที่แม่ถูกจำคุก การศึกษาในสหรัฐอเมริกาพบว่า ส่วนใหญ่แล้วหากพ่อถูกจำคุก ลูกจะยังคงอยู่กับแม่ (Glaze & Maruschak, 2008) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ในกรณีที่พ่อจะถูกจำคุก ลูกอาจได้รับผล

กระทบในเรื่องของที่อยู่อาศัยน้อยมาก ทั้งนี้เพราะก่อนถูกจำคุกพ่อก็ไม่ค่อยได้อยู่บ้านและไม่มีส่วนในการดูแลลูกในแต่ละวัน แต่หากเป็นกรณีที่พ่อและแม่อยู่ร่วมกัน และช่วยกันเลี้ยงดูลูก การที่พ่อถูกจำคุกจะหยุดยั้งการดำเนินชีวิตตามปกติของครอบครัว การวิจัยในประเทศเดนมาร์กพบว่าเด็กที่มีพ่อถูกจำคุกจะถูกย้ายสถานที่อยู่ สูงเป็นสองเท่าของเด็กที่พ่อไม่ได้ติดคุก ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างการติดคุกของพ่อกับการต้องย้ายที่อยู่อาศัยของลูก (Olsen, 2013)

ในทางตรงกันข้าม หากแม่ถูกจำคุก ส่วนใหญ่แล้วเด็กมักจะอยู่กับปู่ย่าหรือตายาย ซึ่งจะเป็นหลักในการทำหน้าที่ดูแลเด็ก ในกรณีนี้อาจเกิดสภาวะที่ระบบของครอบครัวได้รับความกระทบกระเทือน เพราะผู้ทำหน้าที่หลักในการดูแลเด็กเปลี่ยนไป เด็กอาจรู้สึกขาดความมั่นคงปลอดภัย ขาดความอบอุ่น หรือมีความรู้สึกที่ไม่เหมือนเดิม อันจะมีผลต่อสุขภาพทางกาย อารมณ์ และพัฒนาการของเด็ก (Dallaire, 2007; Poehlmann, 2010) ในกรณีที่แม่ถูกจำคุกและลูกต้องเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย เพื่อให้มีผู้ที่สามารถดูแลเด็กต่อไปได้ จะส่งผลในทางลบทั้งต่อผู้หญิงซึ่งเป็นแม่และลูกไปพร้อมๆ กัน การที่ลูกต้องถูกโยกย้ายที่อยู่ทำให้ผู้หญิงไม่เพียงแต่ถูกลงโทษด้วยการจำคุกเท่านั้น แต่ยังได้รับความกระทบกระเทือนใจจากการที่ลูกของตนเองต้องถูกโยกย้ายไปอยู่ในที่แปลกใหม่ด้วย (Smyth, 2012) ในส่วนของเด็กนอกจากต้องเผชิญกับการไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคยแล้ว ในหลายๆกรณีเด็กยังอาจถูกนำไปฝากไว้ในที่ต่างๆ การถูกโยกย้ายซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้เด็กรู้สึกขาดความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยและต้องมีการปรับตัวบ่อยครั้ง เป็นการสร้างสภาวะเจ็บปวดและชอกช้ำ เด็กอาจมีความเครียดวิตกกังวล อยากฆ่าตัวตาย หรือมีพฤติกรรมที่ออกไปในทางต่อต้านและก้าวร้าวได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะมีเด็กได้รับผลกระทบในทางเลวร้ายจากการต้องโยกย้ายที่อยู่อันเป็นผลมาจากการจำคุกแม่ แต่เด็กเหล่านี้แทบจะไม่ได้รับความสนใจและการดูแลเอาใจใส่จากผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารประเทศ นักวิชาการ นักวิจัย และชุมชน มีข้อมูลเพียงน้อยนิดที่จะช่วยนำประเด็นปัญหาเหล่านี้ออกมาสู่พื้นที่สาธารณะ ไม่มีใครรู้ว่าเด็กที่แม่ติดคุกมีเส้นทางเดินในชีวิตอย่างไร อะไรคือปัญหา เด็กแต่ละวัยรับรู้ปัญหาแตกต่างกันอย่างไร เช่น เด็กทารกถูกตัดขาดจากการให้นมของแม่แม้จะพูดไม่ได้แต่การที่แม่ถูกพรากไปสร้างความเครียดให้กับทารก เด็กที่ยังอายุเพียงสองหรือสามขวบจะยังแยกระหว่างการกระทำผิดของแม่กับการลงโทษของรัฐไม่ได้ เด็กอาจโกรธเกลียดตำรวจ ไม่ยอมรับคำพิพากษา

ของศาล มีการรับรู้ที่ไม่ดีต่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง สำหรับเด็กซึ่งเข้าโรงเรียนแล้วอาจเกิดความรู้สึกอับอาย ต่ำต้อย ต่ำหนิพ่อแม่ของตนเอง หลีกหนีไม่คบเพื่อน กลายเป็นเด็กเศร้าซึม ไม่มีพัฒนาการที่เด็กวัยนี้ควรมี หรือในกรณีของเด็กวัยรุ่น การที่ชีวิตถูกเปลี่ยนแปลงแบบทันทีทันใด จากการได้อยู่ใกล้ชิดแม่ แต่ต้องไปอยู่กับญาติหรือคนอื่น การต้องเปลี่ยนสภาพแวดล้อม ความเป็นห่วงแม่ มีผลต่อจิตใจเด็กทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ความยากลำบากทางด้านการเงินของครอบครัว

ครอบครัวที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมีแนวโน้มจะเผชิญกับความยากลำบากทางด้านการเงิน อันเป็นผลมาจากการสูญเสียแม่ซึ่งเป็นผู้หารายได้หลักของบ้าน ขณะเดียวกันอาจต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการที่แม่ต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา ค่าใช้จ่ายในการไปเยี่ยมที่เรือนจำและค่าใช้จ่ายส่วนตัวที่จำเป็นสำหรับแม่ที่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ (Codd, 2008; Dicky, 2013; Light & Campbell, 2006) ตัวอย่างเช่น การศึกษาในประเทศสกอตแลนด์พบว่า หลังจากที่มีคนในบ้านต้องโทษจำคุก ร้อยละ 70 ของครอบครัวเหล่านี้มีรายได้ต่อสัปดาห์ของครอบครัวลดลง อย่างไรก็ตามการลดลงของรายได้ครอบครัวมิได้มาจากการจำคุกอย่างเดียว แต่มาจากการผสมผสานของสถานการณ์อื่นๆ ด้วย เช่น การสูญเสียสิทธิประโยชน์บางอย่างที่แม่เคยได้รับ การที่สมาชิกในครอบครัวออกจากงานเพราะต้องมารับผิดชอบภาระภายในบ้าน รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นๆ มาประกอบกันทำให้ครอบครัวต้องประสบกับความยากลำบากทางเศรษฐกิจ เช่น ผู้ต้องขังส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีความยากลำบากทางการเงินมาก่อนหน้าเหตุการณ์การถูกจำคุกของแม่ คนในบ้านส่วนใหญ่ไม่มีงานทำ ร้อยละ 70 ของครอบครัวของผู้ที่อยู่ในเรือนจำไม่มีบ้านของตนเอง ต้องอาศัยอยู่ในบ้านเช่า

ครอบครัวซึ่งพยายามรักษาความสัมพันธ์กับผู้ที่อยู่ในเรือนจำมีแนวโน้มจะมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำลง นอกจากผู้ที่อยู่ในเรือนจำจะไม่สามารถมีส่วนช่วยในการหารายได้ให้กับครอบครัวแล้ว แม้แต่ในกรณีของผู้ซึ่งว่างงานก่อนที่จะเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ก็มีแนวโน้มจะมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นเมื่อถูกจับและต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ค่าใช้จ่ายเหล่านี้มีตั้งแต่ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการถูกดำเนินทางกฎหมายในขั้นตอนต่างๆ ไปจนถึงค่าใช้จ่ายส่วนตัวของผู้ที่อยู่ในเรือนจำนอกจากนี้ผู้ดูแลภาระลูกยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการพาลูกไปเยี่ยมแม่ในเรือนจำอีกด้วย ยิ่งเรือนจำอยู่ห่างไกลจากบ้านมากเท่าไร ค่าใช้จ่ายในการไปเยี่ยมก็ยิ่งสูงขึ้น (Delgado, 2011; นภาพรณ์ ทะวานนท์และคณะ, 2555b)

ความพยายามหาทางออกจากสภาวะความอึดอัดขัดสน รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย มีอยู่ค่อนข้างจำกัด ครอบครัวจำนวนหนึ่งอาศัยการกู้ยืมเงินเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งทำให้ครอบครัวตกอยู่ในสภาวะการเป็นหนี้เป็นสิน หลายครอบครัวหันไปหาญาติพี่น้องเพื่อขอความช่วยเหลือ ซึ่งมักนำไปสู่ความตึงเครียดของความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ความพยายามลดค่าใช้จ่ายซึ่งมักเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่แล้วทำให้คุณภาพชีวิตแย่ลง นอกจากนี้ความยากลำบากทางการเงินของครอบครัวยังมีส่วนทำให้เด็กบางคนต้องยุติการเรียน หรือมีผลการเรียนต่ำลง การศึกษาครอบครัวผู้ต้องขังในประเทศอังกฤษพบว่าการจำคุกเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กตกอยู่ในวัฏจักรของความยากจน (Smith et al., 2007)

การตีตราทางสังคม

การตีตราทางสังคม (social stigma) ซึ่งหมายถึงการไม่เป็นที่ยอมรับจากคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครือญาติ กลุ่มเพื่อน ละแวกบ้าน ชุมชน หรือสังคม คนที่ถูกตีตรา (stigmatized person) จะถูกปฏิบัติเสมือนตกอยู่ในฐานะของตัวประกัน ไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือสนับสนุนจากคนอื่น ๆ แม้จะตกอยู่ในความยากลำบาก การถูกตีตราเป็นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวได้รับความกระทบกระเทือนมาก โดยเฉพาะเมื่อความรังเกียจเดียดฉันท์ออกมาในรูปของการไม่แสดงออกอย่างเปิดเผย แต่แอบแฝงอยู่ในปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น อาจเป็นการหลีกเลี่ยงที่จะพูดคุยด้วย ไม่รับโทรศัพท์ ไม่เชิญไปร่วมงานต่างๆ หรือแม้แต่การนิทาลับหลัง การถูกจำคุกเป็นสถานการณ์ที่คนในชุมชนและสังคมไม่ยอมรับเพราะมองว่าผู้ถูกจำคุกคือผู้กระทำความผิด ทำให้สังคมเดียดฉันท์แต่มิใช่ผู้ถูกจำคุกเท่านั้นที่จะถูกตีตรา สมาชิกในครอบครัวก็พลอยถูกปฏิบัติเหมือนเป็นผู้กระทำความผิดไปด้วย

เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกตีตรา สมาชิกในครอบครัวอาจพยายามไม่บอกใครเกี่ยวกับเรื่องที่เกิดขึ้น แม้แต่กับเพื่อนสนิทหรือญาติพี่น้อง การบอกข่าวคราวเกี่ยวกับเรื่องการมีสมาชิกในครอบครัวติดคุกอาจจำกัดในแวดวงแคบที่สุดหรือจะกระทำในกรณีจำเป็นจริงๆ เช่น ในกรณีการพบปะญาติพี่น้องที่จัดอยู่เป็นประจำ หรือมีงานศพบุคคลใกล้ชิด ซึ่งเป็นการยากที่จะเลี่ยงการตอบคำถาม การศึกษาในสังคมไทยแสดงให้เห็นว่า ญาติพี่น้องที่รับเลี้ยงดูเด็กอาจบอกเด็กว่าแม่หรือพ่อไปทำงานในที่ห่างไกล เช่น ต่างประเทศ (เนกาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2555) อย่างไรก็ตามมีการศึกษาที่พบว่าในพื้นที่ซึ่งมีอัตราอาชญากรรมสูง การติดคุกมีแนวโน้มจะไม่นำไปสู่การตีตราทางสังคมมากนัก นอกจากนี้ การตีตราทางสังคมยังมีความ

เชื่อมโยง กับประเภทของอาชญากรรมด้วย เป็นไปได้ว่าผู้ที่อยู่ในพื้นที่ซึ่งมีผู้ถูกจับกุมด้วยคดี ยาเสพติดจะไม่ถูกรังเกียจเด็ดจันท์เหมือนผู้ซึ่งสมาชิกในครอบครัวประกอบอาชีพอาชญากรรม ประเภทอื่นๆ ที่เป็นความรุนแรง เช่น การปล้น ฆ่า ช่มชู้ (Christian, 2009; Hairston, 2007; Mauer, 2005)

การศึกษาในประเทศอังกฤษแสดงให้เห็นว่า ครอบครัวของผู้ถูกจำคุกรู้สึกว่าคุณดีตรา อย่างรุนแรงเมื่อต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าพนักงาน โดยเฉพาะเมื่อไปเยี่ยมผู้ต้องขังที่ เรือนจำ สมาชิกในครอบครัวของผู้ต้องขังรู้สึกว่าได้รับการปฏิบัติโดยปราศจากความเคียดแค้นใจ ดูหมิ่น ทำให้รู้สึกอับอาย ซึ่งเป็นความรู้สึกของการถูกประทับตราอย่างรุนแรง การที่ผู้ไปเยี่ยมถูกปล่อยให้ออกเป็นเวลานานโดยไม่มีกรบอกรว่าจะได้เข้าเยี่ยมญาติเมื่อไร และเมื่อผ่านจุดตรวจค้นก็มักกระทำเหมือนผู้เข้าเยี่ยมเป็นนักโทษ ซึ่งมีผลทำให้เด็กรู้สึกขมขื่นใจและ หดหู่เมื่อมาเยี่ยมแม่ที่เรือนจำ (Codd, 2008)

การที่แม่ถูกจำคุกเป็นสภาวะการณ์อันเลวร้ายที่สร้างความกดดันและร้าวรานใจให้กับ เด็ก แต่เด็กเหล่านี้ก็เกือบจะไม่ได้ได้รับความเห็นใจและการดูแลเอาใจใส่จากคนในชุมชน ในทางตรงกันข้ามเด็กเหล่านี้มีแนวโน้มจะถูกมองจากคนอื่นๆ ว่าเป็นลูกของผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน ไปจากบรรทัดฐานของสังคม คือได้ประกอบอาชญากรรมที่เป็นอันตรายต่อสังคม อาจมีการ แสดงพฤติกรรมต่อต้านด้วยวิธีการต่างๆ เด็กบางคนอาจจะโดนเพื่อนแสดงความรังเกียจ ล้อเลียน หรือถึงขั้นรังแก ทำร้าย ในส่วนของเพื่อนบ้านก็อาจพยายามหลีกเลี่ยงการพบปะสังสรรค์ การถูกกันออกไปจากกลุ่ม ทำให้เด็กเหล่านี้สร้างกลไกป้องกันตนเองด้วยการแสดงความรุนแรง การกระทำผิด มีการต่อต้าน หรือแสดงความก้าวร้าว ซึ่งจะก่อให้เกิดข้อจำกัดในอันที่เด็ก จะเติบโตและมีพัฒนาการที่มีคุณภาพ (Clinard & Meier, 2004 Braithwaite, 1989)

ความขมขื่นและปวดร้าวทางด้านจิตใจของลูก

ลูกซึ่งแม่ถูกจำคุกตกอยู่ในภาวะเสี่ยงกับบการได้รับผลอันเลวร้ายภายในจิตใจ เช่น ความเครียด ความวิตกกังวล ความทุกข์ใจ ท้อแท้ต่อชีวิต และผลอันเลวร้ายที่แสดงออก มาภายนอก เช่น ความก้าวร้าว เกเร เสพยา ไม่สนใจการเรียน ไม่มีวินัยในตนเอง (Eddy & Poehlmann, 2010) เด็กจะรู้สึกขาดความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตเพราะไม่มีความผูกพันทางด้านอารมณ์ และจิตใจกับคนที่เข้ามาทำหน้าที่ดูแลแทนแม่ การศึกษาที่ใช้วิธีการควบคุมตัวแปรต่างๆ

ซึ่งเป็นสภาวะการณีก่อนการที่แม่ติดคุก พบว่า การติดคุกของแม่เพิ่มความเสี่ยงที่เด็กจะมีพฤติกรรมต่อต้านสังคมอย่างเด่นชัด ส่วนเรื่องอื่นๆ เช่น สุขภาพจิต การใช้จ่าย ความเครียด หรือผลการเรียน ยังไม่เห็นความเชื่อมโยงอย่างชัดเจน (Eddy & Pohlmann, 2010) ผลการศึกษานี้อาจจะแตกต่างจากการศึกษาอื่นๆ ที่ผ่านมาและน่าจะได้มีการวิจัยอย่างลุ่มลึกต่อไป

การจำคุกของแม่อาจสร้างความเจ็บและปวดร้าวรานใจให้กับลูกเป็นอย่างมากหากลูกได้เห็นเหตุการณ์ที่แม่กระทำผิด เช่น ขायยา หรือได้เห็นความรุนแรงในขณะที่จับกุม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่วงวัยของเด็กด้วย มีการศึกษาในสหรัฐอเมริกาซึ่งมีการพูดคุยกับเด็กอายุ 7-17 ปี จำนวน 32 คน ซึ่งแม่ถูกกักขังอยู่ในเรือนจำกล่าวว่าได้เห็นแม่ในขณะที่กระทำผิด หรือเห็นแม่ถูกจับกุม หรือถูกนำตัวเข้าไปในเรือนจำ ประสบการณ์นี้มีความเชื่อมโยงกับความยากลำบากในการปรับตัวของเด็ก ทั้งในด้านพฤติกรรมและอารมณ์ การศึกษานี้ยังให้เห็นว่าการได้เห็นแม่ถูกจับกุม ถูกสวมกุญแจมือ และถูกนำตัวไปกักขังของตำรวจ ทำให้เด็กตกใจกลัว สับสน และเกิดผลในทางเลวร้ายกับจิตใจเด็ก (Dallaire & Wilson, 2010) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาที่พบว่า สภาวะของครอบครัวก่อนที่แม่จะเข้าไปอยู่ในเรือนจำ มีส่วนทำให้เด็กไม่สามารถจัดการกับความขมขื่นและเครียดได้ การวิจัยโดยใช้วิธีการติดตามเด็กรุ่นเดียวกันจากครอบครัว ที่แตกร้าง (longitudinal cohort analysis) ในเมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกาพบว่า การติดคุกของแม่มีความเชื่อมโยงกับความก้าวร้าวของเด็กผู้ชายอายุ 3-5 ขวบ โดยเฉพาะเด็กซึ่งแม่ถูกปล่อยกระทำรุนแรงในขณะที่อยู่ร่วมกันก่อนที่แม่จะถูกจำคุก

ผลกระทบที่มีต่อการเรียนของลูก

ช่วงชีวิตในวัยเด็กของบางคนอาจต้องผ่านเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อการได้รับโอกาสที่ดีในชีวิต โดยเฉพาะสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและการมีทรัพยากรที่จำเป็นอื่นๆ ที่จะช่วยให้เด็กได้มีชีวิตที่ดี เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเด็กซึ่งมาจากครอบครัวซึ่งพ่อแม่มีการศึกษาน้อยและยากจนมีความเสี่ยงที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีปัญหามากกว่าเด็กที่พ่อแม่มีการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เช่น มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าคนซึ่งชีวิตในวัยเด็กประสบปัญหาการที่พ่อแม่หย่าร้างกัน ความยากจน หรือสภาพอันเลวร้ายอื่นๆ ของครอบครัว จะมีผลในทางลบต่อการเรียนของเด็ก (Hairston, 2007; Jæger, 2009; Robertson, 2012)

ประเด็นในเรื่องความเสี่ยงที่จะขาดโอกาสทางการศึกษาที่ควรได้รับของเด็กซึ่งเป็นลูกของผู้ต้องขังไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังมีนัยยะสำคัญต่อการดำรงไว้ซึ่งโครงสร้างสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ เพราะนอกจากเด็กเหล่านี้เกิดมาในครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ด้อยโอกาสมากกว่าเด็กอื่นๆ อยู่แล้ว การที่เด็กต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตที่แม่ต้องไปติดคุก ยิ่งเท่ากับเป็นการลดโอกาสที่เด็กจะได้เติบโตขึ้นมาอย่างมีคุณภาพและมีโอกาสที่ดีในชีวิตเหมือนเด็กคนอื่นๆ เพราะหากเป็นกรณีทั่วไปเด็กกลุ่มนี้ย่อมมีโอกาสที่จะได้รับการบริการทางสังคม โดยเฉพาะทางด้านการศึกษาจากรัฐ แต่เมื่อชีวิตถูกขัดจังหวะด้วยการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ภาวะวิกฤตนี้มีส่วนสำคัญที่ลดรอนความเป็นไปได้ที่เด็กจะก้าวข้ามความทุกข์ยากเพื่อไปสู่อนาคตที่ดี จึงเท่ากับเป็นการตรึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้มีอยู่ต่อไปอีกด้วย (Hairston, 2007)

เมื่อลูกซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ

ประเด็นที่การจำคุกของแม่มีผลต่อลูกซึ่งได้รับความสนใจและสร้างความวิตกกังวลมากกว่าเรื่องอื่นๆ คือ กรณีของการที่ผู้หญิงซึ่งตั้งครรถ์ขณะที่ถูกลงโทษจำคุกและคลอดลูกขณะอยู่ในเรือนจำ ทางเลือกของแม่มีอยู่ 2 ทางคือ ยังคงให้ลูกซึ่งเป็นทารกอยู่กับตนเองไประยะหนึ่ง ซึ่งหมายความว่าเด็กทารกต้องอยู่ในเรือนจำไปพร้อมกับแม่ และจากนั้นอาจต้องให้พ่อหรือญาติพี่น้องมารับเด็กออกไปเลี้ยงภายนอกเรือนจำ ในกรณีนี้เด็กจะถูกบังคับทางอ้อมให้ต้องจากแม่ไป หรือในบางกรณีอาจมีพ่อหรือญาติพี่น้องมารับเด็กไปจากแม่ภายหลังจากที่แม่คลอดลูก ซึ่งเป็นการพรากทารกจากแม่แบบกะทันหัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด เด็กหรือทารกคือเหยื่อบริสุทธิ์ที่ต้องได้รับผลอันไม่พึงปรารถนานานัปการ ทารกไม่ได้มีนมแม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อความแข็งแรงและการเจริญเติบโต ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาในบางสังคมแสดงให้เห็นว่า แม่เด็กหรือทารกที่อยู่กับแม่ในเรือนจำจะไม่ต้องพรากไปจากแม่ แต่สภาพของเรือนจำก็มีความแออัด ไม่เหมาะสมกับการเลี้ยงดูเด็กและทารก นอกจากนี้ผู้เป็นแม่อาจมีความเครียดจากการต้องเลี้ยงลูกในเรือนจำซึ่งมีทรัพยากรเพื่อการดูแลเด็กที่จำกัด ทำให้เกิดความเครียด และเด็กอาจสัมผัสถึงความรู้สึกของแม่ได้ (Alejos, 2005; LICADHO, 2015)

การสำรวจสภาพการณ์ของเด็กซึ่งอยู่กับพ่อหรือแม่ในเรือนจำใน 99 ประเทศ ซึ่งมีกฎหมายอนุญาตให้ลูกอยู่กับพ่อหรือแม่ ในเรือนจำได้ พบว่า เกือบทุกประเทศมีการกำหนด

อายุสูงสุดที่ลูกสามารถอยู่ในเรือนจำกับพ่อหรือแม่ได้ ซึ่งจะอยู่ระหว่าง 1-5 ปี การกำหนดอายุสูงสุดของเด็กมีที่มาแตกต่างกันไปบ้างแต่จะมุ่งความสนใจไปที่ประโยชน์สูงสุดสำหรับเด็ก โดยเฉพาะจะให้ความสำคัญกับช่วงเวลาของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และความสามารถของเรือนจำในการจัดหาสิ่งจำเป็นและสิ่งอำนวยความสะดวกแก่เด็ก เช่น ในประเทศออสเตรเลียอนุญาตให้เด็กสามารถอยู่กับแม่ได้จนอายุ 4 ปี โดยมีเงื่อนไขว่าเรือนจำจะต้องจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับเด็กอย่างเหมาะสมและเพียงพอ หากไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขนี้ได้ ก็ต้องลดอายุสูงสุดที่เด็กจะอยู่กับแม่ลงมา นอกจากนี้ยังกำหนดว่า สถานที่อยู่สำหรับเด็กจะต้องมีสถานะแวดล้อมของความเป็นบ้าน ไม่ใช่เป็นสถานที่กักขัง อย่างไรก็ตามมีหลายประเทศที่อนุญาตให้เด็กอยู่กับแม่ในเรือนจำโดยมิได้มีการจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับเด็กแต่อย่างใด

การวิจัยชีวิตของเด็กที่แม่คลอดขณะอยู่ในเรือนจำและเด็กเล็กที่แม่นำเข้ามาอยู่ในเรือนจำ 20 แห่งของประเทศกัมพูชา (Margolis, 2002) ได้รายงานผลที่น่าเป็นห่วงเกี่ยวกับเด็กที่ต้องเข้าไปเติบโตในเรือนจำ เด็กส่วนใหญ่มีอายุไม่เกิน 5 ปี ทั้งแม่และลูกไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ในสิ่งที่ควรได้รับ ไม่ว่าจะเป็นอาหารที่เหมาะสมและเพียงพอ การเข้าถึงการดูแลสุขภาพสำหรับแม่และเด็ก และสิทธิขั้นพื้นฐานสำหรับความเป็นมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ผู้เป็นแม่ยังคงได้รับอาหารเท่ากับผู้ต้องขังคนอื่นๆ แม้ว่าแม่จะต้องแบ่งอาหารให้กับลูกด้วย ส่วนอาหารก็ขาดสารอาหารที่มีคุณภาพสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งหมายความว่าสำหรับเด็กที่กำลังเจริญเติบโตแล้วอาหารเหล่านี้ล้วนต้องคุณภาพสำหรับเด็ก ไม่มีการจัดหาอาหารที่จำเป็นและอาหารเสริมสำหรับแม่ที่ตั้งครรภ์หรือกำลังให้นมลูก ดังนั้นจึงมีแม่ที่เมื่อคลอดลูกแล้วไม่สามารถให้นมตัวเองกับลูกได้เพราะสุขภาพไม่เอื้ออำนวย

ทั้งแม่และลูกไม่สามารถเข้าถึงการบริการสุขภาพเมื่อมีความจำเป็นด้วยสาเหตุหลายประการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่เรือนจำไม่อนุญาตให้ออกไปสถานพยาบาล แม่ไม่มีเงินสำหรับค่ารถและค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการออกไปรับการรักษาพยาบาลนอกเรือนจำ และที่สำคัญคือเจ้าหน้าที่ซึ่งรับผิดชอบในด้านการรักษาพยาบาลของเรือนจำไม่ให้ความสนใจกับความจำเป็นในการออกไปรักษาพยาบาลนอกเรือนจำของทั้งแม่และเด็ก นอกจากนี้เด็กในเรือนจำยังคงอยู่ในสถานะที่เสี่ยงกับการถูกทำร้ายหรือกระทำรุนแรงจากผู้ต้องขังด้วยกันเองและจากเจ้าหน้าที่อีกด้วย

ถึงแม้ผู้เป็นแม่จะตระหนักดีว่า การให้เด็กทารกและเด็กเล็กยังคงอยู่ในเรือนจำ และเจริญเติบโตในสภาวะแวดล้อมที่ไม่ใช่ครอบครัวและชุมชนเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา แต่ในหลายๆ กรณีแม่ไม่มีทางเลือกมากนัก ส่วนใหญ่แล้วเป็นการเลือกระหว่างการปล่อยให้ลูกไปอยู่กับคนที่ไม่แน่ใจว่าจะสามารถดูแลให้ความอบอุ่นกับลูกกับการยอมให้เด็กอยู่ในเรือนจำกับแม่ ถึงแม้จะไม่มีตัวเลขชัดเจนว่า เด็กที่อยู่ในเรือนจำกับแม่มีจำนวนเท่าไร แต่สถานการณ์นี้ก็เริ่มปรากฏมากขึ้นในประเทศที่มีกฎหมายอนุญาตให้ลูกอยู่กับแม่ได้ระยะหนึ่ง แต่การจัดหาสถานที่และสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับการเลี้ยงเด็กยังคงแตกต่างกัน เรือนจำจำนวนมากยังปล่อยให้เด็กอยู่กับแม่โดยไม่ได้ดำเนินการใดๆ เพื่อช่วยให้เด็กได้รับสวัสดิการอย่างน้อยที่สุดตามสิทธิขั้นพื้นฐานที่เด็กควรได้รับ (Brett, 2005) เด็กจึงตกอยู่ในฐานะไม่ต่างจาก “นักโทษ” คนหนึ่ง โดยที่เด็กเหล่านี้ไม่เคยกระทำผิดทางอาญาแต่อย่างใด

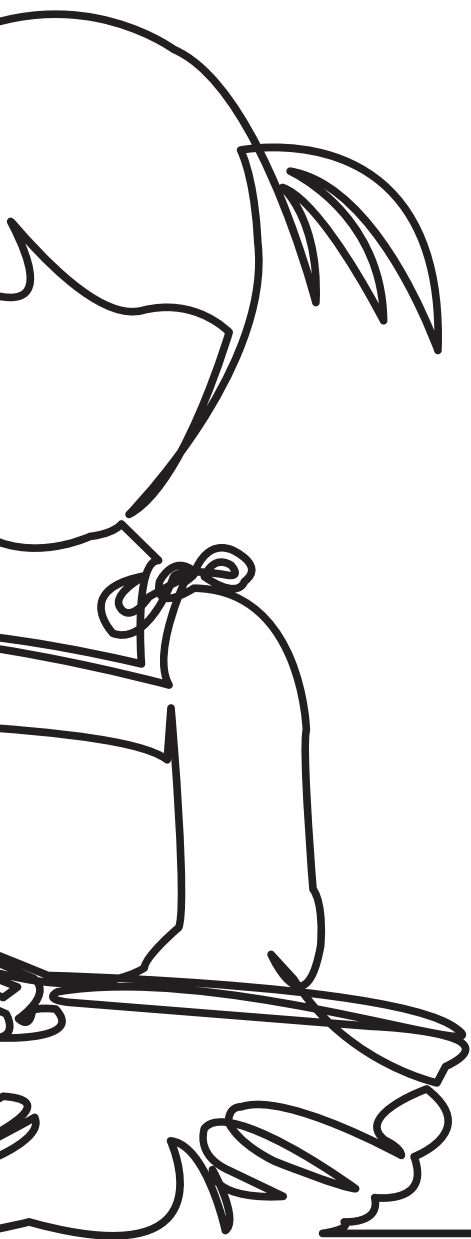
เหยื่อที่มองไม่เห็นในการศึกษานี้หมายถึงลูกของผู้หญิงซึ่งต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ อันเป็นผลมาจากการที่รัฐเคลื่อนย้ายคนจากบ้านหรือชุมชนไปสู่เรือนจำ การลงโทษเพื่อให้ผู้กระทำผิดได้ชดใช้ในสิ่งที่ได้กระทำไป และเพื่อเป็นตัวอย่งให้คนอื่น ๆ ในสังคมเกรงกลัวและไม่กระทำความผิดกฎหมาย กลับมาได้มีผลเฉพาะกับผู้กระทำผิดเท่านั้น ลูกซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ต้องพลอยได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจากการลงโทษทางอาญาของรัฐไปพร้อมๆ กันด้วย แต่ฐานคิดและความรู้ที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางอาญา ได้สร้างระบบและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ทำให้ลูกตกอยู่ในสถานะของ “เหยื่อที่มองไม่เห็น” ซึ่งไม่จำเป็นต้องได้รับการดูแลหรือเยียวยาจากระบบยุติธรรมทางอาญาและสังคม

ในบทต่อไปจะนำเสนอวิธีวิทยาในการศึกษาประสบการณ์ชีวิตของเด็กซึ่งตกอยู่ในฐานะของเหยื่อที่มองไม่เห็นทั้งในระบบยุติธรรมทางอาญาและในสังคมโดยทั่วไป ในส่วนของผลการศึกษาได้นำเสนอไว้ในบทที่ 3 เป็นเรื่องของสภากาการณ์ของครอบครัวก่อนที่แม่จะต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ บทที่ 4 เป็นเรื่องสภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำและผลที่มีต่อลูก บทที่ 5 เป็นการนำเสนอกรณีศึกษาของลูกเมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ และบทที่ 6 เป็นเรื่องของลูกซึ่งเกิดขณะที่แม่อยู่ในเรือนจำและแม่ตัดสินใจจะให้เด็กอยู่กับแม่ต่อไประยะหนึ่ง ส่วนในบทที่ 7 เป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและการดำเนินการที่จะช่วยให้เด็กพ้นจากการเป็น “เหยื่อที่มองไม่เห็น” ของระบบการควบคุมทางสังคมซึ่งพยายามจะให้ผู้กระทำผิดได้รับผลจากการกระทำผิดของตน แต่กลับไม่สามารถปกป้องดูแลเด็กที่บริสุทธิ์ให้พ้นจากความเสียหายไปพร้อมๆ กับการลงโทษแม่

“...การจำคุกแม่จึงเป็นปรากฏการณ์ที่นำไปสู่วัฏจักรของการส่งต่อความ
ด้อยโอกาสและการเป็นคนชายขอบจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การ
ปล่อยให้ปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ดำเนินต่อไปโดยไม่พยายามแก้ไข
จะยิ่งเป็นการเร่งให้มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ”

2

วิธีวิทยา

การเข้าถึงชีวิตลูกซึ่งแม่ถูกจำคุก

การวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่า (narrative approach) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่ให้ความสนใจกับการเข้าถึงความหมายที่บุคคลมีต่อประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ความหมายในที่นี้เป็นสิ่งที่บุคคลสร้างขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ไม่ใช่ความหมายที่ถูกนิยามโดยนักวิชาการ นักวิจัย หรือโดยชนบประเพณี การศึกษาเรื่องเล่าเป็นวิธีวิทยาที่อยู่ภายใต้กระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม (social constructivism) ซึ่งปฏิเสธความเชื่อของสำนักปฏิฐานนิยมซึ่งเน้นวิธีการศึกษาวิจัยที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ สำนักปฏิฐานนิยมมองความจริงว่ามีความเป็นวัตถุวิสัย ดำรงอยู่โดยมีคุณลักษณะเฉพาะของตนเอง สามารถวัดได้อย่างเที่ยงตรงเพราะไม่เกี่ยวกับมารับรู้และการตีความของมนุษย์ ในทางตรงกันข้ามวิธีการศึกษาเรื่องเล่ามองว่า ความจริงทางสังคม (social reality) มิใช่สิ่งที่เป็นสากลซึ่งดำรงอยู่เพื่อบรรเทาการค้นพบของมนุษย์ แต่มนุษย์คือผู้สร้างความจริงชุดต่างๆ ขึ้นมาจากประสบการณ์และการให้ความหมายของตนเอง

สำนักสร้างสรรค์สังคมมองว่าบุคคลคิดหรือตระหนักรู้โดยคาดการณ์หรือมองว่าคนอื่นกำลังคิดอย่างไร ต้องการอะไร และตนเองคิดอย่างไร บุคคลจึงเป็นผู้สร้างความจริงทางสังคม (social reality) หรือโลกที่ตนเองดำรงอยู่ร่วมกับอื่น ๆ (intersubjective world) ดังนั้นความจริงจึงไม่ใช่สิ่งคงที่หรือตายตัว แต่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละบริบทที่บุคคลนั้นๆ ดำรงชีวิตอยู่ ความจริงจึงอยู่ภายใต้การรับรู้ของมนุษย์ในหลากหลายรูปแบบ และมนุษย์จะรับรู้ว่ามีสิ่งใดดำรงอยู่บ้างก็จากความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมานี้ เช่น ความทุกข์ ความสุข การถูกดูหมิ่น การถูกรังเกียจ ความรู้สึกต่ำต้อย หรืออาจเป็นความหมายที่ให้กับสถานที่และบุคคล เช่น เรือนจำ บ้าน สถานีตำรวจ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ตำรวจ เจ้าหน้าที่เรือนจำ ฯลฯ บุคคลในสังคมหนึ่งอาจรับรู้ความหมายของสิ่งเหล่านี้ร่วมกัน ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ จนเกิดเป็นชุด

ของความจริงที่เกี่ยวกับตนเอง ผู้อื่น และโลก ซึ่งเป็นความจริงที่แตกต่างจากความจริงในบริบทอื่นๆ โลกจึงประกอบด้วยความจริงที่แตกต่างหลากหลาย การตระหนักของผู้ของมนุษย์เคลื่อนที่ไปมาในปริมาตรของความจริงที่มีอยู่หลากหลายนี้ (Gergen, 1985)

อัลเฟร็ด ชูทซ์ (Schutz, 1962) ชี้ให้เห็นว่าคนทั่วไปกระทำสิ่งต่างๆ ไปตามระบบของความเกี่ยวโยง ซึ่งทำให้บุคคลสามารถเลือกสิ่งต่างๆ ที่ดูสมเหตุสมผลสำหรับตนเองจากสิ่งแวดล้อมและจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ การตีความจึงเป็นการสร้างความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความคิด ความเชื่อ การกระทำ ซึ่งก่อให้เกิดโลกแห่งความจริงที่ไม่หยุดนิ่ง โดยนัยนี้ ความจริงแท้ (truth) จึงเป็นเรื่องของการให้ความหมาย มากกว่าจะเป็นสิ่งที่มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย การกล่าวหาว่า ความเข้าใจของเราได้เผยให้เห็นความจริงจึงมีนัยว่าเราพบชุดของความหมายที่ต้องตรงกับประสบการณ์ ความจริงแท้จึงเป็นสิ่งที่มิชชีวิต เปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอ

วิธีการศึกษาเรื่องเล่าให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่าความหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ โดยมองว่าความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของบุคคลเกิดจากการตีความและการให้ความหมายเชื่อมโยงกับบริบทของบุคคลนั้นๆ ในทุกๆ สังคม มนุษย์ใช้เรื่องเล่าและเรื่องราวที่สร้างขึ้นในการจัดระเบียบประสบการณ์ออกมาเป็นบท ตอน หรือฉากต่างๆ วิธีการศึกษาเรื่องเล่าให้กรอบสำหรับทำความเข้าใจกับความหมายและคุณค่าซึ่งอยู่เบื้องหลังการให้ความหมายนั้น วิธีการศึกษาเรื่องเล่าเชื่อว่า ผู้เล่าเรื่องมีประสบการณ์ที่นักวิจัยสนใจและต้องการจะสะท้อนประสบการณ์ของตัวเองออกมาเพื่อให้คนอื่นได้รับรู้ ผู้เล่าเรื่องจึงมิใช่วัตถุเพื่อการศึกษาในกระบวนการวิจัย แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างความหมายและความจริงไปพร้อมๆ กับนักวิจัย

เป้าหมายสำคัญของการศึกษานี้คือการคลี่คลายให้เห็นว่า ลูกซึ่งแม่ถูกจำคุกสร้างความจริงตามการรับรู้ของเขาอย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาว่าปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomena) ซึ่งในที่นี้คือสถานการณ์ที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ มีความหมายอย่างไรกับลูก ความจริงในเรื่องนี้ถูกสร้างขึ้นมาอย่างไร และมีผลต่อการกระทำและการดำรงชีวิตของลูกอย่างไร เช่น สภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำ การมีแม่อยู่ในเรือนจำ การพูดคุยอย่างลูกละหุขณะไปเยี่ยมแม่ที่เรือนจำ เด็กทารกที่ต้องเติบโตในเรือนจำ ฯลฯ การศึกษานี้มองว่า เด็กซึ่งแม่ถูกจำคุกได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมากมายทั้งความทุกข์ความสุขมาก่อนที่จะ

เกิดเหตุการณ์วิกฤตคือแม่ถูกจับกุม ตัวตนของเด็กขณะเล่าเรื่องถูกสร้างขึ้นมาจากการตีความ และการให้ความหมายกับเหตุการณ์ต่างๆ โดยใช้จินตนาการ ภาพในใจ ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก ความปรารถนา ผ่านการเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์กับคนที่อยู่รอบๆ ตัว และเหตุการณ์แวดล้อมอื่นๆ ประสบการณ์เหล่านี้ประกอบด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายโยงใยที่ซับซ้อน การเล่าเรื่องเปิดพื้นที่ให้บุคคลสามารถจัดระเบียบประสบการณ์ที่ผ่านมาในรูปแบบของเรื่องราวที่มีความหมายทั้งต่อตัวเองและต่อผู้ฟัง

ในการเล่าเรื่อง บุคคลจะเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นกับประสบการณ์ในอดีตของตนเอง และกับคนอื่น ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย เรื่องเล่าจึงเป็นเสมือนผืนผ้าที่ถักทอด้วยเวลา สถานที่ และลักษณะเฉพาะของผู้เล่า รวมทั้งเป็นสิ่งที่ผู้เล่าจะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไปด้วย เรื่องเล่าที่ถูกถักทอขึ้นนี้ให้ภาพแห่งจินตนาการ มายาคติ และคำเปรียบเปรย ที่ประสานไป กับความคิดในทางศีลธรรมของผู้เล่า และสะท้อนสิ่งที่ผู้เล่ารู้และถูกรับรู้โดยคนอื่น ๆ ดังนั้น การจะทำความเข้าใจกับชีวิตของบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมจึงต้อง ให้ความสนใจกับเรื่องราวที่สร้างจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ซึ่งถูกนำมา ถักทอผ่านการเล่าเรื่อง อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับตัวบุคคลและบริบท ทางวัฒนธรรมที่แวดล้อมเหตุการณ์นั้นๆ เรื่องเล่าจึงถูกมองว่าเป็นวิธีการสำคัญในการสร้าง ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์

พื้นที่ของการศึกษา

การจะทราบว่าคุณสมบัติของเด็กที่มีแม่ถูกจำคุกอยู่ ณ ที่ใดบ้างเป็นเรื่องยากมาก การศึกษานี้ ใช้วิธีการกำหนดขอบเขตของเด็กที่มีแม่ถูกจำคุกจากผู้หญิงที่อยู่ในเรือนจำขณะทำการศึกษา โดยได้เจาะจงเลือกเรือนจำกลางที่มีแดนหญิงขนาดกลางในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมี ผู้ต้องขังหญิงประมาณ 500-600 คนเป็นจุดเริ่มต้น นักวิจัยได้สำรวจข้อมูลเบื้องต้นของผู้ต้องขังหญิง ซึ่งขณะถูกจับมีลูกอายุ ไม่เกิน 18 ปี และผู้ซึ่งตั้งครรรภ์ขณะถูกจับ (ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ต้องขังหญิง ในเรือนจำแห่งนี้แสดงไว้ในตารางในภาคผนวกของหนังสือ) เมื่อได้ข้อมูลเบื้องต้นแล้วจึงได้สุ่ม ตัวอย่างอย่างง่ายเลือกผู้ต้องขังหญิงจำนวน 100 คนเพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลที่จะนำมาเป็นพื้นฐาน ในการเลือกผู้ที่อยู่ในขอบข่ายในการศึกษาชีวิตของลูกที่มีแม่ถูกจำคุก เช่น สถานะของ ครอบครัวก่อนถูกจับ เหตุการณ์ตอนถูกจับ และต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ สิ่งที่เกิดกับครอบครัว และลูกหลังจากนั้น ความเต็มใจที่จะให้นักวิจัยพบกับลูกและผู้อุปการะ (สำหรับผู้ที่กำลัง

เลี้ยงลูกในเรือนจำเป็นผู้ที่อยู่ในขอบข่ายการศึกษาทุกคน) หลังจากสัมภาษณ์โดยใช้คำถามแบบเปิดประเด็นให้มีการพูดคุยจำนวน 100 คนแล้ว จึงเลือกผู้ต้องขังหญิงแบบเจาะจงโดยใช้หลักของการให้ครอบคลุมความหลากหลายในประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดจำนวน 50 คน ในจำนวนนี้มีทั้งผู้ซึ่งนักวิจัยสามารถเข้าถึงผู้อุปการะและลูกของผู้ต้องขังหญิงได้และไม่สามารถเข้าถึงได้เพื่อศึกษาเองเล่าของผู้ต้องขังหญิงทั้ง 50 คน นอกจากนี้ นักวิจัยได้เลือกกรณีศึกษา (ผู้ต้องขัง ผู้อุปการะลูก และลูก) จำนวน 25 กรณีศึกษา การเลือกกรณีศึกษาใช้หลักของการให้ได้กรณีศึกษาที่มีความหลากหลายของประสบการณ์ที่ลูกได้รับจากการที่แม่ถูกจำคุก (โดยอาศัยข้อมูลจากการรับรู้ของแม่ซึ่งเป็นผู้ต้องขังหญิง)

ในการศึกษาการตั้งครอบครัวและเลี้ยงลูกในเรือนจำ ได้ขยายการเลือกผู้ต้องขังหญิงไปยังเรือนจำที่มีการดำเนินการเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกในเรือนจำที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการเลี้ยงเด็กทารกและเด็กเล็กแตกต่างออกไป ได้แก่ เรือนจำจังหวัดซึ่งมีแดนหญิงขนาดเล็กมีผู้ต้องขังประมาณ 200-300 คน ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพียงพอที่จะให้พ่อแม่สามารถเลี้ยงลูกที่เพิ่งเกิดไว้ในเรือนจำได้ และเรือนจำกลางขนาดใหญ่ ซึ่งแดนหญิงมีผู้ต้องขังหญิงประมาณ 900-1,000 คน เป็นเรือนจำซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการเลี้ยงเด็กในเรือนจำค่อนข้างดี

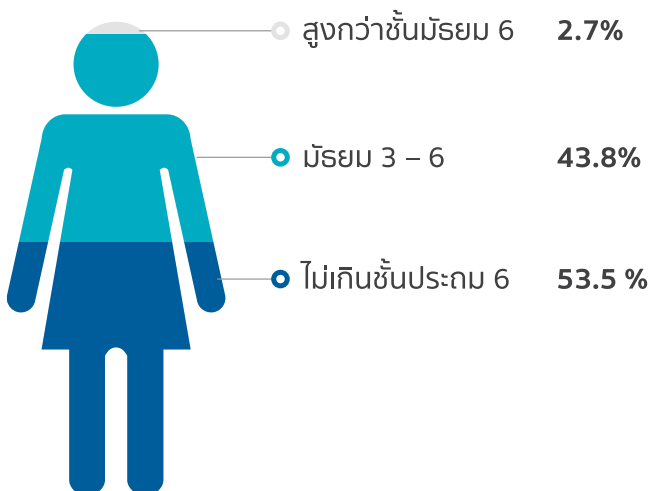
โดยสรุปการศึกษานี้ประกอบผู้เล่าเรื่อง 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้ต้องขังหญิงซึ่งมีลูกอายุไม่เกิน 18 ปีขณะถูกจับกุมจำนวน 50 คน (2) กรณีศึกษาซึ่งประกอบด้วยผู้ต้องขังหญิงซึ่งมีลูกอายุไม่เกิน 18 ปีขณะถูกจับกุม ผู้อุปการะ และลูกของผู้ต้องขังหญิง (3) ผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์ขณะอยู่ในเรือนจำ ผู้เลี้ยงลูกในเรือนจำ และผู้ซึ่งเลี้ยงลูกในเรือนจำได้ระยะหนึ่งและมีญาติมารับลูกไปแล้ว

ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ต้องขังหญิงให้ภาพที่คล้ายคลึงกันกับข้อมูลจากการศึกษาอื่นๆ ที่ทำมาก่อนหน้านี้ (นาภรณ์ หะวานนท์และคณะ, 2555a) กล่าวคือ ก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ดีนัก คือจบการศึกษาไม่เกินระดับภาคบังคับ (มัธยม 3) และประมาณครึ่งหนึ่งมีการศึกษาไม่เกินระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเกือบร้อยละ 60 มีอาชีพทำนาทำไร่และรับจ้าง ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 83.8) แล้วเข้ามาอยู่ในเรือนจำด้วยฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ในกลุ่มของผู้ที่ศาลตัดสินโทษแล้วพบว่า มีผู้ที่ถูกตัดสิน

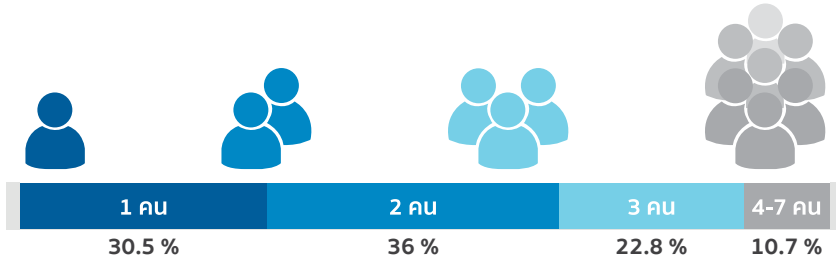
จำคุกเกินกว่า 5 ปีสูงถึงร้อยละ 45.6 ประมาณ 1 ใน 3 ของผู้ที่ถูกศาลตัดสินแล้ว ถูกตัดสินจำคุก 25 ปีถึงตลอดชีวิต ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก นอกจากนี้ยังพบว่า ลูกซึ่งอายุไม่เกิน 1 ปีของผู้ต้องขังเพียงร้อยละ 22.7 ที่อยู่กั่บพ่อ และประมาณครึ่งหนึ่งอยู่กับปู่ย่าตายาย ในขณะที่สำรวจข้อมูลเบื้องต้นมีผู้ตั้งครรรค์และคลอดขณะอยู่ในเรือนจำ 28 คน ในจำนวนนี้มีผู้มารับเด็กทันทีหลังคลอดจำนวน 7 คน มีเด็กยังคงอยู่ในเรือนจำกับแม่ 21 คน โดยเด็กส่วนใหญ่อยู่ในเรือนจำจนถึงอายุไม่เกิน 1 ปี ผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84.3) ยังคงได้รับข่าวคราวจากลูกที่อยู่นอกเรือนจำ แต่ก็มีผู้ที่ไม่เคยได้รับข่าวคราวจากลูกเลยอยู่ถึงร้อยละ 15.7 อย่างไรก็ตามมีผู้ต้องขังหญิงเพียงร้อยละ 58.7 เท่านั้นที่มีลูกเข้ามาเยี่ยมนับตั้งแต่เข้ามาอยู่ในเรือนจำ

ภูมิหลังของผู้ต้องขังหญิงขณะถูกจับที่มีลูกอายุไม่เกิน 18 ปี

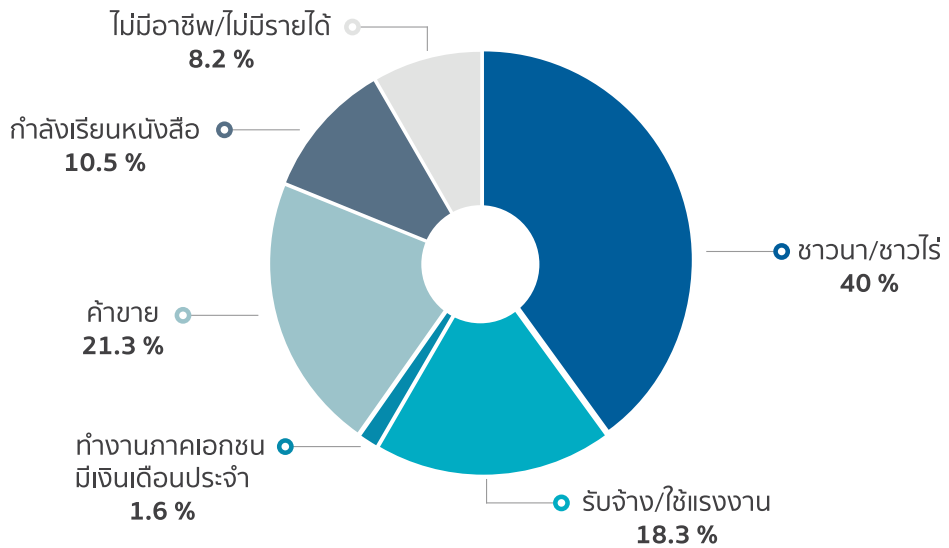
การศึกษาสูงสุดเมื่อถูกจับ

จำนวนบุตรในความดูแล

อาชีพหลักก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำ

ข้อมูลเกี่ยวกับความผิดของผู้ต้องขังหญิงขณะถูกจับ ที่มีลูกอายุไม่เกิน 18 ปี

ฐานความผิด

ยาเสพติด
83.8%

ความผิดต่อทรัพย์
12.2%

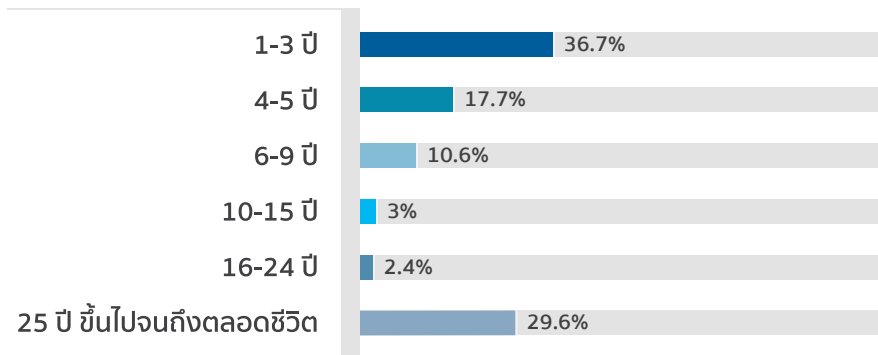

ความผิดต่อชีวิต
1.4%

ค้ามนุษย์
2.6%

จำนวนปีที่ถูกตัดสินโทษ (รวมศาลชั้นต้น/อุทธรณ์/ฎีกา)

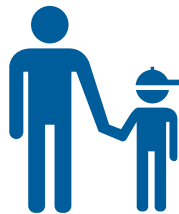

ข้อมูลเกี่ยวกับลูกของผู้ต้องขังหญิงขณะถูกจับ ที่มีลูกอายุไม่เกิน 18 ปี

ผู้ดูแลลูกอายุไม่เกิน 1 ปี

ปู่ ย่า ตา ยาย
49.9 %

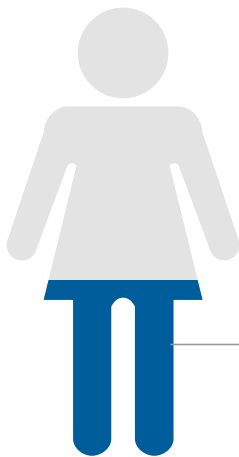

พ่อของลูก
22.7 %

ไม่รู้ว่าใครเลี้ยงดูเด็ก
11.1 %

ตั้งแต่มาอยู่ในเรือนจำมีลูกคนไหนคนใดมาเยี่ยมบ้างหรือไม่

● ไม่มีลูกมาเยี่ยม 41.3 %

วิธีการเข้าถึงลูกที่แม่อุทก

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเด็กจะต้องระมัดระวังไม่ให้กระบวนการวิจัยมีผลในทางลบกับเด็กซึ่งอาจกำลังอยู่ในสภาวะเปราะบาง การเข้าไปพบครอบครัวของเด็กที่บ้านอาจสร้างความกังวลให้กับเด็ก โดยเฉพาะหากเด็กรู้สึกว่าการปรากฏตัวของคนแปลกหน้าเป็นที่จับตามองของคนอื่นๆ หรือเด็กอาจไม่ไว้วางใจคนแปลกหน้า ทำให้เกิดความหวาดกลัว การศึกษานี้ยึดหลักของการไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวของเด็ก การเข้าถึงเด็กเพื่อสนทนาเรื่องราวต่างๆ ต้องอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ ไม่มีการบังคับทั้งทางตรงทางอ้อม นอกจากนี้หากเป็นกรณีของเด็กยังมีอายุน้อยหรือไม่มีความพร้อมที่จะพูดคุย ก็จะใช้วิธีการอื่นๆ ร่วมด้วย เช่น การสนทนากับแม่ ผู้อุปการะหรือบุคคลที่มีนัยสำคัญอื่นๆ แทน

การเข้าถึงเด็กและผู้ซึ่งรับผิดชอบดูแลลูกของผู้ต้องขังกระทำในพื้นที่หลากหลายทั้งที่เรือนจำและที่อื่นๆ ซึ่งเด็ก เยาวชน ผู้อุปการะเด็ก ยินดีและสะดวกที่จะพบปะสนทนา พื้นที่การสนทนา (conversation space) มีหลากหลายตามความเหมาะสมของสถานการณ์ ดังนี้

1. จัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ขึ้นในเรือนจำ โดยถามความสมัครใจของผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นแม่ว่ายินดีให้ผู้อุปการะและลูก มาร่วมกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์หรือไม่ หากยินดีจึงดำเนินการติดต่อกับทางครอบครัวของผู้ต้องขังหญิงเพื่อถามความสะดวกในการพาลูกของผู้ต้องขังหญิงมาเยี่ยมที่เรือนจำ ทั้งนี้ได้มีความพยายามในการติดต่อครอบครัวซึ่งไม่ได้มาเยี่ยมผู้ต้องขังในช่วงที่มีการเยี่ยมญาติใกล้ชิดด้วย ครอบครัวกลุ่มนี้อาจมีอุปสรรคในเรื่องการเดินทางค่าใช้จ่ายในการเดินทาง หรืออยู่ไกลมากจนยากที่จะมาเยี่ยม ทั้งนี้ได้อธิบายให้ผู้อุปการะเด็กทราบว่ากรมาเยี่ยมครั้งนี้จะมีลักษณะเหมือนการเยี่ยมใกล้ชิดและทางผู้จัดกิจกรรมยินดีช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่ายในการเดินทาง รวมทั้งได้แจ้งให้ทราบล่วงหน้าว่าผู้มาร่วมกิจกรรมนี้จะได้พบผู้ต้องขังอย่างใกล้ชิดและจะขอเวลาเพื่อพูดคุยในเรื่องต่างๆ ในช่วงเวลาเยี่ยมการจัดกิจกรรมนี้คณะวิจัยได้รับความร่วมมือจากผู้บัญชาการเรือนจำและเจ้าหน้าที่เรือนจำเป็นอย่างดี

2. ในบางกรณีการพบปะสนทนาจัดขึ้นในพื้นที่ซึ่งผู้ต้องขังหญิงยินดีให้มีการติดต่อกับผู้ปกครอง ผู้อุปการะ และลูกของผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นบ้านที่เด็กอาศัยอยู่ โดยนักวิจัยจะติดต่อกับผู้ปกครองล่วงหน้าเมื่ออธิบายถึงการขออนุญาตไปเยี่ยมและพูดคุย หากมีการตอบรับจึง

จะขอนัดหมายเวลาและสถานที่ซึ่งจะต้องให้เป็นไปตามความต้องการและความสะดวกของ ผู้ที่นักวิจัยจะไปพบ นอกจากนี้ยังรวมถึงการติดต่อกับผู้ต้องขังหญิงซึ่งอยู่ในขบข่ายการศึกษา แต่ได้รับการปล่อยตัวไปแล้ว ซึ่งในกรณีนี้ทำให้ได้พบแม่ ลูก และสมาชิกในครอบครัวไป พร้อมๆ กันด้วย

3. การพูดคุยกับผู้ต้องขังหญิงกระทำในเรือนจำ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้ต้องขังไม่มีลูก และญาติอยู่ร่วมด้วย ทำให้มีเวลาในการพูดคุยสนทนาได้นานกว่าการสนทนาขณะที่มีลูก และญาติเข้ามาเยี่ยมในเรือนจำ การสนทนากับผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่ดำเนินการก่อนการจัดให้ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์และการไปพบครอบครัวของผู้ต้องขังหญิงที่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้ นักวิจัย มีทราบถึงเรื่องราวต่างๆ ของแต่ละครอบครัวก่อนการพูดคุยกับลูกและญาติของผู้ต้องขัง

4. ในกรณีของผู้ต้องขังหญิงซึ่งตั้งครรภ์และคลอดขณะอยู่ในเรือนจำ เป็นการสนทนา กับผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำที่ตั้งครรภ์ ผู้ต้องขังหญิงซึ่งกำลังเลี้ยงลูกในเรือนจำ และผู้ต้องขัง หญิงซึ่งเลี้ยงลูกในเรือนจำได้ระยะหนึ่งและมีญาติมารับลูกไปแล้ว

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การที่ลูกกับแม่ต้องแยกกันอยู่เพราะเหตุแห่งการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ เป็นสถานการณ์ที่แตกต่างไปจากการต้องแยกจากกันด้วยเหตุอื่นๆ เมื่อบุคคลถูกลงโทษด้วยการจำคุก บุคคลมิได้รับการลงโทษเพียงลำพัง แต่ยังมีผู้ที่พลอยได้รับผลแห่งการลงโทษไปด้วย โดยเฉพาะครอบครัวของผู้ที่ถูกลงโทษ การเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงมีนัยถึงการเพิ่มขึ้นของเด็ก ที่ต้องดำรงชีวิตโดยไม่มีแม่อยู่ด้วย การถูกจำคุกของพ่อแม่ส่งผลกระทบต่อลูกทั้งทางด้านจิตใจ สุขภาวะ พฤติกรรม วุฒิภาวะ ความมั่นคง และการมีอนาคตที่ดี ยิ่งหากเป็นกรณีที่แม่ถูกจำคุก ผลในทางลบต่อเด็กยิ่งมีมากขึ้นไปอีก การจำคุกแม่ มีผลในทางลบต่อการที่เด็กจะเจริญเติบโต อย่างมีคุณภาพ เด็กมีแนวโน้มจะขาดความมั่นคงทางด้านจิตใจ แปรลกแยกจากสังคม และต้องเผชิญกับความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจ

สถานการณ์ที่สังคมไทยมีผู้ต้องขังหญิงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องคือสัญญาณ เตือนถึงความจำเป็นที่สังคมไทยจะต้องมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับลูกของผู้หญิง ซึ่งต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำอย่างจริงจังเพื่อนำความรู้นั้นมาเป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบาย

และแนวทางปฏิบัติทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบยุติธรรมทางอาญาโดยเฉพาะระบบการลงโทษ การวางระบบสวัสดิการสังคม นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องมีการขับเคลื่อนให้ชุมชน และองค์กรทางสังคม (เช่น โรงเรียน วัด องค์กรบริการส่วนท้องถิ่น) ได้ตระหนักในความเสียหายร่วม (collateral damage) ที่เกิดจากการถูกจำคุกของแม่ ซึ่งแตกต่างจากการจากไปของแม่ด้วยเหตุผลอื่นๆ เช่น การที่แม่ต้องไปทำงานในที่ห่างไกล หรือการที่แม่นำลูกไปฝากให้ญาติพี่น้องเลี้ยงดูในช่วงระยะเวลาที่แม่มีภาระในเรื่องจำเป็น หรือแม่แต่การที่แม่ต้องเจ็บป่วยและต้องเข้าไปรับการรักษาในโรงพยาบาล การเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่เป็นการจากไปอย่างกระชั้นชิดไม่มีการวางแผนล่วงหน้า คืออาจถูกจับกุมและไม่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว การขาดรายได้ที่เคยได้รับความยากลำบากในการเข้าเยี่ยม การถูกรังเกียจเฉียดฉิวจากคนรอบข้าง รวมไปถึงการที่ลูกอาจต้องโยกย้ายจากบ้านที่เคยอยู่อาศัยไปอยู่กับญาติพี่น้องหรือคนอื่น

แม่ลูกของผู้กระทำผิดจะมีเป้าหมายของการลงโทษทางอาญา แต่ในหลายๆ กรณี เด็กเหล่านี้กลับต้องตกอยู่ในฐานะของผู้ได้รับโทษที่รุนแรงและยาวนานเกินกว่าช่วงเวลาที่สามารถสั่งลงโทษจำคุกผู้เป็นแม่ด้วยซ้ำ หรืออาจกล่าวได้ว่า ลูกคือ “เหยื่อผู้บริสุทธิ์” (innocent victims) ของระบบการลงโทษซึ่งหลายคนไม่เพียงแต่จะไม่เคยนึกถึงเท่านั้น แต่ยังมีอาจเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการตีตรา (stigmatize) เด็กเหล่านี้ด้วย ทั้งนี้เพราะการที่ลูกต้องถูกพรากจากแม่เพราะเหตุที่แม่ถูกลงโทษจำคุก เป็นการสูญเสียซึ่งมีแนวโน้มจะไม่ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนช่วยเหลือจากสังคม ในแวดวงวิชาการมักเรียกผลอันเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับลูกของผู้หญิงซึ่งต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำว่า เป็นความเสียหายร่วม (collateral damage) และมองการลงโทษด้วยการจำคุกผู้เป็นแม่ว่าเป็นการลงโทษแบบทวีคูณ (dual punishment) ส่วนลูกซึ่งได้รับผลอันเลวร้ายจากการลงโทษแม่โดยไม่ได้รับการเหลียวแลทั้งจากรัฐ องค์กรทางสังคม ชุมชน เด็กกลุ่มนี้จึงตกอยู่ในฐานะของเหยื่อที่ถูกซุกซ่อนไว้ (hidden victims) หรือเหยื่อที่มองไม่เห็น (invisible victims)

การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่าเพื่อแสดงให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับลูกเมื่อแม่ถูกจำคุก การที่แม่ถูกจำคุกเป็นเหตุการณ์วิกฤตทั้งสำหรับผู้เป็นแม่ ครอบครัว และโดยเฉพาะลูก เหตุการณ์วิกฤตเป็นเหตุการณ์ซึ่งนำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาสู่ตัวบุคคล โดยไม่ได้ถูกวางแผนไว้ล่วงหน้า ไม่ได้คาดหวังว่าจะเกิดขึ้น และเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของบุคคล ทุกคนมีเหตุการณ์วิกฤตหรือเหตุการณ์สำคัญในชีวิต การสนทนาเกี่ยวกับเหตุการณ์

วิกฤตซึ่งมีรายละเอียดของสถานที่ เวลา บุคคลที่เกี่ยวข้อง และเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นจะช่วยบุคคลสามารถรู้ถึงพื้นประสบการณ์ชีวิตได้ ความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในขณะที่บุคคลรู้ถึงพื้นประสบการณ์ บุคคลได้คลี่เรื่องราวออกมา เรื่องราวจึงมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่เป็นความทรงจำ (Webster & Mertova, 2007)

เหตุการณ์วิกฤตซึ่งถูกนำมาบอกเล่าในรูปของเรื่องราวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจ ทักษะ หรือโลกทัศน์ของบุคคลที่บอกเล่า เหตุการณ์วิกฤตอาจเป็นเหตุการณ์ที่ผลกระทบต่อชีวิต อาจมีเรื่องของความเจ็บปวดทางด้านจิตใจ หรือเป็นสิ่งที่ทำให้คนรู้สึกว้าวกออยู่ในอันตรายหรือความเสี่ยง (เช่น การถูกคุกคามทางร่างกาย การถูกคุกคามทางด้านจิตใจ) การถูกทำให้รู้สึกกลัว เสียศักดิ์ศรี ถูกกลบหลู่ หรือเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดผลในทางบวก เช่น ความประทับใจ ความภาคภูมิใจ ความสุข โดยรวมสิ่งที่จะถือว่าเป็นเหตุการณ์วิกฤตจะต้องมีผลในทางลบหรือทางบวกต่อตัวผู้เล่า และเป็นเหตุการณ์ที่เปลี่ยนประสบการณ์ของผู้เล่า และบุคคลจะสามารถระบุเหตุการณ์นี้ได้ว่ามีผลอย่างไรก็เมื่อเหตุการณ์นั้นผ่านไป แล้ว ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะคาดทำนายหรือวางแผนที่จะสังเกตเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ เมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤตขึ้น และเวลาผ่านไป บุคคลจะค่อยๆ ทบทวน จัดระบบ และละทิ้งรายละเอียดบางอย่างที่คิดว่าไม่สำคัญออกไป และคงไว้ซึ่งส่วนที่มีความสำคัญ เหตุการณ์วิกฤตมีส่วนสำคัญต่อความเข้าใจในสิ่งต่าง วิธีการมองโลก ของผู้เล่า และเป็นตัวกำกับผู้เล่าว่าควรจะทำอะไร อย่างไร ในอนาคต

การศึกษานี้มองการจำคุกผู้หญิงซึ่งเป็นแม่ ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในเกือบทุกประเทศและส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากที่มีได้เป็นผู้กระทำผิด บุคคลเหล่านี้อาจเป็นลูกหรือสมาชิกอื่นๆในครอบครัวและยังอาจมีผลกระทบในระดับโครงสร้างสังคมด้วย เด็กหรือเยาวชนซึ่งแม่ถูกลงโทษจำคุกมีความเสี่ยงที่จะก้าวเข้าสู่เส้นทางของการกระทำผิดและในที่สุดก็ถูกจำคุก การจำคุกแม่จึงเป็นปรากฏการณ์ที่นำไปสู่วัฏจักรของการส่งต่อความด้อยโอกาสและการเป็นคนชายขอบจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การปล่อยให้ปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ดำเนินต่อไปโดยไม่พยายามแก้ไขจะเป็นการเร่งให้มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ

เหยื่อที่มองไม่เห็นในการศึกษาที่หมายถึงลูกของผู้หญิงซึ่งต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ การจำคุกคือการลงโทษเพื่อให้ผู้กระทำผิดได้ชดใช้ในสิ่งที่ได้กระทำไป และเพื่อเป็นตัวอย่างให้คนอื่น ๆ ในสังคมเกรงกลัวและไม่กระทำผิดกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงการลงโทษนี้กลับไม่ได้มีผลเฉพาะกับผู้กระทำผิดเท่านั้น ลูกซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ต้องพลอยได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจากการลงโทษทางอาญาของรัฐไปพร้อมๆ กันด้วย สถานะของการเป็นเหยื่อที่มองไม่เห็นทำให้สังคมมีความรู้้น้อยมากเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับเด็กที่มีแม่อยู่ในเรือนจำ การศึกษาที่ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่าเพื่อเข้าถึงประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. สภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำ สังคมสร้างความหมายของความเป็นแม่จากฐานคิดของการให้ผู้หญิงเป็นผู้ทำหน้าที่หลักในการดูแลให้ความอบอุ่นกับครอบครัว โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับลูก เช่น การดูแลลูกในขณะที่ตั้งครรภ์ การพุ่มพักเลี้ยงดูลูกที่ยังเป็นการให้ความรักความอบอุ่นและการอบรมสั่งสอนลูก ไปจนถึงการรับผิดชอบในการเลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ให้การศึกษาและเตรียมการเพื่อให้ลูกสามารถพึ่งตนเองได้ สภาวะความเป็นแม่ ตามที่สังคมกำหนดไว้ถูกคาดหวังว่าเป็นสิ่งที่ผู้หญิงซึ่งเป็นแม่พึงมี เป็นสภาวะของแม่ในอุดมคติ ผู้หญิงโดยทั่วไปจะสามารถอำรงบเทาของความเป็นแม่ตามที่สังคมคาดหวังได้ในระดับหนึ่ง มาน้อยแตกต่างกัน ไว้ในระดับหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์แบบ เมื่อแม่ต้องมาอยู่ในเรือนจำ คำถามสำคัญคือ ผู้ต้องขังหญิงให้ความหมายและกำหนดบทบาทของการเป็นแม่ซึ่งต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำอย่างไร สภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำแตกต่างจากการเป็นแม่ในสังคมภายนอกอย่างไร ผู้เป็นแม่รับรู้การต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำว่ามีผลต่อลูกอย่างไร การสร้างความหมายใหม่ของการเป็นแม่ในเรือนจำเพื่อช่วยให้ลูกก้าวพ้นเหตุการณ์วิกฤตและอุปสรรคต่างๆ ในชีวิตมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด อะไรคือเงื่อนไขความสำเร็จหรือความล้มเหลว

2. การรับมือกับสถานการณ์การที่แม่ถูกจำคุก การจำคุกของแม่ทำให้ครอบครัวตกอยู่ในสภาวะของความระส่ำระสายอย่างน้อยในช่วงระยะเวลาหนึ่ง การศึกษานี้มองว่าความสามารถในการรับมือของสมาชิกในครอบครัวกับเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นถูกกำหนดโดยสภาวะการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละบ้านซึ่งหมายรวมถึงองค์ประกอบและระบบความสัมพันธ์ของคนที่ถูกนับรวมเป็นสมาชิกของบ้าน บ้านที่มีความสัมพันธ์ที่อบอุ่น เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา ต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีแนวโน้มที่จะมี

ความพร้อมในการปรับตัวรับเหตุการณ์วิกฤตได้มากกว่าบ้านซึ่งสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ไม่ผูกพันกัน หรืออาจเป็นไปได้ว่า บ้านซึ่งมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจอาจสามารถประคับประคอง ให้เด็กก้าวพ้นวิกฤตของการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมากกว่าบ้านที่อึดอัดขัดสน

3. ชีวิตของลูกเมื่อตกอยู่ในสถานการณ์ที่แม่ถูกจำคุก ผลที่ลูกได้รับจากการถูกจำคุกของแม่เกิดขึ้นจากการผสมผสานของสภาวะการณ์ที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นเมื่อแม่ถูกจำคุก ได้แก่ การที่แม่ถูกพรากไปจากลูก ชีวิตประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไป สถานะทางการเงินที่ย่ำแย่ลง ความเครียดและวิตกกังวลของผู้อุปการะเด็ก ความยากลำบากในการไปเยี่ยมแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำ ปฏิกริยาจากคนรอบข้างซึ่งออกมาในลักษณะของการตีตราเด็กซึ่งมีแม่ถูกจำคุก สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้เด็กมีความทุกข์ โศกเศร้า สะเทือนใจ เครียด วิตกกังวล ซึ่งเป็นผลร้ายทางด้านจิตใจและอารมณ์ ซึ่งอาจจะส่งผลต่อพฤติกรรมอื่นๆ เช่น การไม่ตั้งใจเรียนและผลการเรียนที่ตกต่ำลง การต่อต้านคำตักเตือนต่างๆ อาจมีความความก้าวร้าวมากขึ้น หรืออาจมีการเข้าไปทดลองกระทำสิ่งที่ไม่เป็นผลดีภัยตัวเองหรือการกระทำผิดทางอาญา การศึกษานี้ให้ความสนใจกับสิ่งที่เกิดกับลูกเมื่อแม่ถูกจำคุกทั้งจากการรับรู้ของแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำ ผู้อุปการะเด็ก และจากตัวเด็กเอง มีภาคปฏิบัติการใดบ้างที่กดทับและทำให้เด็กกลายเป็นคนนอกกลุ่ม (the otherness) และ ความหมายของของ “การมีแม่เป็นคนคุก” หรือ “ลูกของอาชญากร” ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร

4. เงื่อนไขของความสำเร็จในการเอาชนะปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในชีวิตของเด็ก การศึกษานี้เชื่อว่า แม้การที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำจะเป็นสภาวะการณ์อันเลวร้ายสำหรับลูก แต่เด็กจะตอบสนอง (respond) ต่อภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน บางคนอาจสามารถเอาตัวรอด ก้าวข้ามความยากลำบาก และผ่านพ้นวิกฤตของชีวิตไปได้ แต่บางคนไม่อาจก้าวผ่านความทุกข์ยากและมีผลในทางลบต่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ เงื่อนไขที่มีผลต่อการตอบสนองของเด็กมีความหมายกว้างอาจหมายถึงถึง สถานภาพทางด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ของครอบครัวก่อนที่แม่จะเข้ามาอยู่ในเรือนจำ บทบาทของผู้อุปการะเด็ก การช่วยเหลือของญาติพี่น้อง

5. การเชื่อมโยงแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำกับลูก ผ่านการเยี่ยม มีผลต่อลูกในลักษณะใด ลูกที่เคยมีโอกาสมาเยี่ยมแม่เป็นครั้งคราวให้ความหมายในการติดคุกของแม่ต่างกับลูก

ที่ไม่เคยมาเยี่ยมแม่ต่างกันอย่างไร คุณภาพของการเยี่ยมมีผลอย่างไรต่อการมาเยี่ยมครั้งต่อไป

6. แม่ซึ่งคลอดลูกในเรือนจำ และตัดสินใจให้ลูกอยู่กับตัวเองในเรือนจำ มองการเลี้ยงลูกในเรือนจำอย่างไร อะไรคือข้อจำกัดและข้อดีของการเลี้ยงลูกในเรือนจำ

การตัดสินใจว่าจะให้ลูกอยู่กับตัวเองหรือให้ออกไปอยู่ครอบครัวหรือญาติพี่น้องผ่านกระบวนการให้เหตุผล (reasoning) และไตร่ตรอง (reflection) ของผู้เป็นแม่ในลักษณะใด

ตัวบท (text) ที่นำมาใช้ในการศึกษาเรื่องเล่ามาจากการสนทนา การสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกต การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเรือนจำ ในการสนทนาและการสัมภาษณ์หากผู้เล่าเอง หรือผู้ให้สัมภาษณ์อนุญาตจะมีการบันทึกเทปคำสนทนา และนำเทปมาถอดแบบคำต่อคำ ผลการศึกษาที่น่าเสนอในบทต่อไปได้จากการวิเคราะห์บทสนทนาและหรือบทสัมภาษณ์ (การวิเคราะห์เรื่องเล่าได้นำเสนอส่วนท้ายของบทนี้)

การศึกษาเรื่องราวชีวิตของผู้เล่าเรื่อง

วิธีการศึกษาเรื่องเล่าให้ความสนใจกับเรื่องราว (story) ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวบท (text) ซึ่งเกิดจากการที่ผู้เล่าเรื่องทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต และตีความสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งจากโลกทัศน์ของผู้เล่า ปฏิสัมพันธ์และท่าทีของคนอื่น ๆ ที่มีต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การรับรู้และตีความของผู้เล่าได้รับอิทธิพลจากขนบประเพณีและบรรทัดฐานของสังคม ในการประกอบสร้างเรื่องราว เหตุการณ์และการกระทำถูกนำมาเชื่อมโยงและจัดระเบียบผ่านการวางโครงร่างของเรื่อง ซึ่งประกอบด้วยชุดของมโนทัศน์ที่สะท้อนความหมายของเหตุการณ์ต่างๆ การเล่าเรื่องจึงเป็นวิธีการที่ทำให้คนสามารถจับภาพประสบการณ์ที่เกิดขึ้นโดยใช้ภาษาซึ่งประกอบด้วยประโยคต่างๆ เพื่อแสดงลำดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้เรื่องนี้เล่ายังมี โครงเรื่อง (plot) ซึ่งเป็นตัวกำกับการจัดลำดับประโยคและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น การวางโครงเรื่องมีส่วนสำคัญในการทำให้เหตุการณ์ต่างๆ มีความหมายตามที่คุณเล่าเรื่องต้องการ เรื่องราวที่ถูกสร้างขึ้นจะมีจุดเริ่มต้น ช่วงกลาง และจุดจบของเรื่อง (Elliot, 2005)

โดยทั่วไปเรื่องราวมักเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของผู้เล่าเรื่อง โดยมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น และติดตามด้วยการมีเหตุการณ์ที่คนไม่ได้คาดหวังหรือคาดคิดมาก่อนเกิดขึ้น และทำให้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในตอนแรกเปลี่ยนแปลงไปจาก

สิ่งที่คาดไว้ หรือขาดดุลยภาพ หรืออาจมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะบางประการของบุคคล โครงเรื่องมักเป็นการลำดับเหตุการณ์หนึ่งไปสู่เหตุการณ์หนึ่ง และแม้ว่าการศึกษาศาเหตุหรือคำอธิบายจะมีได้เป็นประเด็นสำคัญของการศึกษาเรื่องเล่า แต่เราก็ไม่อาจละเลยความเข้าใจในเชิงเหตุผลที่เชื่อมโยงเหตุการณ์ต่างๆ เรื่องเล่านำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและตามด้วยเหตุการณ์ต่อมา ภายใต้บริบททางสังคมนั้นๆ

ในการศึกษาเรื่องเล่าจะให้ความสำคัญกับบริบทขณะเล่าเรื่อง และบทบาทของผู้ฟังที่มีต่อการสร้างเรื่องราวของผู้เล่า การเล่าเรื่องผ่านภาษา ให้ความสำคัญกับการกระทำร่วมกัน (joint action) ระหว่างผู้เล่าเรื่องและผู้ฟัง ในการเล่าเรื่อง ผู้เล่าต้องการพื้นที่ของการสนทนา (conversation space) เพื่อให้สามารถเล่าเรื่องให้อีกคนหนึ่งฟัง ผู้เล่าเรื่องจะคำนึงว่า กำลังเล่าเรื่องให้ใครฟัง จะต้องตัดสินใจว่าจะสามารถสื่อสารข้อมูลให้ดีที่สุดได้อย่างไร ซึ่งส่วนหนึ่งก็อยู่ที่การประเมินสถานการณ์ด้วยว่า ผู้ฟังต้องการฟังอะไร การให้รายละเอียดบางอย่างอาจเป็นความเสี่ยงสำหรับผู้เล่า ดังนั้นผู้เล่าอาจหลีกเลี่ยงที่จะเล่าถึงเหตุการณ์บางเรื่อง บรรยากาศของการแบ่งปันความรู้สึกในการสนทนาจึงมีความสำคัญต่อเรื่องราวขณะที่ผู้เล่าหรือพื้นที่ความทรงจำ

ในการศึกษานี้ นักวิจัยเป็นคู่สนทนาที่มีความกระตือรือร้นที่จะพูดคุย ฟังโดยไม่ตัดสิน ถูกผิด ไม่กดดันผู้เล่าเรื่องให้พูดหรือตอบในสิ่งที่นักวิจัยเห็นว่ามีความสำคัญ แต่จะใช้การพูดคุยในลักษณะที่ผู้เล่าเรื่องมีอิสระที่จะทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นและเชื่อมโยงกับชีวิตในปัจจุบัน รวมทั้งการคาดหมายสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตด้วย การสนทนาอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ ความเสมอภาค ไม่มีการบังคับ กดดันให้พูด ไม่ตัดสินผิดถูก ทั้งผู้วิจัยและผู้ต้องขังอยู่ในบรรยากาศของความสบายใจ ในการพูดคุย แลกเปลี่ยน นักวิจัยมิใช่ผู้ถาม และผู้ต้องขังเป็นผู้ตอบ แต่เป็นบรรยากาศของการเอื้ออำนวยให้เรื่องราวต่างๆ ได้รับการทบทวน รำลึกถึง และสื่อสารผ่านสิ่งที่เป็นเรื่องเล่า

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ที่เป็นสนทนาระหว่างนักวิจัยกับผู้ต้องขังย่อมมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจเกิดขึ้นอย่างปฏิเสธไม่ได้ ในหลายๆ กรณีบรรยากาศของการพูดคุยอาจทำให้ผู้เล่าเรื่องกลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษาสำหรับนักวิจัย แน่แน่นอนว่า อำนาจเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น และอาจมีการสลับเปลี่ยนไปมาระหว่างนักวิจัยและผู้เล่าเรื่องได้ (Alex & Hammarstrom, 2007) การที่นักวิจัยพยายามมองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะพูดคุย จากมุมมองที่หลากหลายซึ่งเป็นกระบวนการของการสะท้อนกลับช่วยให้นักวิจัยตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในขณะพูดคุย และมีผล

ต่อการปรับท่าทีในการพูดคุยใหม่เพื่อให้เกิดบรรยากาศที่เสมอภาคมากขึ้นได้ ทุกคนล้วนมีมุมมองที่หลากหลายต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้นสิ่งที่ผู้เล่านำมาเล่า จึงขึ้นอยู่กับบริบท ผู้ฟัง และความต้องการของผู้เล่าเรื่อง ความไวต่อสถานการณ์และความยืดหยุ่นขณะพูดคุยของนักวิจัย จึงมีส่วนสำคัญต่อการสร้างบรรยากาศของความเสมอภาคและมีผลต่อเรื่องราวที่ผู้เล่าเรื่องนำมาบอกเล่า

หลักการสนทนากับเด็ก

การสนทนากับเด็กเป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยความระมัดระวัง โดยเฉพาะเด็กซึ่งผ่านประสบการณ์ของความเจ็บปวด ความทุกข์ ความเศร้า หรือการถูกกระทำรุนแรงมาก่อน หลักการสำคัญของการสนทนากับเด็กคือ จะต้องไม่ให้การพูดคุยไปกระทบกระเทือนจิตใจของเด็ก ทำให้เด็กมีความทุกข์หรือเจ็บปวดมากขึ้น เด็กในที่นี้หมายถึงผู้ที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี การศึกษานี้ใช้หลักการการพูดคุยสนทนากับเด็กตามแนวทางของวิธีการศึกษาเรื่องเล่าซึ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับเด็กจะอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ ความเสมอภาค ไม่มีการบังคับกดดันให้พูด ไม่ตัดสินผิดถูก นักวิจัยมิใช่ผู้ถาม และเด็กไม่ใช่ผู้มีหน้าที่ตอบ แต่เป็นการสนทนาภายใต้บรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้เรื่องราวต่างๆ ได้รับการทบทวน รำลึกถึง และสื่อสารผ่านสิ่งที่เป็นเรื่องราว การสนทนาดำเนินไปด้วยความสบายใจของเด็กที่จะพูดคุย

คำถามสำคัญในเชิงจริยธรรมของการวิจัยที่มีต่อเด็กคือ การกลับมาเล่าเรื่องใหม่อีกครั้งมีผลต่อตัวเด็กอย่างไร วิธีการศึกษาเรื่องเล่ามองว่า การเล่าเรื่องราวของตนเองไม่ใช่การสะท้อนปัญหาที่มีผลในทางลบต่อจิตใจของผู้เล่าเรื่อง หากแต่เป็นทางออกของปัญหาภายในจิตใจของบุคคล โดยที่นักวิจัยฟังด้วยความเข้าใจ และพยายามให้เด็กแยกปัญหาที่เกิดขึ้นออกจากตนเอง (externalizing the problems) โดยมองว่าเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้น ล้วนประกอบสร้างมาจากสิ่งต่างๆ มากมายที่ตัวเด็กเองไม่อาจควบคุมได้ เป็นการแยกปัญหาที่เกิดขึ้นออกจากตนเอง ไม่โทษตนเอง การนำเรื่องราวกลับมาเรียบเรียงและเล่าใหม่อีกครั้งจึงเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้จัดระบบเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตของตนเองขึ้นมาใหม่อีกครั้ง (re-authoring) ผ่านการบอกเล่าเรื่องราวในชีวิตของตนเอง

วิธีการศึกษาเรื่องเล่ามองว่าการทบทวนเรื่องที่ผ่านมาในชีวิตโดยมีผู้ฟังที่ให้ความสนใจและเข้าใจถือเป็นลดความกดดันที่สะสมอยู่ภายในจิตใจ ซึ่งเรียกว่าเป็นการบำบัด

ผ่านเรื่องเล่า (narrative therapy) แนวคิดนี้มองว่า แต่ละบุคคลคือ “ผู้เชี่ยวชาญ” ในชีวิตของตนเอง มีทักษะ ความสามารถ ความเชื่อ ความตั้งใจ และศักยภาพ ที่จะลดอิทธิพลของปัญหาที่มีต่อตนเอง การบำบัดผ่านเรื่องเล่ามิใช่การปฏิเสธไม่รู้ปัญหา หรือหาข้อแก้ตัว หรือโทษผู้อื่น แต่เป็นการมองปัญหาต่างๆ อย่างรู้เท่าทัน และพยายามรับมือกับปัญหาด้วยตนเอง เป็นการปรับการมองและการรับรู้ ช่วยให้เด็กเกิดกำลังใจ เกิดพลัง และมีความเคารพในตนเอง เป็นการเรียกคืนตัวตนที่ถูกกดทอนลงให้กลับคืนมา

ในการพูดคุยกับเด็ก นักวิจัยเริ่มต้นการสนทนาด้วยการอธิบายถึงวัตถุประสงค์ ในการพูดคุยว่า ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับแม่ของเด็ก และแม่ยินดีให้นักวิจัยได้มาพบปะพูดคุยกับลูกของแม่ ทั้งนี้เด็กมีสิทธิเลือกที่จะคุยหรือบอกเล่าเฉพาะสิ่งที่ต้องการ นอกจากนี้ได้ขออัดเทปคำสนทนาโดยให้ความมั่นใจว่า ทั้งคำบอกเล่าและเทปบันทึกการสนทนาจะถูกเก็บเป็นความลับ และในระหว่างการสนทนา เด็กจะขอให้ยุติการบันทึกเทปการสนทนาเมื่อใดก็ได้ ทั้งนี้จะมีการถอดเทปบันทึกการสนทนา ซึ่งกระทำด้วยความรอบคอบ มีเฉพาะผู้ถอดเทปที่ไว้วางใจได้ บทถอดเทปนี้ได้นำมาใช้ในการเขียนเรื่องเล่า โดยในการเขียนได้มีการเปลี่ยนชื่อของทุกคนเป็นชื่อสมมติ

ผู้ซึ่งพูดคุยกับเด็กจะมีบทบาทเป็นผู้ฟังที่ดี สนใจในเรื่องราวของที่เด็กบอกเล่าอย่างจริงจัง ไม่กังวลอยู่กับคำถามที่ถามและคำตอบที่ได้รับ แต่ให้ความเอาใจใส่กับเรื่องที่เด็กเล่าและสนใจกับความรู้สึกของเด็ก ไม่ขัดจังหวะการพูดของเด็ก แม้ว่าในการสนทนาอาจจะดำเนินไปอย่างช้าๆ เด็กอาจหยุดพูดเป็นบางช่วง แต่นักวิจัยจะหยุดฟังหรือสนับสนุนให้เด็กพูดต่อหรือขยายความในเรื่องที่พูดค้างไว้ ในการสนทนาไม่มีขัดจังหวะการพูดของเด็กด้วยการแทรกความคิดเห็นของตัวเอง หรือคัดค้าน หรืออบรมสั่งสอนเด็ก สิ่งที่สำคัญคือนักวิจัยจะไม่มี การพูดหยอกล้อหรือใช้คำพูดแบบตลกขบขันกับเด็ก เพราะโดยทั่วไปเด็กจะไม่สนุกไปกับเรื่องสนุกหรือไฉฉ่าของผู้ใหญ่ การสนทนากับเด็กดำเนินไปแบบให้เกียรติ ไม่ถือวิสาสะ ซึ่งช่วยให้เด็กมีความสบายใจและอยากสนทนา ในระหว่างการสนทนานักวิจัยอาจแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนเองซึ่ง เป็นการแบ่งปันประสบการณ์อย่างจริงจัง มิใช่การเสแสร้ง

ส่วนใหญ่แล้วการสนทนากับเด็กกระทำในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ โดยผู้ปกครองเด็กซึ่งส่วนใหญ่เป็นตา/ยาย แต่ก็มีที่เป็นปู่/ย่า/ป้า/ลุงของเด็ก เป็นผู้พาลูกของ

ผู้ต้องขังหญิงมาที่เรือนจำ สถานที่มีการจัดกิจกรรมอยู่ใกล้ๆ กับแดนหญิง ปกติทางเรือนจำจะใช้เป็นที่จัดกิจกรรมบางอย่างที่มีคนมาร่วมไม่มากนัก บางครั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับเลี้ยงอาหารผู้ที่เข้ามาเยี่ยมเรือนจำ พื้นที่สำหรับใช้ในการสนทนาไม่มีลักษณะที่ก่อให้เกิดความตึงเครียด เช่น กำแพงสูง ลวดหนาม หรือลูกกรง การสนทนาดำเนินไปอย่างเป็นกันเอง มีการจัดอาหารผลไม้ และน้ำดื่ม สำหรับผู้ที่เข้ามาเยี่ยมและผู้เป็นแม่ ผู้มาเยี่ยมจะมากันหลายคนเฉลี่ยกลุ่มละ 4-5 คน การสนทนาจะเริ่มต้นโดยมีนักวิจัย 2 หรือ 3 คนเข้าไปแนะนำตัวเองกับแต่ละกลุ่มครบครัน และสนทนาเรื่องที่สามารถคุยร่วมกันได้ จากนั้นนักวิจัยจะขอเวลาพูดคุยกับแต่ละคนโดยอาจขอแยกลูกหรือผู้อุปการะออกมาจากกลุ่มชั่วคราวหนึ่ง โดยที่ยังคงมีนักวิจัยบางคนนั่งคุยอยู่ในวงสนทนา นอกจากผู้มาเยี่ยมมีท่าทีที่อยากคุยกับผู้ต้องขังเพียงลำพัง นักวิจัยจะปลีกตัวออกมา การพบปะแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง

การวิเคราะห์เรื่องเล่า

จากเรื่องราวที่คนนำมาเล่าสู่การวิเคราะห์ มีกระบวนการที่ซับซ้อนผ่านการตีความหลายขั้นตอน เริ่มจากการมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในชีวิตของผู้เล่า ผู้เล่าจะตีความและเลือกเก็บบางสิ่งไว้ในความทรงจำ กลายเป็นประสบการณ์ชีวิตของผู้เล่า ซึ่งถูกนำมาบอกเล่าอีกครั้ง ในขณะที่นักวิจัยกับผู้เล่าเรื่องสนทนากันเรื่องราวต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์และความเข้าใจที่เกิดขึ้นระหว่างกัน จากนั้นนักวิจัยจึงได้นำเรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่องมาตีความและเขียนเป็นเรื่องราวผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การวิเคราะห์เรื่องเล่า เป้าหมายสำคัญของการวิเคราะห์เรื่องเล่า ไม่ใช่การผลิตสิ่งที่ผู้วิจัยได้ฟังหรือรับรู้ แต่เป็นการสร้างกรอบที่มีพลวัตในการนำองค์ประกอบของข้อมูลมาร้อยเรียงหรือถักทอในลักษณะที่น่าสนใจซึ่งสะท้อนออกมาจากตัวนักวิจัยในฐานะที่เป็นผู้เข้าไปแบ่งปันประสบการณ์กับผู้เล่าเรื่อง โดยนักวิจัยสามารถให้ภาพของเรื่องราวที่สอดคล้องประสานกันระหว่างบริบทกับส่วนต่างๆ ของข้อมูลที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าถึงและเข้าใจเรื่องที่นักวิจัยต้องการนำออกมาสู่ผู้อ่าน

เรื่องราวส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์วิกฤตในชีวิตของผู้เล่าเรื่อง ซึ่งผูกโยงให้เห็นถึงเส้นทางของการต้องเดินเข้ามาถึงจุดที่ผู้เล่ากำลังสนทนากับนักวิจัย สำหรับผู้เป็นแม่ได้ผ่านจุดเปลี่ยน (turning point) สำคัญของชีวิตจนต้องเข้ามาสู่เรือนจำ บางคนต้องเข้ามาในเรือนจำขณะกำลังตั้งครรภ์ หรือเพิ่งคลอดลูกได้ไม่นาน ในกรณีของเด็กซึ่งแม่ถูกจำคุกต้องสูญเสียชีวิตในวัยเด็กที่ควรได้เติบโตและเรียนรู้ชีวิตเพื่อเป็นผู้ใหญ่ บางคนต้องยุติการเรียน แต่บางคน

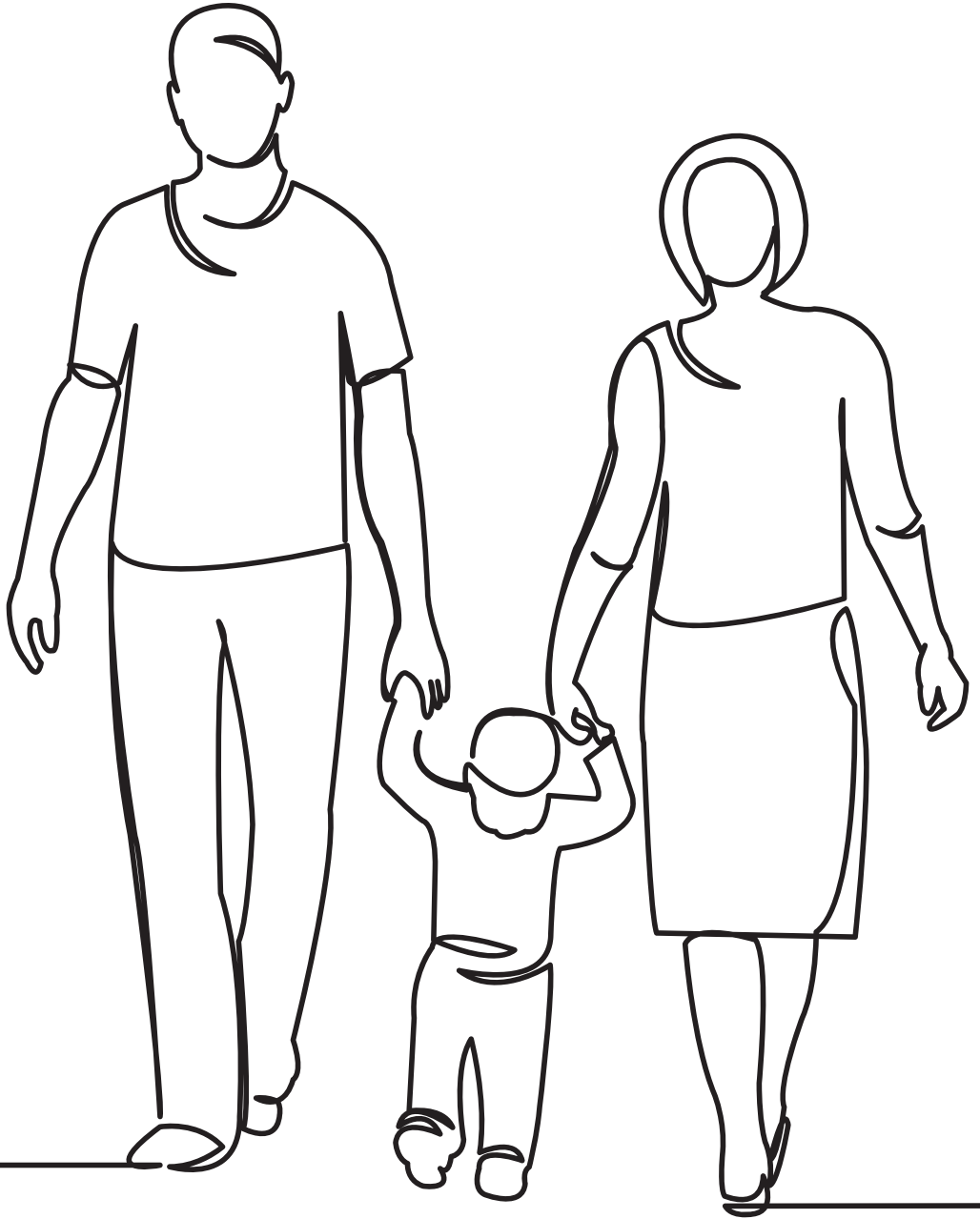
ก็สามารถก้าวข้ามความลำบากได้ มีโอกาสเรียนหนังสือ และยังคงรักษาความสัมพันธ์กับแม่ไว้ได้แม่แม่จะต้องอยู่ในเรือนจำ เรื่องราวที่แตกต่างหลากหลายเหล่านี้คือตัวบท (text) ซึ่งถูกนำมาวิเคราะห์

ตัวบทประกอบด้วยประโยคต่างๆ ที่ถูกนำมาเชื่อมโยงหรือร้อยเรียงในรูปของถ้อยแถลง (statement) ซึ่งในการศึกษานี้คือ บทสนทนา (narrative text) ซึ่งได้จากการถอดเทปคำสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับผู้เล่าเรื่อง (Polkinghorne, 1995) การวิเคราะห์เรื่องเล่าเป็นการตีความของนักวิจัย โดยอาศัยทั้งโลกทัศน์ของผู้วิจัย ประสบการณ์ และพื้นฐานทางทฤษฎี เพื่อการเข้าถึงเรื่องเล่าของเรื่องราว (storied narrative) ที่ผู้เล่าเรื่องต้องการนำเสนอ ซึ่งจะทำเป็น 2 แบบ แบบแรก เป็นการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ (analysis of narrative) และแบบที่สองเป็นการวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า (narrative analysis) ซึ่งการศึกษานี้ได้ใช้การวิเคราะห์ทั้งสองแบบ

การวิเคราะห์แบบแรกเป็นการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการนำเรื่องราว หลายๆ เรื่อง และเกิดขึ้นกับผู้เล่าหลายๆ คน มาสร้างเป็นมโนทัศน์ต่างๆ และเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกันตามประเด็นของเรื่องที่กำลังศึกษา บางครั้งจึงเรียกการวิเคราะห์แบบนี้ว่า การวิเคราะห์เพื่อสร้างตัวแบบ (paradigmatic analysis) หรือเพื่อสร้างทฤษฎี ซึ่งต้องอาศัยความไวเชิงทฤษฎี (theoretical sensitivity) ในการตีความ และการให้ความหมายกับข้อมูล ผลการวิเคราะห์ในลักษณะนี้ได้นำเสนอในบทที่ 3 -5

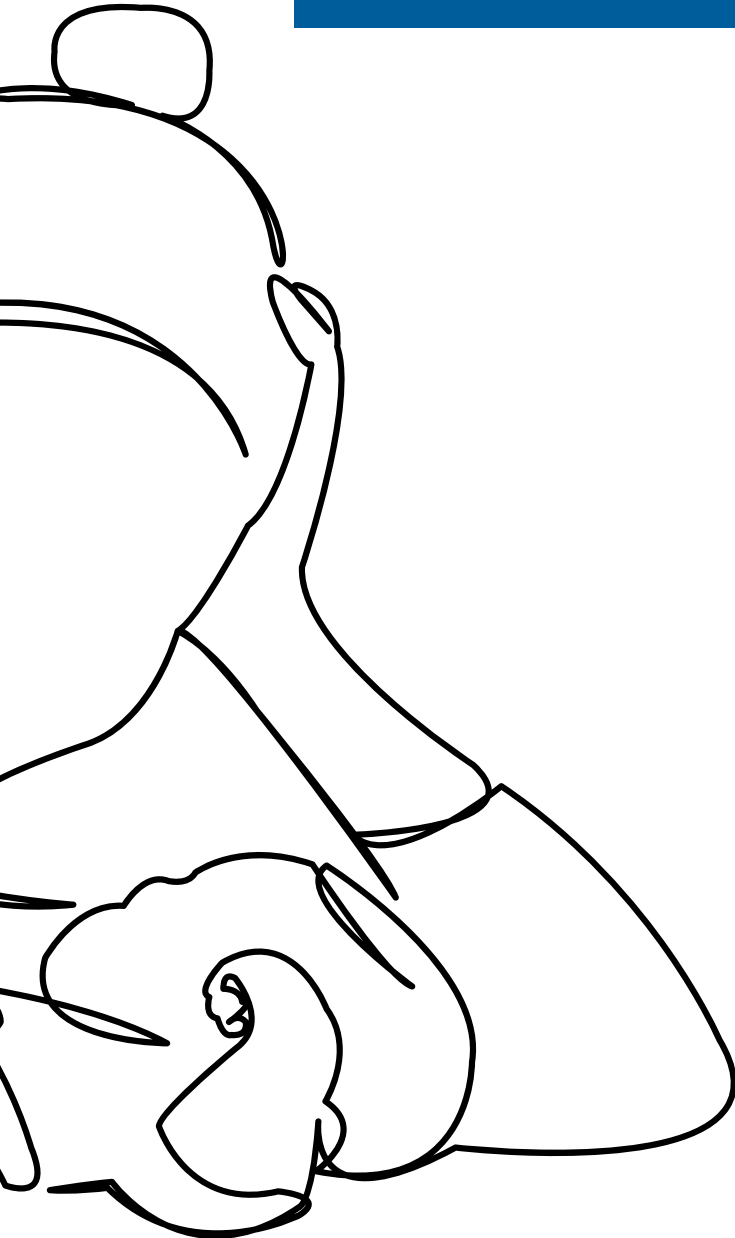
ส่วนการวิเคราะห์ที่เรียกว่า การวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า (narrative analysis) เป็นการวิเคราะห์โดยการนำองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะป็นเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลหรือกรณีศึกษามาตีความเพื่อสร้างเป็นเรื่องเล่าแทนการแยกเรื่องราวออกเป็นส่วนๆ บางทีจึงเรียกการวิเคราะห์แบบนี้ว่า การสร้างเรื่องราวจากข้อมูล (the configuration of data) การเชื่อมโยงเหตุการณ์ต้องอาศัยโครงเรื่อง เมื่อโครงร่างของเรื่องได้ก่อรูปขึ้นมา เหตุการณ์ที่มีความสำคัญจะเป็นตัวคลี่คลายเรื่องราวให้ปรากฏออกมา โครงเรื่องจะเป็นตัวบอกนักวิจัยว่ามีเหตุการณ์หรือองค์ประกอบใดบ้างที่ควรจะนำเข้ามาสู่เรื่องราว แต่มีเชื่อว่าข้อมูลทั้งหมดมีความจำเป็นสำหรับการสร้างเรื่องราว ข้อมูลซึ่งไม่ได้ขัดแย้งกับโครงเรื่องและมิได้มีส่วนช่วยในการช่วยสร้างเรื่องราวขึ้นมา อาจไม่จำเป็นต้องนำมาเป็นส่วนหนึ่งของ

ผลการวิจัย เพราะประสบการณ์ของมนุษย์มีมากมาย การนำสิ่งเหล่านี้มาสู่การสร้างเป็นเรื่องราวต้องอาศัยการจัดระเบียบที่มากกว่าการจัดระเบียบที่เกิดขึ้นในประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวันของมนุษย์ อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่ากระบวนการนี้จะใช้การบังคับให้เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ เข้ามาสู่โครงเรื่องที่นักวิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า เรื่องราวที่เป็นผลงานชิ้นสุดท้ายของนักวิจัย จะต้องสอดคล้องกับข้อมูล แต่ขณะเดียวกันก็ต้องจัดระเบียบและให้ความหมายที่ไม่ปรากฏอยู่ในตัวข้อมูลด้วย นักวิจัยใช้ความรู้ในสาขาของตนเองช่วยในการตีความคำพูด การกระทำ และเรื่องราวในฐานะเป็นข้อมูล ดังนั้นนักวิจัยจะต้องเสนอทั้งเหตุการณ์และข้อถกเถียงเพื่อสนับสนุนความเป็นไปได้ของเรื่องราวที่นักวิจัยได้สร้างขึ้น ผลการวิเคราะห์ได้นำเสนอในบทที่ 6

“...เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า เมื่อชีวิตประสบกับสภาวะ
วิกฤตที่ร้ายแรงอย่างกรณีของการถูกจับกุม ดำเนินคดี และการถูกจำคุก
บุคคลที่เข้ามาช่วยเหลือดูแลและเป็นที่พักพิงได้มากที่สุดคือพ่อแม่ของผู้หญิง”

3

สภาวะครอบครัว ก่อนแม่ถูกจำคุก

การที่แม่ถูกจำคุกทำให้บ้านต้องตกอยู่ในสภาวะวิกฤต โดยเฉพาะหากแม่เป็นผู้ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของครอบครัว เช่น ผู้หารายได้หลัก เป็นผู้ดูแลเลี้ยงดูลูก เป็นคนตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ ของบ้านให้คำปรึกษาแนะนำกับคนในครอบครัว แก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น การจำคุกของแม่ทำให้สมาชิกในบ้านต้องเผชิญกับความวิตกกังวล สูญเสียความมั่นใจในอนาคต รวมทั้งอาจต้องสูญเสียเงินเป็นจำนวนมากหรือเป็นหนี้เป็นสินเพื่อช่วยเหลือในช่วงของการดำเนินคดีและพิจารณาคดี การรับมือของคนในบ้านที่มีต่อการกระทำผิดที่เกิดขึ้น มีหลายแบบ เช่น การยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นและผลที่ติดตามมาโดยไม่มีเงื่อนไข คือพร้อมร่วมทุกข์ร่วมสุขไปกับแม่ หรือการไม่ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นและปฏิเสธที่จะเข้าไปร่วมรับผิดชอบ หรือมีความผิดหวัง เสียใจ แต่ไม่สามารถช่วยอะไรได้ ปฏิกริยาในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขต่างๆ หลายประการ และมีผลอย่างมากต่อการให้ความช่วยเหลือประคับประคองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้เกิดผลในทางลบต่อสมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะลูกซึ่งยังเป็นเด็กที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

ประสบการณ์ชีวิตของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า บ้านซึ่งมีลักษณะเป็นครอบครัวสามรุ่นหรือครอบครัวข้ามรุ่นมีความเสี่ยงที่จะได้รับผลอันเลวร้ายจากการถูกจำคุกของแม่น้อยกว่าบ้านซึ่งมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว คือมีเฉพาะคนรุ่นพ่อแม่และลูกอยู่ด้วยกัน ทั้งนี้เพราะในครอบครัวเดี่ยว ความมั่นคงปลอดภัยและความผูกพันถูกจำกัดอยู่เฉพาะคนสองรุ่นอายุ คือพ่อแม่กับลูก การจากไปอยู่ในเรือนจำของแม่มีแนวโน้มจะมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการดูแลสุขภาพของบ้าน และอาจมีผลทำให้ลูกซึ่งเป็นเด็กต้องย้ายที่อยู่อาศัย ซึ่งอาจให้ไปอยู่กับปู่/ย่า/ตา/ยาย หรืออาจต้องมีการจัดการให้ญาติพี่น้องย้ายเข้ามาช่วยดูแลเด็ก

เมื่อเด็กตกอยู่ในภาวะการสูญเสียแม่ เด็กจะมีการตอบสนองกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไปบางคนสามารถก้าวข้ามความภาวะวิกฤตนี้และดำเนินชีวิตต่อไปได้ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่บางคนวนเวียนอยู่กับความทุกข์ ความโศกเศร้า ความเครียด จนมีผลในทางลบต่อการดำรงชีวิตและพฤติกรรมในหลายๆ ด้าน เช่น การเรียน การคบเพื่อน สุขภาพ ความมั่นคงทางด้านจิตใจ ผลที่เกิดขึ้นกับเด็กแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาวะของครอบครัว ก่อนที่จะมีเหตุการณ์วิกฤตเกิดขึ้น โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว สถานะทางสังคม และเศรษฐกิจของครอบครัวความเข้มแข็งทางด้านจิตใจของคนของครอบครัว และการสนับสนุนของญาติพี่น้อง

ผู้ต้องขังหญิงมีแนวโน้มจะมาจากประชากรซึ่งมีการศึกษาในระดับไม่สูงนักส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้วก็ไม่ได้เรียนต่อโดยจะเข้าสู่ตลาดแรงงานในลักษณะของการเป็นแรงงานรับจ้าง หรืองานอื่นๆ ที่ไม่ต้องใช้วุฒิบัตรการศึกษาเป็นใบเบิกทาง เช่น การค้าขายเล็กๆ น้อยๆ หรืองานบริการอื่นๆ เช่น การทำงานบ้าน รับจ้างเลี้ยงดูเด็ก (นากาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2555a) ด้วยสถานะทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีของครอบครัว รายได้จากการทำงานของแม่จึงมีนัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของครอบครัว ในกรณีนี้ที่แม่จากบ้านไปทำงานในที่ห่างไกลก็ โดยฝากให้ยาย ตา ย่า ปู่ หรือพี่ ป้า น้า อา เป็นผู้ดูแลลูก แม่มักจะส่งเงินมาให้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวดังนั้นการถูกจำคุกของแม่จึงมีผลทำให้ครอบครัวตกอยู่ในภาวะวิกฤต

วิธีการศึกษาเรื่องเล่าให้ความสำคัญกับเหตุการณ์วิกฤต (critical event) ที่มีผลทำให้ชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมีนัยสำคัญ การเปิดพื้นที่ให้บุคคลได้ทบทวนเรื่องราวต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตหลังจากเกิดเหตุการณ์วิกฤตช่วยให้เข้าถึงความหมายที่บุคคลให้กับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่ออธิบายสิ่งต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์สมผลสำหรับตัวเอง การศึกษานี้ให้ความสนใจผู้ที่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรณีที่แม่ต้องโทษจำคุก 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) แม่ซึ่งต้องโทษจำคุก โดยเฉพาะในประเด็น การให้ความหมายของการกระทำผิดของตนเองในฐานะของแม่ และการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะแม่ในขณะที่อยู่ในเรือนจำ (2) ลูกของผู้ต้องขังหญิงซึ่งโตพอที่จะเข้าใจสถานการณ์ต่างๆ ให้ความหมายกับการกระทำผิดของแม่อย่างไร และมีผลต่อการรับรู้การที่แม่ต้องจากบ้านไปอยู่ในเรือนจำอย่างไร และ (3) ผู้อุปการะลูกซึ่งต้องเข้ามารับผิดชอบต่อสถานการณ์ที่แม่ถูกจำคุก โดยเฉพาะการดูแลลูกซึ่งเป็นเด็ก การศึกษาย้อนกลับไปถึงสภาวะการณ์ของครอบครัวก่อนหน้าที่แม่จะถูก

จำคุกและกระบวนการเข้าสู่การประกอบอาชญากรรมของแม่ จะช่วยให้เข้าถึงสิ่งที่จะเกิดกับลูกซึ่งเป็นเด็กได้มากขึ้น ประเด็นที่มีความสำคัญในเรื่องนี้ได้แก่ (1) องค์ประกอบของครอบครัว (2) ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว (3) ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก (4) สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวก่อนการถูกจำคุก และ (5) การเข้าสู่เส้นทางการประกอบอาชญากรรมของแม่

ผลที่จะเกิดขึ้นกับลูกซึ่งเป็นเด็กเมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ โดยเฉพาะสภาวะการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละบ้าน คำว่าบ้าน (hearth) ในที่นี่มีความมากกว่าสถานที่ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสมาชิกและมีความหมายมากกว่าคำว่าครัวเรือนซึ่งมักใช้กันในงานสำรวจข้อมูล บ้านหมายรวมถึงพื้นที่ องค์ประกอบ และระบบความสัมพันธ์ของคนที่ถูกนับรวมเป็นสมาชิกของบ้าน ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะอยู่ที่บ้านเป็นประจำหรือไม่ แต่การดำรงอยู่ของบุคคลนั้นๆ ในฐานะสมาชิกของบ้านมีผลต่อคนอื่นๆ ในบ้าน บ้านที่มีความสัมพันธ์ที่อบอุ่น เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา ต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะมีความพร้อมในการปรับตัวรับเหตุการณ์วิกฤตได้มากกว่าบ้านซึ่งสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ไม่ผูกพันกัน หรืออาจเป็นไปได้ว่า บ้านซึ่งมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจอาจสามารถประคับประคองให้เด็กก้าวพ้นวิกฤตของการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมากกว่าบ้านที่อึดอัดขัดสน

การนำเสนอในส่วนนี้มาจากการวิเคราะห์เรื่องเล่าซึ่งผู้ต้องขังหญิงได้ย้อนรำลึกถึงอดีตเมื่อยังไม่ได้เข้ามาอยู่ในเรือนจำ รวม 50 คน โดยในการเล่าเรื่องมีการกล่าวถึงเหตุการณ์และบุคคลต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเมื่อการสนทนามีเรื่องราวที่เกี่ยวกับการมีคู่ครองและการมีลูก ผู้หญิงจะเชื่อมโยงชีวิตที่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำกับชีวิตเมื่ออยู่นอกเรือนจำอย่างชัดเจน การศึกษานี้ให้ความสนใจกับสภาวะการณ์ที่แตกต่างกันของผู้หญิงซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องอันได้แก่ การให้ความหมายกับชีวิตครอบครัวและลูก การเป็นแม่ รวมไปถึงการให้ความหมายกับการกระทำผิด การถูกจับ และดำเนินคดี ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการมองอดีตของตัวเองและการประกอบสร้างอัตตลักษณ์ขึ้นมาใหม่หลังจากต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ซึ่งจะเชื่อมโยงกับสภาวะที่ผู้หญิงนิยามว่าตัวเองเป็น “นักโทษ” และความวิตกกังวลใน “สถานะของความ เป็นแม่” ที่ถูกกฎหมายจำกัดอิสรภาพ ซึ่งทั้งหมดนี้จะช่วยให้เข้าใจถึงสถานการณ์ที่การเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่กับผลที่เกิดกับลูกที่ยังเป็นเด็ก

การวิเคราะห์เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงช่วยให้สามารถจัดประเภท (categorize) สภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการรับมือเหตุการณ์วิกฤตของครอบครัวและผลที่มีต่อเด็กได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) บ้านที่มีสายใยผูกพันกัน (2) บ้านที่อึดอัดขัดสน และ (3) บ้านเปราะบาง บ้านแต่ละประเภทสะท้อนเสถียรภาพ ความมั่นคง ภูมิคุ้มกัน และคุณภาพของสมาชิกในบ้าน เมื่อต้องเผชิญเหตุการณ์วิกฤตและการแสวงหาทางเลือกเพื่อก้าวผ่านสิ่งที่เกิดขึ้น

บ้านที่มีสายใยผูกพันกับการรับมือการถูกจำคุกของแม่

ความผูกพัน (bonding) ระหว่างพ่อแม่กับลูก เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อพัฒนาการของเด็กและทำให้เด็กมีพฤติกรรมสอดคล้องกับความคาดหวังของพ่อแม่และบรรทัดฐานของสังคม มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า ความผูกพันที่เปราะบางระหว่างลูกกับพ่อแม่มีผลต่อการเรียนและการมุ่งมั่นที่จะสร้างอนาคตที่ดีของลูก (Sweet, 1991; Gardner & Shoemaker, 1989) เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยความรัก ความอบอุ่น และได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่ มีความเสี่ยงน้อยมากที่จะทำอะไรออกนอกกฎนอกทาง หรือเป็นเด็กเกเร ความรักความอบอุ่นมีผลในทางบวกต่อพฤติกรรมของเด็ก การมีสายใยผูกพันกันประกอบกับการที่พ่อแม่พยายามส่งผ่านความคาดหวังของตนเองไปยังลูก การให้กำลังใจและการสนับสนุนให้ลูกมีวุฒิภาวะและความรับผิดชอบ มีผลในทางบวกต่อเด็ก ซึ่งตรงกันข้ามกับเด็กที่มาจากครอบครัวที่พ่อแม่ไม่ใส่ใจหรือปล่อยปละละเลย พ่อแม่ใช้อำนาจ ดิเตียน หรือ มองลูกในแง่ร้าย (Baumrind, (1967; 1971)

สถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นถูกนำไปเชื่อมโยงกับสภาวะของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (หมายถึงครอบครัวที่มีเฉพาะพ่อหรือแม่เป็นผู้เลี้ยงลูก) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่บ้านขาดคนที่ช่วยกันดูแล ให้ความอบอุ่นและการสนับสนุนลูก ที่อาจมีผลต่อลูกได้ (Felson, 1986; Felson and Cohen, 1980) มีการศึกษาที่ให้ข้อสรุปว่า การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีผลทางอ้อมต่อพฤติกรรมในทางลบของเด็ก เพราะเป็นไปได้ว่าพ่อหรือแม่ซึ่งต้องเลี้ยงลูกเพียงลำพังมีโอกาสที่จำกัดหรือความเป็นไปได้ น้อยที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโรงเรียนหรือชุมชน (Sampson, 1987) ดังนั้นชีวิตครอบครัวหรือชีวิตคู่ที่ล่มสลาย อาจใช้เป็นตัวชี้ของการที่ทำให้พ่อหรือแม่ต้องแยกตัวออกจากการมีส่วนร่วมในชุมชน (Blau & Blau, 1982) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาในสหรัฐอเมริกาที่แสดงให้เห็นว่า เด็กซึ่งเติบโตมาในบ้านซึ่งมีเพียงพ่อหรือแม่มีแนวโน้ม

จะประกอบอาชีพการมามากกว่าผู้ที่เติบโตขึ้นมาภายใต้สภาวะแวดล้อมทางครอบครัวที่มีเสถียรภาพมากกว่า อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่ากรที่พ่อหรือแม่ต้องเลี้ยงลูกเพียงลำพังจะทำให้ครอบครัวขาดเสถียรภาพเสมอไปพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากมีครอบครัวที่อบอุ่นและประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิต

การนำเสนอในส่วนนี้ให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวไทยซึ่งมีแนวโน้มว่ามีอัตราการเพิ่มขึ้นของครอบครัวระหว่างรุ่นอายุซึ่งเป็นครอบครัวที่มีตายายหรือปู่ย่าอยู่ร่วมกับพ่อและ/หรือแม่ ลูกอยู่ร่วมกัน การเกิดขึ้นของสภาวะการณีนี้น่าจะเป็นความพยายามเพิ่มขีดความสามารถในการดูแลครอบครัว เช่น แม่อาจต้องออกไปทำงานเต็มเวลาหรือไปทำงานในที่ห่างไกลตายายหรือปู่ย่าจะเป็นผู้เข้ามาให้ความช่วยเหลือดูแลหลาน ในขณะที่เดียวกันตายายหรือปู่ย่าซึ่งอาจมีอายุมากขึ้นก็อาจทำงานหนักน้อยลง เพราะมีรายได้จากพ่อและ/หรือแม่มาใช้ในการเลี้ยงดูครอบครัว

การเข้าไปสู่เส้นทางของอาชีพการมของแม่อาจมาจากภาวะซึ่งต้องรับผิดชอบครอบครัว หรือเงินขาดมือ การที่ครอบครัวพึ่งพาแม่ในฐานะเป็นผู้หาเลี้ยงหลัก ทำให้เมื่อแม่ถูกจับ ครอบครัวยังได้รับการกระทบกระเทือนอย่างแรง เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่าในครอบครัวที่มีสายใยผูกพันกันระหว่างรุ่นอายุ ส่วนใหญ่แล้วตายายจะเป็นผู้ดูแลหลานแทนแม่ซึ่งต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ มีบางครอบครัวที่ปู่ย่าเป็นผู้ดูแล ส่วนสามีจะเข้ามารับบทบาทค่อนข้างน้อย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสามีจะไม่ได้อยู่ร่วมบ้านกับภรรยา และมีบางส่วนของสามีไม่รับผิดชอบในการดูแลครอบครัวมาตั้งแต่ก่อนผู้หญิงถูกจำคุก การศึกษานี้พบว่า สายใยผูกพันที่แข็งแรงของคนสองรุ่นอายุมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้กับสมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะเมื่อมีเหตุการณ์วิกฤตเกิดขึ้น

การเพิ่มขึ้นของครอบครัวระหว่างรุ่นอายุในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา

ในสังคมสมัยใหม่ครอบครัวมีแนวโน้มจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) มากขึ้น เมื่อคนหนุ่มสาวแต่งงานหรือตกลงอยู่ร่วมกันแยกตัวออกมาจากบ้านของพ่อแม่ ซึ่งส่งผลทำให้ลูกต้องแยกห่างจากปู่ย่าตายาย และทำให้ความผูกพันระหว่างรุ่นอายุ (inter-generational bond) เปลี่ยนไปสู่ความผูกพันที่จำกัดเฉพาะพ่อแม่ลูก (parent-child bond) อย่างไรก็ตามการสำรวจโครงสร้างครอบครัวไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า แม้ส่วน

ใหญ่ครัวเรือนไทยจะเป็นครอบครัวเดี่ยวซึ่งประกอบด้วยพ่อแม่ลูก แต่ครอบครัวในลักษณะนี้ ก็มีแนวโน้มลดลง คือจากร้อยละ 56 ในปี 2545 เหลือร้อยละ 50 ในปี 2555 ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวขยายซึ่งมีคนสองรุ่นอายุ เช่น พ่อแม่ตายาย อยู่ด้วยกันมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นคือจากร้อยละ 31 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 36 ในปี 2555 ที่น่าสนใจคือครอบครัวที่มีเฉพาะหลานอยู่กับปู่ย่าตายาย (ซึ่งเรียกว่า ครอบครัวข้ามรุ่น) เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 30 ในปี 2545 เป็น ร้อยละ 34 ในปี 2555 สะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างครอบครัวในสังคมไทยมีแนวโน้มของการอยู่ร่วมกันของคนสองรุ่นอายุมากขึ้น คือเมื่อทั้งพ่อหรือแม่ต่างออกไปทำงาน ปู่ย่า/ตา/ยาย จะเป็นผู้ที่ช่วยเข้ามาดูแลบ้านและหลาน โดยเฉพาะในกรณีที่การทำงานที่ต้องไปจากบ้านเป็นระยะเวลาสั้น หรือเป็นการทำงานแบบไปๆ มาๆ พ่อแม่ไม่สามารถอยู่กับลูกได้ทุกวัน

ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุ โดยเฉพาะสายสัมพันธ์หว่างแม่กับลูกและตายายกับหลาน มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมไทยที่เมื่อลูกสาวแต่งงาน ฝ่ายชายจะย้ายมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง และลูกสาวจะเป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ในยามชรา สายใยเชื่อมโยงระหว่างรุ่นจึงแนบแน่น จะเชื่อมผ่านทางฝ่ายแม่หรือตายายของหลานในกรณีที่ผู้หญิงยุติความสัมพันธ์กับสามีหรือคู่ชีวิต ลูกก็มักจะอยู่กับแม่มากกว่าอยู่กับพ่อ ส่วนพ่อจะส่งเสียเลี้ยงดูลูกหรือไม่ แม่ก็จะยังคงเป็นผู้ดูแลลูกต่อไปตามกำลังความสามารถ

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า เมื่อชีวิตประสบกับสภาวะวิกฤตที่ร้ายแรง อย่างไรก็ตามของการถูกจับกุม ดำเนินคดี และการถูกจำคุก บุคคลที่เข้ามาช่วยเหลือดูแลและเป็นที่ยึดเหนี่ยวมากที่สุดคือพ่อแม่ ของผู้หญิง โดยเฉพาะเมื่อผู้ต้องขังหญิงมาจากบ้านซึ่งเป็นการอยู่ร่วมกันของพ่อแม่ ลูก และหลาน ซึ่งตายายมักเป็นผู้ที่ช่วยดูแลเลี้ยงหลานอยู่ก่อนแล้ว ทำให้การจากมาอยู่ในเรือนจำของแม่ไม่น่าไปสู่การจัดการในเรื่องที่อยู่อาศัย (living arrangements) ให้กับลูกของผู้ต้องขังแบบถอนรากถอนโคน ทุกคนยังอยู่อาศัยในบ้านที่เคยอยู่มาก่อน มีเพียงแม่ของลูกที่จากไปอยู่ในเรือนจำ หรือในกรณีที่แม่ต้องจากบ้านไปทำงานในที่ห่างไกล ในบ้านมีเพียงตายายและหลาน (ครอบครัวข้ามรุ่น) การจากไปอยู่ในเรือนจำของแม่มีแนวโน้มจะไม่ส่งผลกระทบต่อด้านอารมณ์และจิตใจของลูกอย่างรุนแรง แน่หนอนว่าการตั้งไปอยู่ในเรือนจำของแม่ไม่ได้มีความหมายต่อลูกและคนในบ้านเฉพาะการจากไปของแม่เท่านั้น แต่ยังมีหมายถึงเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย (เช่น การขาดรายได้ที่มาจากแม่ ความรู้สึกที่ไม่มั่นคงปลอดภัย การจับจ้องและถูกดูหมิ่นจากคนรอบข้าง ฯลฯ) ซึ่งจะนำเสนอในบทอื่นๆ ต่อไป

ความมั่นคงของความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุ

ความมั่นคงของสายใยผูกพันของคนในบ้านซึ่งเป็นครอบครัวสองรุ่นอายุหรือครอบครัวข้ามรุ่น มีผลต่อการจัดการกับเหตุการณ์วิกฤต ซึ่งหมายรวมถึงความเป็นอยู่ที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจของเด็ก เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า สายใยผูกพันระหว่างรุ่นอายุเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เข้ามาช่วยค้ำจุน/ผ่อนคลายความเสียหายอันเกิดจากการที่ผู้หญิงต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำได้เป็นอย่างดี ภาพที่ปรากฏชัดคือ สายสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังหญิงกับแม่ คือถึงแม้ว่า แม่ของผู้ต้องขังหญิงจะแยกทางกับพ่อ หรือพ่อเสียชีวิต หรือพ่อขาดความรับผิดชอบ ต้มเหล้า เล่นการพนัน จนไม่สามารถเป็นเสาหลักให้กับบ้านได้ แม่จะยังคงทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูก ไปตามความสามารถ ทำให้แม่กับลูกยังคงรักษาสายสัมพันธ์ไว้ได้ แม้ในกรณีที่ถูกมีสามีหรือคู่ครองไปแล้ว ผู้เป็นแม่ซึ่งเป็นยายก็ยังเข้ามาช่วยเหลือดูแลหลาน ในบางกรณีผู้หญิงอาจต้องไปทำงานในที่ห่างไกล ก็จะฝากลูกไว้กับแม่ หรือในสถานการณ์ที่ชีวิตคู่ของผู้หญิงไม่ราบรื่น ต้องเลี้ยงลูกตามลำพังและต้องทำงานเพื่อหารายได้ ยายก็มีแนวโน้มจะเป็นที่พึ่งในการช่วยดูแลหลาน ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤตที่ผู้หญิงต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำจึงมีความเป็นไปได้สูงมากที่ลูกซึ่งยังพึ่งตนเองไม่ได้จะอยู่ในความดูแลของตา/ยายหรืออยู่กับยายโดยไม่มีตา

ความเข้มข้นของสายสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่หรือแม่เพียงคนเดียวกับลูกและเชื่อมโยงไปถึงหลานอาจมีแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ที่แม่ซึ่งเป็นยายของหลานได้เลี้ยงลูกมาด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะในกรณีที่สามีเสียชีวิตหรือแยกทางจากไป แม่ต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง ความยากลำบากในการดำรงชีวิต ความอดทนเสียสละของแม่ ซึ่งอาจมีตั้งแต่การต้องทำงานหนักแบบหาเช้ากินค่ำ หรือทำงานด้วยความเสียสละอดทนอดกลั้นเข้า การทำงานหลายอย่างจนแทบไม่มีเวลาพักผ่อน การยอมอดเพื่อให้ลูกได้กินอิ่มหรือได้เรียนหนังสือ ส่วนลูกก็ได้ใช้ชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุขกับแม่ สร้างความผูกพันที่ฝังลึกระหว่างแม่ลูกจนไม่สามารถทอดทิ้งกันได้ ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งย้อนเล่าถึงอดีตที่เคยใช้ชีวิตที่ยากลำบากกับแม่ ซึ่งกลายเป็นความผูกพันระหว่างแม่ลูกที่ไม่อาจทอดทิ้งกันได้

ตอนพ่อทิ้งไป หนูอายุได้ 8 ขวบ ตอนนั้นแม่ลำบากมากต้องเลี้ยงหนูกับน้อง 2 คน พาไปเก็บขยะ จากที่แม่เคยอยู่สบายมีพ่อเลี้ยง แม่จะสอนว่า

คนเราต้องทำทุกอย่างไม่ว่าเป็นงานอะไรแม่พาหนูไปเก็บขยะ มีจักรยานคันหนึ่ง มันเหมือนละครมากเลย หนูช่วงเด็กก็ไปกับแม่อีกมีกระสอบก็เก็บหมดเลยทั่วตลาด ถีบจักรยาน หนูกับน้องก็ช่วยกันเก็บของขายได้วันละ 200 แม่ต้องเลี้ยงหนู 2 คนส่งเรียนจนจบ ม.3 บางทีแม่ต้อง ไปตลาดเข้ามีดซื้อถั่วแระมาต้มขาย ลำบาก ชีวิตแย่มาก

ชีวิตที่มีความทุกข์ยากร่วมกันมาโดยไม่ทอดทิ้งกัน ทำให้เมื่อลูกเติบโตขึ้น ทำงาน มีรายได้หรือพอจะพึ่งตนเองได้ ก็มักให้พ่อแม่หรือแม่ตามกำลังความสามารถ หรือลูกอาจเป็นผู้หาเงินเพื่อเลี้ยงดูคนในบ้าน โดยแม่เป็นผู้เลี้ยงดูหลาน การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยชี้ให้เห็นว่า การขยายตัวของเมืองประกอบกับความยากลำบากในการหารายได้ในหมู่บ้าน ทำให้คนในวัยแรงงานจำนวนมากเดินทางไปทำงานในเมือง และส่งเงินมาช่วยเหลือพ่อแม่ซึ่งยังคงอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อมีลูกก็มีแนวโน้มจะส่งลูกกลับมาอยู่กับพ่อแม่ โดยลูกสามารถเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้บ้านได้ ดังนั้นในบ้านจะมีเฉพาะปู่/ย่า/ตา/ยาย และหลาน ซึ่งเรียกว่า “ครอบครัวข้ามรุ่น” ก็เป็นวิถีปฏิบัติที่พบมากขึ้น ข้อมูลในปี 2556 แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีครอบครัวข้ามรุ่นอยู่ร้อยละ 2.1 เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าในช่วง 25 ปีที่ผ่านมา และพบว่า หัวหน้าครัวเรือนข้ามรุ่นเกือบครึ่งอายุมากกว่า 60 ปี โดยที่เกือบร้อยละ 90 เป็นผู้หญิง ส่วนครอบครัวสามรุ่นซึ่งประกอบด้วยคนรุ่นปู่/ย่า/ตา/ยาย รุ่นลูก และหลาน มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยในปี 2556 มีอยู่ถึงร้อยละ 33.6 (UNFPA, 2558) สายใยเชื่อมโยงจากคนรุ่นพ่อแม่แม่สู่รุ่นลูกและสู่รุ่นหลานจึงยังดำรงอยู่ และกลายเป็นรูปแบบครอบครัวขยายที่ปรากฏชัดในสังคมไทย สถานการณ์ของเด็กซึ่งแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำให้ภาพที่สอดคล้องกันคือผู้ที่เข้ามาช่วยดูแลลูกที่ยังพึ่งตนเองไม่ได้ของผู้ต้องขังหญิงคือผู้เป็นแม่ของผู้ต้องขังหญิง

ปฏิริยาต่อการกระทำผิดทางอาญา

ปฏิริยาที่มีต่ออาชญากรรมที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับเจตนาในการกระทำผิด เส้นทางการกระทำผิด และประเภทของความผิด ซึ่งทั้งหมดนี้มีผลต่อการยอมรับสถานะของการเป็นผู้กระทำผิดทางอาญา ความคาดหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือขณะที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา และความคาดหวังที่ลูกจะได้รับการดูแลเมื่อขาดแม่ ทั้งนี้การตอบสนองต่อสภาพการณ์ของการกระทำผิดทางอาญาอาจมีได้หลายแบบ แต่ปฏิริยาแรกมักจะเป็นความเสียใจ ความผิดหวังแต่พร้อมให้อภัยและช่วยเหลือ และพร้อมร่วมทุกข์ร่วมสุข ผู้ต้องขัง

หญิงคนหนึ่งพบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อแม่ของตนเองมาหาที่โรงพักทันทีที่รู้ข่าวการจับกุม ในข้อหาขายยาเสพติดว่า

แม่หนูก็ร้องไห้แล้วก็บอกว่า หนูคงไม่ได้ทำอย่างนี้ใช่ไหม หนูก็บอกว่า หนูแค่มารับจ้างเขา หนูไม่ได้เป็นคนเอามาขายเอง หนูแค่รับจ้างเขา เพื่อที่จะเอาเงินไปเลี้ยงดูลูกๆ หนูก็ไม่อยากให้ลูกหนูเป็นภาระของพ่อกับแม่ มาก เพราะว่าลำพังแค่ตัวหนูเป็นภาระของพ่อแม่ตั้งแต่เด็กก็มากแล้ว

สิ่งที่น่าสังเกตคือในบ้านซึ่งมีความผูกพันของคนระหว่างรุ่นอายุ จะไม่ปฏิเสธหรือ ตัดสายสัมพันธ์กับผู้หญิงซึ่งเป็นผู้กระทำผิด สายใยที่เชื่อมโยงกันมาก่อนหน้าที่การกระทำผิด ช่วยประคับประคองไม่ให้ผู้หญิงต้องเดินเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างโดดเดี่ยว แต่ระดับความช่วยเหลือจะขึ้นกับความพร้อมของสถานะทางเศรษฐกิจสังคม ความรู้ และ ประสบการณ์ ทั้งนี้การช่วยเหลือสนับสนุนมีแนวโน้มจะออกมาในรูปของการร่วมทุกข์ร่วมสุข โดยเฉพาะการรับภาระในการเลี้ยงหลาน ส่วนการช่วยเหลือในเรื่องการส่งเงินมาให้ผู้ที่อยู่ใน เรือนจำ หรือการมาเยี่ยมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆ เช่น สถานะทางการเงิน เวลา และความ ยากลำบากในการเดินทาง นอกจากนี้บ้านซึ่งมีสายใยผูกพันกัน มีแนวโน้มที่พี่น้องของผู้กระทำผิด จะเข้ามาร่วมช่วยเหลือดูแลให้คนในบ้านผ่านวิกฤตด้วย ซึ่งนอกจากจะเป็นผลมาจากการเลี้ยงดูที่ของพ่อ/แม่ที่ให้ความรักความอบอุ่น สอนให้พี่น้องรักใคร่กันจนเป็นความผูกพันต่อเนือง ยาวนานแล้ว ความทุกข์ของพ่อ/แม่ที่ปรากฏให้เห็นจากการที่ลูกต้องไปอยู่ในเรือนจำ ทำให้พี่น้องคนอื่นต้องการเข้ามาช่วยผ่อนคลายความทุกข์ของพ่อแม่ด้วยการช่วยเหลือ ผู้ซึ่งต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ หรืออาจช่วยเหลือเกื้อกูลลูกของผู้ต้องขังด้วย

บ้านที่อึดอัดขัดสนกับการรับมือการถูกจำคุกของแม่

ในหลายๆ สังคมโดยเฉพาะประเทศที่อยู่ในสภาวะของการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขัง อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ผู้ที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำมีแนวโน้มจะมาจากประชากรในช่วงชั้นระดับล่าง ของโครงสร้างสังคม เช่น ในสหรัฐอเมริกา สัดส่วนของผู้ต้องขังที่เป็นคนอเมริกันผิวดำมากกว่า คนกลุ่มอื่นๆ ซึ่งคำอธิบายในเรื่องนี้มักก็จะเกี่ยวข้องกับอคติของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ที่มุ่งจับกุมคนกลุ่มนี้มากกว่าคนผิวขาว และเพราะคนกลุ่มนี้มีวิถีชีวิตและโอกาสจำกัด ในการดำรงชีวิตแบบไม่เสี่ยงกับการกระทำผิดและการถูกดำเนินคดี ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วว่า

“การจำคุกประชาชนจำนวนมาก” (mass imprisonment) ในสหรัฐอเมริกาเป็นสภาวะที่จำนวนของผู้ต้องขังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกินกว่าอัตราการเพิ่มปกติ ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการลงโทษรุนแรงแก่ผู้ประกอบอาชญากรรม (tough on crime) โดยผู้ที่ถูกส่งเข้ามาในเรือนจำจะกระจุกตัวอยู่ที่คนระดับล่างของสังคม (Garland, 2001)

ประเทศไทยมีความพยายามแก้ไขปัญหาคะแนนขังมาเป็นเวลาหลายทศวรรษ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ได้มีการกล่าวถึงการลดช่องว่างในทางเศรษฐกิจและสังคมในหมู่ประชาชนให้น้อยลง โดยเร่งให้มีการกระจายรายได้และยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของสังคมชาวนาไรและผู้ใช้แรงงาน เพื่อให้คนเหล่านี้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเร่งกระจายความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและขยายการบริการทางสังคมไปให้ถึงประชาชนในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นชนบทให้กว้างขวางยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามก็ยังพบว่าในอีก 10 ปีต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ซึ่งประเทศไทยประสบความสำเร็จในด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 10.5 ต่อปี แต่ประเทศไทยกลับยังคงมีปัญหาในเรื่องการกระจายรายได้อย่างชัดเจน เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 กลับปรากฏว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างกลุ่มครัวเรือนยังคงเพิ่มขึ้น กล่าวคือผู้มีรายได้สูง (20% แรก) ยังคงมีรายได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจนสามารถมีสัดส่วนของรายได้ต่อรายได้ทั้งหมดของประเทศถึงร้อยละ 54.9 ขณะที่ผู้มีรายได้ต่ำ (20% ล่างสุด) มีสัดส่วนรายได้เพียงร้อยละ 4.5 ของรายได้ทั้งหมด หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือมีประชากรร้อยละ 20 ซึ่งครอบครองรายได้กว่าครึ่งหนึ่งของรายได้รวมของประเทศ และรายได้ที่เหลือก็กระจายไปยังประชากรอีกร้อยละ 80 และจนถึงปัจจุบัน

ในปี 2555 สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557) ได้สำรวจจำนวนครัวเรือนที่อยู่ใต้เส้นความยากจน (poverty line) ซึ่งวัดจากมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ (minimum standard of living) พบว่า โดยรวมความยากจนลดลง โดยลดลงจากร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งประเทศ ในปี 2554 เหลือร้อยละ 12.6 ในปี 2555 (คนจน 8.4 ล้านคน) หากรวม “คนจน” กับ “คนเกือบจน” แล้วจะมีประมาณ 15.6 ล้านคนหรือร้อยละ 23.5 ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่งบ่งชี้ได้ว่าความยากจนยังคงเป็นปัญหาสำคัญของประเทศไทย คนจนส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีคนจนประมาณ 3.7 ล้านคนซึ่งคิดเป็นร้อยละ 44.5 ของคนจนทั้งประเทศ คนจนส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบท และจากการวิเคราะห์ข้อมูล

การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนล่าสุดในปัจจุบัน บ่งชี้ได้ว่า ผู้ซึ่งมีโอกาสสูงจะตกเป็นคนจน ได้แก่ ผู้ที่มีการศึกษาต่ำโดยเฉพาะที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาและต่ำกว่าและไม่เคยเรียนหนังสือ ผู้ที่ทำงานในภาคเกษตรจะมีโอกาสจะตกเป็นคนจนสูงกว่าผู้ที่ทำงานนอกภาคเกษตรเกือบ 2 เท่า นอกจากนี้ยังพบว่า สังคมไทยยังมีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสูงมาก โดยพบว่ากลุ่มคนรวยที่สุดมีรายได้สูงกว่ากลุ่มคนจนที่สุดถึง 25 เท่า

ประเทศไทยก็เกิดปรากฏการณ์การจำคุกประชาชนจำนวนมากเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการเพิ่มจำนวนของผู้ต้องขังหญิงในอัตราที่สูงมากจนเกือบจะเป็นอันดับหนึ่งของโลก ผู้ต้องขังหญิงกว่าร้อยละ 80 ถูกตัดสินด้วยฐานความผิดที่เกี่ยวกับยาเสพติด และส่วนใหญ่มาจากสังคมระดับล่าง คือมีการศึกษาระดับภาคบังคับหรือต่ำกว่าภาคบังคับ และทำงานที่ต้องใช้แรงงาน งานรับจ้างในไร่นา หรือการขายของเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะประชากรกลุ่มนี้มีอัตราส่วนสูงที่สุดในสังคมไทย และส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการที่คนกลุ่มนี้มีโอกาสที่จำกัดในการหารายได้ให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่คนในยุคปัจจุบันมองว่าเป็นสิ่งจำเป็น เมื่อประกอบกับการที่มียาเสพติดแพร่ระบาดอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่ในระดับหมู่บ้าน เมืองขนาดเล็ก ไปจนถึงเมืองขนาดใหญ่ คนสามารถเข้าถึงยาเสพติดได้ง่าย เพราะการกระจายยาเสพติดไปยังคนในวงกว้างใช้วิธีไม่ต่างจากการขายตรง คือจะมีผู้ขายยาและนำส่งยาตั้งแต่ผู้ขายรายย่อย ลงทุนไม่มากนักหรืออาจไม่ต้องลงทุนเลย ไปจนการเป็นผู้ขายระดับกลางหรือระดับใหญ่ (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ, 2555a)

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า ฐานะทางเศรษฐกิจหรือความยากจนไม่อาจนำมาใช้เป็นตัวคาดการณ์การเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการอาชญากรรมได้อย่างตรงไปตรงมา แม้การศึกษาที่อยู่ทั้งในสังคมไทยและต่างประเทศจะได้ผลที่คล้ายคลึงกันว่า ผู้ที่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมีแนวโน้มจะมาจากประชากรกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับล่าง เช่น มีฐานะยากจน มีการศึกษาน้อย เป็นคนกลุ่มที่ถูกกีดกันในการได้รับโอกาสต่างๆ อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ที่มีคนจำนวนมากที่อยู่ในสถานะใกล้เคียงกับผู้กระทำผิด สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่มีการทำสิ่งที่ฝ่าฝืนกฎหมาย การเข้าถึงประสบการณ์ของผู้ซึ่งมาจากสภาวะแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านที่แตกต่างกัน และจุดหักเหที่ทำให้สมาชิกในบ้านเข้าสู่การกระทำผิด จะช่วยให้คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านกับความเสี่ยงที่สมาชิกในบ้านจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมได้ชัดเจนมากขึ้น

การขายยาหรือนำส่งยาเสพติดเพื่อบรรเทาความอึดอัดขูด

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่กระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติดจำนวนมากเลือกที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้ที่เข้าถึงง่าย บัวซึ่งมาจากครอบครัวซึ่งมีฐานะยากจน ชีวิตในวัยเด็กมีความยากลำบาก พ่อแม่ทำงานหนัก และหลายคนช่วยพ่อแม่ทำงานมาตั้งแต่ยังอายุไม่ถึง 10 ขวบ ความยากจนของพ่อแม่ทำให้ไม่สามารถส่งลูกเรียนหนังสือได้ ทำให้ต้องออกจากโรงเรียน และมาทำงานโดยใช้แรงงาน ในที่สุดก็อยู่กินกับผู้ชายซึ่งมีฐานะไม่แตกต่างกัน ความปรารถนาจะช่วยให้ครอบครัวหลุดออกจากวงจรของความอึดอัดขูดสน ทำให้เข้าไปสู่แวดวงของยาเสพติด บัวเล่าถึงชีวิตก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำว่า ต้องรับจ้างทำงานในไร่นา หมดงานก็รับจ้างตัดอ้อย เงินไม่พอใช้สามีไม่ได้ช่วยหาเงินเพราะติดเหล้า ยิ่งลูกเรียนสูงขึ้น ยิ่งต้องจ่ายมากขึ้น บัวใช้คำพูดว่า

แต่ละวันนี้ตื่นเช้ามากก็ไปไร่ได้ค่าจ้างวันละร้อย ทำงานจากโมงเช้าไปถึงเที่ยง จากบ่ายโมงถึง 5 โมงเย็นได้วันละร้อย ช่วงที่หมดงานก็ไปรับจ้างตัดอ้อย ได้จำจ้างแค่ 70 บาทต่ออ้อยร้อยลำ บางวันก็ได้ 200 มันทบวันก็ไม่ถึง แพนก็กินแต่เหล้า ไม่สนใจลูกเค้าจะเรียนจะยังงี้ ไม่สนใจ

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ต้องขังหญิงมักไม่ใช่ผู้ค้ารายใหญ่และมักถูกจับด้วยการถูกตำรวจล่อซื้อ หรือการที่คนในแวดวงเดียวกันให้ข้อมูลกับตำรวจเพื่อผลประโยชน์บางอย่าง เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้การครอบครองยาเสพติดเพื่อจำหน่ายและจำหน่ายยาเสพติดมีโทษจำคุกสูง แม้จะมียาเสพติดจำนวนไม่มากนักก็ตาม ผู้หญิงที่ถูกจับจึงถูกตัดสินลงโทษจำคุกเป็นเวลานาน เช่น การถูกล่อซื้อยาบ้าโดยผู้หญิงอาจมียาอยู่กับตัวเพียง 10 เม็ด อาจได้รับโทษจำคุกสูงถึง 10 ปี

บางคนอาจเริ่มจากรับยามาจำนวนไม่มากนักและนำไปขายให้กับผู้ต้องการซื้อ เมื่อมีลูกค้ามากขึ้นก็อาจเพิ่มจำนวนการขาย นอกจากนี้การรับจ้างถือยาไปส่งให้ลูกค้าเป็นอีกวิธีหนึ่งซึ่งคนที่อึดอัดขูดสนอาจตกลงทำเพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว การถือยาไปส่งให้ผู้ซื้อผู้ถือยาจะถือยาไปเป็นจำนวนมากโดยผู้ถือยาอาจไม่รู้ว่ายาที่ถือไปมีจำนวนเท่าไร ผู้ถือยาจะได้ค่าจ้างจากการถือยา ไม่ใช่กำไรจากการขายยา ผู้ที่ทำงานลักษณะนี้มักเป็นผู้ที่ไม่มีเงินหรือเครดิตในการนำยามาขาย จึงต้องเสี่ยงถือยาจำนวนมาก โดยได้เงินเป็นค่าจ้าง

พอแฟนรู้ เขาก็เตือนเราทำอย่างนี้ไม่กลัวโดนจับหรือ หนูก็บอกว่าหนูทำเพื่ออยากได้สตาจ์มาเลี้ยงลูกชีวิตครอบครัวจะได้ดีขึ้น คือหนูคิดผิดใจก็ได้เยอะจริงนะ ครอบครัวที่ดีขึ้นมีรถมีอะไร มีมอเตอร์ไซค์ ที่เราอยากได้ก็ซื้อได้ แฟนก็ไม่เห็นด้วยแต่ห้ามไม่ฟังแล้ว ก็มีลูกน้องประมาณสามสี่คน แล้วเอายาที่ไปปรับมาเอามาให้พวกมัน แล้วให้เคลียร์เงินให้เราที่หนึ่งก็ไม่เยอะหรอก แส่นสอง แส่นสาม เราก็ต้อไปคืนให้เจ้าของยาด้วยเราได้แค่ถุงละหมื่นสี่ ส่งลิปตุงก็ไต้งวดละ 50,000 อยู่แล้วตายตัวเลย

ปฏิกิริยาที่มีต่อการกระทำผิด

การเข้ามาสู่แวดวงการขายยาเสพติดซึ่งส่วนใหญ่เป็นยาบ้า (มียาไอซ์อยู่บ้างแต่ไม่มากนัก) มักได้รับคำอธิบายว่า ทำไปเพื่อหาทางออกให้กับชีวิตที่มีความอึดอัดขัดสน เช่น เพื่อช่วยเหลือพ่อแม่ซึ่งมีชีวิตที่ยากลำบาก แม้จะอายุมากแล้วก็ยังต้องทำงานหนัก เพื่อนำเงินมาสร้างบ้านหรือซ่อมแซมบ้านซึ่งชำรุดชุดโทรมจนแทบจะไม่คุ้มฝน เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของพ่อแม่หรือของลูกซึ่งเป็นส่วนเกินจากหลักประกัน 30 บาทรักษาทุกโรค เพื่อให้ลูกได้เรียนหนังสือ ซึ่งล้วนเป็นการกระทำเพื่อช่วยให้คนในครอบครัวมีชีวิตที่พ้นจากความอึดอัดขัดสนมากกว่าความความโลภหรือความปรารถนาที่จะให้ตนเองได้ใช้ชีวิตแบบฟุ่มเฟือย สุขสบาย ปฏิกิริยาของคนในบ้านเมื่อมีการจับกุมและดำเนินคดีจึงมีแนวโน้มจะเป็นความเข้าใจ เห็นใจ สงสาร และเป็นหนี้บุญคุณ แต่ด้วยความอึดอัดขัดสน จึงมักไม่อยู่ในฐานะที่จะช่วยอะไรได้มาก เพราะครอบครัวเหล่านี้มีได้อยู่ในสถานะของการอยู่ดีกินดี การขายยาหรือส่งยาเล็กๆ น้อยๆ เป็นการช่วยบรรเทาความอึดอัดขัดสนเท่านั้น

ในครอบครัวที่อึดอัดขัดสน การต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำทำให้ครอบครัวต้องประสบความยากลำบากมากเพราะทำให้ขาดรายได้ซึ่งมีความสำคัญต่อครอบครัวของสมาชิกในบ้าน และการเข้าไปอยู่ในเรือนจำยังเพิ่มรายจ่ายในส่วนที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้ซึ่งต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ แม้การช่วยเหลือจะทำไม่ได้มากนักแต่ก็ยังมีรายจ่ายที่เกี่ยวกับการไปเยี่ยม และการมอบเงินไว้ให้ผู้ต้องขังเป็นค่าใช้จ่ายในเรือนจำด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีแนวโน้มว่าเมื่อผู้หญิงเข้าไปอยู่ในเรือนจำได้ระยะหนึ่ง การช่วยเหลือหรือการเยี่ยมจะมีน้อยลงหรือแทบไม่มีเลยซึ่งมักเป็นความประสงค์ของผู้ที่เข้าไปอยู่ในเรือนจำที่พยายามจะไม่ร้องขอการช่วยเหลือใดๆ

เพราะรู้ว่าผู้ภายนอกมีความลำบากอยู่แล้ว ส่วนผู้ซึ่งอยู่ภายนอกก็ยิ่งอยู่ในความอึดอัดขัดสนมากขึ้นทำให้ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือใดๆ กับผู้ที่อยู่ในเรือนจำได้

บ้านที่เปราะบางกับการรับมือการถูกจำคุกของแม่

ความสัมพันธ์ที่เปราะบาง (vulnerable relationship) เป็นความสัมพันธ์ที่คนในบ้านมิได้มีเป้าหมายร่วมกันเกี่ยวกับการอยู่รอดของครอบครัว อาจมุ่งทำสิ่งต่างๆ ตามความต้องการหรือเพื่อความสุขของตนเอง ทรัพยากรในบ้านอาจถูกใช้เพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่คำนึงถึงคนอื่น หรือบางคนอาจมีพฤติกรรมที่คุกคามการมีชีวิตที่ดีของคนในบ้าน เช่น การติดเหล้า เล่นการพนัน เสพยา ซึ่งไม่เพียงแต่ใช้ทรัพยากรในบ้านอย่างสิ้นเปลือง แต่ยังมีผลในทางลบต่อความสุขหรือการมีชีวิตที่ดีของคนในบ้านอีกด้วย การศึกษานี้พบว่า เด็กที่มาจากครอบครัวที่เปราะบางอาจมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม เช่น ไม่มีวินัยในตนเอง ชอบเที่ยวเตร่ มีผลการเรียนที่ไม่ดี การเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่อาจเป็นเพียงฟางเส้นสุดท้ายที่ทำให้เด็กต้องเผชิญกับความล้มเหลวในการดำรงชีวิตที่ดีและประสบความสำเร็จ ในกรณีนี้เป็นการยากที่จะสรุปได้อย่างชัดเจนถึงผลกระทบในทางลบที่ลูกได้รับการถูกจำคุกของแม่ ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งความสนใจไปที่ สภาพการณ์เมื่อครอบครัวที่มีความเปราะบางต้องเผชิญกับเหตุการณ์วิกฤตคือการที่แม่ถูกจำคุก สมาชิกอื่นๆ ของบ้านมีปฏิกิริยาต่อสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไร โดยเฉพาะการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยไม่ทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงไป

การติดเหล้าของคนในบ้าน

การติดเหล้าถูกเรียกว่าเป็น “โรคของครอบครัว” (family diseases) ทั้งนี้เพราะสมาชิกของครอบครัวไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับคนติดเหล้าในฐานะสามี ภรรยา พ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง ล้วนได้รับผลจากปัญหาที่มาจากการติดเหล้าของผู้นั้น มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นผลในทางลบของการติดเหล้าต่อชีวิตของผู้ดื่มเหล้า ต่อครอบครัว เพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อน ชุมชน และสังคม และยังมีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าการติดเหล้ามีความเชื่อมโยงการก่ออาชญากรรมอีกด้วย การมีคนติดเหล้าอยู่ในบ้านและสร้างปัญหาต่างๆ มักจะนำไปสู่การที่สมาชิกคนอื่นๆ ของครอบครัวหาทางออกในลักษณะที่ไม่เป็นผลดีต่อการมีชีวิตที่ดี (unhealthy coping method) ในสังคมไทย สถานการณ์ความเปราะบางของบ้านเกิดจากการที่สมาชิกในบ้านดื่มเหล้าอย่างหนักและดื่มทุกวัน จนควบคุมตัวเองไม่ได้ เมื่อมีการดักเตือนหรือว่ากล่าวจากคนในบ้าน

ผู้ติดเหล้าก็มักมีปฏิกิริยาที่คุกคามคนห้าม อาจเริ่มจากการชวนทะเลาะเบาะแว้ง การทำลายข้าวของ ไปจนถึงการทำร้ายร่างกายภรรยาและลูก

ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวรส.) สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข ได้เผยแพร่ข้อมูลว่า ในปี 2554 สถานการณ์การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทยมีความรุนแรงมาก กล่าวคือคนไทยดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เป็นอันดับ 40 ของโลก และถ้าพิจารณาเฉพาะเหล่าชาวล้าแล้ว พบว่าคนไทยดื่มมากเป็นอันดับ 5 ของโลก ทั้งนี้เหล่าชาวล้าซึ่งมีการดื่มกันมากในคนระดับล่างมีส่วนแบ่งทางการตลาดในประเทศไทยถึงร้อยละ 72 นอกจากนี้ยังมีข้อมูลแสดงให้เห็นว่า เหล้าเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ครอบครัวที่มสุราที่มีความรุนแรงมากกว่าของครอบครัวที่ไม่มีปัญหาเรื่องสุรา ถึงเกือบ 4 เท่า และยังมีการศึกษาในประชากรกลุ่มเล็กๆ ในชุมชนแออัดพบว่า ใน 100 ครอบครัวที่มีความรุนแรง มีเรื่องของเหล้าเข้ามาเกี่ยวข้องถึงร้อยละ 84

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า การติดเหล้าของสามี/คู่วิตามีผลในทางลบต่อคุณภาพชีวิตคนในบ้าน ไม่เพียงแต่การใช้เงินที่มีอยู่จำกัดไปซื้อเหล้าเท่านั้น แต่การติดเหล้าทำให้สามีไม่ทำงานหรือทำงานน้อยลง ทำบ้างไม่ทำบ้าง จึงแทบไม่มีรายได้มาช่วยจุนเจือครอบครัว ทำให้ต้องอาศัยรายได้ที่มีอยู่อย่างจำกัดของผู้หญิง ในครอบครัวซึ่งลูกกำลังเรียนหนังสือ การติดเหล้าของสามีมีผลต่อโอกาสในการศึกษาในระดับที่สูงกว่าภาคบังคับของลูก และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ในบางครอบครัว ผู้หญิงต้องพยายามหารายได้เพิ่ม ซึ่งไม่สามารถทำได้ง่ายๆ เมื่อมีช่องทางในการหาเงินด้วยการขายยาเสพติดเล็กๆ น้อยๆ หรือรับจ้างถือยาไปส่ง ก็อาจตัดสินใจทำเพื่อผ่อนคลายเป็นปัญหาความอึดอัดขัดสนของครอบครัว หรือบางครั้งก็เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น นำเงินมาส่งเป็นค่าเทอมให้ลูก

ประสบการณ์ชีวิตของสมพิศสะท้อนสภาวะของครอบครัวที่มีความเปราะบางที่ส่งผ่านจากรุ่นอายุหนึ่งมาสู่อีกหนึ่งรุ่น สมพิศเกิดมาในครอบครัวชาวนาที่ยากจน ช่วยพ่อแม่ทำนามาตั้งแต่ยังเด็ก ว่างจากการทำนาก็ไปรับจ้างตัดอ้อย สมพิศเล่าว่า “ยังไม่ออกจากโรงเรียนก็ตัดอ้อยเป็นแล้ว ตอนเด็กๆ ช่วยพ่อทำคาน้ำ เลี้ยงควายไถนา” พ่อของสมพิศดื่มเหล้าหนัก ไม่สนใจลูก เรียนหนังสือจบชั้นประถมปีที่ 6 สมพิศก็ต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยแม่ทำงานทุกอย่าง อายุยังไม่ถึง 20 ปี สมพิศก็อยู่กับผู้ชายในหมู่บ้าน อยู่ด้วยกันได้พักหนึ่ง

สามีเริ่มดื่มเหล้ามากขึ้นจนกลายเป็นดื่มทุกวัน ดื่มอย่างหนัก จนแทบไม่ได้ออกไปทำงาน รับจ้างหาเงิน และยังหาเรื่องทุบตีสมพิศเป็นประจำ สมพิศต้องแบกรับภาระการทำงานรับจ้าง เพื่อหาเงินมาเลี้ยงลูกเพียงลำพัง

เมื่อลูกคนโตเรียนถึงชั้นมัธยมสาม สมพิศอยากให้ลูกได้เรียนต่อ แต่รายได้ที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อการที่ลูกจะไปเรียนในโรงเรียนที่ไกลออกไป มีคนรู้จักแนะนำให้สมพิศมาช่วยเดินยา โดยบอกว่า ทำเล็กๆ น้อยๆ ตำรวจไม่จับ และอย่างน้อยก็พอจะมีรายได้เพิ่มขึ้นบ้าง สมพิศจึงเริ่มรับเป็นคนเดินส่งยาบ้าให้คนที่ต้องการ ทำอยู่ได้ไม่กี่ครั้ง สมพิศก็ถูกตำรวจล่อซื้อและถูกจับดำเนินคดี สมพิศถูกส่งเข้าเรือนจำและหลังจากนั้น ก็ไม่ได้กลับบ้านอีกเลย ลูกทั้งสามคนต้องอยู่กับยายซึ่งสุขภาพไม่ดี เดินแทบไม่ได้ ลูกคนโตไม่ได้เรียนต่ออย่างที่ตั้งใจไว้ จบชั้นมัธยมสามแล้วก็ต้องออกมาทำงานที่บิมน้ำมันเพื่อเลี้ยงน้องอีกสองคน เมื่อน้องทั้งสองคนเรียนจบชั้นมัธยมสามก็ทำงานเป็นลูกจ้างที่บิมน้ำมันอีกเช่นกัน สมพิศเล่าว่า “เข้ามาอยู่ที่นี้ได้ 4 ปี ลูกคนโตมาเยี่ยมตอนแรกๆ แค่สองครั้ง และไม่เคยมารอีกเลย อยากได้ข่าวจากลูก อยากเห็นหน้าลูก” ส่วนสามีของสมพิศก็มีเรื่องกับคนในวงเหล้าและถูกแทงตาย สมพิศจึงเหมือนกับมีชีวิตอยู่เพียงลำพังในเรือนจำ

เรื่องราวของสมพิศไม่ต่างจากชีวิตของผู้ต้องขังอีกหลายคนในเรือนจำ คือเกิดมาในครอบครัวซึ่งมีพ่อติดเหล้า เมื่อมีสามี สามีก็ติดเหล้า ไม่รับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ผู้หญิงต้องเป็นคนหารายได้เพียงคนเดียว และในบางกรณียังต้องอดทนกับการถูกทำร้ายร่างกายจากสามี เมื่อบ้านไม่มีความสงบ แม้มันไม่มีเวลามาคอยดูแลลูกเพราะต้องทำงานหามรุ่งหามค่ำ ทำให้สายใยผูกพันในครอบครัวอ่อนแอ เมื่อต้องประสบกับเหตุการณ์วิกฤตครอบครัวก็แตกสลาย อย่างไรก็ตามเป็นการยากที่จะคาดการณ์ได้ว่า หากสมพิศไม่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ลูกๆ ของสมพิศจะมีโอกาสในชีวิตดีกว่าที่เป็นอยู่มากน้อยแค่ไหน เพราะสมพิศเองต้องทำงานรับจ้าง มีรายได้ที่จำกัด ส่วนสามีติดเหล้าและในที่สุดเสียชีวิต หากสมพิศไม่พยายามหารายได้เพิ่มจากการนำยาเสพติดไปส่งให้ผู้ซื้อ โอกาสที่สมพิศจะมีรายได้เพียงพอที่จะส่งเสียให้ลูกได้เรียนสูงขึ้นก็มีจำกัดเช่นกัน

การตกอยู่ภายใต้กับดักของบริโภคนิยม

การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทยก่อให้เกิดการผลิตสิ่งของและบริการต่างๆ ในรูปของสินค้าที่บุคคลสามารถหาซื้อเป็นเจ้าของได้โดยการใช้เงิน ผู้ผลิตสินค้าใช้การสื่อสารและการโฆษณากระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สินค้าหลายอย่างกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนทั่วไปที่จะใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นเครื่องมือในการทำมาหาเลี้ยงชีพ หรือการเดินทาง เช่น ตู้เย็น เต่าแก๊ส รถมอเตอร์ไซด์ รถไฟ ฯลฯ นิยามของ “สิ่งของจำเป็น” แปรผันไปตามสถานะของแต่ละบุคคล คนที่เคียดแค้นแคลนเงิน หรือหาเงินมาด้วยความยากลำบากต้องใช้กำลังแรงกาย การได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกบางอย่าง เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น รถมอเตอร์ไซด์ หรือรถปิกอัพ โทรศัพท์มือถือ แต่ในบางกรณีความต้องการอาจเพิ่มไปถึงการมีบ้าน ที่ดิน เงินเก็บ นอกจากการได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกและสินค้าต่างๆ แล้ว การเข้าถึงบริการหลายอย่าง เช่น การเข้าถึงบริการสุขภาพ สาธารณูปโภค การศึกษาที่พักอาศัย ก็ล้วนมีราคาแพง ยิ่งไปกว่านั้นประเทศไทยยังเผชิญกับปัญหาในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนทำให้คนจำนวนมากขาดแหล่งทรัพยากรในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะที่ดินทำกินและแหล่งน้ำ

ในขณะเดียวกัน ดังที่ได้นำเสนอไปบ้างแล้วว่า การเติบโตของภาคอุตสาหกรรมในประเทศไทยทำให้เกิดการกระจุกตัวของรายได้อยู่กับนักลงทุนและผู้ทำงานในภาคอุตสาหกรรม ส่วนผู้ที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมกลายเป็นกลุ่มที่คนส่วนใหญ่มีรายได้น้อย คนจำนวนมากมีหนี้สิน และไม่มีโอกาสเข้าถึงสินค้าและบริการต่างๆ แม้ว่าในระยะเวลาคู่มาประเทศไทยจะมีนโยบายในการกระจายรายได้ด้วยการส่งเสริมการผลิตในภาคเกษตรให้มากขึ้น แต่สถานการณ์ของการมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายก็ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ประชาชนจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะการเป็นหนี้สิน (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557)

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า การจำหน่ายยาเสพติดเป็นงานที่ดูเหมือนทำได้ง่ายสำหรับผู้ที่มีช่องทาง คือมีแหล่งซื้อและมีผู้ซื้อ การซื้อขายคล่อง ที่เรียกกันว่าเป็นเงินเร็ว (fast money) ทำให้คนที่เข้าไปอยู่ในแวดวงนี้ถอนตัวได้ยาก โดยเฉพาะเมื่อรายได้จากส่วนนี้ช่วยให้คนในครอบครัวสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ ความพยายามในการลดรายจ่ายหรือการบริโภคเพื่อให้สามารถพ้นจากการทำสิ่งผิดกฎหมายดูจะเป็นเรื่องยาก ผู้ที่ถูกจับดำเนินคดีมักจะใช้

คำพูดคล้ายๆ กันว่า “พอลคิดจะเลิก ก็โดนจับเสียก่อน” แวดวงยาเสพติดใช้ความต้องการสินค้าและบริการเป็นกับดักให้คนมีความต้องการเงินต่อไปเรื่อยๆ ดังนั้นภายใต้สถานการณ์ที่บุคคลสามารถเข้าถึงแหล่งขายยาเสพติด และมีลูกค้าหรือคนที่มีความต้องการยาเสพติด บุคคลมีแนวโน้มจะเลือกใช้การค้ายาเสพติด โดยขาดการใคร่ครวญเกี่ยวกับการถูกลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง บุคคลอาจประเมินสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับตนเองต่ำกว่าความเป็นจริง โดยเฉพาะภายใต้เงื่อนไขที่มีตัวอย่างของคนรอบข้างที่กำลังกระทำสิ่งเดียวกัน และประสบความสำเร็จในการได้มาซึ่งเงินและสิ่งของต่างๆ

เพชรทบทวนความหลังเมื่อมีลูกคนแรกและอยากให้ลูกได้สิ่งที่ต้องการ หาซื้ออะไรให้ลูกได้ก็มีความสุข เพชรยกตัวอย่างการพาลูกไปศูนย์การค้าในเมืองว่า

ช่วงนั้นที่ลูกไม่มีจักรยาน เขาเห็นพวกเพื่อนขี่จักรยานกัน ลูกยังขี่ไม่เป็น ก็อยากมีบ้าง ไปเยี่ยมพี่ พี่มันก็ไม่ให้ มันก็ให้น้องนั่งซ้อนท้าย ตอนนั้นหนูมีเงินอยู่ 2,000 ไปซื้อให้ลูกเลย เห็นลูกไปมองคนอื่นเขาขี่ ก็พาลูกไปซื้อเลยฟันแปดก็เหลือเงินสองร้อยกว่า ก็คิดว่ายังไงก็ต้องหาได้อยู่แล้ว

การเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดเพื่อใช้เป็นแหล่งรายได้ มีทั้งกรณีที่ทำโดยไม่มีคนในครอบครัวรู้ และมีคนในครอบครัวรู้ กรณีของเพชร แม่ของเพชรซึ่งอยู่บ้านเลี้ยงหลานพอจะรู้ว่าเพชรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด แต่ก็มีได้ห้ามปรามอย่างเด็ดขาด เพียงแต่เตือนให้ระมัดระวัง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแม่รู้ว่า เงินที่เพชรได้มาก็นำมาใช้จ่ายซื้อของให้กับครอบครัว เพชรบอกแม่ว่า อยากทำสักพักหนึ่งเพื่อเก็บเงินไว้ให้ลูก ในที่สุดเพชรก็ถูกจับ

สามีเจ้าชู้ไม่รับผิดชอบต่อครอบครัว

ความเปราะบางอาจเกิดขึ้นในครอบครัวซึ่งสามีเจ้าชู้ และไม่รับผิดชอบในการดูแลครอบครัว โดยเฉพาะไม่สนใจกับการกินดีอยู่ดีของลูก ทำให้ภรรยาขาดความมั่นคงทั้งทางด้านชีวิตครอบครัว จิตใจ และเรื่องค่าใช้จ่าย ไม่สามารถหาทางออกจากปัญหาที่สะสมมาเรื่อยๆ อาจหาทางออกด้วยการมีชีวิตที่อยู่ในความเสี่ยง เช่น อาจเสพยา ดื่มเหล้า หรืออาจเข้าไปเกี่ยวข้องกับกาขายยาเสพติด หรือในบางกรณีผู้หญิงซึ่งอายุน้อยอาจมีผู้ชายอายุมากมารับเลี้ยง โดยเจอกันเป็นครั้งคราวและผู้ชายให้เงินใช้ โดยผู้หญิงไม่ได้บอกความจริงว่ามีสามีแล้ว

แต่อาจบอกว่าเคยมีสามีและเลิกกันแล้ว การมี “เสีย” มาเลี้ยงดูนับเป็นทางออกของผู้หญิง ซึ่งมีสามีที่ขาดความรับผิดชอบ แต่ก็เป็นการทำให้ครอบครัวตกอยู่ในสถานการณ์ที่เปราะบาง เช่น พ่อแม่ไม่ค่อยอยู่บ้าน ไม่ค่อยได้ทำกิจกรรมร่วมกันกับลูก อาจปล่อยให้ตายายหรือปู่ย่า หรือญาติใกล้ชิดคนอื่น ๆ เลี้ยงดู เมื่อมีเหตุการณ์วิกฤตคือการที่ผู้หญิงถูกจับกุม จะยิ่งผลักดันให้ครอบครัวตกอยู่ในสภาวะของความเปราะบางมากขึ้น

มลฤดีเกิดมาในครอบครัวที่อึดอัดขัดสน แม่เลิกกับพ่อตั้งแต่มลฤดียังเล็กๆ แม่มีสามีใหม่ มลฤดีอยู่ในบ้านหลังเล็กๆ ทั้งบ้านแทบไม่มีอะไรเลยนอกจากที่นอนบางๆสำหรับนอน แม่อายุมากแล้วทำงานได้ค่าจ้างเล็กน้อย มลฤดีใช้คำพูดว่า “แม่ไม่ได้ทำงานอะไร แถวบ้านจะมีโรงงานพลาสติก แม่รับจ้างตัดเศษพลาสติกเป็นกิโล เพราะเขาแก่แล้วก็ทำอะไรไม่ค่อยได้ ก็มีพ่อเลี้ยงเป็นช่างอ็อกเหล็ก” มลฤดีจะไปช่วยกวาดวัดได้ค่าจ้างครั้งละ 50-60 บาท มลฤดีนำเงินค่าจ้างที่ได้รับไปซื้ออาหารสำหรับตัวเองในแต่ละวัน บางวันก็มีคนให้อาหาร พ่อเลี้ยงของมลฤดีชอบดื่มเหล้าเป็นประจำ เมื่อมลฤดีอายุได้เพียง 14 ปี ถูกพ่อเลี้ยงพยายามลวนลามหลายครั้ง เมื่อบอกแม่ แม่ก็ได้แต่ต่อว่าพ่อเลี้ยง แต่ก็มีได้คิดจะเลิกกับพ่อเลี้ยงเพื่อช่วยให้มลฤดีปลอดภัย มลฤดีเสียใจและมองว่าแม่เข้าข้างพ่อเลี้ยง ไม่ปกป้องลูก ซึ่งคงเป็นเพราะแม่กลัวไม่มีใครเลี้ยงดู มลฤดีจึงนำเรื่องนี้ไปเล่าให้พ่อแท้ๆฟัง พ่อโกรธมากและพามลฤดีไปแจ้งความ แต่ตำรวจก็ไม่ได้ทำอะไร แม่โกรธพ่อกับมลฤดีที่ไม่รักษาหน้าของแม่ ทำให้ความสัมพันธ์กับแม่และมลฤดีอยู่ในสภาพย่ำแย่ แต่การไปแจ้งความก็ทำให้พ่อเลี้ยงรำมือเรื่องการพยายามลวนลามมลฤดีลงไป มลฤดีเรียนหนังสือยังไม่จบชั้นมัธยม 3 ก็ออกจากโรงเรียน มาอยู่กรุงเทพระกักับป้า ช่วยป้าขายเสื้อผ้า และตกลงอยู่กับผู้ชายซึ่งอายุมากกว่ามลฤดีเพียง 2 ปี อยู่กันไปได้ไม่นานมลฤดีก็รู้ว่าสามีเสพยาบ้า เมื่อมลฤดีต่อว่า สามีได้ให้มลฤดีลองเสพ ในที่สุดมลฤดีก็กลายเป็นผู้เสพยา ในช่วงนี้มลฤดีตั้งท้องแต่ก็ไม่ได้หยุดเสพยา มลฤดีรู้ว่าสามีขายยาเสพติด แต่ก็ไม่ได้ให้ความสนใจ

ในช่วงที่มลฤดีท้อง สามีเริ่มมีผู้หญิงอื่นสลับสับเปลี่ยนไปมาอยู่ตลอดเวลา มลฤดีเสียใจและอยากเลิกกับสามี แต่ด้วยกำลังท้องจึงอยู่กับสามีจนคลอดลูก คลอดลูกได้ไม่นานมลฤดีก็พาลูกมาฝากให้ป้าเลี้ยง ส่วนมลฤดีเองก็ออกไปทำงานร้านคาราโอเกะ มีรายได้จากผู้ชายที่เข้ามาเป็นลูกค้า บางคนก็อาสาจะเลี้ยงดูมลฤดี ทำงานอยู่ไม่นานสามีของมลฤดีก็กลับมาหามลฤดีและสัญญาว่าจะไม่มีผู้หญิงอื่นอีก มลฤดีสงสารลูกอยากให้ลูกมีพ่อจึงตกลง

กลับมาอยู่กับสามีอีกครั้ง สามีมีรายได้ค่อนข้างดี มีเงินจับจ่ายใช้สอยซื้อของต่างๆ และให้ภรรยาและมรดกไว้ใช้ 1 คน โดยมรดกไม่รู้เลยว่าสามีได้ใช้รดคันนี้เป็นที่ซุกซ่อนยาบ้า จนกระทั่งวันหนึ่งมรดกได้ถูกตำรวจเรียกให้จอดรถ และเข้ามาค้นรถ ตำรวจพบยาบ้าจำนวน 600 เม็ดในกระเป๋าผ้าเก่าๆ ซึ่งสามีของมรดกวางทิ้งไว้ในรถ ความตกใจและความกลัว มรดกได้บอกกับตำรวจว่า ไม่รู้เรื่องยาบ้าเพราะกระเป๋าผ้าเป็นของสามี ตำรวจจึงตามไปจับสามีของมรดกด้วย ทั้งสามีและมรดกได้ถูกตัดสินจำคุก 10 ปี มรดกได้ถูกตั้งข้อหาสมคบกับสามีมียาเสพติดในครอบครองและเพื่อจำหน่าย การถูกจับของมรดกทำให้ป่าซึ่งเคยเลี้ยงลูกของมรดกดีมาก่อนต้องมารับลูกซึ่งอายุเพียง 2 ขวบไปเลี้ยงแทน

ปฏิกิริยาที่มีต่อการกระทำผิด

ในครอบครัวที่เปราะบาง แม่ซึ่งต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำมักเป็นเหยื่อของความรุนแรง ไม่รับผิดชอบ เห็นแก่ตัว หรือแม่แต่ถูกสามีกระทำความรุนแรงมาก่อน ยิ่งไปกว่านั้นผู้หญิงยังมีแนวโน้มที่จะได้รับการเลี้ยงดูมาจากครอบครัวที่ไม่ปรองดอง เช่น พ่อมีภรรยาหลายคน ต้มเหล้า ไม่ทำงาน การเข้ามาสู่การกระทำผิดของผู้หญิงมักเกิดจากความกดดันที่ต้องหาเลี้ยงลูกและพ่อแม่ซึ่งมักอยู่ในฐานะที่ช่วยตัวเองไม่ได้ เมื่อถูกจับกุม ครอบครัวมักตกอยู่ในสถานะอันเลวร้ายมากกว่าครอบครัวอดีตชัดเจน ครอบครัวเปราะบางมักจะสามารถในการรับมือกับเหตุการณ์วิกฤตได้น้อย

เรื่องราวชีวิตของธิดาสะทอนสถานกาด์ของครอบครัวเปราะบางซึ่งเริ่มรุ่นพ่อแม่ พ่อของธิดาจากแม่ไปมีภรรยาใหม่ตั้งแต่ธิดายังเด็ก แม่จึงนำธิดาไปฝากให้ยายเลี้ยง ส่วนแม่ก็ส่งเงินมาให้ยายบ้างตามกำลังความสามารถ แม่ตกลงอยู่กับผู้ชายคนใหม่ มีลูกอีก 1 คน เมื่อธิดาอายุได้ 13 ปี แม่ก็กลับมาอยู่บ้านกับธิดาที่บ้านยายโดยพาลูกซึ่งเกิดจากพ่อเลี้ยงของธิดามาอยู่ด้วย ส่วนพ่อเลี้ยงทำงานก่อสร้างย้ายที่ไปเรื่อยๆ ไม่ได้มาอยู่ที่บ้านยาย นอกจากมาเยี่ยมบ้างเป็นครั้งคราว เมื่อเรียนจบชั้นมัธยม 3 ธิดาออกจากโรงเรียนมาอยู่บ้าน ไม่ได้ทำงานมีรายได้อะไร อายุได้ 17 ปีก็ตกลงอยู่กับผู้ชายคนหนึ่งจนมีลูก ผู้ชายถูกเกณฑ์ทหารและในที่สุดก็ไปมีผู้หญิงอื่น ตอนนั้นลูกของนิชาเพิ่งอายุได้ 5 เดือน นิชาจึงไปทำงานก่อสร้างกับพ่อเลี้ยง โดยให้ยายเป็นคนเลี้ยงหลาน แต่การทำงานไม่ราบรื่นเพราะลูกยังกินนมแม่อยู่ นิชาใช้คำพูดว่า “คือยายเป็นคนดูแลให้ เราก็ต้องให้ลูกกินนมแม่ด้วย ก็ต้องทำงานไปด้วย ให้ลูกกินนมไปด้วยแบบนั้น” นิชาเริ่มมีความกดดันที่ต้องการหารายได้ ในที่สุดก็เริ่มขายยาเสพติด เป็นการขาย

เล็กๆ น้อยๆ พอได้เงินมาเลี้ยงลูก ในช่วงนี้มีผู้ชายมาติดพันธิดา จนธิดามีลูกอีกคนหนึ่ง ผู้ชายบอกให้ธิดาทิ้งลูกคนเล็กไว้กับยาย และให้ไปอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายชายที่บ้าน แต่ธิดาไม่ตกลง ผู้ชายจึงจากไปได้พักหนึ่งและกลับมาขอเอาลูกไปให้ปู่กับย่าเลี้ยง

นิซาประสบกับความขัดสนทางการเงินมากขึ้นในที่สุดตัดสินใจไปทำงานที่พื้ยาและส่งเงินกลับมาให้ที่บ้าน ทำงานได้ไม่นานธิดามีอาการไอเรื้อรังจึงไปตรวจ และรู้ว่าติดเชื้อเอชไอวี และเป็นวัณโรคด้วย ธิดาตัดสินใจกลับมาอยู่บ้านกับแม่อีกครั้ง พ่อเลี้ยงไม่ยินดีรับนิซาลับมาอยู่ เพราะป่วยเป็นเอชไอวีและยังมีโรคติดต่อด้วย ธิดาพยายามติดต่อกับสามีเก่าทั้งสองคนเพื่อขอให้เลี้ยงดูลูกบ้างแต่ก็ถูกปฏิเสธ ธิดาเล่าถึงความกดดันในช่วงนั้นว่า “เป็นช่วงชีวิตที่มันไม่ไหวจริงๆ อยากจะเอาลูกไปฝากให้พ่อเขาเลี้ยงบ้าง ให้เขารับผิดชอบบ้าง พอไปเจอเขาๆ บอกเลี้ยงไม่ได้ เพราะพ่อเขาไม่สบาย ก็ต้องเอากลับมาเลี้ยงเอง” ธิดาจึงเริ่มกลับเข้าสู่แวดวงชายยาเสพติดอีกครั้ง ชายยาได้กันำเงินมาให้แม่ ธิดาบอกแม่ว่า

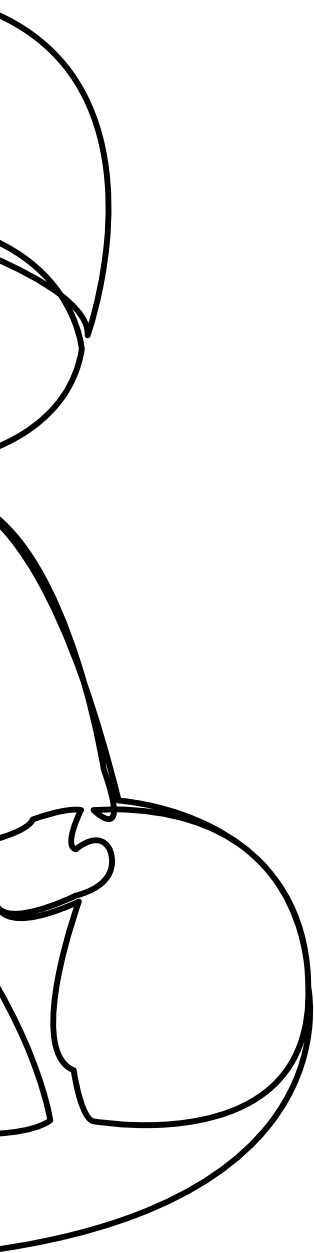
ที่หนูทำหนูอยากให้ลูกมีอนาคต ถ้าลูกเรียนจบมีอนาคตก็จะเลิก หนูพูดกับแม่ว่า หนูไม่มีพ่อ ลูกหนูก็ไม่มีพ่อเหมือนกัน หนูอยากให้ลูกมีเหมือนคนอื่น ไม่อยากให้ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเหมือนลูกคนอื่น

ในที่สุดธิดาถูกจับและถูกศาลตัดสินจำคุก 10 ปี 4 เดือน การต้องมาอยู่เรือนจำทำให้แม่ต้องมีชีวิตที่ลำบากมากขึ้น ธิดาใช้คำพูดว่า “หนูต้องมาเป็นภาระให้แม่ มาอยู่ในนี้รับจ้างก็ไม่ได้ ไม่มีรายได้ ตัวเองก็ไม่สบาย ก็คิดเป็นห่วงที่บ้านมาก รู้ว่าเขาต้องลำบากไปด้วย” แม่มาเยี่ยมธิดาและบอกว่าลูกไม่ตั้งใจเรียน ติดเกม และพอเรียนจบชั้นประถม 6 ก็ออกจากโรงเรียน นิซาบอกว่า “หนูเครียดมาก คิดมากอยากตาย หนูมาอยู่ในนี้เป็นภาระให้แม่ ลูกก็ไม่ยอมเรียน หนูไม่อยากให้ลูกมาอยู่ในนี้เหมือนหนู”

ผู้หญิงซึ่งต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำส่วนใหญ่มาจากประชากรกลุ่มที่มีการศึกษาน้อย มีข้อจำกัดในการเข้าสู่ตลาดแรงงานที่มีรายได้มั่นคง มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับล่าง แต่พิจารณาเฉพาะภายในประชากรกลุ่มนี้ ลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัวมีผลอย่างมากต่อความสามารถในการรับมือกับเหตุการณ์วิกฤตของการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ การศึกษานี้พบว่า ผู้ต้องขังหญิงมีแนวโน้มจะมีความสัมพันธ์ระหว่างสามีมีภรรยา

ที่อ่อนแอ โดยเฉพาะสามีมักจะมีภรรยามากกว่า 1 คน หรือดื่มเหล้าหนัก หรือทำร้ายภรรยา หรือไม่รับผิดชอบเลี้ยงดูครอบครัว ซึ่งนับเป็นวิกฤตที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของผู้หญิง ผู้หญิงมีแนวโน้มจะต้องเป็นผู้ดูแลลูกเมื่อสามีไม่มีความรับผิดชอบ ผู้ซึ่งเข้ามาให้ความช่วยเหลือ มักจะเป็นพ่อแม่ของผู้หญิง ครอบครัวที่มีสายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุที่ดีจึงมีโอกาที่จะรับมือกับเหตุการณ์วิกฤตของการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำได้ดีกว่าผู้หญิงซึ่งมาจากครอบครัวที่สายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุอ่อนแอ นอกจากนี้ความรุนแรงที่ได้รับจากการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำจะปรากฏชัดในครอบครัวที่มีความอึดอัดขัดสน ซึ่งมีส่วนทำให้มีข้อจำกัดในการช่วยเหลือกันเมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ

“...ถ้าเกิดกับหนูคนเดียวก็ยังไม่โอเค
กว่านี้ หนูมีลูกแล้วหนูยังต้องมา
อยู่ตรงนี้ หนูอุ้มลูกแล้วอยู่ๆ
เขามาเอาลูกหนูไป แล้วหนู
ก็ต้องขึ้นรถเป็นลูกทรงมา [...]
หนูไม่มีสิทธิ์จับไม้จับมือเขาเลย
ได้คุยก็ต้องยืนอยู่คนละฝั่งกระจก
เห็นหน้าแต่จับต้องไม่ได้”

- หนึ่งในผู้ต้องขังหญิงผู้ให้สัมภาษณ์

4

สภาวะความเป็นแม่ ในเรือนจำและผลที่มีต่อลูก

อาชญากรรมและความผิดที่ผู้หญิงกระทำมีความแตกต่างจากผู้ชาย รวมทั้งผลของการกระทำผิดและอาชญากรรมที่เป็นอันตรายต่อสังคมก็มีความแตกต่างกันด้วยในประเทศไทย ผู้ต้องขังหญิงกระทำผิดที่ไม่เกี่ยวกับความรุนแรงหรืออาชญากรรมที่โหดร้าย ส่วนใหญ่ถูกดำเนินคดีในความผิดที่เกี่ยวกับยาเสพติด โดยมีได้เป็นผู้ค้ารายใหญ่ (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ, 2555a) นอกจากนี้การต้องตกเป็นผู้ต้องขังในเรือนจำมีผลกระทบต่อผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย โดยเฉพาะในกรณีของผู้ต้องขังหญิงที่มีลูกอยู่ภายนอกเรือนจำ ผู้หญิงมีแนวโน้มจะมีความเศร้าและวิตกกังวลเกี่ยวกับลูกเมื่อต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ แม้ว่าก่อนหน้านี้แม่บางคนอาจไม่ได้อยู่กับลูกเป็นประจำเพราะต้องไปทำงานหรือเพราะความจำเป็นบางอย่าง แต่ในสภาวะเช่นนั้นผู้หญิงจะรู้สึกว่าการต้องอยู่ห่างจากลูกไปบ้างเป็นไปเพื่อการรอดของครอบครัว โดยเฉพาะการไปทำงานทำให้มีเงินส่งกลับมาให้ลูกได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และผู้หญิงสามารถกลับมาหาลูกหรือติดต่อกับลูกได้เมื่อต้องการ ในทางกลับกันการต้องมาติดคุกทำให้ผู้หญิงกลายเป็นภาระของคนในครอบครัวที่ต้องส่งเงินมาให้ใช้ขณะอยู่ในเรือนจำหรือเมื่อต้องเดินทางมาเยี่ยม และการจะได้ติดต่อพูดคุยกับลูกและคนในครอบครัวก็มีข้อจำกัดมากมาย

แม้ว่าการต้องแยกจากกันระหว่างแม่กับลูกอาจเกิดขึ้นในหลายๆ สถานการณ์ เช่น การที่แม่ต้องเข้าโรงพยาบาลเพราะเจ็บป่วย การส่งลูกไปเรียนที่อื่น หรือการต้องจากไปทำงานในที่ไกลๆ ของแม่ แต่การแยกออกจากกันเพราะแม่ต้องถูกคุมขัง มิได้มีนัยเพียงแค่แม่ต้องแยกจากลูกเท่านั้น แต่เป็นการที่แม่ต้องแยกจากลูกเพราะแม่ได้ไปกระทำความผิดหรือเป็นผู้ประกอบอาชญากรรม จึงทำให้การแยกจากกันมีความทับซ้อนกับความรู้สึกที่ไม่ดีอื่นๆ ด้วย มีการนิยามความทุกข์และความเสียใจของลูกซึ่งแม่ต้องติดคุก (Doka, 1989) ว่าเป็นความเศร้า

ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม (disenfranchised grief) สังคมจึงเพิกเฉยต่อปัญหานี้ ส่วนเด็กมักไม่ต้องการเปิดเผย บอกเล่า หรือปรึกษาหารือกับคนทั่วไปเหมือนกรณีความทุกข์และความเศร้าอันเกิดจากสาเหตุอื่น

ในส่วนของผู้เป็นแม่การเริ่มต้นชีวิตในเรือนจำเป็นภาวะที่ทำให้ผู้หญิงบางคนรู้สึกหวั่นไหวและหวาดกลัวที่ต้องเข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมของเรือนจำที่ไม่คุ้นเคย ต้องปรับตัวในสองด้าน ด้านหนึ่งคือความทุกข์ทรมานจากการต้องเข้ามาอยู่ในภาวะแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมของเรือนจำที่คุกคามร่างกายและจิตใจ และอีกด้านหนึ่งคือความทุกข์ทรมานจากการที่ต้องสูญเสียบทบาทของความเป็นแม่อย่างที่เคยทำมา ซึ่งอาจหมายถึงรวมถึงการดูแลให้ความอบอุ่นแก่ลูก การหารายได้มาเลี้ยงลูก และการสร้างอนาคตให้กับลูก

สภาวะของความเป็นแม่ในเรือนจำสะท้อนความย้อนแย้งกันของความคาดหวังที่สังคมมีต่อบทบาทของแม่กับข้อจำกัดนานัปการของระบบเรือนจำที่ทำให้แม่แทบจะไม่มีโอกาสทำหน้าที่ของแม่ได้เลย แน่นอนว่า สภาวะการณีย่อมส่งผลในทางลบต่อลูกในหลายๆ ด้าน การนำเสนอในบทนี้เริ่มต้นจากการนำเสนอการมองตัวเองของผู้หญิงในฐานะแม่ซึ่งต้องจากลูกมาอยู่ในเรือนจำ โดยเฉพาะเมื่อต้องสูญเสียความสามารถในการเลี้ยงดูลูกอย่างที่เคยทำมา ในส่วนของลูกอาจได้รับผลกระทบตั้งแต่เมื่อแม่ถูกจับกุม การจากไปของแม่อย่างกะทันหัน การอยู่ในเหตุการณ์ที่แม่ถูกจับกุม เห็นแม่อยู่ในห้องขังในโรงพัก หรือเห็นแม่อยู่ในรถติดลูกกรงซึ่งนำแม่ไปเรือนจำ การต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำของแม่เป็นการขัดจังหวะชีวิตที่เคยดำเนินมาของครอบครัวอย่างกะทันหัน โดยเฉพาะอาจต้องการจัดการเรื่องการอยู่อาศัยและการใช้ชีวิตประจำวัน (living arrangements) ใหม่ ครอบครัวอาจประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากต้องขาดรายได้ซึ่งมาจากแม่ และรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการที่แม่ต้องถูกดำเนินคดี ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาเยี่ยมผู้ต้องขัง และค่าใช้จ่ายที่ผู้ต้องขังต้องใช้เมื่อต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำนอกจากนี้ การถูกจำคุกของแม่ยังอาจมีผลทำให้ลูกตกอยู่ในสถานการณ์ของการถูกตีตรา การถูกดูหมิ่น การนินทา การล้อเลียน จากคนรอบข้างทั้งในละแวกบ้าน ชุมชน หรือแม้แต่ที่โรงเรียน สภาวะการณีก่อกล่าวมาทั้งหมดมีผลทำให้เด็กซึ่งเป็นลูก มีความทุกข์ เครียด โศกเศร้า อาจทำให้กลายเป็นคนหลีกเลี่ยงสังคม ผลการเรียนต่ำลง ขาดความพยายามที่จะต่อสู้เพื่ออนาคต บางคนอาจเผลอ ต้มเหล้า ติดเกม หรือเข้าสู่การกระทำผิด เช่น ลักขโมย เล่นการพนัน ทดลองเสพยาเสพติด

สภาวะความเป็นแม่ในเรือนจำ

สังคมไทยได้สร้าง (construct) ความหมายของความเป็นแม่จากฐานคิดของการให้ ผู้หญิงเป็นเสาหลักสำคัญในการทำให้ครอบครัวมีความมั่นคง สามารถทำหน้าที่ที่สังคมคาดหวังได้ แต่เดิมมาครอบครัวในอุดมคติของสังคมไทยคือ ครอบครัวที่พ่อแม่ลูกอยู่พร้อมหน้า ถึงแม้จะต้องมีการจากกันไปบ้างก็เป็นการจากกันเพียงชั่วคราวชั่วคราว ชนบประเพณี และกฎหมายมีแนวโน้มจะจูงใจให้สามีภรรยารักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้ให้ได้ แม้เมื่อมีปัญหาที่รุนแรงอย่างในกรณีของการที่ผู้ชายทำร้ายภรรยาอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง ก็ยังมีความพยายามให้ฝ่ายหญิงใช้ความอดทนและแก้ปัญหาภายใต้กรอบของการรักษา “ครอบครัวในอุดมคติ” ไว้ (นภภรณ์ หะวานนท์, 2555) อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาไม่นานมานี้ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างครอบครัวไทยในหลายๆ ด้าน ที่สำคัญคือการเพิ่มขึ้นของ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีเพียงแม่อยู่กับลูกโดยไม่มีพ่ออยู่ร่วมด้วย จึงได้มีการเคลื่อนไหวให้สังคมมองครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในฐานะเป็นครอบครัวอีกแบบหนึ่ง ไม่ใช่ครอบครัวที่ผิดปกติหรือครอบครัวที่มีปัญหาแตกแยกอีกต่อไป

ถึงแม้ว่าโครงสร้างครอบครัวอาจเปลี่ยนแปลงไป แต่ความคิด ความเชื่อ ชนบประเพณี ก็ยังให้กำหนดให้ผู้เป็นแม่ ทำหน้าที่หลักได้แก่ การดูแลลูกในขณะตั้งครรภ์ การพุ่มพักเลี้ยงดูลูกที่ยังเป็นทารก มีการรณรงค์ในเรื่องการเลี้ยงดูด้วยนมแม่ การให้ความรัก ความอบอุ่นและการอบรมสั่งสอนลูก ไปจนถึงการรับผิดชอบในการเลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโต เป็นผู้ใหญ่ที่ดี ให้การศึกษาและเตรียมการเพื่อให้ลูกสามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งหมดนี้ เห็นได้ชัดเจนว่า บทบาทหน้าที่ของความเป็นแม่ถูกสร้างขึ้นมาภายใต้สภาวะทั่วไปของสังคม ผู้หญิงซึ่งเป็นผู้เป็นแม่สามารถเลือกได้ว่า จะสามารถดำรงบทบาทของความเป็นแม่ในอุดมคติได้ มากน้อยแค่ไหน ซึ่งแม้จะไม่สมบูรณ์แบบ แต่ก็ยังมีแนวโน้มที่จะดำรงบทบาทของความเป็นแม่ไว้ในระดับหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า “สภาวะความเป็นแม่” ตามที่สังคมกำหนดไว้ ถูกมองว่าเป็นธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่ผู้หญิงซึ่งเป็นผู้เป็นแม่พึงมี จนมีผู้ประณามแม่ที่เบี่ยงเบนอย่างถอนรากถอนโคนจาก สภาวะแมดังกล่าว (เช่น แม่ที่นำลูกไปทิ้ง แม่ที่ปล่อยให้ลูกอดอยากหิวโหย) ว่าแม่ใจยักษ์บ้าง ไม่ใช่มนุษย์บ้าง เป็นคนที่มีใจเป็นสัตว์บ้าง

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงสะท้อนให้เห็นว่า ก่อนหน้าที่จะเข้ามาอยู่ในเรือนจำ แต่ละคนได้ผ่านประสบการณ์หลากหลายรูปแบบ บางคนตกได้ผ่านการชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้

ความรุนแรงของคูรั๊กหรือสามี บางคนมาจากครอบครัวที่อึดอัดขัดสน พ่อแม่เป็นแรงงานรับจ้าง ทำให้ลูกไม่ได้รับการศึกษาและประสบการณ์ที่จะช่วยให้มีชีวิตที่ดี จนในที่สุดต้องเข้าไปอยู่ในวังวนของความอึดอัดขัดสนและการกระทำที่ผิดกฎหมาย บางคนประสบความล้มเหลวในชีวิตครอบครัว แม้จะพยายามเริ่มต้นชีวิตใหม่กับผู้ชายหลายคนแต่ก็ล้มเหลวและต้องรับภาระในการเลี้ยงลูกเพียงลำพัง บางคนตกเป็นเหยื่อของบริโภคนิยมต้องการเงินไปซื้อสิ่งของต่างๆ จนถูกชักนำเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดหรืออาชญากรรมประเภทอื่น เช่น การขโมย การรับซื้อของโจร หรือบางคนเกิดและเติบโตมาในครอบครัวที่พ่อแม่เลี้ยงดูอย่างดี แต่ก็มีประพฤติกรรมออกนอกกลุ่มนอกทาง เช่น หนีโรงเรียน ชอบเที่ยวเตร่ ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เสพยา จึงเป็นการยากที่จะสรุปสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงต้องเข้าสู่เส้นทางของอาชญากรรม อย่างไรก็ตามผู้ต้องขังหญิงต่างมีประสบการณ์ของการเป็นแม่ในหลายๆด้าน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของแต่ละคน

เมื่อผู้เป็นแม่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ความเป็นไปได้ในการธำรักษาบทบาทของความเป็นแม่ตามอุดมคติของสังคมเกือบไม่มีเลย แม้การลงโทษด้วยการจำคุกจะมีมานานแล้วและมีแม่จำนวนหนึ่งต้องถูกพรากจากลูกมาอยู่ในเรือนจำ แต่สังคมก็ไม่ได้ให้ความสนใจกับ *“สภาวะความเป็นแม่”* ในเรือนจำแต่อย่างใด ซึ่งเท่ากับแม่ในเรือนจำยังคงถูกคาดหวังให้มีบทบาทของความเป็นแม่เหมือนกับแม่คนอื่นๆ ในสังคม การที่แม่ไม่สามารถธำรักษาบทบาทของความเป็นแม่ตามที่สังคมคาดหวัง ย่อมถือเป็นความบกพร่อง เป็นความผิด หรือเป็นแม่ที่ไม่ดี

ยิ่งไปกว่านั้นระบบของเรือนจำก็ได้ให้ความสนใจกับผู้ต้องขังหญิงในฐานะที่เป็นแม่ว่าจะต้องมีความต้องการเป็นพิเศษในการติดต่อสัมพันธ์กับลูก จึงมีแนวโน้มที่จะละเลยหรือขาดความพยายามที่จะสร้างระบบที่ช่วยให้ผู้ต้องขังซึ่งมีลูกอยู่ภายนอกเรือนจำสามารถธำรักษาคความ เป็นแม่ไว้ได้แม้จะอยู่ในเรือนจำ การวิเคราะห์เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า เมื่อแม่ต้องจากลูกเข้ามาอยู่ในเรือนจำ แม่จะมีความคิดถึงลูกอย่างมาก โดยเฉพาะผู้ที่มีลูกที่ยังเล็กและเคยอยู่กับลูกทุกวัน เป็นความเจ็บปวด ความเสียใจ ความวิตกกังวล แต่เรือนจำมิได้ให้ความสำคัญกับการจัดระบบที่จะช่วยให้ผู้ต้องขังที่เป็นแม่ได้มีโอกาสพบลูกในช่วงเปลี่ยนผ่านจากชีวิตครอบครัวมาสู่วิตชีวิตในเรือนจำ ผู้ต้องขังคนหนึ่งพูดถึงความรู้สึกเมื่อเข้ามาอยู่ในเรือนจำแรกว่า *“หวังลูก มาอยู่ที่นี่หรือจะให้ป็นเดือน คิดถึงลูก กลัวลหลายอย่าง กลัวไม่มีคนเลี้ยง เขาจะเป็นยังไง กังวลเรื่องลูก”* ความเป็นห่วงที่แม่มีต่อลูกอาจแตกต่างไปตามช่วงวัยของลูก แม่ที่มีลูกเป็นวัยรุ่นก็จะหวังว่าลูกจะไม่ตั้งใจเรียน ชอบเที่ยว หรือเสพยา

เพราะไม่มีแม่คอยดูแล สำหรับลูกที่ยังไม่โตแต่สามารถวิ่งเล่นได้ แม่ก็อาจหวังเรื่องความปลอดภัย ดังตัวอย่างคำพูดในเรื่องนี้ว่า

หนูห่วงลูกมาก ห่วงว่า เขาจะออกมาข้างนอกไหม เพราะที่บ้านแฟนเขาทำงานรับจ้างรีดผ้าซักผ้า กลัวลูกจะออกไปข้างนอก พ่อดูไม่ทัน ยิ่งตอนมีเรื่องรถตู้จับเด็ก หนูก็กลัว กลัวหลายอย่างว่าเวลาเขากลับจากโรงเรียน ใครจะไปรับ เขาเป็นเด็กชน ก็กลัวเขาโดนครูดี้ กลัวไปหมด

ภายใต้ระบบของเรือนจำ การให้แม่และลูกได้พบกันในบรรยากาศที่เป็นมิตรและอบอุ่นยังมีอยู่อย่างจำกัดหรือไม่มีเลย แม้ว่าเมื่อไม่นานมานี้ในบางเรือนจำจะเริ่มมีโครงการให้ลูกที่ยังเล็กเข้ามาพบแม่ในเรือนจำอย่างใกล้ชิดได้เป็นครั้งคราว (เช่น ทุกสามเดือน) แต่ก็ทำกันเฉพาะในบางเรือนจำ และมักมีเงื่อนไขเกี่ยวกับอายุของลูก เช่น ลูกต้องมีอายุไม่เกิน 3 ขวบ หรือไม่เกิน 5 ขวบแล้วแต่กรณี ส่วนการเยี่ยมแบบทั่วๆ ไปที่ทางเรือนจำจัดให้ จะเป็นการเยี่ยมที่ผู้มาเยี่ยมต้องใช้เวลาในการรอนานมาก เมื่อได้เยี่ยมก็มีเวลาเพียง 15-20 นาที และสถานที่เยี่ยมก็จะมีกระจกใสกั้นระหว่างผู้มาเยี่ยมกับผู้ต้องขัง ซึ่งในกรณีของการที่ผู้เป็นแม่ออกมาพบลูกในสภาพที่มีสิ่งขวางกั้น ไม่อาจกอดหรือสัมผัสลูกได้ ยิ่งทำให้การพบกันกลายเป็นประสบการณ์ที่ไม่ดีของทั้งลูกและแม่ ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งเล่าถึงการได้พบลูกเมื่อออกมาเยี่ยมที่เรือนจำว่า

คืออยู่คนละข้างของกระจกใส เรานั่งอยู่ฝั่งหนึ่งแม่กับลูกก็อยู่อีกฝั่งหนึ่ง ลูกก็มาทูปที่แผ่นกระจก เราก็ร้องให้ จะไม่ได้เจอกันอีกนานนะลูกนะ ไม่ได้กอดนะ เดินได้แล้วนะ ความจริงหนูอยากจะทำพัฒนาการของลูก คลาน เดิน คำว่า อยากจะเห็นลูกเดินแต่ก็ไม่ได้เห็น เดินได้ก้าวแรกไม่ได้เห็น แม่แล้วว่า ลูกเดินแล้วนะ ก็ดีใจร้องให้ หนูก็คิดนะถ้าสมมุติว่าเขาให้เยี่ยมให้กอด หนูคงไม่ร้องให้เพราะว่าเราได้กอดนะ พอไปเยี่ยมตรงนี้ มันไม่ได้กอด จับก็ไม่ได้ มันจุกอยู่ที่อก อธิบายไม่ถูก อยากจับอยากต้อง อยากหอมอยากกอดแต่ก็ทำไม่ได้

ข้อจำกัดของการเปิดพื้นที่ให้แม่ได้มาพบกับลูกขณะอยู่ในเรือนจำตอกย้ำให้ทั้งแม่และลูกตระหนักว่า ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับแม่จะไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป แม้แต่การได้กอดได้สัมผัสลูกก็ดูเป็นสิ่งที่ไม่ไกลเกินเอื้อม แม่คนหนึ่งกล่าวว่า “อยากกอดอยากจับอยากพาไปซื้อขนม สองปีที่เราไม่ได้พาเขาไป เขาก็จะคุยว่าข้างบ้านซื้อนั่นซื้อนี่ มีอะไรบ้าง หนูกับน้องไม่มีเลย เขาก็จะเสียดใจเราแล้ว” เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงสะท้อนความเจ็บปวดของการต้องแยกจากลูกเล็กๆ อย่างกะทันหัน รัชญาซึ่งถูกจับเข้ามาโดยที่ตัวเองไม่เคยรู้เรื่องเกี่ยวกับยาเสพติดเลย รัชญาเชื่อว่าเป็นการจับผิดตัวและได้ปฏิเสธข้อกล่าวหา รัชญาบอกว่า

แย่มากก็คือว่ามานั่งคิดว่าเราไม่เคยคิด ในชีวิตเราไม่เคยรู้จักคุก เราไม่เคยรู้จักเรือนจำ แต่เราต้องมาอยู่ตรงนี้หนูว่ามันแย่มากสำหรับหนูมาก ถ้าเกิดกับหนูคนเดียวก็ยังโอเคกว่านี้ หนูมีลูกแล้วหนูยังต้องมาอยู่ตรงนี้ หนูอุ้มลูกแล้วอยู่ๆ เขามาเอาลูกหนูไป แล้วหนูก็ต้องขึ้นรถเป็นลูกกรงมา หนูว่าเหตุการณ์ที่มันเกิดกับหนูนี้แย่มากๆ หนูไม่มีสิทธิ์จับไม่จับมีมือเขาเลย ได้คุยก็ต้องยืนอยู่คนละฝั่งกระจก เห็นหน้าแต่จับต้องไม่ได้

ยิ่งเวลาผ่านไป การมีลูกมาเยี่ยมมีแนวโน้มจะค่อยๆ ลดลง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้ที่อยู่ข้างนอกอาจมีภาระต่างๆ และการมาเยี่ยมต้องมีค่าใช้จ่ายหลายอย่าง สำหรับเด็กการมาเยี่ยมอาจทำให้ต้องขาดเรียน ยิ่งทำให้คนที่ เป็นแม่มีความวิตกกังวลว่า ต่อไปลูกอาจจะจำแม่ไม่ได้ ผู้ต้องขังคนหนึ่งใช้คำพูดว่า “ก็กลัวอยู่ทุกวันนี้ค่ะกลัวว่าเขาจะจำเราได้ไหม เพราะว่าเริ่มห่างกันแล้ว ไม่มีใครพามาหาแล้ว คือจากเดิมมาเดือนหนึ่งสองครั้ง แล้วก็เดือนละครั้ง ตอนนี้ไม่มาสามสี่เดือนแล้ว” ความกังวลว่าลูกจะจำแม่ไม่ได้เป็นเรื่องที่ผู้ต้องขังหญิงมีความรู้สึกร่วมกัน

ตัวอย่างเหตุการณ์ที่เสียดใจเกิดขึ้นเมื่อ เรือนจำแห่งหนึ่งได้ริเริ่มให้ลูกเข้ามาเยี่ยมแม่ในแดนหญิง แต่ด้วยความเป็นห่วงในเรื่องความปลอดภัย เรือนจำจึงไม่อนุญาตให้คนที่พาเด็กมาเยี่ยมเข้ามาในแดนหญิงด้วย เด็กถูกปล่อยให้เดินเข้ามาในแดนเพียงลำพัง ซึ่งทำให้เด็กหวาดกลัว เครียด ไม่แน่ใจว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นกับตัวเอง เมื่อผู้ต้องขังซึ่งเป็นแม่เห็นลูกเดินมาจึงวิ่งเข้าไปจะกอดลูก ปรากฏว่า ลูกร้องไห้เสียงดัง และวิ่งหนีเพราะยังจำแม่ไม่ได้ ผู้ต้องขังซึ่งเห็นเหตุการณ์พากันน้ำตาไหล บางคนร้องไห้สะอึกสะอื้นด้วยเสียดใจกับภาพที่เห็น ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งกล่าวว่า

เป็นห่วงอยากติดตื้อให้เขามาหา ก็เขียนไปบอกแม่ว่าอย่าขาดการติดตื้อนะ
พาลูกมาหาบ่อยๆ กลัวลูกจะจำหน้าไม่ได้ กลัวลูกไม่เรียกเราว่าแม่
พอเราออกไปลูกก็โตแล้ว บอกว่าใครไม่รู้จัก กลัวคำๆ นี้มากเกินไป

ผู้ต้องขังซึ่งเป็นแม่ ยอมรับว่าชีวิตในเรือนจำมีพื้นที่สำหรับการทำหน้าที่ของแม่
น้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย นอกจากความรู้สึกคิดถึงลูก อยากเห็นหน้าอยากกอดลูกแล้ว ผู้ต้องขัง
ยังมีความกังวลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของลูก โดยเฉพาะแม่ซึ่งเคยเป็นผู้หารายได้หลัก
ของครอบครัว การเข้ามาอยู่ในเรือนจำทำให้ครอบครัวขาดรายได้ในส่วนนี้ ยิ่งครอบครัวเคย
ต้องพึ่งพารายได้ของแม่ก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในเรือนจำมากเท่าไร ความรู้สึกผิดและความวิตก
กังวลของผู้เป็นแม่ยิ่งมีมาก ในบางกรณีแม่หรือพ่อของผู้ต้องขังซึ่งมีอายุมากแล้ว ต้องกลับ
มาทำงานอีกครั้งและมักเป็นงานที่ต้องใช้แรงกาย เช่น งานรับจ้าง งานขายของเล็กๆ น้อยๆ
หรือการทำงานนิตยสาร รายได้มักไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงดูครอบครัวโดยเฉพาะการดูแลเด็ก
หรือเยาวชนที่กำลังเรียนหนังสือ สภาวะนี้ยิ่งกดดันให้แม่รู้สึกว่าตนเองเป็นแม่ที่ขาดความรับ
ผิดชอบ ผู้ต้องขังคนหนึ่งพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับครอบครัวว่า

ตอนที่ที่บ้านมีแต่แม่กับลูก 2 คน พี่ชายน้องสาวก็อยู่ไกล แม่มีลูก 4 คน
หนูเป็นความหวังเดียวที่จะได้อยู่กับพ่อกับแม่ แต่หนูก็ทำให้ทุกคนผิดหวัง
พอหนูเข้ามาอยู่ในเรือนจำ แม่ก็ลำบากขึ้น อายุมากแล้วก็ต้อง
ทำงานหนัก เพราะแม่ต้องทำอะไรทุกอย่าง ส่วนลูกก็กินอยู่ลำบาก
ทั้งคนโตทั้งคนเล็ก คนเล็กนี้จะลำบากที่สุดเพราะยังเด็ก ยังช่วยเหลือตัวเอง
ไม่ได้เหมือนคนโต ล่าสุดนี้ได้ข่าวว่าให้อยู่กับพี่ ทำน้ำร้อนลวกตัวเอง
ลวกขาเดินไม่ได้ แม่ร้องไห้สงสารหลาน แม่ก็ทำกับข้าวอยู่ในครัว พี่ก็ไม่ได้ดู

ผู้ต้องขังให้ความหมายต่อการต้องเข้ามาสู่เรือนจำว่าเป็นการลงโทษอย่างแท้จริง
ยังต้องอยู่ในเรือนจำนานเท่าไร ผู้หญิงยังรู้สึกว่าตัวเองไม่มีคุณค่าใดๆ เหลืออยู่ สำหรับผู้เป็น
แม่แล้ว คุณไม่ได้ลงโทษเฉพาะตัวเธอเอง แต่ยังได้ทำร้ายลูกๆ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วย เรือนจำ
ไม่เพียงแต่นำอิสรภาพไปจากผู้ที่กระทำผิดและต้องรับโทษทางอาญาเท่านั้น แต่ยิ่งพรากเธอ
จากการทำหน้าที่ของการเป็นแม่ที่ดี การไม่ได้กอดลูกเมื่อคิดถึง หรือการไม่ได้อยู่กับลูกเมื่อลูก
ต้องการให้แม่กอด ปลอบประโลม การปล่อยให้ลูกกลายเป็นเด็กที่ไม่มีแม่ ดูจะเป็นความโหด

ร้ายเกินกว่าการชดใช้ความผิดที่เธอได้กระทำไป

ผลที่ลูกได้รับจากการถูกจำคุกของแม่

ผลในทางลบที่ลูกได้รับจากการถูกจำคุกของแม่เกิดขึ้นจากการผสมผสานของสภาวะการณ์ที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นหรือหลีกเลี่ยงไม่ได้เมื่อแม่ถูกจำคุก ได้แก่ การได้เห็นแม่ถูกจับกุมและ/หรือการพิจารณาคดีของศาล การที่แม่ถูกพรากไปจากลูก ชีวิตประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย สถานะทางการเงินที่ย่ำแย่ลง ความเครียดและวิตกกังวลของผู้อุปการะเด็ก และความยากลำบากในการไปเยี่ยมแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำ สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ลูกมีความทุกข์ โศกเศร้า สะเทือนใจ เครียด วิตกกังวล ซึ่งเป็นผลร้ายทางด้านจิตใจและอารมณ์ ซึ่งอาจจะส่งผลต่อพฤติกรรมอื่นๆ เช่น การไม่ตั้งใจเรียนและผลการเรียนที่ตกต่ำลง การต่อต้าน คำตักเตือนต่างๆ อาจมีความความก้าวร้าวมากขึ้น หรืออาจมีการเข้าไปทดลองกระทำสิ่งที่ไม่เป็นผลดีภัยตัวเอง เช่น ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เสพยา เป็นต้น

การวิเคราะห์เรื่องเล่าในการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อแม่ต้องตกเป็นผู้ต้องหา ถูกจับกุม ดำเนินคดี และต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ไม่ใช่แม่เท่านั้นที่ถูกลงโทษ ลูกๆ ทั้งที่เป็นเด็ก วัยรุ่น และเยาวชน ต้องพลอยได้รับโทษไปด้วย ซึ่งเรียกว่าเป็นการลงโทษทวีคูณ (dual punishment) บางคนอาจต้องมีการโยกย้ายที่อยู่ ต้องออกจากโรงเรียน ต้องถูกจับแยกจากพี่น้อง บางคนได้รับความเจ็บปวดจากการเห็นแม่ถูกจับ ถูกนำตัวไปสถานีตำรวจ การจากไปของแม่อย่างกะทันหันทำให้ลูกรู้สึกว่าต้องสูญเสียผู้ที่มีความสำคัญในชีวิต ทำให้รู้สึกเจ็บปวด วิตกกังวล หวาดกลัว บางคนอาจรู้สึกเป็นห่วงแม่ สงสารแม่ นอกจากนี้การต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่ ยังอาจมีผลต่อรายได้ของครอบครัว ดังได้นำเสนอไปในตอนต้นแล้วว่า ครอบครัวที่แม่เข้าไปอยู่ในเรือนจำมีแนวโน้มจะเผชิญกับการมีรายได้ไม่เพียงพอกับชีวิตความเป็นอยู่ เนื่องจากขาดรายได้ที่เคยได้รับจากแม่ ครอบครัวที่อยู่ในสภาวะอดคัดขัดสนอยู่แล้ว ยิ่งตกอยู่ในความยากไร้มากขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นกับลูกเมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมีความแตกต่างกันไปตามวัยของเด็ก และขึ้นอยู่กับสภาวะของครอบครัวก่อนที่แม่จะเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ส่วนเหตุการณ์วิกฤต (critical events) ที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นกับครอบครัวของผู้หญิงที่เข้าไปอยู่ในเรือนจำคือการไม่มีผู้รับผิดชอบดูแลเด็กซึ่งนำไปสู่การต้องจัดการในเรื่องที่อยู่อาศัยและผู้ดูแลเด็กใหม่

การศึกษาในบางประเทศอย่างสหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลียซึ่งได้นำเสนอไปในบทที่ 1 แสดงให้เห็นว่า ลูกมีแนวโน้มจะต้องโยกย้ายที่อยู่เมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะในบ้านเดิมไม่มีผู้จะรับผิดชอบดูแลเด็กแทนแม่ ถึงแม้ว่าความพยายามในการขอให้ญาติพี่น้องเข้ามาช่วยดูแลเด็กในบ้านเดิมจะเป็นทางเลือกที่ทำให้เด็กไม่ต้องย้ายที่อยู่ แต่ทางเลือกนี้ก็ดูจะเป็นไปได้ยาก เด็กจึงอาจถูกโยกย้ายไปยังบ้านของญาติที่สามารถดูแลเด็กได้ แต่หากไม่สามารถทำได้ ก็อาจมีการจัดการให้เด็กไปอยู่ในสถานรับเลี้ยงเด็ก

นอกจากนี้ยังปรากฏชัดว่า ในครอบครัวซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางหรือไม่ดีนัก การเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่ยังมีแนวโน้มจะมีผลทำให้เกิดความยากลำบากทางเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างรุนแรง เพราะนอกจากจะขาดรายได้ที่มาจากแม่แล้ว ครอบครัวยังต้องมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและการส่งเงินให้กับผู้ที่อยู่ในเรือนจำอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและปัญหาทางด้านเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกต้องประสบกับความยากลำบากทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ และในหลายๆ กรณี ปฏิกริยาที่มีต่อเหตุการณ์วิกฤตอาจออกมาในทางที่ไม่เป็นผลดีต่อการดำรงชีวิตของเด็ก

การวิจัยในประเทศที่มีการจำคุกประชาชนจำนวนมากอย่างสหรัฐอเมริกาให้ภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับผลในทางลบที่ลูกได้รับจากการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ โดยเฉพาะเมื่อลูกยังอยู่ในวัยที่พึ่งตัวเองไม่ได้ เด็กเหล่านี้มีแนวโน้มจะต้องเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยหรือเปลี่ยนผู้ดูแล หรือแม้กระทั่งต้องย้ายโรงเรียน ส่วนเด็กที่อยู่ในบ้านเดิมอาจถูกกีดกันจากกลุ่มเพื่อน โดยถูกตีตราว่ามีแม่ติดคุก เยาวชนซึ่งเรียนอยู่ในระดับมัธยมปลายอาจถึงกับต้องยุติการเรียน ในส่วนของตัวเด็กเองมักจะได้รับความกระทบกระเทือนใจ การสูญเสียแม่เป็นความขมขื่นใจของเด็ก เด็กมีความเสียใจ โกรธ วิดกกังวล เครียด รู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย หวาดกลัว หวาดระแวง มีปมด้อย และในหลายๆ กรณีนำไปสู่การประพฤติออกนอกกลุ่มนอกลทาง (Tudball, 2000; Hagan & Dinovitzer, 1999)

ในกรณีของประเทศไทยซึ่งกำลังเผชิญกับสถานการณ์การจำคุกประชาชนจำนวนมาก และมีอัตราการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงต่อผู้ต้องขังชายสูงที่สุดในโลก ผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่ร้อยละ 75 มีลูกที่ต้องดูแล (นาภรณ์ หะวานนท์ & ธีรวัลย์ วรรณนิตย์, 2560; นาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2555a) แน่ใจว่าเด็กเหล่านี้จะต้องได้รับผลกระทบจากการถูกจำคุกของแม่

โดยอาจมีระดับของความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกัน ผลที่เกิดขึ้นอาจเริ่มตั้งแต่แม่ถูกจับกุม และต่อเนื่องไปจนแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำตามคำสั่งศาล การนำเสนอในส่วนนี้มาจากประสบการณ์ชีวิตผ่านการเล่าเรื่องของผู้ต้องขังหญิงจำนวน 50 คน การสนทนากับลูก และผู้อุปการะเด็กจำนวน 25 กรณีศึกษา (เป็นการสนทนากับแม่ ลูกซึ่งเป็นเด็ก ผู้อุปการะ) วิธีการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ (analysis of narrative) ถูกนำมาใช้เพื่อขยายภาพผลที่เกิดขึ้นกับลูก เป็นการนำเรื่องราวที่มีความหลากหลาย มาสร้างเป็นมโนทัศน์ และเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกันตามประเด็นของเรื่องที่กำลังศึกษา ได้แก่ สถานการณ์เมื่อแม่ถูกจับกุม การจัดการการอยู่อาศัยของลูก ความยากลำบากทางการเงินของครอบครัว เปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตปกติของลูก ปฏิกริยาจากสังคม อารมณ์และความรู้สึกของลูก การเรียนของลูก และพฤติกรรมนอกนอกถิ่นนอกราชของลูก

สถานการณ์การจับกุม

การศึกษาผลที่ลูกได้รับจากการต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำของพ่อแม่ในบางประเทศอย่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลีย ได้พยายามแยกช่วงเวลาของการศึกษาผลที่มีต่อเด็กตามช่วงเวลาที่เกิดขึ้นในกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ ช่วงแรกเป็นช่วงก่อนการตัดสินของศาล ซึ่งในช่วงนี้ผู้ต้องหาไม่มีแนวโน้มจะได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว จึงเป็นช่วงเวลาของการปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์ที่แม่อาจต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ เช่น อาจมีการเตรียมการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย (living arrangements) หรือการเตรียมหาผู้ดูแลเด็กแทนแม่ที่อาจจะต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ รวมทั้งการบอกเด็กถึงสิ่งที่จะเกิดในอนาคต ช่วงที่สองเป็นช่วงของการตัดสินคดี ซึ่งหากแม่ถูกตัดสินว่ามีความผิดและถูกลงโทษจำคุก แม่จะถูกส่งเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ในช่วงนี้คือช่วงเวลาที่ต้องออกจากบ้านไปตามระยะเวลาที่ได้รับโทษ เป็นช่วงที่เด็กได้เรียนรู้การสูญเสียแม่ที่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ และช่วงที่สามเป็นช่วงของการที่แม่ได้รับการปล่อยตัว (Robertson, 2007)

ในประเทศไทย หลังจากการจับกุม พนักงานสอบสวนสามารถควบคุมผู้ต้องหาไว้ที่สถานีตำรวจได้ไม่เกิน 48 ชั่วโมง หลังจากนั้นหากต้องการควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้สอบสวนก่อนจะส่งสำนวนการสอบสวนให้อัยการจะต้องนำตัวผู้ต้องหาไปขออำนาจศาลสั่งฝากขังที่เรือนจำต่อไป ในช่วงนี้ผู้ถูกกล่าวหาสามารถขออนุญาตให้ศาลปล่อยตัวชั่วคราวหรือเรียกกันทั่วไปว่าการขอประกันตัวได้ แต่ส่วนใหญ่แล้ว ผู้ถูกกล่าวหาซึ่งให้การรับสารภาพ มักจะไม่ดำเนินการขอปล่อยตัวชั่วคราว เนื่องจากส่วนใหญ่ถูกจับด้วยข้อหาที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ซึ่งกฎหมาย

กำหนดให้ใช้จำนวนเงินที่ต้องใช้เพื่อการประกันตัวสูงเกินความสามารถที่จะจ่ายได้ และผู้ที่รับสารภาพรู้ว่าในที่สุดก็ต้องถูกตัดสินจำคุกจึงไม่มีความจำเป็นต้องไปหาเงินมาเพื่อประกันตัว ส่วนผู้ที่ปฏิเสธข้อกล่าวหาและต้องการต่อสู้คดีก็มีความเป็นไปได้ที่จะขอปล่อยตัวชั่วคราว แต่ด้วยความเข้มงวดของข้อกฎหมายในเรื่องการขอปล่อยตัวผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ทำให้มีผู้ขอยื่นประกันตัวไม่มากนัก ส่วนผู้ยื่นขอปล่อยตัวชั่วคราวมักเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะพอที่จะจ่ายเงินค่าประกันได้

ตัวอย่างเช่นมีการกำหนดวงเงินที่จะใช้เป็นหลักประกันการพิจารณาและมีคำสั่งปล่อยตัวชั่วคราวในความผิดที่เกี่ยวกับยาเสพติดซึ่งใช้มาตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 2547 ไว้ว่า ในกรณีของเมตแอมเฟตามีนหรือยาบ้า หากเป็นการผลิต นำเข้า หรือส่งออก ไม่เกิน 10 เม็ด ต้องใช้เงินประกัน 500,000 บาท ถ้าเป็นการกระทำเพื่อจำหน่าย ต้องใช้เงิน 750,000 บาท แต่ถ้า 10 เม็ดขึ้นไปถึง 50 เม็ด เงินประกันถูกกำหนดไว้สูงถึง 1 ล้านบาท ถ้าไม่เกิน 100 เม็ด เงินประกันขึ้นสูงไปถึง 1 ล้าน 5 แสนบาท และถ้ามียาเกินกว่า 100 เม็ด ให้อยู่ในดุลยพินิจของศาล ด้วยวงเงินประกันที่สูงมากเช่นนี้จึงพบว่า ผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่ระบุว่าไม่ได้ยื่นขอปล่อยตัวชั่วคราว เรื่องนี้แสดงออกมาในคำพูดของผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งว่า “เขาไม่ให้ประกัน แล้วก็อีกอย่างหนึ่งถ้าประกันมาแล้วที่นั่นที่ไรก็มีแค่นั้น ที่นั่นก็มีแค่นั้น แม่ก็เลยบอกว่าประกันไปก็ยิ่งก็ติดเหมือนเดิม” ดังนั้นการจับกุมจึงเป็นจุดหักเหของชีวิตจากการมีอิสรภาพไปสู่โลกของการถูกจำกัดอิสรภาพในเรือนจำ

ในส่วนของ การถูกจับกุมนั้น การศึกษาที่พบว่า ไม่มีผู้ต้องขังหญิงที่ระบุว่า ถูกสวมใส่กุญแจมือขณะถูกจับกุม ทั้งนี้เป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 86 ซึ่งบัญญัติว่า ห้ามมิให้ใช้วิธีควบคุมผู้ถูกจับเกินกว่าที่จำเป็นเพื่อป้องกันมิให้เขาหนีเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีคำชี้แจงของเจ้าพนักงานจับกุมถึงกรณีที่ใส่กุญแจมือผู้ต้องหาผ่านสื่อว่ามีแนวปฏิบัติดังนี้ “การใช้กุญแจมือหรือเครื่องพันธนาการผู้ต้องหา ตามสมควรแก่เหตุ ตามกฎหมาย ป.วิ อาญา ระบุไว้ว่า เจ้าหน้าที่สามารถพันธนาการคนร้ายได้ตามสมควรแก่เหตุ ไม่มากเกินไปหรือไม่น้อยเกินไป เช่น มีตำรวจ 5 นาย ผู้ต้องหา 1 คน จะใส่กุญแจมือด้านหลังก็เพียงพอ หรือหากผู้ต้องหาเป็นผู้หญิงและมีตำรวจ 5 นาย จะไม่ใส่กุญแจมือก็ได้ การพันธนาการผู้ต้องหาจะต้องสมควรแก่เหตุ หรือหากผู้ต้องหาที่มีจำนวนมากก็เป็นตัวแปรสำคัญที่อาจมีโอกาสดังกล่าวได้” (เน้นโดยผู้เขียน)

เรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิงแสดงให้เห็นว่า ช่วงเวลาวิกฤตที่สุดช่วงหนึ่งเมื่อต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาคือวันที่ถูกจับกุม อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ไม่ได้ถามลูกถึงความรู้สึกในวันที่แม่ถูกจับกุมโดยตรง เนื่องจากเกรงว่าการให้เด็กหรือฟื้นความทรงจำในเรื่องนี้อาจกระทบกระเทือนใจเด็กได้ แต่ในการสนทนาเรื่องอื่นๆ ลูกอาจเล่าถึงความรู้สึกในวันที่แม่ถูกจับกุมได้ การจับกุมอาจเกิดขึ้นในหลายสถานการณ์ ได้แก่ การจับกุมในขณะที่แม่อยู่นอกบ้านโดยส่วนใหญ่จะไม่มีลูกอยู่ด้วยในขณะนั้น แต่ก็มีบางกรณีที่มีลูกอยู่ด้วย การจับกุมในขณะที่แม่อยู่ในบ้านซึ่งจะมีทั้งกรณีที่มีลูกอยู่ในบ้านและลูกไม่ได้อยู่ด้วย

ส่วนใหญ่แล้วในขณะที่ถูกจับกุมลูกไม่ได้อยู่กับแม่ เช่น เป็นการจับกุมขณะที่แม่อยู่นอกบ้าน กำลังเดินทาง หรืออาจอยู่ที่บ้าน แต่ไม่มีลูกอยู่ด้วย ในกรณีนี้แม่จะถูกนำตัวไปโรงพัก โดยที่ลูกไม่ได้รับรู้เหตุการณ์ขณะถูกจับกุม แต่มีบางกรณีที่การจับกุมเกิดขึ้นที่บ้านโดยมีลูกอยู่บ้านในขณะนั้นหากเด็กถูกกันตัวออกไปจากเหตุการณ์ เช่น มีสมาชิกอื่นในบ้านพาเด็กออกไปในอีกที่หนึ่ง จะช่วยให้เด็กไม่ต้องเผชิญกับเหตุการณ์สะเทือนใจ อย่างไรก็ตามแม้การจับกุมจะไม่มีผลต่อความรู้สึกของลูกโดยทันที แต่ก็อาจจะเกิดผลกระทบในเวลาต่อมาคือเด็กอาจได้รับความกระทบกระเทือนทางด้านอารมณ์และจิตใจเมื่อแม่ที่เคยอยู่ด้วยหายไปจากบ้าน หรือในกรณีที่ลูกยังเป็นทารกหรือยังเล็กมากจนไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ก็อาจเกิดผลกระทบต่อเด็กได้เช่นกันโดยเฉพาะในกรณีที่แม่ยังให้นมลูกอยู่ การถูกจับกุมทำให้ลูกไม่ได้กินนมแม่ ในบางกรณีที่แม่จำเป็นต้องพาลูกไปสถานีตำรวจด้วย หากผู้ถูกจับกุมสามารถติดต่อญาติพี่น้องให้มารับเด็กไปโดยเร็วก็จะช่วยให้เด็กไม่ต้องรับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสถานีตำรวจ

ตัวอย่างเรื่องราวการถูกจับกุมของนิซาให้ภาพตัวแทนของการที่แม่ถูกจับกุมขณะอยู่นอกบ้าน นิซานั่งรถไปกับเพื่อนเพื่อนำยาเสพติดไปส่ง นิซาเล่าว่าตนเองถูกเพื่อนชักชวนให้นั่งรถไปส่งยาบ้าด้วยกัน โดยนิซาได้เงินตอบแทนการไปกับเพื่อนไม่มากนักและไม่เคยรู้ว่ายาที่นำไปส่งมีจำนวนเท่าไร งานนี้มาได้ 3 เดือน นิซากับเพื่อนก็ถูกจับที่จังหวัดบึงกาฬ เป็นช่วงของการขับรถไปส่งยา นิซากับเพื่อนถูกนำตัวไปโรงพัก ที่โรงพักนิซาจึงได้รู้ว่า เพื่อนมียาจำนวนมากถึง 4,342 เม็ด นิซาโทรศัพท์บอกแม่ แม่รีบมาโรงพักทันทีโดยขอให้คนขับรถของน้องชายสามีของนิชามาส่งที่โรงพัก นิซาเล่าว่า

แม่มาทันทีเลย แล้วก็กลัวลูกหิวข้าว แม่กลัวหนูหิวข้าว แม่ให้คนขับรถยนต์ไปส่ง เป็นรถของน้องชายแฟน ก็ให้ขับไปตอนนั้นเลย พอแม่เจอหนูที่โรงพัก แม่บอกว่าไม่เป็นไรนะ เป็นลูกแม่ต้องอดทนทุกสิ่ง เรื่องที่ผิดไปแล้วอย่าไปคิด หนูก็มลงกราบแม่เลย หนูขอโทษ

วันที่แม่ได้รับโทรศัพท์จากนิชา ลูกของนิชาซึ่งอายุเพียง 6 ขวบ อยู่ที่บ้าน แม่ของนิชาเพียงแต่บอกให้หลานอยู่กับคุณตาซึ่งเป็นพ่อของนิชา ลูกของนิชาไม่รู้เรื่องที่แม่ถูกจับกุม หลังจากถูกนำตัวมาสอบสวนที่โรงพัก นิชาถูกส่งตัวไปฝากขังที่เรือนจำกลางนครพนม เนื่องจากของกลางเป็นยาเสพติดจำนวนมาก มีโทษสูง นิชาบอกแม่ว่าไม่ต้องมาเยี่ยม เพราะนอกจากแม่ต้องทำงานและดูแลลูกของนิชาแล้ว ค่าใช้จ่ายในการเดินทางจากหมู่บ้านในจังหวัดบึงกาฬมา นครพนมสูงถึงประมาณ 5,000 บาท นิชาไม่อยากให้แม่ลำบากและต้องการให้แม่เก็บเงินไว้เลี้ยงลูกของนิชา นิชาไม่แน่ใจว่า ลูกรู้เรื่องที่แม่ติดคุกตั้งแต่เมื่อไร แต่ในวันที่นิชาไปออกศาล แม่ของนิชาพาหลานมาศาลด้วย นิชาเล่าว่า

ตอนนั้นหนูไปออกศาล ลูกหนูอยู่แค่ ๖.6 ตัวเล็กๆ ก็ไปนั่งอยู่กับเจ้าหน้าที่แอบที่มุมโต๊ะ หนูก็เลยถามลูกว่า อายไหมที่มีแม่ติดคุก ลูกหนูบอกว่าไม่อายยังงั้นแม่ก็คือแม่หนู ตอนนั้นหนูไม่รู้หรือว่า ลูกหนูไม่ไปโรงเรียนเลย

ก่อนถูกจับกุมแม่และพ่อของนิชาเป็นคนเลี้ยงลูกของนิชา แม่นิชาจะอยู่ด้วยกันในบ้าน แต่ก็ต้องออกไปทำงานทุกวัน ลูกของนิชานอนกับตายายทุกคืน ในตอนเช้านิชาจะเป็นคนอาบน้ำให้ลูกและพาไปส่งที่โรงเรียน นิชาใช้คำพูดว่า “หนูก็อยู่ด้วยกันกับลูก แต่ลูกจะสนิทกับตายายมากกว่า” นิชาถูกศาลพิพากษาจำคุก 25 ปี ขณะถูกจับอายุ 28 ปี ส่วนลูกอายุ 12 ปี ขณะที่พูดคุยกันนิชาอายุ 33 ปีอยู่ในเรือนจำมาแล้ว 5 ปี 7 เดือน ลูกไม่ยอมไปโรงเรียนอีกเลยหลังจากที่นิชาถูกจับ แต่อยู่บ้านช่วยตายายทำงานทำไร่

เด็กบางคนมีประสบการณ์ของความกดดันและความทุกข์ทรมานจากการที่เห็นแม่ถูกพ่อตำว่าทุบตีตั้งแต่ก่อนที่แม่จะถูกจับ เมื่อแม่ถูกจับยิ่งเพิ่มความเจ็บปวดทางจิตใจให้กับลูกมากขึ้น โดยเฉพาะการที่ต้องพลัดพรากจากแม่ เรื่องราวชีวิตของฤทัยสะท้อนความซ้ำซ้อนของความเหตุการณ์ที่ทำให้ลูกมีความกดดัน ลึ้นหวัง และโศกเศร้า ฤทัยมีพี่น้อง 2 คน

ฤทัยเป็นลูกคนโต บ้านของฤทัยอยู่ในจังหวัดเล็ก ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนเรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 6 พ่อแม่ย้ายไปทำงานที่จังหวัดชุมพร ฤทัยกับน้องจึงอยู่กับยายได้พักหนึ่ง พ่อกับแม่ก็มารับฤทัยกับน้องไปอยู่ด้วย พ่อแม่ของฤทัยย้ายไปจังหวัดต่างๆ หลายนแห่งตามแต่จะหางานได้ ฤทัยจึงเรียนหนังสือในระบบการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) จนจบชั้นมัธยม 3 ไม่ว่าจะย้ายไปทำงานที่ไหน พ่อกับแม่จะพาฤทัยกับน้องไปด้วย บางครั้งก็พาฤทัยกับน้องมาฝากไว้กับยายชั่วคราว แล้วจึงมารับไป ฤทัยกล่าวว่า “ไปไหนไปด้วยกันตลอดทั้ง 4 คน แต่ส่วนมากจะเอาลูกไว้กับตายายก่อน แล้วค่อยกลับมารับไป” เมื่ออายุได้ 20 ปี พ่อกับแม่ย้ายมาทำงานที่กรุงเทพฯ ฤทัยก็มาอยู่ด้วย ต่อมาฤทัยได้ตกลงอยู่อยู่กับสมภพ จากนั้นฤทัยกับสามีก็ย้ายไปอยู่ภูเก็ต ฤทัยไปทำงานที่สนามกอล์ฟ เมื่ออายุได้ 24 ปี ฤทัยมีลูกสาวคนแรก ต่อมาอีก 4 ปีก็มีลูกชายคนที่สอง

ชีวิตครอบครัวของฤทัยไม่ราบรื่นเพราะสามีเริ่มดื่มเหล้ามากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเมาก็หาเรื่องทุบตีฤทัย ฤทัยเล่าว่า เมื่อลูกเห็นแม่ถูกพ่อทำร้ายจะร้องไห้ บางครั้งก็วิ่งเข้ามาอกตักกัน บางครั้งก็วิ่งหนี เงินที่ฤทัยหาได้สามีจะมาบังคับนำไปซื้อเหล้า ในที่สุดฤทัยก็แยกทางกับสามี ตอนนั้นลูกสาวคนโตอายุ 9 ขวบ และลูกชายคนเล็กอายุ 5 ขวบ สามียืนยันจะนำลูก 2 คนไปเลี้ยง มิฉะนั้นจะไม่ยอมเลิกกับฤทัย ฤทัยจึงยอมให้ลูกไปอยู่กับพ่อ สามีของฤทัยพาลูกไปฝากไว้กับย่า ฤทัยขอให้แม่ไปเยี่ยมลูก แม่ของฤทัยเล่าว่าได้เห็นสภาพหลานลูกเลี้ยงเหมือนเด็กรับใช้ ตัวผอม คงจะไม่ได้รับประทานอาหารเพียงพอ ต้องทำงานบ้าน และถูกบังคับให้ทำตามคำสั่ง ฤทัยจึงมาหาแม่ของสมภพและยื่นกรานว่าจะขอพาลูกกลับไปอยู่กับยาย หากตกลงกันไม่ได้จะให้ตำรวจมาจัดการ ทางฝ่ายแม่ของสมภพจึงยอมให้ฤทัยพาลูกกลับไป

ฤทัยฝากให้แม่และพ่อเป็นคนเลี้ยงลูกทั้งสองคน ตัวเองออกไปทำงานหารายได้เลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ของฤทัยทำนาทำไร่เล็กๆ น้อยๆ เพราะอายุมากและสุขภาพไม่ดี ฤทัยจึงเป็นคนรับผิดชอบเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก รายได้ไม่ค่อยเพียงพอกับค่าใช้จ่าย เมื่อมีคนมาชักชวนให้นำยาบ้าไปส่งให้ผู้ซื้อ ฤทัยจึงเริ่มทดลองทำดู ได้เงินครั้งละ 5,000 บาท ทำได้ไม่ถึงปีก็ถูกตำรวจล่อซื้อ ฤทัยได้รับโทรศัพท์ให้นำยาไปส่งในจังหวัดใกล้เคียง จึงขับรถมอเตอร์ไซด์ไปเมื่อไปถึงขณะยื่นรอคนมารับยา มีรถยนต์เข้ามาจอดและมีตำรวจจำนวนหนึ่งออกมาจากรถและจับกุมฤทัย ขณะนั้นฤทัยมียา 300 เม็ด ฤทัยเล่าถึงเหตุการณ์วันถูกจับกุมว่า

วันนั้นเขาโทรไปว่าเอายามาให้หน่อย จะให้ 5,000 ได้ เอามาให้หน่อยนะ เขาบอกทางให้ หนูก็มา พอใกล้จะถึงที่นัดหมาย โทรบอกเขาว่า ถึงตรงนี้ แล้วนะจะให้ไปยังไงต่อ ออกมารับหน่อยสิ เขาก็บอกว่าเข้ามาเถอะเข้ามา ตรงนี้มีร้านปะยางอยู่ข้างทาง เออวางไว้ แล้วผมก็จะไปเอา วางไว้ แล้วก็กลับได้เลย โอเค ก็ถามตรงไหน ข้างปะยาง โทรไปถามเขา เครื่องเขาบิด อ้าวเกิดอะไรขึ้นก็อะใจแล้ว เกิดอะไรขึ้น พอสักพักเห็นรถ 4 ประตู สอนดำสีออกบรอนซ์ๆ มาจอด เปิดประตูพรีทั้ง 4 ด้าน คนวิ่งกรูกันเข้ามา เรารู้ว่าเลยว่าโดนจับแล้ว เขามาแบบมีอาวุธครบมือเลย

ฤทัยโทรศัพท์ไปบอกแม่ แต่ไม่แน่ใจว่าแม่พูดอะไรกับหลาน แม่บอกฤทัยว่า ลูกขอคุย กับฤทัยแต่ฤทัยไม่กล้าคุยกับลูก แม่มาหาฤทัยที่โรงพักแต่ไม่ได้พาลูกของฤทัยมาด้วย ฤทัยอยู่ในเรือนจำได้สองเดือน แม่ก็พาลูกของฤทัยมาเยี่ยมที่เรือนจำ ฤทัยร้องไห้เมื่อเห็นหน้าลูก ส่วนลูก ทั้งสองคนดูยังตกใจกับบรรยากาศของเรือนจำจนนั่งอึ้งไป ไม่พูดอะไรเลย ทั้งๆ ที่ลูกสาวคนโต เป็นคนพูดคุยกัง และชอบเล่าเรื่องต่างๆ ให้แม่ฟัง ลูกชายคนเล็กได้แต่บอกกับแม่ว่า “แม่สู้ๆ นะ” ฤทัยพูดถึงลูกคนเล็กว่า “เราก็เห็นลูกซึ่มไป จากเมื่อก่อนที่เราเห็นก็เหมือนเขาเก็บกดอยู่แล้ว ตอนนี้อยิ่งหนักกว่าเดิม คือเขาก็ยึดตามปกติ แต่ลึกๆ ในแววตา เราารู้สึกว่าเขาไม่ร่าเริง ดูเศร้าซึ่ม”

ในกรณีที่มีการจับกุมเกิดขึ้นที่บ้านและมีลูกอยู่ในบ้านด้วย สถานการณ์ที่เกิดขึ้นมีหลายแบบ ในกรณีที่มีการดำเนินจับกุมอย่างระมัดระวัง แยกแม่ออกมาจากห้องที่เด็กอยู่ แจ้งข้อหาและ บอกว่าจะต้องนำไปโรงพัก เด็กจะไม่เข้าใจเรื่องที่เกิดขึ้นมากนักและการจับกุมไม่สร้าง บาดแผลในใจเด็ก แต่หากตำรวจที่มาจับกุมไม่ให้ความสนใจกับความรู้สึกของเด็ก อาจมีการ ตรวจหรือค้นตัวของในบ้านกระจุยกระจาย สิ่งให้เด็กไปนั่งรวมกันเพื่อความสะดวกในการตรวจค้น เด็กอาจตกใจ ร้องไห้ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนในบ้านที่คอยปลอบโยนเด็กไม่ให้ตกใจ นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่มีลูกยังไม่หย่านม ความกดดันจะเกิดกับแม่ซึ่งเป็นห่วงลูกว่าจะไม่ได้กินนมแม่ บางคนขอเวลาตำรวจบีบนมใส่ขวดไว้ให้ลูก ซึ่งการจะอนุญาตหรือไม่ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของตำรวจ แต่โดยทั่วไปตำรวจมักไม่มีเวลาพอที่จะรอให้แม่บีบนมไว้ให้ลูก มักจะสั่งให้ขึ้นรถไปกับตำรวจ ให้เร็วที่สุด

อาการณเฝ้าเรื่องของตนเองในขณะที่ถูกจับกุมว่าอยู่ที่บ้านกับสามีและลูกอีก 2 คน ขณะที่ตำรวจเข้ามาสามีนอนอยู่กับลูกสองคนในห้อง สามีจะนอนในตอนกลางวันเพราะทำงาน เป็นนักร้องตอนกลางคืน อาการณเป็นคนออกมาพบตำรวจ ตำรวจแจ้งข้อหาและบอกว่าทั้ง อาการณและสามีต้องไปโรงพัก สามีและลูกอีก 2 คนจึงไปโรงพักพร้อมกันหมด ลูกทั้งสองคนยังเล็ก คนหนึ่งอายุ 2 ขวบและอีกคนหนึ่งเพิ่งอายุได้ 7 เดือน แต่ตำรวจไม่ได้ทำอะไรให้ลูกตกใจ อาการณโทรศัพท์ให้นำมารับลูกสองคนที่โรงพักและให้พาไปฝากไว้กับแม่ก่อน

อาการณให้การกับตำรวจว่า สามีไม่รู้เรื่องการขายยาด้วยเลย อาการณขายยาอยู่กับเพื่อนซึ่งโดนตำรวจจับไปก่อน และเพื่อนได้บอกกับตำรวจว่าอาการณร่วมขายยาด้วย ขณะที่ตำรวจ มาจับที่บ้าน อาการณมียาบ้าอยู่ถึง 1,954 เม็ด หลังจากสอบสวนสามีของอาการณแล้ว สามีได้รับการปล่อยตัวไป อาการณถูกดำเนินคดีและถูกพิพากษาจำคุก 25 ปี ซึ่งอาการณไม่คาดคิดว่าจะได้รับโทษหนักถึงเพียงนี้ อาการณเล่าเรื่องราวชีวิตของตนเองว่า พ่อแม่มีฐานะปานกลาง แต่อาการณเป็นเด็กเกเรชอบหนีโรงเรียน ไม่ชอบเรียนหนังสือ อายุเพียง 15 ปีก็ท้องโดยไม่ตั้งใจ เมื่อคลอดลูกก็ให้แม่เป็นคนเลี้ยง เลิกกับแฟนและยังคงเที่ยวเตร่ต่อไป จนเริ่มทดลองเสพยาบ้า เมื่อเสฟไปได้พักหนึ่งก็เริ่มขายยาไปด้วยเพื่อให้มีเงินมาซื้อยาเสฟต่อไป อาการณเล่าว่า “หลังจากที่ เป็นผู้เสฟแล้ว เราจะหาเงินตรงไหนมาเพื่อซื้อเสฟถ้าเราไม่เริ่มขาย ก็เริ่มทำจากน้อยๆ จากหลักสิบเป็นหลักร้อย ต่อมาก็เพิ่มเป็นถุง ถุงหนึ่งมี 200 เม็ด แล้วก็เพิ่มเป็นมัด มัดหนึ่งมี 2,000 เม็ด” อาการณถูกจับเมื่ออายุ 26 ปี มีลูก 3 คน คนโตเป็นลูกกับแฟนคนแรก คนกลางและคนเล็กเป็นลูกของสามีคนปัจจุบัน ลูกคนแรกอยู่กับแม่ของอาการณมาตั้งแต่เกิด หลังจากถูกจับสามีเลี้ยงลูกสองคนไม่ไหวจึงนำลูกคนเล็กไปฝากให้แม่ของอาการณเลี้ยง ส่วนลูกคนกลางอยู่กับพ่อ

การศึกษานี้พบว่า สถานการณ์การจับกุม หากเป็นการจับกุมในขณะที่ลูกอยู่กับแม่ อย่างกรณีของการจับกุมในบ้าน การกั้นเด็กออกไปจากบริเวณที่มีการแจ้งข้อหาและการจับกุม จะช่วยให้เด็กไม่ต้องรู้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีญาติพี่น้องอื่นอยู่กับเด็ก และให้ความมั่นใจว่า ทุกอย่างจะเรียบร้อย เด็กจะไม่มีภาพอันเลวร้ายเกี่ยวกับการที่แม่ถูกจับกุม ในกรณีที่ลูกโตพอที่จะรับรู้เรื่องการจับกุมแม่ โดยไม่สามารถปิดบังหรือเบี่ยงเบนความสนใจของเด็กได้ หากญาติพี่น้องพยายามปลอบใจเด็ก และเป็นตัวอย่างให้เด็กรับรู้การยอมรับ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสงบ เป็นธรรมดา ไม่ตกใจ จะช่วยให้เด็กคลายความเครียด แม้จะเป็นห่วงแม่และวิตกกังวลกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น แต่หากผู้ใหญ่ให้ความมั่นใจว่า ปัญหาทุกอย่าง

จะต้องมีทางออก ก็จะช่วยให้การจับกุมไม่ส่งผลที่เป็นอันตรายต่อจิตใจของเด็ก อย่างไรก็ตามเป็นการยากที่จะเข้าถึงความรู้สึกของเด็กในขณะที่แม่ถูกจับกุมและถูกดำเนินคดีออกจากความรู้สึกที่เด็กต้องแยกจากแม่ ในหลายๆ กรณี ผู้อุปการะเด็กจะพยายามไม่ให้เด็กรู้ว่าแม่จากไปเพราะถูกจำคุก แต่อาจบอกกับเด็กว่า แม่ไปทำงานที่อื่น อีกไม่นานจะกลับมาเด็กจะค่อยๆ รับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นที่ละเล็กละน้อย จนบางครั้งแม้แต่ผู้อุปการะเด็กเองก็ไม่สามารถบอกได้ว่าเด็กรู้ว่าแม่ถูกจำคุกตั้งแต่เมื่อไร

การจัดการการอยู่อาศัยของลูก

การถูกจำคุกของแม่มีผลต่อการจัดการการอยู่อาศัย (living arrangements) ของลูกดังได้นำเสนอไปแล้วในตอนต้นว่า การศึกษาในประเทศที่พัฒนาแล้วหลายแห่งชี้ให้เห็นว่าการถูกจำคุกของพ่อแม่อาจมีผลทำให้ลูกต้องย้ายที่อยู่อาศัย แต่การที่แม่ถูกจำคุกมีผลทำให้ลูกต้องย้ายที่อยู่อาศัยมากกว่าการที่พ่อถูกจำคุก ในกรณีของสังคมไทยซึ่งมีวิถีปฏิบัติของการที่ฝ่ายชายจะย้ายมาอยู่กับทางฝ่ายหญิงทำให้พ่อแม่ของฝ่ายหญิงยังคงเป็นฝ่ายดูแลช่วยเหลือครอบครัวของลูกสาวหลังแต่งงาน โดยเฉพาะการช่วยรับภาระเลี้ยงดูลูกหากลูกสาวซึ่งเป็นแม่ต้องทำงาน หรือในกรณีที่คู่แต่งงานแยกทางกัน ลูกก็มักจะอยู่กับแม่ ซึ่งการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวทำให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานและฝากให้ตายายเป็นคนช่วยเหลือหลาน ในบทที่ 3 ได้นำเสนอไปแล้วว่า สังคมไทยมีการอัตราเพิ่มขึ้นของครอบครัวขยายซึ่งมีคนสามรุ่นอายุ คือคนรุ่นลูกซึ่งมีลูกของตัวเองแล้วยังคงอยู่กับคนรุ่นพ่อแม่แม่เมื่อมีลูกแล้ว ในขณะที่ครอบครัวเดี่ยวมีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มมากขึ้นด้วย ครอบครัวข้ามรุ่นได้แก่ครอบครัวซึ่งคนรุ่นพ่อแม่ไปทำงานในที่ห่างไกล จึงมีเฉพาะตายายอยู่กับหลานเท่านั้น โดยทั่วไปพ่อแม่ซึ่งไปทำงานจะส่งเงินมาให้ตายายเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวด้วย

ในครอบครัวขยายและครอบครัวข้ามรุ่น การถูกจำคุกของแม่ไม่มีผลต่อที่อยู่อาศัยของลูกอย่างชัดเจน โดยทั่วไปลูกยังคงอยู่ในบ้านเดิมร่วมกับตายาย แต่การที่แม่ซึ่งเคยส่งเงินมาให้ครอบครัวต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำไม่สามารถส่งเงินมาให้ได้ตามปกติ ทำให้ครอบครัวต้องประสบกับปัญหาการลดลงของรายได้ตายายอาจต้องออกไปทำงานเพื่อหาเงินมาทดแทนรายรับที่หายไป ซึ่งมีผลทำให้เวลาที่จะใช้เพื่อการดูแลหลานน้อยลงไป หรือในบางกรณีเด็กอาจต้องออกไปช่วยทำงานหารายได้ด้วย ซึ่งอาจจะมีผลต่อการเรียนหรืออาจทำให้ต้องออกจากโรงเรียน ในกรณีของครอบครัวเดี่ยวซึ่งพ่อแม่ลูกมีได้อยู่ร่วมกับคนรุ่นตายาย หรือปู่ย่า

การถูกจำคุกของแม่จะมีผลต่อให้ต้องมีการจัดการที่อยู่อาศัยให้กับลูก โดยเฉพาะหากพ่อของลูก เป็นคนที่ไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวมาก่อน ขณะอยู่ด้วยกันก็ทำงานมีรายได้ไม่มากนัก ชอบดื่มเหล้า และอาศัยรายได้ของภรรยามาใช้จ่าย เมื่อภรรยาต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ลูกจะได้รับผลกระทบจากการถูกจำคุกของแม่อย่างมาก

ประสบการณ์ชีวิตของนุซรีสะท้อนภาพครอบครัวซึ่งแม่เป็นหลักในการหารายได้และ เลี้ยงดูลูก สามี่ไม่มีความรับผิดชอบ ดื่มเหล้าหนักและยังทุบตีนุซรีบ่อยๆ นุซรีเกิดมาในครอบครัว ที่เปราะบาง พ่อติดเหล้าและมักจะทุบตีแม่ พ่อแม่ของนุซรีรับจ้างทำงานทำไร่ เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ส่วนนุซรีเติบโตมากับยาย ยายเลี้ยงหม่อนและทอผ้าไหมอยู่ที่บ้าน อายุได้ 12 ปี นุซรีไปรับจ้าง ที่ร้านขายก๋วยเตี๋ยวซึ่งขายในตลาดได้รุ่ง เด็กเรียนประมาณสี่โมงเย็น นุซรีจะไปชวองงานที่ร้านนี้ จัดเตรียมของและล้างถ้วยล้างจาน ได้ค่าจ้างวันละ 80 บาท เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมสาม นุซรีออกจากโรงเรียนไปทำงานในร้านขายเบียร์เป็นคนเชียร์ให้ลูกค้าสั่งเบียร์ ทำได้ไม่นาน ก็มีแฟนและมีลูกด้วยกัน 2 คน คนโตเป็นผู้ชาย คนเล็กเป็นผู้หญิง อยู่กับสามีด้วยกัน 11 ปี สามี่จากไปมีภรรยาใหม่ นุซรีจึงต้องเป็นคนเลี้ยงลูกเพียงลำพัง นุซรีถูกจับในความผิดฐาน ลักทรัพย์ ถูกศาลตัดสินจำคุก 5 ปี ขณะเข้ามาอยู่ในเรือนจำลูกคนโตอายุ 11 ปี คนเล็กอายุ 9 ปี นุซรีเล่าถึงเหตุการณ์ตอนเข้ามาอยู่ในเรือนจำว่า

ความรู้สึกครั้งแรกที่เข้ามา ก็ยอมรับว่าเครียดและคิดมาก แบบว่าลูก ก็ยังเล็กไม่รู้ว่าจะใครจะเป็นคนดูแล เดียวก็โยนให้คนนั้นบ้าง เดียวก็โยน ให้คนนี้บ้าง ทางสามี่ก็ไม่รับผิดชอบต่อ ตอนที่หนูเข้ามาแรกๆ ไม่มีใคร อยากจะดูแลลูกหนู เพราะไม่มีใครทำงานเป็นหลักเป็นแหล่ง ไม่มีรายได้กัน หนูก็กังวลเรื่องลูก ส่วนใหญ่จะกังวลเรื่องลูก พอเข้ามาก็คิดมากคิดหนัก

ในที่สุดพี่ชายของนุซรีซึ่งมีลูกของตนเองอยู่แล้วสองคนก็ตกลงรับลูกของนุซรีไปเลี้ยง พี่ชายของนุซรีทำไร่อ้อยและไร่มันสำปะหลัง มีรายได้ปานกลาง ให้ความช่วยเหลือเลี้ยงดูลูก ของนุซรีและพามาเยี่ยมนุซรีเป็นครั้งคราว นุซรีกล่าวว่าพี่ชายมีความเมตตากับหลานซึ่งเป็นลูก ของนุซรีทั้งสองคน นุซรียอมรับว่ามีความกังวลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของลูก เพราะพี่ชายต้อง ยุ่งอยู่กับงาน ไม่มีเวลาที่จะมาดูแลเอาใจใส่กับหลานมากนัก นุซรีแสดงความรู้สึกในเรื่องนี้ว่า

ก็เหมือนกับว่าช่วงที่หนูอยู่ หนูจะเอาใจใส่ลูก เขาจะเป็นเด็กที่สะอาด สะอาดเวลาที่หนูอยู่ด้วย แต่ที่ชายหนูไม่ค่อยมีเวลาใส่ใจดูแล เพราะว่าก็ต้องทำงาน สภาพลูกเหมือนผมเฝ้าไม่สระ เหมือนอาบน้ำไม่สะอาด เห็นสภาพลูกแล้วมันเหมือนอยากจะร้องให้ สงสารลูก แต่การกินการอยู่ เขาก็ดีก็ไม่ได้ขาดเหลืออะไร เพียงแต่ว่าตอนที่หนูอยู่หนูจะบำรุงลูกจะทาครีม อาบน้ำให้ลูก แต่พอหนูไม่อยู่มันก็ต่างออกไป

การถูกจำคุกของแม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของลูกแตกต่างกันไปตามลักษณะการอยู่อาศัยของลูกก่อนที่แม่จะถูกจับกุมและต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3) เด็กที่เติบโตมาในครอบครัวขยายและครอบครัวข้ามรุ่นมีแนวโน้มจะได้รับผลกระทบจากการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำน้อยกว่าเด็กที่เติบโตขึ้นมาในครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ในสังคมไทยสายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุเป็นดาวยารองรับความเสี่ยงที่ลูกจะต้องปรับเปลี่ยนการอยู่อาศัยเมื่อแม่ถูกจำคุก เด็กที่เติบโตมาในครอบครัวซึ่งมีตายายหรือปู่ย่า พ่อแม่ และลูก อยู่ร่วมกัน การจากมาอยู่ในเรือนจำของแม่ไม่นำไปสู่การจัดการในเรื่องที่อยู่อาศัยให้กับลูกแบบถอนรากถอนโคน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุมีลักษณะของความผูกพันกัน เอื้ออาทร และพร้อมที่จะให้อภัย จะเป็นรากแก้วของครอบครัวที่สามารถช่วยให้เด็กก้าวผ่านเหตุการณ์วิกฤตได้ อย่างไรก็ตามการต้องไปอยู่ในเรือนจำของแม่ไม่ได้มีความหมายต่อลูกและคนในบ้านเฉพาะการจากไปของแม่เท่านั้น แต่ยังหมายถึงเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย (เช่น การขาดรายได้ที่มาจากแม่ ความรู้สึกที่ไม่มั่นคงปลอดภัยของลูก การจับจ้องและถูกดูหมิ่นจากคนรอบข้าง ฯลฯ) ด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

ความยากลำบากทางการเงินของครอบครัว

การที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำมีผลต่อสถานะทางการเงินของครอบครัว ซึ่งอุปการะลูกทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลทางตรงมาจากการที่ครอบครัวสูญเสียรายได้ที่มาจากการทำงานของแม่ โดยเฉพาะในกรณีที่แม่เป็นผู้หารายได้หลักมาเลี้ยงครอบครัว ภาวะทางการเงินอาจตกอยู่กับผู้อุปการะเด็กซึ่งอาจเป็นตายายหรือปู่ย่า หรือสมาชิกในครอบครัวอื่นๆ ในกรณีของครอบครัวเดี่ยวซึ่งสามีภรรยาอยู่ร่วมกันกับลูก หากแม่มีส่วนสำคัญในการหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว สามีหรือพ่อของเด็กจะต้องรับภาระในเรื่องค่าใช้จ่ายเพียงลำพัง ส่วนผลในทางอ้อมมาจากการที่ครอบครัวมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการถูกจำคุกของแม่ ได้แก่ ค่าใช้จ่าย

ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดี ค่าใช้จ่ายในการไปเยี่ยมที่เรือนจำ รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่คนในครอบครัว ต้องให้แม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำเพื่อใช้ซื้อของที่จำเป็นต่างๆ

ผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่มีฐานะไม่ดีนัก ในช่วงก่อนที่แม่จะเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ครอบครัวก็ต้องดิ้นรนกับการหาเงินให้พอกับค่าใช้จ่ายอยู่แล้ว เมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ครอบครัวมีแนวโน้มจะตกอยู่ในสภาวะขัดสนทางการเงินมากยิ่งขึ้นไปอีก นอกจากนี้ การที่ผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทยส่วนใหญ่ต้องโทษจำคุกด้วยข้อหาที่เกี่ยวกับยาเสพติด ในจำนวนนี้จึงมีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่ตกอยู่ในสภาวะซึ่งมีปัญหาทางการเงินมาก่อนหน้า ที่จะเข้ามาอยู่ในเรือนจำ และได้เข้ามาสู่แวดวงยาเสพติดเพื่อหารายได้เพิ่ม หรือเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ส่วนใหญ่แล้วจะไม่ใช่ว่ารายใหญ่ แต่อาจรับจ้างนำไปส่งให้ผู้ซื้อ โดยได้ค่าจ้างจำนวนหนึ่งแม้จะไม่มากนัก แต่ก็สามารถนำมาจุนเจือครอบครัวได้พอสมควร เมื่อถูกจับและต้องโทษจำคุก ครอบครัวจึงยิ่งต้องกลับไปเผชิญกับปัญหาทางการเงินที่เลวร้าย กว่าเดิม เพราะขาดรายได้จากแม่และยังมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจากการถูกจำคุกของแม่

สถานะทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ลงของครอบครัวส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคุณ ในหลายๆ ด้าน บางคนอาจต้องออกจากโรงเรียนเพราะผู้ปกครองไม่สามารถส่งเสียให้เรียน ได้ หรืออาจต้องออกมาช่วยหาเงินมาจุนเจือครอบครัว ความขัดสนทางการเงินของครอบครัว อาจมีผลทำให้เด็กมีภาวะโภชนาการไม่ดี เด็กที่อยู่ในวัยต้องดื่มนมและบริโภคอาหารที่มี สารอาหารสำหรับเด็กอาจได้รับอาหารไม่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก ในกรณีของเด็ก ในวัยเรียน ความขัดสนทางการเงินของครอบครัวอาจทำให้เด็กไม่ได้รับการสนับสนุนในเรื่อง ของอุปกรณ์การเรียน หนังสือ การเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน หรือแม้แต่การเรียนพิเศษต่างๆ อาจมีผลทำให้เด็กสิ้นหวัง ท้อแท้ เครียด วิตกกังวล รวมทั้งขาดความมุ่งมั่นในอนาคตของตนเอง

ในครอบครัวที่พอจะมีทรัพย์สิน เช่น ที่ดิน บ้าน ทอง อยู่บ้าง ก็มีแนวโน้มจะต้องนำ สิ่งเหล่านี้ไปออกขายหรือจำนองเพื่อนำเงินมาช่วยในเรื่องคดีความ โดยเฉพาะเมื่อคนในครอบครัว ขาดความรู้ทางด้านกฎหมาย ทนายความอาจโน้มน้าวให้เชื่อว่า สามารถวิ่งเต้นกับอัยการ หรือผู้พิพากษาเพื่อให้มีโทษน้อยลงหรือพ้นผิดได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วพ่อแม่ของผู้ต้องขังหญิงจะ ยอมเสียเงินเท่าที่มีหรืออาจยอมเป็นหนี้สินเพื่อหาเงินมาให้ทนายความโดยหวังว่าจะช่วยให้ ลูกพ้นผิดหรือมีโทษน้อยลง แต่ผลที่เกิดขึ้นไม่เป็นตามที่หวังไว้ ในหลายกรณีการต่อสู้คดี

นอกจากทำให้ต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทองแล้ว ยังไม่ได้รับการลดโทษจากศาลอีกด้วย

โดยทั่วไปครอบครัวมักไม่มีทางออกจากความขัดสนดังกล่าวข้างต้น การพยายามหารายได้เพิ่มเติมเพื่อช่วยเหลือสถานะทางการเงินของผู้อุปการะลูกของผู้ต้องขังหญิงมีข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะความเป็นไปได้ในการเข้าสู่ตลาดงาน ข้อจำกัดในด้านอายุและสุขภาพ และญาติพี่น้องซึ่งมักอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถให้การช่วยเหลือได้ ครอบครัวจึงถูกบังคับทางอ้อมให้ลดคุณภาพของการใช้ชีวิตลง ซึ่งหมายรวมถึงอาหาร สภาพที่อยู่อาศัย การดูแลตนเอง และการเข้าถึงการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ดังนั้นการคงสถานะของครอบครัวไว้ให้อยู่ในระดับเดิมก่อนที่ผู้หญิงจะเข้าไปอยู่ในเรือนจำจึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ การถูกจำคุกของแม่มีผลทำให้ครอบครัวต้องตกอยู่ในสถานะทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ลง ส่วนใหญ่แล้วครอบครัวจะตกอยู่ในสภาวะของความยากจนมากกว่าเดิม

เรื่องราวชีวิตของเพลินซึ่งเป็นกรณีศึกษาในหัวข้อ “เติบโตอย่างมีรากแก้ว” ซึ่งได้นำเสนอในบทต่อไป แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการที่ครอบครัวสูญเสียทรัพย์สินเงินทองมูลค่านับล้านบาทซึ่งเป็นเงินที่สะสมมาจากการที่เพลินไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่นอยู่หลายปี ทุนความหลอกเอาเงินจากพ่อและแม่ของเพลินโดยมิได้ดำเนินการใดๆ เพื่อช่วยเหลือในทางคดีของเพลินเลย การถูกจำคุกของเพลินมีผลทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวลดต่ำลง สมาชิกในครอบครัวประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิต

ส่วนเรื่องราวชีวิตของวิมลซึ่งเป็นกรณีศึกษาในหัวข้อ “เติบโตในครอบครัวข้ามรุ่น” คือภาพตัวแทนของครอบครัวซึ่งมีฐานะยากจนและต้องมาประสบกับสภาวะที่แม่ซึ่งเป็นเสาหลักของบ้านถูกจับและถูกตัดสินจำคุก ทำให้ครอบครัวยิ่งประสบความยากลำบากมากขึ้นไปอีก ทิพาเกิดมาในครอบครัวที่มีความมานะพยายามในการหาเลี้ยงตัวเอง เมื่อไม่มีที่ดินให้ทำนาไร่ พ่อแม่ของวิมลก็ทำขนมตาลกับข้าวต้มมัดส่งให้กับแม่ค้าในตลาด ทิพาช่วยแม่ทำขนมมาตั้งแต่เด็ก มีรายได้ประมาณเดือนละ 2,000-3,000 บาท เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมสาม ทิพาก็ลาออกจากโรงเรียนมาช่วยพ่อแม่ทำงาน ทิพาพูดถึงฐานะของพ่อแม่ว่า “ทางบ้านฐานะไม่ดีนัก พ่อแม่ทำขนมตาล ข้าวต้มมัดขายในตลาด เรียนจบม.3 ก็มาช่วยพ่อแม่ค้าขาย พี่ชาย 2 คนจบม.6 กับปวส.” ทิพาแต่งงานมีลูก และยังคงอยู่กับพ่อแม่ รวมทั้งเป็นเสาหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว เมื่อทิพาถูกจับและถูกตัดสินจำคุก พ่อและแม่ต้องกลับไปทำงานหนัก ทิพาพูดถึงพ่อกับแม่ว่า

“สงสารพ่อกับแม่ ต้องลำบากทุกอย่าง แบกภาระทุกอย่าง เขาเคยสดใสแต่ตอนนี้ไม่ใช่” ส่วนกรณีศึกษาในหัวข้อ “เติบโตอย่างไรทิศทาง” ในบทเดียวกัน (บทที่ 6) ให้ภาพที่ชัดเจนของครอบครัวซึ่งมีความอึดอัดขัดสนแต่เดิม เมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ทุกคนในครอบครัวยิ่งตกอยู่ในภาวะของความยากลำบากขึ้น เป็นสภาวะของความยากจนที่ดูจะไม่มีทางออก นี้อดเป็นลูกซึ่งต้องตกเข้าไปอยู่ในวังวนของการไม่พอกิน ไม่พอใช้ ไม่มีความหวัง และเติบโตอย่างไรทิศทาง

ความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานของลูก

ความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานใจซึ่งลูกได้รับจากการที่แม่ต้องจากไปอยู่เรือนจำ มีความแตกต่างจากการจากไปของแม่ในกรณีอื่นๆ ในสังคมไทยเด็กจำนวนมากมีประสบการณ์ของการที่แม่ต้องจากไปทำงานในที่ไกลๆ แม่แต่ในต่างประเทศ ซึ่งมักจากไปเป็นระยะเวลา ยาวนาน โดยฝากให้ตายายหรือปู่ย่าหรือญาติพี่น้องรับผิดชอบเป็นผู้ดูแลเด็ก แม้เด็กจะคิดถึงแม่หรืออยากให้แม่อยู่ด้วยกัน แต่ผู้อุปการะก็จะมีคำอธิบายที่ชัดเจนว่า แม่ไปทำงานเพื่อหาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว เพื่อให้ลูกได้เรียนหนังสือสูงๆ หรือเพื่อซื้อสิ่งของต่างๆ ให้ลูก ล้วนเป็นคำอธิบายที่ให้ความหวังและความมั่นใจแก่เด็ก เมื่อมีโอกาสแม่ก็สามารถกลับมาเยี่ยมลูกได้เป็นครั้งคราว หากแม่ทำงานไม่ไกลก็อาจกลับมาได้บ่อย ส่วนผู้ที่ทำงานห่างไกลถึงต่างประเทศก็อาจจะกลับมา นานๆ ครั้ง การกลับมาเยี่ยมบ้านของแม่เป็นเหตุการณ์ที่นำความสุขมาสู่ครอบครัว และทำให้ ลูกตระหนักว่าแม่มียังอยู่ด้วยแม่จะต้องจากกันไปบ้าง นอกจากนี้ในระหว่างที่แม่ไปทำงาน ลูกกับแม่มียังมีอิสระที่จะติดต่อกันทางโทรศัพท์ หรือเขียนจดหมายตามความต้องการ

สถานการณ์ดังกล่าวนี้แตกต่างจากการที่แม่ต้องจากไปเพราะต้องโทษจำคุก เพราะเด็กอาจถูกทำให้รู้สึกได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเลวร้ายหรือไม่ควรนำไปไปบอกคนอื่นฯ หรืออาจหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงเรื่องนี้กับเด็ก หลายครอบครัวอาจไม่หาคำตอบที่แน่ชัดกับเด็กว่า แม่ไปไหน ไปเพื่อทำอะไร และเมื่อไรจะกลับมา เด็กอาจพอสังเกตเห็นสิ่งผิดปกติกับการจากไปของแม่ โดยอาจเห็นจากท่าทีที่มีความเครียดและวิตกกังวลของผู้ใหญ่ หรืออาจได้ยินได้ฟัง เรื่องการติดคุกของแม่จากคนนอกครอบครัว โดยทั่วไปผู้อุปการะเด็กมักไม่แน่ใจว่าควรจะ สื่อสารกับเด็กอย่างไร บางคนอาจบอกเด็กอย่างไม่ชัดเจนถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับแม่ และพยายาม ตัดบท หรือพยายามปลอบใจและให้กำลังใจเด็ก บางคนอาจหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงเรื่องนี้กับเด็ก ไปชั่วระยะหนึ่งและหาโอกาสบอกเด็กในเวลาต่อมา บางคนอาจใช้การปิดบังเด็ก และให้เหตุผลอื่นๆ

เกี่ยวกับการติดคุกของแม่ เช่น ไปทำงาน หรือบางคนบอกเด็กเล็กๆ ว่า แม่ทำงานอยู่ในเรือนจำ โดยอาจพาลูกมาเยี่ยมแม่ แต่อธิบายว่าเรือนจำเป็นที่ทำงานของแม่ ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ที่ลูกมาเยี่ยมว่า

ลูกมาเยี่ยมกันทั้ง 2 คน ลูกชายคนโตบอกว่าแม่มาทำงาน ทำไมแม่ไม่มีวันพัก ตอนนั้นลูกชายคนโต อายุ 6 ขวบแล้ว เริ่มคุย เริ่มมีคำถาม หนูก็พูดอะไรไม่ออก รู้แต่ที่เราทำผิด ถึงเราจะทำเพื่อลูก ความรู้สึกตอนนั้นอยากขอโทษลูก อยากให้ลูกรู้ว่าที่เราอยู่ตรงนี้เพราะเราทำเพื่อเขา เราไม่ได้ตั้งใจที่เราจะทำไม่ดี มันเป็นเหตุผลที่ว่าช่วงตอนนั้นที่เราคิดอะไรไม่ออก

กรณีศึกษาในหัวข้อเติบโตได้แม้ไร้แม่ ซึ่งได้นำเสนอในบทถัดไป แสดงให้เห็นว่า ในบางกรณี ผู้อุปการะเด็กอาจบอกเด็กไม่ให้พูดถึงเรื่องการติดคุกของแม่กับคนอื่น ๆ แม้จะเป็นความปรารถนาดี แต่ก็ทำให้เด็กวิตกกังวล กรณีศึกษานี้สะท้อนเรื่องราวของไอรีนซึ่งอายุเพียง 10 ปี ที่ต้องพยายามปิดบังเรื่องที่เกิดขึ้นกับแม่ซึ่งต้องโทษจำคุกในความผิดที่เกี่ยวกับยาเสพติด เพียงแค่ครุ่นคิดถึงแม่ ไอรีนก็เก็บเอามาวิตกกังวลว่า ครูอาจจะรู้เรื่องแม่ ไอรีนกลับมาบอกยายว่า “ครูคงรู้เรื่องแม่ติดคุก เพราะวันนี้ครูถามถึงแม่”

ความพยายามในการปิดบังหรือหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงการติดคุกของแม่ ส่วนหนึ่งมาจากความไม่รู้หรือไม่แน่ใจว่าตนเองควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นผลดีกับเด็ก การมองว่าการติดคุกเป็นความผิด เป็นเรื่องไม่ดี ทำให้ครอบครัวถูกดูหมิ่นนินทาจากผู้อื่น ทำให้ผู้อุปการะเด็กเลือกที่จะไม่บอกเรื่องนี้กับเด็ก แต่ในอีกด้านหนึ่ง อาจทำให้เด็กมีความสับสน วิตกกังวล หวาดกลัว เพราะไม่แน่ใจว่าเกิดอะไรกับแม่ การปิดบังเด็กยังเป็นการปิดกั้นโอกาสที่เด็กจะได้ไปเยี่ยมแม่ที่เรือนจำ เป็นการตัดสายสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกโดยที่เด็กไม่มีทางเลือก มีนักวิชาการนิยามสถานการณ์ที่ผู้อุปการะและญาติที่น้องพยายามปกปิดเรื่องที่แม่ต้องโทษจำคุกว่าเป็นการสมคบคิดกันเงียบ (conspiracy of silence) หรือบางคนเรียกว่าเป็นการใช้อำนาจบังคับให้เงียบ (forced silence) ซึ่งการปกปิดเรื่องที่เกิดขึ้นทำให้เด็กมีความวิตกกังวล หวาดกลัว เพราะไม่แน่ใจว่าเกิดอะไรขึ้น มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า การให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้แก่เด็กช่วยให้เด็กสามารถประเมินสถานการณ์ และเริ่มปรับตัวกับสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นได้ดีกว่าการปกปิด

ข้อมูลกับเด็ก (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ, 2555; นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ, 2555b)

การศึกษานี้ไม่สามารถเข้าถึงครอบครัวของลูกของผู้ต้องขังหญิงซึ่งผู้อุปการะเด็ก ปิดบังเรื่องการต้องมาอยู่ในเรือนจำของแม่ แต่จากการพูดคุยกับผู้ต้องขังหญิงที่ไม่เคยมีลูกมาเยี่ยมเพราะผู้อุปการะเด็กไม่ต้องการให้เด็กรู้เรื่องของแม่ ให้ภาพที่ชัดเจนว่า ผู้เป็นแม่อยากบอกความจริงกับลูกและอธิบายให้ลูกฟังถึงความผิดพลาดของแม่ ผู้เป็นแม่เชื่อว่า ความผูกพันระหว่างแม่กับลูกจะทำให้ลูกเข้าใจ ให้อภัย ผู้ต้องขังหญิงกลุ่มนี้มีความทุกข์และสะเทือนใจ ที่เห็นแม่คนอื่นๆในเรือนจำได้มีโอกาสพบลูกเป็นครั้งคราว บางคนได้มีโอกาสเยี่ยมญาติใกล้ชิด ได้กอดลูก ได้บอกลูกถึงความรักความเป็นห่วง สำหรับแม่แล้ว การไม่มีโอกาสได้พบลูกยิ่งทำให้ เป็นห่วงลูกมาก และเห็นว่า ไม่มีความจำเป็นต้องปิดบังลูกแต่ก็ไม่สามารถจะทำให้ผู้อุปการะ เห็นด้วยได้

ดอกแก้วเป็นคนหนึ่งซึ่งต่างกับยายไม่บอกให้หลานรู้ว่า แม่ต้องมาติดคุก พ่อแม่ของ ดอกแก้วรักดอกแก้วและหลานมาก ก่อนเข้ามาอยู่เรือนจำดอกแก้วเป็นคนหาเลี้ยงครอบครัว บางที่ต้องไปทำงานไกลๆ และส่งเงินมาให้พ่อกับแม่ เมื่อดอกแก้วต้องมาอยู่ในเรือนจำพ่อกับ แม่เสียใจมาก สงสารลูก สงสารหลานและไม่อยากให้หลานรู้ว่าดอกแก้วต้องมาติดคุก แต่บอก หลานว่า แม่ไปทำงานต่างประเทศ เมื่อมาเยี่ยมดอกแก้ว พ่อจะมากับแม่เท่านั้น ดอกแก้ว อยากเจอลูกมาก คิดถึงลูก แม้แต่มีการเยี่ยมญาติใกล้ชิด พ่อกับแม่ก็มากับพี่ชายของดอกแก้ว แต่ไม่พาลูกของดอกแก้วมาเยี่ยม ดอกแก้วเห็นคนอื่นมีลูกมาเยี่ยม ได้กอดลูก ก็อยากมีโอกาส ได้พบลูกเหมือนคนอื่น ดอกแก้วพูดถึงความรู้สึกของตัวเองว่า

เห็นคนอื่นเขามีลูกมาเยี่ยม ได้กอดลูก แต่หนูไม่ได้เห็นลูก ไม่ได้คุยกับ ลูก พอกลับจากการออกไปเยี่ยมญาติ เพื่อนๆ ก็ถามว่า ลูกมาหรือไม่ หนูก็ได้แต่ตอบว่า ลูกไม่ได้มา หนูได้แต่ร้องไห้ คิดถึงลูกมาก ถ้าหนูได้ เจอลูก ได้พูดกับลูก หนูอยากเจอลูกมาก แม้ว่าลูกจะมาเจอหนูอยู่ที่นี้ หนูคิดว่าหนูพูดให้ลูกเข้าใจได้หนูอยากบอกลูกให้เป็นคนดี อย่าทำผิด เหมือนแม่ ถ้าเป็นไปได้ หนูอยากให้ลูกรู้ความจริงว่าหนูทำผิด หนูต้อง มาติดคุก แต่แม่รักหนู ให้ยกโทษให้แม่ หนูยังต้องอยู่ที่นี้อีกแปดปี ออก ไปลูกคงจำหนูไม่ได้แล้ว

การสนทนากับลูกซึ่งได้รับรู้เรื่องที่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งให้เห็นว่าเด็กเต็มใจที่จะได้ร่วมรับรู้สิ่งที่เกิดกับแม่ และต้องการมาเยี่ยมแม่ การพบแม่ช่วยให้รู้สึกว่แม่ยังอยู่ ลูกอาจรู้สึกเข้มแข็งขึ้นเมื่อได้มีโอกาสสลับใจแม่ ให้กำลังใจแม่ ผลในทางลบซึ่งเกิดกับจิตใจของลูกมิใช่การรู้ว่าแม่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ แต่เกิดจากความรู้สึกว่าแม่ที่เคยอยู่ใกล้ชิด เคยดูแลให้ความอบอุ่น ไม่ได้อยู่ในบ้านอีกต่อไป ในกรณีที่แม่ไม่ค่อยได้อยู่ที่บ้าน ต้องไปทำงานที่อื่น โดยลูกอยู่กับตายายหรือญาติพี่น้องอื่นๆ ความรู้สึกว่าต้องขาดความอบอุ่นเพราะแม่ไปอยู่ในเรือนจำจะมีไม่มากนัก โดยเฉพาะหากผู้อุปการะเด็กมีความเข้มแข็งและพยายามทำให้ชีวิตเด็กดำเนินไปแบบปกติ (ดูตัวอย่างกรณีศึกษาหัวข้อ “เติบโตอย่างมีรากแก้ว” ในบทที่ 5) ความขมขื่นและความทุกข์ของเด็กมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นจากปัจจัยอื่นๆ ที่มาพร้อมๆ กับการที่แม่ต้องติดคุก โดยเฉพาะความขัดสนทางการเงินซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ของลูกซึ่งเป็นเด็กที่ยังพึ่งตนเองไม่ได้ หรือในกรณีของนุชรีซึ่งได้นำเสนอไปในตอนต้นในวันออกศาลพี่ชายพาลูกของนุชรีมาที่ศาลด้วย ลูกชายคนโตน่าจะจดหมายที่เขียนในกระดาษแผ่นเล็กๆ มาให้นุชรี ลูกเขียนมาว่า “ไม่ว่าคุณแม่จะเป็นยังไง ใครจะว่าคุณแม่ไม่ดียังไง คุณแม่ก็ยังเป็นแม่ของฟิล์มกับน้องมินเสมอ ฟิล์มกับน้องมินจะเป็นคนดี จะเป็นเด็กดีไม่ว่าใครจะว่าคุณแม่ไม่ดียังไงก็ยังรักแม่เหมือนเดิม”

การที่ลูกได้มีโอกาสมาเยี่ยมแม่ในบรรยากาศของการเยี่ยมอย่างใกล้ชิดซึ่งเรือนจำจัดเป็นครั้งคราว เป็นการเยี่ยมที่แม่ได้กอดลูก ได้พูดคุยกันเป็นเวลานานพอสมควร ไม่รีบเร่งซึ่งต่างจากการเยี่ยมตามปกติซึ่งเป็นการพบกันแบบมีกระຈะจกกัน และต้องพูดคุยกันโดยใช้โทรศัพท์ภายในเวลา 15-20 นาที การเยี่ยมใกล้ชิดช่วยให้การพบกันเป็นความรู้สึกที่อบอุ่น เป็นการเยียวยาทั้งแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำและลูกซึ่งอยู่ภายนอกเรือนจำ อย่างไรก็ตามหากการจัดให้มีการเยี่ยมญาติใกล้ชิดมีกฎที่เคร่งครัดเกินไป หรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติต่อผู้มาเยี่ยมผู้ต้องขังเหมือนกับเป็นผู้กระทำผิดไปด้วย ไม่ให้เกียรติ พูดจาเสียงดัง ใช้อำนาจสั่งการ ประกอบการที่ต้องใช้เวลาในรอนานมาก มีส่วนทำให้ผู้มาเยี่ยมไม่สบายใจ ตกใจ วิตกกังวล โดยเฉพาะเด็กอาจเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีเกี่ยวกับเรือนจำ และโกรธ เสียใจ หรือผิดหวังที่ตนเองต้องตกอยู่ในสถานการณ์แบบนี้ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำร้ายจิตใจของลูกมากขึ้นไปอีก บาดแผลทางจิตใจและความขมขื่นใจของลูกซึ่งแม่ถูกจำคุกจึงเป็นการผสมผสานของเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นกับแม่ ครอบครัวและตัวลูกเอง ซึ่งอาจมีตั้งแต่ การต้องเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย การต้องเปลี่ยนผู้อุปการะ การต้องแยกจากแม่ ความขัดสนทางการเงิน การต้องปรับเปลี่ยนการใช้ชีวิต การดูแลเลี้ยง ูกดูหมิ่น หรือ

รังเกียจทั้งจากคนในละแวกบ้านและจากโรงเรียน

ผู้ปกครองเด็กยอมรับว่า การที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำทำให้ลูกเปลี่ยนไป อาจสังเกตได้จากการร้องไห้ในบางช่วงขณะ เสร้า ซึม พูดคุยน้อยลง ไม่ร่าเริง ไม่อยากไปโรงเรียน ในทางตรงกันข้าม การให้เด็กสามารถรักษาความสัมพันธ์กับแม่ได้อย่างดี บรรยากาศการเยี่ยม ดำเนินไปอย่างอบอุ่น ราบรื่น เจ้าหน้าที่เรือนจำมีท่าทีที่เป็นมิตร มีส่วนช่วยให้เด็กอยากมาเยี่ยมแม่ อย่างสม่ำเสมอ และมีความสุขกับการได้พบแม่ ทำให้ลูกคลายความเจ็บปวดอันเกิดจากบาดแผลของการที่แม่ต้องถูกจำคุกได้เป็นอย่างดี

ตราบาปจากการที่แม่ถูกจำคุก

ถึงแม้ลูกจะเป็นผู้บริสุทธิ์และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำผิดของแม่ แต่ลูกกลับเป็นผู้ที่ต้องรับโทษหรือผลอันเลวร้ายจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏชัดเจนได้แก่การที่ลูกต้องพลัดพรากจากแม่ โดยเฉพาะลูกที่ยังเล็กและลูกที่อยู่กับแม่อย่างใกล้ชิดในช่วงก่อนที่แม่จะถูกจำคุก เด็กที่ไม่มีแม่ไม่เพียงแต่ขาดความอบอุ่นและการดูแลเอาใจใส่จากแม่เท่านั้น แต่ยังทำให้ลูกรู้สึกมีปมด้อยว่ามีครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ผู้ต้องขังหญิงเล่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับลูกในวันแม่ว่า

ทุกๆ ปีของวันที่ 12 สิงหาคม ถึงหนูจะไปทำงานต่างจังหวัด หนูจะกลับมา
หาลูกสาวของหนู ตอนที่หนูโดนจับเดือนกรกฎาคม เดือนสิงหาคมลูกก็บอกว่า
นี่มันวันที่ 10 แล้ว ทำไมแม่ยังไม่กลับมาหาหนูอีก ลูกก็บอกยายว่า ให้
ยายบอกแม่ด้วยว่า ให้เขียนจดหมายมาหาหนูที่โรงเรียน เขียนให้หนูหน่อย
เขียนไปที่โรงเรียนนะคะ แม่ไม่มา เขียนมาหาหนูก็ยังดี

ในกรณีที่เด็กขาดแม่เพราะแม่ต้องติดคุก ยิ่งทำให้เด็กรู้สึกได้ว่า ไม่เพียงแต่มีครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังรู้สึกว่าตนเองมาจากครอบครัวที่ไม่ดีด้วย ความหมายนี้ถูกสร้าง (construct) ขึ้นมาจากปฏิกริยาของคนในครอบครัวที่มีต่อการถูกจำคุก การหลีกเลี่ยงไม่พูดถึงเรื่องนี้ การบอกให้เด็กเก็บเรื่องนี้เป็นความลับ การแสดงความวิตกกังวล สิ้นหวัง เครียด โศกเศร้ากับสิ่งที่เกิดขึ้น ทำให้เด็กให้ความหมายการติดคุกของแม่ว่าเป็นความเลวร้าย และผู้กระทำคือแม่ซึ่งเป็นผู้ที่เด็กรักและเคารพ นอกจากนี้เด็กยังอาจต้องเผชิญกับการดูหมิ่นของคนรอบข้าง

ในละแวกบ้านและเพื่อนที่โรงเรียนเมื่อเรื่องนี้ถูกเปิดเผยออกไป คำว่า “มีแม่เป็นคนชู้คูก” ซึ่งเด็กได้ยินจากเพื่อนหรือหรือคนรอบข้างสร้างความเจ็บปวดให้เด็ก เด็กบางคนอาจไม่เคยรู้เรื่องหรือได้ยินเกี่ยวกับคุณมาก่อน แต่ปฏิกิริยาของคนรอบข้าง ได้สร้างความหมายของการมีแม่อยู่ในเรือนจำในทางที่เลวร้าย ทำให้เด็กสูญเสียความมั่นใจในตนเอง คิดว่าตนเองเป็นที่มั่งคั่งดีศรีน้อยกว่าคนอื่น ๆ ไม่เป็นที่ยอมรับ ทำให้เด็กตกอยู่ในสภาวะไม่ต่างจากการ “ตีตราให้ตนเอง” (self-stigmatization) ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับคำถูกดูหมิ่นหรือทัศนคติในทางลบที่คนอื่น ๆ มีต่อตนเองแม้ว่าจะไม่ใช่เรื่องจริง แต่ก็มีผลต่อพฤติกรรมและการใช้ชีวิตของบุคคลที่ถูกตีตรา

อย่างไรก็ตาม มีเด็กที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำแต่สามารถก้าวข้ามสภาวะการตีตราให้ตัวเองได้ การศึกษานี้พบว่า ในครอบครัวที่ผู้อุปการะเด็กโดยเฉพาะตายายหรือปู่ย่ามีความเข้มแข็ง ไม่แสดงออกว่าการจากไปอยู่เรือนจำของแม่เป็นเหตุการณ์วิกฤตที่ไม่สามารถแก้ไขได้ พยายามช่วยให้เด็กสามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติ สนับสนุนให้กำลังใจเด็ก สอนให้เด็กเข้มแข็งไม่ต้องฟังคำพูดของคนอื่นและพาเด็กไปเยี่ยมแม่เป็นครั้งคราวเมื่อเด็กพบแม่ที่เรือนจำ แม่ยอมรับว่าได้ทำผิดพลาด ขอให้ลูกเข้าใจและให้อภัย มีส่วนสำคัญที่ทำให้เด็กมีกำลังใจและมองว่าตนเองมีส่วนสำคัญในการให้กำลังใจแม่ในยามวิกฤต ทำให้เด็กภาคภูมิใจในตนเอง

การเรียนและพฤติกรรมออกนอกกลุ่มนอกทางของลูก

การถูกจำคุกของแม่มีแนวโน้มจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเด็กและครอบครัวหลายประการ ได้แก่ การที่แม่ถูกพรากไปจากลูก ความเจ็บปวดและบาดแผลทางจิตใจของลูก การสูญเสียรายได้ที่ครอบครัวเคยได้รับจากแม่ การเพิ่มขึ้นของรายจ่ายจากการที่แม่ถูกจับ การดำเนินคดี และการไปเยี่ยมที่เรือนจำ การถูกดูหมิ่นและตีฉันทาจากสังคม ปัจจัยเหล่านี้ผสมผสานกันเป็นสถานการณ์ที่มีผลต่อลูกมากบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับสภาวะการณของครอบครัว ก่อนหน้าที่แม่จะถูกจำคุกโดยเฉพาะสถานะทางเศรษฐกิจความสัมพันธ์ของครอบครัว ช่วงวัย และพื้นฐานทางจิตใจลูก

การยุติการเรียนของลูกด้วยการออกจากโรงเรียนภายหลังจากที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำเกิดขึ้นในครอบครัวที่มีความเปราะบางทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าครอบครัวที่สามารถระดับประคองฐานะทางการเงิน เมื่อครอบครัวเผชิญกับความขัดสนทางการเงิน มีความยากลำบากในการส่งเสียเด็ก เด็กอาจยุติการเรียนและออกมาช่วยทำงานเพื่อหาเงิน ในบางกรณี

เด็กยุติการเรียนทันทีที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำซึ่งน่าจะมาจากจิตใจของเด็กได้รับความกระทบกระเทือนกับการจากไปของแม่ และไม่ต้องการกลับอยู่ในสังคมของโรงเรียน เพราะไม่แน่ใจว่าจะเกิดอะไรขึ้น รวมทั้งผู้อุปการะอาจไม่สามารถชักจูงให้เด็กไปโรงเรียนได้ตามปกติ เด็กบางคนอาจจะยังคงไปโรงเรียนแต่เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ และต้องเรียนต่อในระดับที่มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เด็กอาจยุติการเรียน แม่คนหนึ่งพูดถึงลูกที่ออกจากโรงเรียนว่า

ไม่ได้ทำอะไรเรียนหนังสือจบ ก่อนหน้านั้นเขาบอกว่าจะเรียนต่อ พอแม่โดนจับ ก็ไม่มีกะจิตกะใจแล้ว ก็เลยไม่เรียน ก็ทำงาน ไปทำงานตรงนั้นตรงนี้ บ้างรับจ้างเขา ก็ไม่รู้จะพูดยังไงจะไปบังคับเขาก็ไม่ได้ เราอยู่ข้างในนี้ใจเขาคิดยังไงก็ไม่รู้

อย่างไรก็ตามเด็กจำนวนหนึ่งก็ยังสามารถเรียนต่อไปได้ซึ่งมักเป็นเด็กที่ผู้อุปการะสามารถจัดการกับความตึงเครียดทางการเงินที่อาจมีขึ้นภายหลังที่แม่ถูกจำคุก รวมทั้งสนับสนุนให้เด็กเรียน ส่วนเด็กก็มีความสนใจและต้องการเรียนด้วย ในบางกรณีแม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำเมื่อลูกมาเยี่ยม ก็จะพยายามให้กำลังใจและขอให้ลูกเรียนหนังสือต่อไปเพื่ออนาคตที่ดี

ผลการเรียนที่ตกต่ำลงหรือการยุติการเรียนของเด็กในวัยเรียนอาจนำไปสู่การมีพฤติกรรมที่ออกนอกกลุ่มนอกทางของเด็ก ซึ่งอาจแสดงออกในหลากหลายรูปแบบ เช่น การคบเพื่อนเที่ยวเตร่ ใช้เวลาหมดไปกับการเล่นเกมตามร้านที่มีบริการ บางคนเริ่มดื่มเหล้า สูบบุหรี่ หรือแม้แต่เริ่มหัดเสพยา เมื่อไม่มีเงินใช้จ่าย บางคนก็ใช้การลักทรัพย์ หรือเริ่มเข้าสู่การเป็นผู้ขายยาเสพติด โดยทั่วไปผู้อุปการะจะไม่สามารถควบคุมเด็กที่มีพฤติกรรมออกนอกกลุ่มนอกทางของเด็กได้มากนัก เพราะเด็กมักไม่เชื่อฟัง และผู้อุปการะเองก็ต้องทำงานเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัวทดแทนรายได้ที่เคยได้รับจากแม่ก่อนที่จะเข้าไปอยู่ในเรือนจำ มีครอบครัวที่หาทางออกด้วยการให้เด็กไปบวชเณร แต่ในที่สุดเด็กก็สึกออกมา ซึ่งมีความเป็นไปได้มากกว่าเด็กอาจเข้าไปสู่วิถีจักรของการใช้ชีวิตที่เสี่ยงต่อการเป็นผู้กระทำผิดทางอาญาได้

ในบทต่อไปเป็นการนำเสนอภาพสิ่งที่เกิดกับลูกเมื่อแม่ต้องโทษจำคุกโดยใช้วิธีการศึกษาที่เรียกว่า วิธีการวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า (narrative analysis) ซึ่งเป็นการนำองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะป็นเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคล ความหมาย

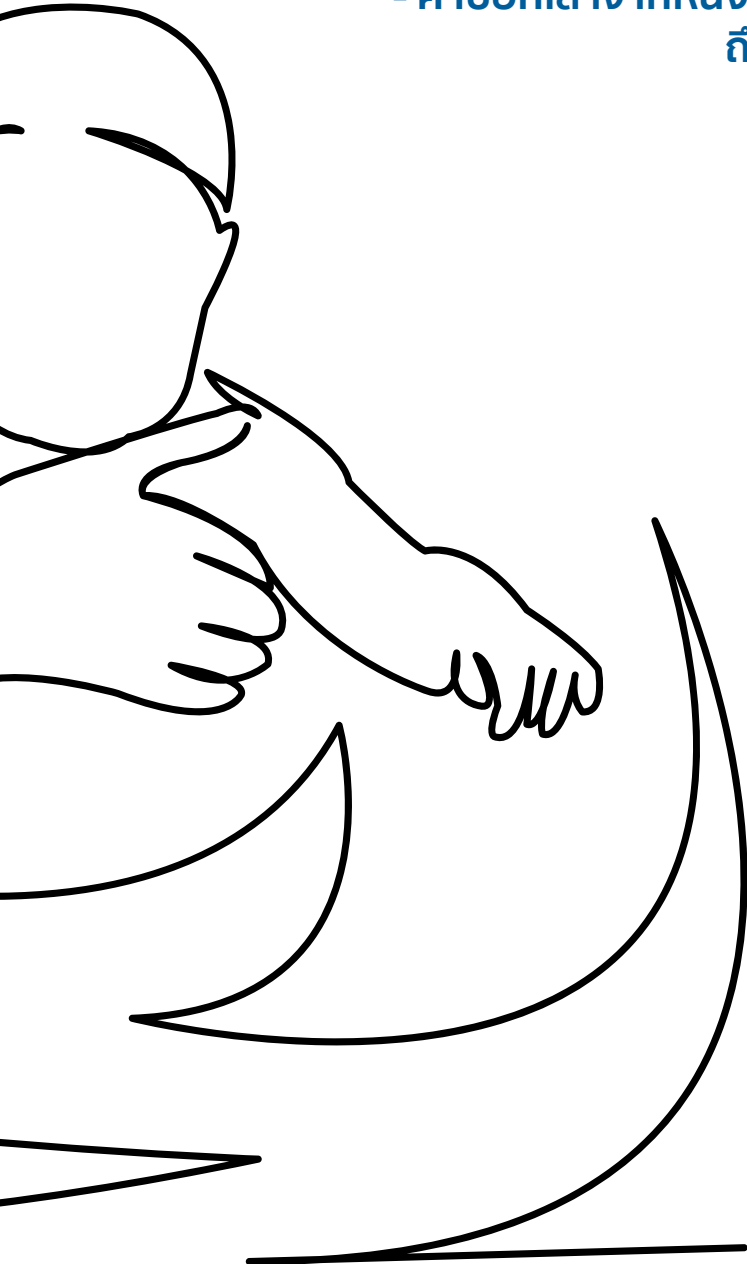
และตีความเพื่อสร้างเป็นเรื่องเล่าแทนการแยกเรื่องราวออกเป็นส่วนๆ เป็นการสร้างเรื่องราวจากข้อมูล (the configuration of data) โดยมีการเชื่อมโยงเหตุการณ์ โดยใช้การตีความจากเรื่องราวของผู้เล่าเรื่อง โดยมีเหตุการณ์สำคัญๆ เป็นตัวคลี่คลายความซับซ้อนให้ปรากฏออกมา (ดูรายละเอียดในบทที่ 2) การวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่าให้ภาพตัวแทนของปรากฏการณ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงของเหตุการณ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน เป็นการคลี่คลาย (unfold) ให้เห็นว่า การจำคุกของแม่มีใช้เหตุการณ์ที่หยุดนิ่ง คือมีลักษณะเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่อาจคลี่คลายหรือขยายความยุ่งยากขึ้นตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

“ แม่ครับ แล้วผมจะอยู่กับใคร
แม่กับพ่อก็ทิ้งผมไปหมดแล้ว ”

- คำบอกเล่าจากหนึ่งในผู้ต้องขังหญิง
ถึงลูกชายของเธอ

5

กรณีศึกษา ชีวิตลูกที่แม่ถูกจำคุก

กรณีศึกษาซึ่งเป็นเรื่องเล่าของผู้ต้องขังหญิง ลูก และผู้อุปการะ แสดงให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับเด็กเมื่อแม่เข้าไปอยู่ในเรือนจำ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาของแต่ละคน เรื่องเล่าสะท้อนให้เห็นปฏิกิริยา (responses) ของลูกที่มีต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น บางคนสามารถก้าวข้ามเหตุการณ์วิกฤตไปได้ด้วยดี บางคนถูกเหตุการณ์วิกฤตกดทับจนนำความเสียหายมาสู่ชีวิต การศึกษานี้นำเสนอภาพตัวแทนของครอบครัวซึ่งแม่เข้าไปอยู่ในเรือนจำรวม 6 กรณีศึกษา แต่ละกรณีเป็นภาพตัวแทนของลูกซึ่งเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่มีลักษณะสำคัญบางประการแตกต่างกัน แต่ต้องประสบภาวะวิกฤตแบบเดียวกันคือแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ โดยมีการรับรู้ความรุนแรงในระดับและขอบเขตแตกต่างกัน รวมทั้งปฏิกิริยาที่ครอบครัวมีต่อเหตุการณ์วิกฤตและผลต่อลูกก็แตกต่างกัน ภาพตัวแทนของลูกซึ่งแม่เข้าไปอยู่ในเรือนจำรวม 6 แบบ ได้แก่

- 1 เติบโตอย่างมีรากแก้ว
- 2 เติบโตในครอบครัวข้ามรุ่น
- 3 เติบโตด้วยความรักของแม่
- 4 เติบโตได้แม้ไร้แม่
- 5 เติบโตอย่างไร้ทิศทาง
- 6 เติบโตอย่างไร้ราก

แต่ละกรณีศึกษาสะท้อนสถานะความเป็นแม่ในเรือนจำและสิ่งที่เกิดขึ้นกับลูกซึ่งได้นำเสนอในบทที่ 4 แบบซึ่งเป็นการวิเคราะห์แบบตัดแยกออกเป็นส่วนๆ เพื่อให้เห็นสิ่งที่เกิดกับลูกเมื่อแม่ต้องโทษจำคุก กรณีศึกษาซึ่งนำเสนอในบทนี้ช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงของเหตุการณ์วิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละครอบครัว และผลที่เกิดกับลูกในลักษณะที่เชื่อมโยงกันเป็นเรื่องราว

กรณีศึกษาที่ 1: เติบโตอย่างมีรากแก้ว

วันที่แม่จากไปอยู่เรือนจำ น้องพลอยอายุ 8 ขวบ โดพอที่จะรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ไม่มีใครบอกกับน้องพลอยตรงๆ ว่าแม่ไปไหน มีเพียงคุณตาที่อยู่กับน้องพลอยมาตั้งแต่เล็กๆ พูดกับน้องพลอยว่า “สิ่งที่มันไม่น่าเกิดมันก็เกิดให้เห็น มันจำเป็นนะลูกนะ” หลังจากวันนั้น ก็มีเพียงคุณตาที่พาน้องพลอยไปหาแม่ที่เรือนจำ เมื่อไปถึงคุณตาจะปล่อยให้้องพลอยคุยกับแม่ คุณตายืนอยู่เพียงห่างๆ พลอยเห็นแม่ร้องไห้ และคำพูดของแม่ที่น้องพลอยจำได้ไม่ลืมคือ “มีอะไรก็กิน ไม่มีอะไรก็อดนะลูก”

แม่ของน้องพลอยชื่อเพลิน เติบโตขึ้นมาในบ้านซึ่งมีพ่อแม่เป็นชาวไร่ชาวนา พ่อแม่มีที่นาน้อย ปลูกข้าวได้เพียงพอกินไม่เหลือขาย จึงต้องหาเงินจากการรับจ้างทำงานในไร่นาของผู้มีอันจะกิน พ่อแม่ของเพลินมีลูกคนโตชื่อเพชร อายุห่างจากเพลิน 10 ปี เพชรเล่าว่าพอเรียนจบชั้นประถมในหมู่บ้าน ก็มีครูมาชวนเพชรไปอยู่กรุงเทพฯ ครูบอกกับเพชรว่า อยู่บ้านก็จะไม่มีความรู้ไปกรุงเทพฯ จะสอนให้ทำอาหารขายและให้ช่วยขายของ พ่อแม่จึงให้เพชรไปกับครู เพชรส่งเงินมาให้พ่อแม่เป็นประจำ แม้จะเป็นเงินไม่มากนัก แต่ก็ทำให้เพชรกับพ่อแม่มีความผูกพันกัน ส่วนเพลินได้เรียนหนังสือแค่ประถมปีที่ 5 ตอนนั้นเพลินอยากเรียนต่อมากแต่พ่อแม่ไม่มีเงินส่งแม่ของเพลินเล่าว่า “เขาอยากเรียน เรียนก็เก่ง ครูก็อยากให้เขาเรียน แม่ก็ไม่มีเงิน ก็เลยไม่ได้เรียน เขาก็ร้องไห้ ตอนนั้นก็ทำนา เอาข้าวไว้กินกัน รับจ้างรับหาอะไรไปทุกอย่าง หาปูหาปลากินไปอย่างนั้นแหละ” เพลินจึงออกจากโรงเรียนไปช่วยพี่สาวทำงานที่กรุงเทพฯ

เพลินทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ จนอายุได้ 16 ปี มีคนชวนไปทำงานที่ญี่ปุ่น การได้เรียนรู้ความยากลำบากอันเกิดจากความอดัดขัดสนของพ่อแม่ทำให้เพลินมีความใฝ่ฝันและมุ่งมั่นอยากจะมีเงิน อยากช่วยพ่อแม่ให้มีชีวิตที่ดีกว่านี้ แม้พลอยจะเรียนหนังสือจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่พลอยก็ชอบอ่านหนังสือ ดูรูป พลอยชอบภาษาอังกฤษ พยายามหาโอกาสดูจากหนังสือบ้าง คุยกับคนอื่นๆ บ้าง เพลินจึงสามารถสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษได้เล็กๆ น้อยๆ เมื่อมีคนมาชวนไปทำงานที่ญี่ปุ่น เพลินอยากไปทันที กลับไปขออนุญาตพ่อแม่ แม้พ่อแม่จะไม่อยากให้เพลินไปเพราะเป็นห่วง แต่ก็ขัดไม่ได้

ไปถึงญี่ปุ่น เพลินไปช่วยทำงานเป็นแม่บ้าน ไปรับจ้างล้างถ้วยล้างจานอยู่ที่ร้านอาหาร ได้พักหนึ่ง ก็ได้งานในโรงงาน เพลินทำงานด้วยความตั้งใจและอดทน ถ้ามีงานเพลินจะทำงานสองกะ และในวันหยุดเพลินก็ยังไปช่วยทำงานที่ร้านอาหารไทย เพลินหัดพูดภาษาญี่ปุ่นจนสามารถสื่อสารได้ดี เพลินได้เงินมากก็จะเก็บไว้ใช้ส่วนตัวเท่าที่จำเป็น นอกจากนั้น เพลินจะส่งเงินที่เหลือทั้งหมดมาให้พ่อกับแม่ เงินที่เพลินส่งมาเริ่มจากมีจำนวนไม่ถึงหมื่น และเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นเดือนละสองสามหมื่น พ่อได้รับเงินจากเพลินก็นำไปซื้อวัวควายมาเลี้ยง และยังซื้อที่นาเก็บไว้ด้วย

เพลินได้พบกับชายชาวญี่ปุ่นชื่ออิโรชิที่ร้านอาหารไทย อิโรชิทำงานขับรถให้กับบริษัทแห่งหนึ่ง มีรายได้นั่นคง ชอบอาหารไทยมาก และมาที่ร้านที่เพลินทำงานบ่อยมาก ต่อมาอิโรชิขอเพลินแต่งงาน เพลินตกลงและไปอยู่กับอิโรชิที่ญี่ปุ่น อิโรชิช่วยให้เพลินทำงานที่มีรายได้ดีกว่าเดิม เพลินยังทำงานหนักเพื่อหาเงินส่งมาให้ที่บ้าน อิโรชิไม่เคยห้ามเพลินเรื่องการส่งเงินให้ทางบ้าน กลับสนับสนุนและชื่นชมที่เพลินมีความกตัญญู ช่วงหลังๆ เพลินมีเงินส่งให้พ่อแม่มากขึ้นเรื่อยๆ บางเดือนส่งให้ 5-6 หมื่นบาท จนพ่อแม่ปลูกบ้านหลังใหม่ แข็งแรงสวยงาม

อยู่กับอิโรชิได้ 4 ปี เพลินก็ตั้งท้อง ท้องได้ 6 เดือน เพลินก็ชวนอิโรชิมาเมืองไทย เพราะตั้งใจว่าจะมาคลอดที่บ้าน อิโรชิมาเมืองไทยกับเพลิน พ่อแม่ของเพลินรักอิโรชิ เพราะรู้ว่าอิโรชิรักและดูแลเพลินอย่างดี อิโรชิเองก็รักครอบครัวของเพลิน มาอยู่เมืองไทยก็ซื้อของเข้าบ้าน ใครอยากได้อะไรก็ซื้อให้ บางครั้งก็ซื้อทองแจก อิโรชิอยู่เมืองไทยได้ไม่นานก็ต้องกลับไปทำงาน ส่วนเพลินยังอยู่ที่บ้านกับพ่อแม่ เตรียมการกันไว้ว่า เมื่อคลอดแล้วจะให้ลูกอยู่กับพ่อแม่และเพลินจะกลับไปทำงานที่ญี่ปุ่น

เพลินคลอดลูกเป็นผู้หญิง เพลินตั้งชื่อน้องพลอย เพลินอยู่กับลูกได้ไม่นานก็เตรียมตัวกลับญี่ปุ่น เพชรพี่สาวของเพลินตกลงจะย้ายจากกรุงเทพฯ มาอยู่บ้านกับพ่อแม่และช่วยเหลือเลี้ยงน้องพลอย เพชรมีลูกชาย 1 คน และเลิกกับสามีจึงเอาลูกมาอยู่กับตายายด้วย เมื่อพี่สาวมาจากกรุงเทพฯ เพลินจึงกลับไปอยู่ญี่ปุ่นและทำงานส่งเงินให้พ่อแม่เหมือนเคย ในช่วงนี้เป็นช่วงที่พ่อแม่ของเพลินมีความสุขสบาย แต่พ่อแม่ก็ยังทำงานในนาไร่ตามปกติ ไม่เคยใช้จ่ายเงินอย่างฟุ่มเฟือย ส่วนใหญ่แล้วจะนำเงินไปซื้อที่ดินเก็บไว้จนมีที่ดินถึง 30 ไร่ พ่อของเพลินกล่าวว่า

ผมไปซื้อที่ดินซื้ออะไรไว้ วัว ควาย ผมก็เลี้ยงนะ ลูกส่งเงินมาเดือนละหมื่นสองหมื่นผมก็ซื้อวัว ควาย ก็ไปซื้อไว้สามสี่สิบตัว ตอนนั้นที่ดินราคาถูก ก็ซื้อเก็บไว้ในเขานั้นแหละ เขากลับมาจากญี่ปุ่น จะได้ไม่ลำบาก

ชีวิตหักเห

เมื่อน้องพลอยอายุได้ 3 ขวบ เพลินพาอิโรซึกกลับมาเมืองไทยอีกครั้ง ในครั้งนี้เพลินวางแผนจะกลับมาอยู่เมืองไทย และถ้าทุกอย่างลงตัวอิโรซึกก็จะมาอยู่เมืองไทยด้วย มาเมืองไทยคราวนี้ เพลินกับอิโรซึกจึงสร้างร้านเล็กๆ ในที่ดินที่พ่อแม่ซื้อไว้ โดยทำเป็นร้านขายของชำและมีอาหารขายด้วย อิโรซึกช่วยเพลินได้ช่วงระยะสั้นๆ ก็กลับไปญี่ปุ่น การเริ่มต้นทำร้านอาหารและขายของไม่ใช่เรื่องง่าย เพลินคุ้นเคยกับการทำงานเป็นลูกจ้างและพนักงาน เมื่อต้องมารับผิดชอบจัดการทุกเรื่องจึงเครียด ส่วนพ่อแม่และพี่สาวของเพลินก็ยังไม่ีประสบการณ์ในเรื่องนี้ ได้แต่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือเลี้ยงน้องพลอย ในช่วงนี้มีเพื่อนผู้ชายชื่อแทนซึ่งเคยรู้จักกันมาเข้ามาช่วยเพลินทำงานในร้าน เพลินจึงรู้สึกผ่อนคลายลง ความใกล้ชิดกับแทนทำให้เพลินผลอผลไปกับแทนจนได้เสียกัน เพลินรู้ว่าเป็นการนอกใจอิโรซึก แต่กลับปล่อยให้ทุกอย่างเป็นไปแบบเลยตามเลย เพราะเพลินเองก็เริ่มคุ้นเคยกับการที่มีแทนมาคอยช่วยแบ่งเบาภาระ ต่อมาก็ไม่นานเพลินก็ตั้งท้องเพราะไม่ได้ระวังตัว แต่เพลินก็ยังไม่ได้ออกเรื่องนี้ให้อิโรซึก

ด้วยความที่เพลินเป็นคนเอาจริงเอาจัง ทำให้เพลินทุ่มเทให้กับงานที่ร้านมาก เพลินจึงเหนื่อยมาก อ้อมซึ่งเป็นคนที่เพลินจ้างมาช่วยงานที่ร้านนาย้ามาทำให้เพลินหลงเสพ โดยบอกว่าจะช่วยให้ดีขึ้น เพลินไม่เคยรู้จักนาย้ามาก่อน แต่ก็อยากจะลองว่าการเสพยา

จะช่วยให้จริงหรือไม่ ปรากฏว่าได้ผล เพลินรู้สึกว่ามีแรงมากขึ้น ทำงานได้นาน อยากทำนั่นทำนี่ ที่เคยอ่อนเพลีย หดเหี่ยวแรง ก็กลายเป็นทำงานได้เรื่อยๆ เพลินจึงเริ่มคุ้นเคยกับการแก้ปัญหา ความเครียดและความเหน็ดเหนื่อยด้วยการเสพยาบ้าครั้งละ 1 เม็ด โดยมีอ้อมเป็นคนนำมาขายให้ เพลินรู้ว่าอ้อมนำมาขายให้กับคนอื่น ๆ ด้วย แต่เพลินก็ยังให้อ้อมมาทำงานที่ร้านตามปกติ โดยไม่รู้ว่าเป็นเรื่องอันตราย

จนวันหนึ่งอ้อมมาทำงานที่ร้านของเพลินตามปกติ และซุกงูพลาสติกเล็กๆ ที่มียาบ้า จำนวนหนึ่งบรรจุอยู่ให้เพลินดู เพลินจึงขอซื้อยาบ้าจากอ้อม 1 เม็ด และให้เงินอ้อมไป 300 บาท อีกไม่นานก็มีตำรวจเข้ามาที่ร้านของเพลิน และขอตรวจค้น เพลินเก็บยาไว้ในเสื้อชั้นใน ตำรวจ จึงค้นยาไม่เจอ แต่ตำรวจพบถุงยาซึ่งมียาบ้าอยู่ 40 เม็ดที่อ้อม ตำรวจบอกให้เพลินและอ้อม ไปโรงพัก เพลินไม่ได้คิดว่าตัวเองมีความผิดเพราะตำรวจไม่เจอยาที่ตัวเพลิน และเพลินได้แอบ เอายาทิ้งไปก่อนที่จะไปโรงพัก เพลินคิดว่าไปโรงพักแล้วก็จะได้รับกลับมาเปิดร้านตามปกติ

ที่โรงพัก ตำรวจแจ้งข้อหาเพลินว่า “ร่วมกันมียาเสพติด” แม้เพลินจะพยายามชี้แจงว่า เป็นยาของอ้อม เพลินไม่รู้เรื่องด้วย และตำรวจก็ไม่พบยาในตัวเพลิน แต่ตำรวจบอกว่า “ให้ไป แก่ตัวที่ศาล” เพลินโทรศัพท์ส่งข่าวเรื่องถูกจับให้พ่อแม่และพี่สาวทราบ ทุกคนตกใจมาก พากันหาทางช่วยเหลือ พ่อของเพลินพูดถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า

ลูกคนนี่ตั้งแต่เด็กขายยันมาก เป็นเด็กดีมาก เขาเปิดร้านขายของ ได้เงินมาจากญี่ปุ่นอยากจะทำมาหากินไว้ให้ลูก ที่ร้านนี้แหละมันมีเด็ก คนหนึ่งขายยาอยู่ เทียบกลับไปกลับมาบ้านเอายามาขาย แล้วลูกก็ไม่รู้ เรื่องยาด้วย เด็กคนนั้นมันเอายามาจากกรุงเทพ เอามาขาย ตำรวจก็มา ว่าเพลินมันค้ายา มันไม่มีเหตุผลนะมันไม่ใช่ซะ มันไม่ควรจะเป็น มันก็เป็น นี่แหละผมว่ามันไม่ถูก ลูกผมไม่เลวถึงขนาดนั้น ตำรวจมา ตรวจค้นบ้านก็ไม่เจออะไร

ไม่ว่าข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไร ตำรวจก็นำตัวเพลินไปขอให้ศาลสั่งฝากขังที่เรือนจำ เพลินรู้สึกหวาดกลัวและเสียใจมากที่สุดในชีวิต สภาพของเรือนจำทำให้เพลินอยากออกมาให้ พ้นๆ โดยเร็วที่สุด พ่อจึงขายที่ดินและนำเงิน 700,000 บาทมาขอประกันตัวเพลิน ซึ่งศาลอนุญาต

เพลินจึงได้กลับมาอยู่บ้านอีกครั้ง แต่ก็ยังมีภาระที่จะต้องต่อสู้คดี เพลินปฏิเสธว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบบ้าซึ่งตำรวจพบที่ตัวอ้อม ตำรวจแนะนำนายความให้กับเพลิน เพลินรู้สึกดีขึ้น โดยไม่รู้เลยว่า นายความที่ตำรวจแนะนำมาเป็นคนที่ทำมาหากินอยู่กับตำรวจ และไม่ได้ช่วยอะไรในคดีของเพลินเลย เพลินใช้คำว่า “ก็ถูกตำรวจหลอก ทนายก็กินอยู่กับตำรวจนั่นแหละ” ตอนที่เพลินได้ประกันตัวออกมา เพลินท้องได้ 6 เดือนกว่า และคลอดลูกเป็นผู้ชายในช่วงก่อนหน้าที่ศาลจะตัดสินคดี เพลินจำเป็นต้องส่งข่าวให้อิโรชิรู้ ทั้งเรื่องที่พลอยถูกจับและการมีผู้ชายคนใหม่ อิโรชิจึงไม่ได้มาเมืองไทยอีก แต่ก็ได้ส่งเงินมาให้คุณตาเพื่อใช้เลี้ยงดูน้องพลอย ส่วนลูกชายของเพลินที่เกิดจากแทน พ่อของเพลินให้แทนนำไปให้ปู่กับย่าเลี้ยง เพราะพ่อของเพลินยังรู้สึกไม่ดีที่เพลินนอกใจอิโรชิซึ่งดีกับทุกคนในบ้านตลอดมา

การเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาและผลที่เกิดขึ้นกับครอบครัว

หลังจากที่เพลินได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว ครอบครัวของเพลินก็ต้องเผชิญกับการสูญเสียทรัพย์สินเงินทองครั้งแล้วครั้งเล่า นายความที่ตำรวจแนะนำให้ บอกเพลินและพ่อของเพลินว่า จะต้องใช้เงินวงเงินเพื่อให้เพลินพินิจ ตลอดระยะเวลา 4 เดือนที่เพลินต่อสู้คดี นายความให้ความหวังว่า เพลินไม่มี야อยู่กับตัว ดังนั้นจึงมีโอกาสที่ศาลจะตัดสินว่าไม่ผิด แต่ก็ต้องวิ่งเต้นกับตำรวจที่ทำคดี อัยการ และศาล การไม่มีความรู้และประสบการณ์ ทำให้เพลินและพ่อเชื่อนายความทุกอย่าง พ่อทยอยนำที่ดินรวม 30 ไร่ที่ซื้อด้วยเงินที่เพลินส่งมาให้ตอนทำงานที่ญี่ปุ่นออกขายเพื่อนำเงินมาใช้ในการต่อสู้คดี โดยที่ทั้งเพลินและพ่อไม่เคยขodusำนวนคดีที่นายความเขียนขึ้น ในวันตัดสินคดี นายความไม่ได้มาที่ศาล ศาลตัดสินว่าเพลินผิดและลงโทษจำคุก 6 ปี 3 เดือน ปรับ 500,000 บาท

เพลินถึงกับช็อค ผิดหวังอย่างรุนแรง เพราะนึกไม่ถึงว่า ผลการตัดสินออกมาตรงกันข้ามกับที่นายความบอกกับเพลินตลอดมา แม้ถึงกับเป็นลม ส่วนพ่อนั่งนิ่งพูดไม่ออก เพลินถูกนำตัวไปเรือนจำทันที ทุกคนรู้ว่าถูกหลอกแต่ไม่สามารถทำอะไรได้ เพลินตัดสินใจที่จะไม่อุทธรณ์คำตัดสินเพราะที่บ้านไม่มีทรัพย์สินที่จะนำมาใช้ในการต่อสู้คดี เพลินคิดว่าเงินที่พอมีเหลืออยู่บ้างน่าจะเก็บไว้ให้ลูกเรียนหนังสือ ไม่ควรนำมาใช้ในเรื่องคดีของเพลินอีก

วันที่เพลินถูกศาลตัดสินให้มีโทษจำคุก น้องพลอยอายุได้ 8 ขวบ ก่อนหน้านี้ เพลินมีเวลาอยู่กับน้องพลอย นอนกับน้องพลอยทุกคืน พูดคุยกับน้องเพลิน สอนให้น้องพลอยตั้งใจเรียน เพลินตั้งใจจะส่งเสียให้น้องพลอยเรียนให้ได้มากที่สุด น้องพลอยเห็นแม่ทำงานหนัก บางครั้งต้องไปศาล แต่ไม่มีใครบอกอะไรกับน้องพลอยตรงๆ แต่น้องพลอยก็ไม่วิตกกังวลตรงๆ ที่แม่ยังอยู่ด้วยทุกวัน ในวันที่แม่ไปศาล แม่เข้ามาบอกน้องพลอย และบอกมีเวลาเมื่อน้องพลอยขึ้นจักรยานไปเพชรไปโรงเรียนตามปกติ แต่เมื่อกลับมาบ้านในตอนเย็น น้องพลอยไม่เห็นแม่ ดูเหมือนว่า พลอยจะรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ทุกคนดูเศร้าเสียใจ คุณตาเข้ามาบอกน้องพลอยและพูดว่า “สิ่งที่มันไม่น่าเกิดมันก็เกิดให้เห็น มันจำเป็นนะลูกนะ” คุณตาเห็นน้ำตาน้องพลอยไหลเป็นทาง แต่ไม่ได้ยินเสียงร้องไห้ คืนนั้นน้องพลอยไม่มีแม่นอนกอดและพูดคุยด้วยเหมือนเดิม คุณตาพูดถึงน้องพลอยว่า “เขาก็ซิมอยู่นาน จากที่เคยเล่นร่าเริง ก็ชอบนั่งคนเดียวเงียบๆ”

ครอบครัวของเพลินหมดเงินไปล้านกว่าบาทเพื่อใช้ในการต่อสู้คดี ที่ดินที่เคยซื้อสะสมไว้ก็หมดไป เหลือที่นาผืนเล็กๆ ที่พอกับแม่ของเพลินเคยใช้ปลูกข้าวเลี้ยงทุกคนในครอบครัว แม่ของพลอยล้มเจ็บแทบจะลุกไม่ได้ ต้องนอนอยู่ตลอดเวลา เพชรต้องมาช่วยดูแลแม่ ส่วนพ่อของเพลินก็ยังคงออกไปทำนาและรับจ้าง เพชรก็จะออกไปรับจ้างด้วยเช่นกัน แต่เพราะบ้านที่ปลูกไว้ตอนได้เงินที่เพลินส่งมาให้ยังอยู่ ทุกคนจึงยังรู้สึกมั่นคงกับการมีบ้านให้อยู่อาศัย ทุกคนพยายามประหยัดอดออมในการใช้เงินเพื่อการกินอยู่และซื้อข้าวของเครื่องใช้ ครอบครัวของเพลินได้เรียนรู้อีกด้วว่า หลังจากทีเพลินถูกจับดำเนินคดี เพื่อนบ้านที่เคยไปมาหาสู่ก็ห่างเหินไป ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้ทุกคนพากันมาชื่นชมกับเพลิน ที่สามารถทำงานส่งเงินให้พ่อแม่จนซื้อที่ดินและปลูกบ้านใหม่ได้ เพชรพี่สาวของเพลินแล้วว่า

กับเพื่อนฝูงที่ว่าเพลินเขาเคยเลี้ยงเคยให้กินนี่คำเดียวก็ไม่เคยโทรมาหา แต่เวลาที่เพลินเขาอยู่ พอคนรู้ว่าเขามาจากญี่ปุ่นนี่ ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร เป็นพี่เป็นน้องมาหากันเยอะแยะไปหมด โทรไปหาเขาปิดเครื่องไม่รับ เราแล้ว อันนี้เห็นมาเยอะเลยพิสูจน์ด้วยตัวเองมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม การสูญเสียทรัพย์สินไปมากมายไม่ทำให้ครอบครัวหมดกำลังใจ ทุกคนยังยืนหยัดต่อสู้ ประหยัด อดออม อดทนทำงาน ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน คุณตาเป็นคนจัดการเรื่องขายที่ดินและวงเงินเรื่องคดีของเพลินเพียงคนเดียว เมื่อต้องแพ้คดีและพลอยต้องเข้าไป

อยู่ในเรือนจำ ก็ไม่มีใครพูดถึงการสูญเสียที่ผ่านมาอีกเลย บ้านยังเหมือนเดิม ทุกคนต้องอยู่อย่างประหยัด แต่ชีวิตก็ดำเนินต่อไป พ่อของเฟลินและเพชร ยังคงพยายามทำงานเพื่อไม่ต้องใช้เงินเก็บซึ่งส่วนใหญ่เป็นเงินที่เฟลินส่งมาให้ โดยตั้งใจว่าจะเก็บเงินไว้ให้น้องพลอยเรียนหนังสือให้ได้มากที่สุด เพชรพูดถึงเฟลินว่า

ก็อยากให้เราออกมา อยากให้เรา มีทุนเหลือเก็บไว้ให้ลูกเขาเรียนนะ
ไม่เคยคิดว่าอยากได้อะไร ทั้งๆ ที่เราน่าแม่ก็ให้ความไว้วางใจให้พี่หมดทุก
อย่าง แต่เราเป็นคนไม่ช่วยโอกาสตรงนั้น หวังไว้ว่าอยากให้ลูกให้หลาน
ได้เรียน เพราะเฟลินเขาก็เคยช่วยเหลือเรามาเยอะแล้ว ก็พยายามว่าจะ
ช่วยเขาให้ได้มากที่สุด ที่ผ่านมาก็อยากให้ถือเป็นบทเรียนเป็นครู

การเข้าไปอยู่ในเรือนจำของแม่กับผลที่เกิดกับลูก

ทุกคนในบ้านให้ความรักความอบอุ่นกับน้องพลอย และพูดกับน้องพลอยว่าอยู่เสมอว่า ให้ตั้งใจเรียนหนังสือ เรียนให้สูงๆ ส่วนน้องพลอยก็ยังคงอยู่กับคุณตาคุณยายและป้าเพชรตามปกติ ช่วงที่แม่อยู่ด้วย น้องพลอยมีความสุขมาก ได้นอนกับแม่ทุกคืน พลอยคิดถึงแม่และสงสารแม่ที่ต้องไปอยู่ในเรือนจำ คุณตาพาพลอยไปเยี่ยมแม่เป็นครั้งคราว ทุกครั้งที่ได้พบแม่ พลอยมีความสุข อย่างน้อยก็ได้พบได้คุยกับแม่บ้าง แม่บอกน้องพลอยให้อดทน ตั้งใจเรียนหนังสือ อีกไม่นานแม่จะออกไปอยู่กับพลอยและไม่จากไปไหนอีก

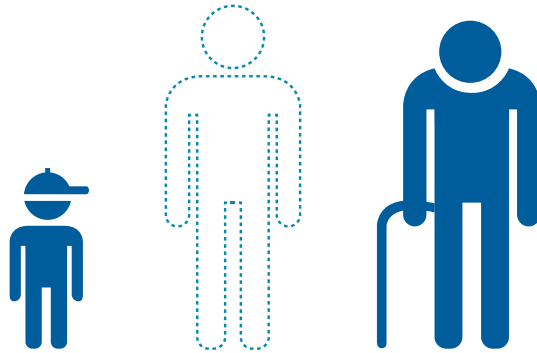
น้องพลอยเรียนหนังสือเก่งและชอบเล่นกีฬา วิชาที่น้องพลอยชอบเรียนคือภาษาอังกฤษ สามารถสอบได้คะแนนสูงสุดในห้องมาตลอด ครูที่สอนน้องพลอยก็รักน้องพลอย เพราะเป็นเด็กเรียบร้อยตั้งใจเรียน น้องพลอยได้รับรางวัลหลายอย่าง โดยเฉพาะรางวัลที่เกี่ยวกับการพูดภาษาอังกฤษ การแข่งขันออกเสียง และยังสามารถในการวาดภาพจนได้รับรางวัลมากมาย ป้าเพชรจะเก็บใบเกียรติบัตรต่างๆ ที่น้องพลอยได้รับไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้เฟลินได้ดูเมื่อออกมาจากเรือนจำ

กับเพื่อนๆ ไม่มีใครรู้ว่าน้องพลอยเคยคุยกับเพื่อนๆ เรื่องแม่บ้างหรือไม่ น้องพลอยเรียกเพชรว่าแม่ เพชรจะไปร่วมงานของโรงเรียนเป็นประจำ น้องพลอยมีเพื่อนผู้หญิงที่สนิทกัน 5 คน ไปไหนมาไหนด้วยกัน และเล่นวอลเลย์บอลที่โรงเรียนด้วยกัน ตอนเย็นๆ เพื่อนๆ ก็จะพา

กันมาบ้านน้องพลอย ทำการบ้านด้วยกันแล้วจึงขี่จักรยานกลับบ้าน เมื่อพูดคุยกับน้องพลอย และเพื่อนๆ จะรู้สึกได้ถึงความรู้สึกสนทนากัน ความผูกพัน และความรักใคร่ปรองดองกัน น้องพลอย ตัวสูงกว่าเพื่อนๆ อีก 4 คน และกล้าพูดกล้าแสดงออก จึงดูเหมือนเป็นหัวหน้ากลุ่ม เมื่อพูดคุยเกี่ยวกับเพื่อนๆ ในโรงเรียนทั้งน้องพลอยและเพื่อนๆ ก็จะเล่าเรื่องการแข่งวอลเลย์บอล การเตรียมฝึกเดินสไคส์เกาหลิเพื่อแสดงในวันงานโรงเรียน เมื่อถามถึงเพื่อนๆ ที่มีปัญหา ก็จะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ไม่ชอบพวกเด็กผู้ชาย ซึ่งหมายถึงนักเรียนชายที่ชอบมาล้อเลียน แต่ทุกคนก็วางแผนได้ตอบ น้องพลอยดูสดใสร่าเริงและเติบโตอย่างมีวุฒิภาวะสมกับวัย แม้อายุจะยังน้อย แต่ก็มีมารยาท รู้จักการพูดคุยกับผู้ใหญ่ ทั้งคุณตาคุณยายและเพชรมองว่าน้องพลอยเป็นเด็กที่ตั้งใจเรียน และไม่เคยทำให้ผู้ใหญ่ต้องกังวลใจ

น้องพลอยเติบโตขึ้นมาเหมือนต้นไม้ที่มีรากแก้ว คนในครอบครัวเลี้ยงน้องพลอยมาอย่างดี และมักพูดถึงความดี ความขยัน และความรักที่แม่มีต่อน้องพลอย เมื่อมีเหตุการณ์วิกฤตเกิดขึ้น ทุกคนในบ้านยืนหยัดต่อสู้อย่างอดทน ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นไม่ทำให้ทุกคนยอมแพ้ สิ่งเหล่านี้ไม่ต่างกับผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ช่วยหล่อเลี้ยงให้ต้นไม้เติบโตแข็งแรง น้องพลอยเป็นความภาคภูมิใจของทุกคนในบ้านโดยเฉพาะเพลิน ซึ่งแม้จะอยู่ในเรือนจำ ก็ยังมุ่งมั่นที่จะฝ่าฟันอุปสรรคและออกมาเลี้ยงดูน้องพลอยให้ดีที่สุด ตัวตนของเพลินปรากฏในคำพูดของคุณตาของน้องพลอยว่า “ผมก็ดูเขามาตลอดนะ เขาเป็นคนดี อดทน ตั้งใจทำงาน ทำได้ทั้งกลางวันกลางคืน ไม่ท้อ ผมก็ยกย่องเขาอยู่ เขาสู้ชีวิตมาก ไม่ใช่คนที่อ่อนแอ ไม่เป็นคนทะเลาะแหยะนะ ผัวมันก็ดีทำงานดีผมก็คิดถึงเขาอยู่” น้องพลอยก็คงเหมือนแม่เขา

กรณีศึกษาที่ 2: เติบโตในครอบครัวข้ามรุ่น

วันที่แม่ของโคมถูกจับและต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ โคมอายุได้เพียง 4 ขวบ และไม่รู้เลยว่าเกิดอะไรขึ้น เพราะปกติโคมจะอยู่กับตาและยาย แม่ของโคมจะมาอยู่ด้วยเป็นพักๆ เท่านั้น และแม่จะอยู่ด้วยกัน คนดูแลโคมก็ยังเป็นตาและยาย แม่มาทอด มาเล่น มาพูดคุยกับโคมบ้าง แต่ชีวิตประจำวันของโคมก็เหมือนกับทุกวัน ดังนั้นในวันที่ยายร้องไห้เพราะได้ข่าวของแม่ โคมดูเหมือนไม่รู้เรื่องและไม่สามารถจดจำวันที่เป็นเหตุการณ์วิกฤตของแม่/ตาและยายได้เลย

ทิพาซึ่งเป็นแม่ของโคมเติบโตมาในบ้านที่โคมอยู่ในตอนนี้ พ่อแม่ของทิพาซึ่งคือตาและยายของโคมเลี้ยงทิพามาด้วยตนเอง แม้ฐานะของครอบครัวจะไม่ดีนักแต่ก็ไม่ได้ย่ำแย่ พี่ชายสองคนของทิพาได้เรียนหนังสือจนจบมัธยมปีที่ 6 ส่วนทิพาเรียนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ 3 ก็ออกจากโรงเรียนมาช่วยแม่กับพ่อขายของ พ่อแม่ของทิพาทำขนมตาลกับข้าวต้มผัดส่งขายที่ตลาด โดยจะทำในตอนกลางคืน และออกไปขายที่ตลาดตั้งแต่เช้ามีด เป็นการขายส่งให้พ่อค้าแม่ค้านำไปขายปลีก ดังนั้นพอสายๆ พ่อกับแม่ของทิพาก็กลับจากตลาดและมาดูแลบ้าน เตรียมทำขนมขายในวันต่อไป

ทิพาเป็นเด็กเรียบร้อย ไม่ชอบเที่ยวเตร่ออกนอกกลุ่มนอกรทาง เชื้อพียงพ่อแม่ ออกมาจากโรงเรียนก็ทำงานช่วยพ่อแม่จนอายุได้ 20 ปี ก็มีญาติมาชวนไปทำงานที่กรุงเทพฯ ทิพายากลองเปลี่ยนการทำงานดูบ้าง จึงตกลงไปกรุงเทพฯ ทำงานอยู่กรุงเทพฯ ได้ 4 ปี

ก็มีผู้ชายมาติดพัน ทิพาทกลงอยู่กับผู้ชายคนนี้โดยไม่ได้มีการขู่ขอร้องจากพ่อแม่อย่าง เป็นเรื่องเป็นราว อยู่กินกันได้ไม่นานผู้ชายก็เริ่มทุบตี โดยเฉพาะเมื่อกินเหล้า เมื่อทิพาดั้งท้องโคม สามก็เริ่มมีผู้หญิงอื่น และยังคงทุบตีโดยไม่คิดว่าทิพากำลังท้อง ทิพารู้ว่าสามมีเคยเมามาก ขนาดมานั่งทับท้องทิพา และเมื่อคลอดแล้วทิพากำลังให้นมลูกสามก็เข้ามาทุบตี ลูกอายุได้เพียง 2 เดือน ทิพาก็ตัดสินใจเลิกกับสามและหลบลูกกลับมาอยู่กับพ่อแม่ โดยมาช่วยพ่อแม่ทำขนม และขายขนมเหมือนเดิม ทิพาลี้ภัยโคมมาได้ 2 ปี จึงสังเกตว่าโคมยังไม่ยอมพูด แม้ว่าจะเจริญเติบโต ตามปกติ ทิพาเริ่มกังวลใจและพาลูกไปหาหมอ หมอบอกว่าโคมมีปัญหาทางการพูด ต้องรักษา และดูแลเป็นพิเศษ

เมื่อลูกมีปัญหาในการพูด ทำให้มีรายจ่ายในเรื่องการรักษาอาการของลูกเพิ่มขึ้น ทิพาเริ่มไม่สบายใจเพราะลำพังเงินที่ได้จากการทำขนมขายมีแค่พอจะใช้จ่ายในครอบครัว ตามปกติ ทิพาก็ตัดสินใจไปทำงานที่พัทยา โดยไปทำงานที่บาร์เบียร์ ช่วงแรกๆ พอมีเงินส่งมา ให้พ่อแม่ สามารถผ่อนคลายการติดขัดทางการเงินลงไปบ้าง ต่อมางานที่พัทยาเริ่มเจ็บบ้าง รายได้ลดน้อยลงทิพาก็ตัดสินใจกลับบ้านอีกครั้งหนึ่ง โคมยังคงมีปัญหาในการพูด แต่หมอบอกว่า โคมมีอาการดีขึ้น คือพอจะออกเสียงได้เป็นคำๆ และแนะนำว่า ควรให้โคมไปเรียนโรงเรียน อนุบาลตามปกติ เพราะเด็กจะได้ปรับตัว ทิพาพาลูกไปโรงเรียนและแจ้งทางโรงเรียนเกี่ยวกับ ปัญหาในการพูด ทางโรงเรียนจึงจัดครูมาดูแลเป็นพิเศษ ซึ่งทิพาดำเนินค่าใช้จ่ายในส่วนนี้เพิ่มขึ้นด้วยความปรารถนาของทิพาคืออยากให้ลูกหาย อยากให้ลูกพูดคุยได้ อยากให้ลูกได้มีหมอบที่เก่งๆ และครูเก่งๆ มาดูแล แต่ทั้งหมดนี้จะต้องมีเงินเพื่อใช้จ่ายเป็นค่ายา ค่ารักษา ค่าดูแล และต้องมีหมอบ เฉพาะทางมาช่วยฝึกการพูดให้โคม

เข้าสู่เส้นทางภาระกำพิศ

ทิพาคิดมากเรื่องลูกและได้ปรึกษากับเพื่อน เพื่อนให้กำลังใจทิพาและชวนให้ ลองขายยาเพราะเป็นทางเดียวที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้น ทิพาลังเล แต่ความที่อยากได้เงิน และ มองไม่เห็นทางว่า จะหาเงินเพิ่มเติมจากการช่วยพ่อแม่ขายขนมได้อย่างไร ทิพาก็ตอบตกลง ทิพารู้ถึงการตัดสินใจในครั้งนี้ว่า

โคมไม่เหมือนเด็กคนอื่น เขาไม่ค่อยพูด ปกติเด็กเขาจะพัฒนาไปเรื่อยๆ แต่โคมพูดได้แค่เป็นบางคำ หนูก็กลัวใจ อยากให้เขาหาย อยากให้เขา

เหมือนกับเด็กอื่นๆ สงสารเขา ถ้าโตขึ้นเขาพูดไม่ได้ เขาจะอย่างไร จะหาเลี้ยงตัวเองอย่างไร ทางบ้านก็ลำบากไม่มีเงิน หนูก็เลยต้องมาหา จุดๆนี่คะ ที่มาขายยาเพื่อจะได้หาเงินให้น้องเขาไปหาหมอ รักษาเขาให้ได้มากที่สุด

เมื่อเข้ามาในแวดวงการขายยา ทิพาเริ่มรู้จักสถานที่ที่จะไปเอายา วิธีการช้อนยาและนำมาส่งให้คนซื้อตามทีนัดหมาย จากการทำเพียงแค่อะไหล่ขายยาไม่กี่สิบบเม็ด จำนวนยาได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดมีคนมาชวนไปเอายามาจากฝั่งลาว ซึ่งแต่ละเที่ยวจะได้เงินเป็นหลักหมื่นหรือบางเที่ยวได้ถึงหลักแสน ทิพาไม่เคยนำยาเสพติดเข้ามาในบ้าน แต่ดูเหมือนแม่จะรู้ เพราะทิพามีเงินมาให้แม่มากขึ้น เมื่อแม่ถามถึงที่มาของเงิน ทิพาไม่ยกปากโกหกแม่จึงบอกกับแม่ตามตรง แม่บอกให้ทิพาหยุดทำเพราะกลัวจะโดนจับแต่ทิพาก็พยายามอธิบายให้แม่ฟังถึงความจำเป็น “หนูบอกว่า หนูอยากได้เงินมารักษาลูกหนู ก็เปิดอกคุยกันนะคะ แต่ว่าไม่เคยเอายาเข้าบ้าน ไม่เคยให้แม่มายุ่ง”

เมื่อมีรายได้เข้ามาเยอะๆ รายจ่ายต่างๆ ก็พลอยมากตามไปด้วย พี่น้องไม่มีเงินก็มาขอพึ่งทิพา ในช่วงที่พี่ชายไม่สบาย มีอาการเหมือนผีเข้า ต้องตระเวนหาหมอรักษา แม่ก็ใช้เงินที่ทิพาให้ไปรักษาพี่ชาย ดังนั้นถึงจะมีรายได้มากแต่ก็ไม่มีเงินเก็บมากมายอะไร ทิพากล่าวว่า “พอมีเงินให้พี่สาวบ้าง พี่ชายตอนนั้นช่วงนั้นก็ป่วยเหมือนกับผีเข้า ก็ต้องไปรักษาพี่ชายด้วย ต้องให้พี่สาวด้วย มันเหมือนมารุมเร้าเข้ามาทุกอย่างในครอบครัว จนไม่รู้ว่าจะมันออกไปทางไหนบ้าง” ทิพายอมรับว่าการทำผิดกฎหมายไม่ได้ทำร้ายใคร เพียงแต่ทุกคนในครอบครัวมีชีวิตที่สะดวกสบายขึ้น ลูกได้ไปหาหมอ และสามารถพูดได้มากขึ้น จนสื่อสารได้เกือบปกติ เพียงแต่พูดได้ช้ากว่าเด็กทั่วไป ทิพามีความสุขที่อาการของลูกค่อยๆ ดีขึ้น

พ่อแม่ของทิพามีความวิตกกังวลอยู่ทุกวันที่ ทิพาจะพลาดและถูกตำรวจจับ แม่พยายามขอร้องให้ทิพาหยุดทำสิ่งผิดกฎหมายหลายครั้ง ส่วนพ่อจะพูดเมื่อตีตื้นเกล้า พุดเหมือนอัดอั้นตันใจ ทิพายกตัวอย่างสิ่งที่พูดเวลาเมาว่า

ออกจากบ้านไปเลยนะ ไม่อยากได้ลูกขายยา ไม่อยากได้เงินสกปรก หนูก็บอกพ่อว่า ที่หนูทำเพราะหนูมีเหตุผลที่หนูต้องทำ หนูอยากได้เงิน

ถึงแม้มันจะเป็นเงินสกปรกหนูก็อยากให้พ่อกับแม่เก็บไว้เผื่อหนูไม่อยู่
ขาข้างหนึ่งหนูก็ก้าวเข้าไปอยู่ในคุกแล้ว หนูรู้ว่าหนูจะได้อยู่กับพ่อกับแม่
ได้นานขนาดไหน

ทิพาทอกแม่ว่าจะขอทำอีกสองสามครั้งเพื่อให้มีเงินเก็บบ้าง แล้วจะหยุดทำแน่นอน
แต่ดูเหมือนจะสายเกินไป ยังไม่ทันที่ทิปาจะออกจากวงการ วันที่ทุกคนหวาดกลัวก็มาถึง
ทิปาถูกจับในขณะที่ที่น่าया 200 เม็ดเข้ามาจากฝั่งลาว มีเพื่อนซึ่งอยู่ในวงการขายยาด้วยกันถูกจับ
และชดทอมาถึงทิปา แม้จำนวนยาที่ทิปานำเข้ามาจากฝั่งลาวจะมีเพียง 200 เม็ด แต่เนื่องจาก
เป็นการนำยาข้ามพรมแดน กฎหมายกำหนดโทษไว้หนักมาก ทิปาถูกศาลตัดสินจำคุก 28 ปี
วันที่ศาลตัดสินพ่อกับแม่พาโคมไปฟังคำตัดสินด้วย ทิปาเล่าว่า ลูกเห็นทิปาจะวิ่งเข้ามาหาแม่
แต่ตำรวจห้ามไว้ ทิปาเล่าถึงสิ่งที่เกิดขึ้นว่า “ลูกนุ้ร้องมาหาหนูให้หนูกอด แต่ที่ศาลเขาไม่ให้
หนูกอด ไม่ให้หนูจับ พ่อขึ้นรถศาลเขาก็โบกมือบ๊ายบาย ตอนนั้นเขายังเด็กมากสามสี่ปีเอง”

ผลที่เกิดขึ้นกับครอบครัวและลูก

การต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำของทิปา ทำให้ทั้งพ่อและแม่เสียใจและสงสารทิปามาก
เพราะรู้ว่าทิปาทำไปไม่ใช่เพื่อความสุขสบายของตัวเอง ทิปาอยากให้ลูกหายจากการเป็นเด็ก
พุดไม่ได้ ซึ่งการดูแลรักษาจากเงินที่ทิปามีมากก็ช่วยให้โคมมีพัฒนาการที่ดีขึ้น แม้จะไม่เหมือน
เด็กปกติทีเดียวนัก แต่ก็สื่อสารได้อย่างดี สามารถพูดคุยได้ แต่จะไม่ชอบคุยกับคนที่ไม่คุ้นเคย
และเงินที่ทิปาได้มายังมาช่วยพี่น้องคนอื่นๆ ที่ประสบปัญหาต้องใช้จ่าย เมื่อพ่อได้ยินว่าทิปา
ถูกตัดสินจำคุก 28 ปี พ่อถึงกับช็อค กลับมาบ้านพอร้องไห้และบอกแม่ของทิปาว่า จะหยุดกิน
เหล้าโดยอย่งเด็ดขาดเพราะกลัวว่าจะไม่ได้มีชีวิตกอดลูกตอนลูกพ้นโทษ ครั้งแรกที่ไปเยี่ยม
ทิปาที่เรือนจำ ทุกคนร้องไห้ แทบไม่ได้คุยกันเลย ทิปาจำได้ว่าแม่บอกว่า “ไม่รู้จะพูดยังไง
อยากจะทำติดคุกแทนนะ”

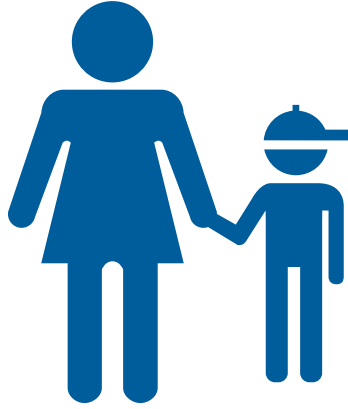
ถึงวันนี้ ทิปายังสังเกตเห็นแม่ดูท้อโทรมลง ทิปารู้ว่าแม่ต้องทำงานหนักขึ้น พ่อกับแม่
ยังคงทำงานและนำขนมไปขายส่งที่ตลาดตามปกติ พี่สาวของทิปาเอาลูกแฝดสองคนมาฝาก
ให้เลี้ยง พ่อกับแม่จึงต้องเลี้ยงหลานถึง 3 คน นับเป็นภาระที่หนักมาก ต้องทำงานและนำไปตลาด
นึ่งขายให้แม่ค้าที่ทยอยมาซื้อกว่าขนมจะขายหมดก็ราวตีสี่ตีห้า จึงจะได้กลับบ้านไปพักผ่อน
และเตรียมทำขนมเพื่อไปขายในวันรุ่งขึ้น ทิปาบอกว่า “สงสารพ่อกับแม่ ต้องลำบากทุกอย่าง

แบกภาระทุกอย่าง เขาเคยสดใสแต่ตอนนี้ไม่ใช่ค่ะ แม่ชอบพูดว่าไม่มีคนขายของช่วยแม่ เมื่อไหร่จะกลับไปขายของช่วยแม่”

ส่วนโคมยังคงมีชีวิตรอดอยู่ตามปกติ ตากับยายเลี้ยงดูอย่างดี และโคมก็อยู่กับตายายมาตั้งแต่รู้ความ การหายไปจากบ้านของแม่จึงไม่ทำให้โคมรู้สึกว่าเป็นเรื่องผิดปกติ แต่โคมชอบการไปเยี่ยมแม่ที่เรือนจำมาก เมื่อรู้ว่าจะตายายจะพาไปเยี่ยมแม่ โคมแทบจะไม่ยอมนอนเมื่อเห็นทิวา โคมจะเอามือลูบไปที่กระจก ทิวาเอามือไปทาบกับมือลูกซึ่งมีกระจกคั่นอยู่ พอทิวาทำท่าจะร้องไห้ แม่จะบอกว่า “อย่าร้องนะลูก อย่าร้องไห้ให้ลูกเห็น” โคมพูดกับแม่เพียงไม่กี่คำ ส่วนใหญ่จะแย่งโทรศัพท์ไปและถามว่า เมื่อไหร่แม่จะกลับ หรือขอเงินไปซื้อของเล่น จากนั้นก็หันจะพูดกับตายาย

ตากับยายไม่รู้สึกรู้ว่าการที่ทิวาต้องจากลูกไปอยู่เรือนจำมีผลต่อความรู้สึกของโคม แต่ตาก็บอกว่า หากทิวาได้อยู่กับลูก ลูกก็จะมีแม่อยู่ใกล้ๆ มีความอบอุ่น ตอนที่ทิวาเข้าไปอยู่ในเรือนจำ โคมอายุได้ 4 ขวบ กำลังเริ่มพูดได้มากกว่าเดิม ช่วงนี้ถ้าทิวาอยู่ก็จะได้พูดคุยกันแบบแม่ลูก ตอนนี้โคมเรียกยายว่าแม่ โดยยังแยกแยะระหว่างทิวาซึ่งเป็นแม่จริงๆ กับยายซึ่งโคมเรียกว่าแม่ไม่ได้

กรณีศึกษาที่ 3: เติบโตได้ด้วยสายใยผูกพันกับแม่

ความสุขของผม คือวันที่ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตา ตื่นมาได้เห็นหน้าพ่อแม่ น้อง มีอะไรก็พูดกัน ก่อนนอนก็เห็นกัน ผมคิดถึงตอนนั้น วันที่ผมตื่นสาย ทุกคนไม่อยู่แล้ว แม่วางกับข้าวไว้ให้บนหลังตู้เย็น เวลาไม่สบายมีแม่ มาคอยดูแล เอาผ้ามาเช็ดตัว เอาข้าวต้มมาให้กิน แม่ดูแลทุกอย่าง ไม่ต้อง รับผิดชอบอะไร ตอนนี่คิดอะไรมากไม่ได้ คิดไปก็ไม่เป็นจริง

เมื่ออายุได้เพียง 15 ปี फिल्मได้ผ่านพบการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ถึงสองครั้ง ครั้งแรก เมื่ออายุ 12 ขวบ พ่อของฟิล์มถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิต ในวันนั้นฟิล์มร้องไห้และถามแม่ว่า “ไม่มีพ่อแล้วแม่ เราจะอยู่ยังไง พ่อจะติดนานไหม” วิชาซีได้แต่กอดลูกและบอกว่า “แม่จะเป็น คนเลี้ยงลูกเอง” พี่ฝากับการทำไร่อ้อยอยู่อีก 2 ปี วิชาซีก็ต้องโทษจำคุก 25 ปี ตอนนั้นฟิล์ม อายุ 15 ปี และเคนซึ่งเป็นน้องชายอายุ 11 ปี กลายเป็นเด็กที่ขาดทั้งพ่อและแม่ ไม่มีใครรู้ว่า ความทุกข์ของฟิล์มและเคน เป็นอย่างไร แม้เมื่อถามเคนถึงความทุกข์ที่ได้รับ เคนอึ้งและตอบ เเบาๆ ว่า “เสียใจ ทุกข์มาก แต่บอกไม่ได้ ไม่รู้จะพูดว่าอะไร”

วันที่พ่อแม่และน้องอยู่พร้อมหน้า

วิชาซีเล่าถึงชีวิตก่อนที่จะมาเริ่มสร้างชีวิตครอบครัวกับสามีว่า “พ่อแม่มีลูก 3 คน หนูเป็นลูกคนที่ 2 มีพี่ชาย 1 คน แล้วก็น้องสาวอีก 1 คน ชีวิตครอบครัวก็อยู่ในขั้นไม่ถึงกับว่ามี

ไม่ถึงกับว่ารวย แต่ว่าพอมีพอกิน พ่อแม่ก็เลี้ยงให้รู้จักดูแลซึ่งกันและกัน” ลูกทั้ง 3 คนเรียนหนังสือถึงชั้นประถมปีที่ 6 ก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำงาน เพราะพ่อแม่ไม่สามารถส่งเสียให้เรียนสูงกว่านี้ได้ วิชาช่วยพ่อแม่ปลูกอ้อย ปลูกมัน ถ้าไม่มีงานก็รับจ้างทำงานทุกอย่างที่มีคนว่าจ้าง อายุได้ 17 ปี วิชา ก็มีคนมาชอบพอและสุงู้อจากพ่อแม่ วิชาจึงออกจากบ้านพ่อแม่ไปสร้างครอบครัวใหม่ บ้านใหม่ของวิชาอยู่ห่างจากบ้านพ่อแม่ไปประมาณ 9-10 กิโลเมตร หลังจากแต่งงานแล้ว จึงยังไปมาหาสู่กันเสมอ โดยเฉพาะเมื่อวิชาที่มีลูก แม่ของวิชา ก็มาช่วยดูแลเป็นระยะๆ

ชีวิตครอบครัวของวิชาเริ่มต้นและดำเนินไปอย่างอบอุ่น ราบรื่น ไม่เคยมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกับสามี วิชาพยายามไม่ขัดใจสามีและทำงานทุกอย่างทั้งดูแลลูก ดูแลบ้าน และช่วยสามีทำงานนอกบ้าน สามีกับวิชาทำไร่อ้อยจากพื้นที่เพียง 10 ไร่ ก็ขยายไปเป็น 30 ไร่ การขายอ้อยต้องขายผ่านคนกลางที่จะมาซื้ออ้อยและนำส่งโรงงาน ความไม่ฝันของสามีวิชา คือ อยากขยายพื้นที่ปลูกอ้อยให้ได้มากถึง 50 ไร่ เพื่อจะได้ปริมาณอ้อยมากพอที่จะตัดส่งโรงงานได้เองโดยไม่ต้องผ่านคนกลาง ซึ่งจะทำให้มีรายได้จากอ้อยเต็มเม็ดเต็มหน่วยมากขึ้น วิชาไม่ขัดสามีเพราะเห็นว่า จะได้มีทรัพย์สินเก็บไว้ให้ลูก และต่อไปลูกอาจมารับงานไร่อ้อยต่อได้

ในช่วงที่วิชา กับสามีคิดจะขยายงาน ฟิล์มลูกชายคนโตอายุได้ 10 ขวบ และเคนคนเล็กอายุยังไม่ถึง 6 ขวบ ลูกทั้งสองเป็นเด็กว่านอนสอนง่าย ฟิล์มเป็นเด็กไม่ชอบคุย ดูเคร่งขรึม แต่ก็เชื่อฟังแม่ ส่วนเคนเป็นเด็กว่าเร่ร่อน ช่างพูดคุย ลูกทั้งสองคนสนิทสนมกับวิชา และพ่อ แต่ความผูกพันใกล้ชิดจะมีกับวิชา มากกว่า เพราะวิชาจะดูแลลูกทุกอย่างตั้งแต่อาหารการกิน เสื้อผ้า ดูแลให้ไปโรงเรียน ลูกอยากได้อะไรถ้าไม่พุ่มเพื่อยจนเกินไปก็จะซื้อให้ บางทีวิชา ก็เป็นคนพาไปซื้อของ กินอาหารนอกบ้านบ้างเป็นบางครั้ง ยามลูกป่วยก็จะคอยดูแลอย่างใกล้ชิด วิชาพูดถึงลูกสองคนว่า

ลูกชายคนโตเก่งคะ เคยไปสอบแข่งระดับของโรงเรียน คือโรงเรียนจะส่งเขาไปสอบตลอด ส่วนคนเล็ก ก็อ่านออกเขียนได้คะ แต่ไม่ถึงกับเก่ง เหมือนกับพี่ชาย ฟิล์มเขาชอบงานช่าง ซ่อมพัดลมนี้ชอบมาก เห็นเขาก็ทำบ้าง แต่งรถก็ชอบ ส่วนคนเล็กชอบร้องเพลง สนุกสนานเฮฮา กับเพื่อนมากกว่า แล้วก็ชอบช่วยแม่ ถ้าแม่เก็บล้างถ้วยชามก็จะเข้ามาช่วย

แต่คนที่ไม่ค่อยพูด ไม่ค่อยสูงส่งกับใคร เขาจะอยู่กับเพื่อนที่สนิทเท่านั้น

ญาติพี่น้องและคนรู้จักต่างพูดว่า วิสาข์โชคดี มีครอบครัวที่อบอุ่น สามียันทำงาน ไม่เที่ยวเตร่ ลูกชายสองคนก็น่ารัก ไม่เกเร ตัววิสาข์เองก็เป็นผู้หญิงที่ไม่เพียงแต่ดูแลบ้าน สามีและลูกอย่างดี แต่ยังช่วยสามีดูแลไร่อ้อยอีกด้วย ไม่มีใครคาดคิดว่าครอบครัวของวิสาข์ จะพบกับความพลั้งพลาดที่มีผลเสียหายร้ายแรงจนอาจจะเรียกว่าเป็นความล่มสลายของ 4 ชีวิตก็ได้

เหตุการณ์วิกฤต

ความใฝ่ฝันที่อยากจะขยายงานการปลูกอ้อยให้ใหญ่พอที่จะส่งอ้อยให้โรงงานได้เอง โดยไม่ต้องขายผ่านนายหน้า หรือ “เจ้าแก้อ้อย” ทำให้สามีของวิสาข์ขยายไร่อ้อยออกไป เป็น 50 ไร่ และส่งอ้อยเข้าโรงงานโดยตรง จากนั้นก็ขยายออกไปอีกเป็น 100 ไร่ ซึ่งต้องมีค่าใช้จ่ายหลายอย่าง สามีวิสาข์อยากมีรถสิบล้อของตัวเองเพื่อใช้ขนอ้อยไปส่งโรงงานโดยไม่ต้องเสียเงินจ้างคนอื่น จึงไปปรึกษาเจ้าแก้อ้อยที่เคยทำมาก่อนเพื่อให้ช่วยหารถสิบล้อมือสองราคาไม่แพง แต่ใช้งานได้ให้ แต่ราคาของรถก็ยังสูงถึง 900,000 บาท ซึ่งจะต้องผ่อนจ่ายเป็นงวดๆ ต่อมาเงินขาดมือจึงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการไปเบิกเงินค่าอ้อยจากเจ้าแก้อ้อยโรงงานมา แต่นำเงินนั้นไปส่งค่างวดรถ เมื่อถึงเวลาที่จะต้องหาอ้อยเข้าโรงงานจึงกลายเป็นหนี้ค่าอ้อยแทน พอถึงเวลาต้องส่งค่างวดรถ แต่กลับหาเงินไม่ทันอีก ในที่สุดสามีของวิสาข์ก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับ การขายยาเสพติด โดยหวังว่าจะแก้ปัญหาที่รุมเร้าอยู่ได้ สามีของวิสาข์ถูกจับพร้อมกับเพื่อนๆ ขณะขับรถไปกับเพื่อนอีก 2 คน โดยมียาบ้าอยู่กับเพื่อนพันกว่าเม็ด สามีวิสาข์ให้การปฏิเสธว่า ไม่ได้เกี่ยวข้องกับยาที่พบในรถ

วิสาข์ใช้เงินหลายแสนไปกับการจ้างทนายความและต่อสู้คดีเพื่อให้สามีไม่ต้องติดคุก แต่ในที่สุดศาลได้ตัดสินจำคุกตลอดชีวิต และการต่อสู้คดีทำให้สามีของวิสาข์ไม่ได้รับการลดโทษ จากศาล

การจากไปอยู่เรือนจำของสามีนับเป็นการจากกันของครอบครัวครั้งแรก ตลอดเวลาคนในบ้าน ไม่เคยจากกันไปไหนไกลๆ หรือนานๆ แม้แต่ครั้งเดียว และที่เป็นความทุกข์หนักของครอบครัว คือการสูญเสียผู้ซึ่งเป็นเสาหลักในการทำมาหากิน แม้วิสาข์จะคอยช่วยสามีอยู่ไม่ห่าง แต่การคิด ริเริ่มและการจัดการเรื่องต่างๆ สามีจะเป็นผู้รับผิดชอบหลัก วิสาข์รู้สึกหวั่นไหวกับเรื่องที่เกิดขึ้น

สงสารสามีที่ต้องจากบ้านไปอยู่ในเรือนจำ สาธารณชนที่ต้องขาดพ่อ และสำหรับลูกๆ แล้ว การขาดพ่อเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ ทั้งฟิล์มและเคนร้องไห้ ดูซีเอ็มเศร้าอย่างเห็นได้ชัด เคนซึ่งในตอนนั้นยังเด็กมากถามแม่ว่า “เมื่อไหร่พ่อจะได้กลับมา” ส่วนฟิล์มถามแม่ว่า “ไม่มีพ่อแล้วแม่ เราจะอยู่ยังไง พ่อจะติดนานไหม” คำถามของลูกทำให้วิสาขคิดว่าจะต้องทำทุกอย่างเพื่อทดแทนการที่ลูกต้องขาดพ่อ ต้องไม่ยอมแพ้ ต้องสู้ต่อไป

วิสาขเข้ามารับผิดชอบงานในไร่ร้อยต่อจากสามีต่อมาอีกสองปี ค่อยๆ ผ่อนส่งเงินค่างวดรถซึ่งยังเหลืออยู่อีกครึ่งหนึ่ง วิสาขมองย้อนกลับไปและคิดว่า ในตอนนั้นน่าจะยอมลดขนาดธุรกิจลง ขายรถสิบล้อไปเพื่อจะได้ไม่ต้องส่งเงินค่างวด ตั้งหลักได้ก่อนแล้วค่อยขยายงาน แต่ตอนนั้นวิสาขคิดแต่ว่าอยากทำทุกอย่างไว้เพื่อลูก วิสาขกลัวถึงการตัดสินใจในครั้งนั้นว่า “ตอนนั้นคาร์รถเพิ่งจ่ายไปได้ครึ่งหนึ่ง สามีที่โดนจับทิ้งภาระไว้ให้หนู ในเมื่อसानต่อมาแล้วอยากได้รถคันนี้ให้ลูก” เหตุการณ์ดำเนินมาแบบลุ่มๆ ดอนๆ วิสาขหมุนเงินจากที่ต้องจ่ายที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง ความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาลำบากหน้าทีรุมเร้าเข้ามาผลักดันให้วิสาขเข้าไปสู่เส้นทางที่สามีเคยทำ

การเข้าไปในตลาดยาเสพติดไม่ใช่เรื่องยากสำหรับวิสาข วิสาขเพียงแต่ติดต่อกับลูกน้องของสามีและเล่าการขาดเงินส่งรถให้ฟัง พร้อมกับขอให้ช่วยหางานให้ ลูกน้องเก่าของสามีรับปาก และนำยาบ้ามาให้ วิสาขนำไปส่งให้คนซื้อที่นัดแนะกันไว้ การทำครั้งแรกผ่านไปได้อย่างดี วิสาขมีเงินมาส่งงวดรถ อีกไม่นานวิสาขก็ตัดสินใจในทำเป็นครั้งที่สองและผ่านไปได้อย่างดี แต่ในครั้งที่สามซึ่งถึงเวลาที่จะต้องจ่ายเงินงวดสุดท้ายที่เหลือทั้งหมดให้เจ้าของรถ วิสาขเล่าถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า “ก็เลยตัดสินใจว่าจะขอทำเพื่อจะได้โลงหนี้อยู่เพื่อลูก แต่พอดีมาทำแล้วก็พลาด ตอนที่พลาดลูกชายคนโตก็อยู่ด้วยเข้ามาอยู่ในเหตุการณ์ด้วย” วิสาขไม่เพียงแต่ถูกจับถูกดำเนินคดีในข้อหาซื้อขายยาเสพติดในครองและจำหน่ายยาเสพติดเท่านั้น แต่เหตุการณ์ในครั้งนั้นได้ดึงฟิล์มเข้ามาเกี่ยวพันด้วยโดยไม่ตั้งใจ

การนัดรับส่งยาในครั้งที่สาม ได้นัดพบกันที่บ้านหลังหนึ่งเพื่อให้วิสาขไปรับยา บ้านหลังนี้อยู่เลยบ้านพ่อแม่วิสาขไปเล็กน้อย ในวันนั้น วิสาขพาเคนลูกชายคนเล็กไปฝากไว้ที่บ้านคุณปู่ คุณย่าเพราะคาดว่าจะกลับถึงบ้านค่ำ ส่วนฟิล์มไปโรงเรียนตามปกติ เมื่อกลับจากโรงเรียนฟิล์มไม่เห็นแม่อยู่บ้านจึงเป็นห่วง ได้โทรศัพท์ถามแม่ว่าอยู่ที่ไหน วิสาขบอกลูกว่าอยู่บ้านยาย

ฟิล์มจึงตามมาดูที่บ้านยาย ตอนนั้นวิสาข์ได้ยามาแล้วและกำลังจะนำไปส่งให้คนซื้อ เมื่อลูกโทรศัพท์มาบอกว่าที่บ้านยายแล้วแต่ไม่เห็นแม่ วิสาข์จึงมาหาลูกและบอกให้ลูกกลับไปก่อน จะขอไปทำธุระแล้วจึงจะกลับบ้าน ตอนนั้นเป็นเวลาพลบค่ำ ฟิล์มเป็นห่วงแม่ ยืนยันไม่ยอมกลับไป และขอตามแม่ไปด้วย วิสาข์เล่าว่า

ความที่ลูกเป็นห่วงเรามากไม่อยากให้เราไปคนเดียว แล้วมันก็จะค่ำแล้ว ประมาณห้าโมงหกโมงเย็นนี่แหละ คือเรานัดกับลูกน้องว่า ค่ำๆ หนอยเดียวจะเอาไปทิ้งให้ แล้วก็กลับบ้านเลย แต่เพราะว่าลูกเป็นห่วง ลูกชายก็บอกว่าแม่ไปไหนผมจะไปด้วย ตอนนั้นเขาโตพอที่จะขับรถได้แล้ว หนูบอกว่าไม่ต้องไปกับแม่หรอก คือวันนั้นเขาไม่ยอม พูดยังไงก็ไม่ยอม ยังไงก็จะไปด้วย ก็เลยตกลงว่าไป

พอไปถึงที่นัดแนะ ปรากฏว่ามีตำรวจมารออยู่แล้ว วิสาข์มารู้ในภายหลังว่า คนที่จะมารับยา โดนตำรวจจับก่อน และได้สารภาพกับตำรวจเรื่องการนัดรับยา เมื่อวิสาข์มาถึงที่นัดหมายตำรวจจึงเข้ามาควบคุมตัวทันที วิสาข์บอกตำรวจว่า “อย่าทำอะไรลูกชายหนูนะ เพราะว่าเขาไม่รู้ เขาแค่มาหาเพราะเขาเป็นห่วงแม่” ตำรวจพาวิสาข์และฟิล์มมาที่บ้านของวิสาข์ ตำรวจจับฟิล์มแยกกับวิสาข์ และซ้อมฟิล์มเพื่อให้ฟิล์มบอกว่า มียาอยู่ที่อื่นอีกหรือไม่ วิสาข์เล่าว่า

ลูกก็ไม่ร้องเลย แม่ก็เจ็บใจ ลูกเป็นห่วงกลัวว่าตำรวจจะมาซ้อมแม่ ถ้ามแม่ว่าแม่เจ็บไหม หนูดูหน้าลูกแล้ว หน้าลูกบวมมากเลย โชคดีที่เขาส่งสถานีตำรวจ ตอนนั้นหนูถ่ายรูปลูกชายไว้เพื่อจะเป็นหลักฐานว่าถูกซ้อม หนูก็บอกตำรวจว่า ปล่อยลูกชายหนูได้ไหมเพราะเขาไม่ได้เกี่ยว ตำรวจรับปากว่าจะปล่อย แต่ที่ไหนได้เขาไม่ได้ปล่อย

ฟิล์มถูกส่งตัวไปดำเนินคดีที่ศาลคดีเด็กและเยาวชน ศาลตัดสินให้ฟิล์มอยู่ในการควบคุมของสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าสถานพินิจฯ เป็นเวลา 3 ปี โดยขณะที่เล่าเรื่องนี้ วิสาข์ใช้คำพูดว่า “ศาลตัดสินจำคุกลูก 3 ปี” ฟิล์มถูกส่งไปอยู่ที่สถานพินิจฯ ได้ 1 ปี ก็ได้รับอนุญาตให้กลับมาอยู่บ้านได้เดือนละ 1 สัปดาห์ เพราะมีความประพฤติดี รวมเวลา

ที่ฟิล์มต้องอยู่ที่สถานพินิจฯ 2 ปี 9 เดือน ส่วนวิชาศกาศถูกศาลตัดสินจำคุก 25 ปี

สิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์วิกฤต

ตอนที่แม่ถูกจับและต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ และฟิล์มถูกส่งไปอยู่สถานพินิจฯ ฟิล์มอายุได้ 15 ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมสาม ส่วนเคนอายุ 10 ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 4 ที่โรงพักฟิล์มร้องให้พูดกับแม่ว่า “ถ้าพ่อกับแม่ไม่อยู่แล้ว และถ้าผมโดนจับอีกคนแล้วใครจะอยู่กับน้อง” หลังจากฟิล์มถูกส่งไปทำแผลที่โรงพยาบาลและตำรวจพากลับมาโรงพัก บ้าพาเคนมาที่โรงพัก เคนพอจะเข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้น ได้แต่ร้องให้ วิชาศกาศคำพูดของเคนได้ไม่เคยลืม “แม่ครับ แล้วผมจะอยู่กับใคร แม่กับพ่อก็คงผมไปหมดแล้ว”

ครอบครัวของวิชาศกาศแทบจะล่มสลาย เคนต้องไปอยู่กับตาและยาย แม่ตาและยายจะรักเคนและพยายามดูแลเคนแทนพ่อและแม่อย่างดีที่สุด แต่ตากับยายก็ไม่ค่อยทำอะไรมากนัก นอกจากการรับจ้างตามกำลังความสามารถ ปู่และย่าของเคนก็เข้ามาคอยช่วยเหลือเป็นระยะๆ เท่าที่จะทำได้ แต่สำหรับเคนการสูญเสียชีวิตอันอบอุ่นที่เคยอยู่กับพ่อแม่และพี่ชาย ทำให้เคนเปลี่ยนจากเด็กที่เคยร่าเริงกลายเป็นเด็กที่เก็บตัวและไม่ค่อยพูดคุยกับใคร แต่เคนก็ยังคงเป็นเด็กเรียบร้อย เชื่อฟังผู้ใหญ่ ชอบเล่นกีตาร์ แม้ไม่มีกีตาร์เป็นของตัวเอง แต่เคนก็ยังขอยืมจากลูกชายของป้ามาฝึกฝนเป็นประจำ จนสามารถเล่นกีตาร์ได้ดี เคนใฝ่ฝันอยากเป็นนักดนตรี ได้มีโอกาสเล่นดนตรีไปเรื่อยๆ และรอกจนกว่าพ่อและแม่จะออกมาจากเรือนจำ เคนยังคงรักและผูกพันกับแม่ ทุกครั้งที่ยายกับตาบอกว่าจะพาไปเยี่ยมแม่ เคนจะรีบตื่นแต่เช้าอย่างกระตือรือร้น การได้พบแม่แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้นๆ เป็นเวลาที่เคนมีความสุขที่สุด ทุกครั้งที่พบแม่ เคนอยากมีเวลามากๆ อยากนอนกับแม่ อยากกอดแม่ เคนใช้คำพูดว่า “อยากอยู่กับแม่ อยากอยู่จนมีดเลยไม่อยากกลับ”

วันที่เคนได้พูดคุยเกี่ยวกับเรื่องราวที่ผ่านมาหลังจากที่แม่เข้าไปอยู่ในเรือนจำได้ 3 ปี เคนอายุได้ 13 ขวบ เรียนจบชั้นประถมปีที่ 6 และไม่ได้เรียนต่อ เคนมีปัญหากับตาซึ่งถูกแสงแดดหรือจ้องอะไรมากจะมีน้ำตาไหลออกมาตลอดเวลา หมอบอกว่าเคนเป็นโรคภูมิแพ้ เคนจึงต้องหยุดเรียนบ่อย วิชาศกาศพูดถึงเคนว่าลูกคงจะมีปมด้อยด้วย

ลูกคนเล็กจบ ป.6 ก็เลิกเรียน คิดว่าเขามีปมด้วยอยู่ อย่างมีงานวันพ่อ วันแม่ เห็นคนอื่นมีพ่อดีแม่ไปให้กราบ แต่ตัวเองไม่มีก็เลยไม่ออกไป บอกว่าอยากมีพ่อดีแม่ไปกราบเหมือนกับเพื่อนๆ เวลาเห็นเพื่อนๆ มี ตัวเองไม่มี มันน้อยใจ เราเป็นแม่ได้ยืนลูกพูดแค่นี้ก็ตอบไม่ได้ เพราะว่า เราไม่ได้ทำหน้าที่แม่จริงๆ

เมื่อออกจากโรงเรียน เคนเริ่มหัดขับรถไถซึ่งมีคนรู้จักสอนให้ บางวันเคนจะไปรับจ้าง ขับรถไถได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท เมื่อเคนบอกแม่ว่าขับรถไถได้แล้วแม่ชมเคนว่า “เก่งจัง” ไม่มีใครรู้ว่าเมื่อวิชาขับกลับเข้าไปในแดนหญิง วิชาขับได้แต่ร้องไห้ส่งสารลูกที่ต้องทำงานหนัก ตั้งแต่ยังเล็ก วิชาขับได้พูดว่า “เวลาที่ลูกควรได้เรียนหนังสือ ได้เล่นตามประสาเด็ก กลับต้องมา ทำงานหนัก ไม่มีพ่อดีแม่ดูแล” เคนวางแผนไว้ว่าเมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว จะมาขับรถไถเพื่อหารายได้ และหากมีเวลาก็จะเล่นดนตรี ตอนนั้นเคนมีเงินเก็บอยู่ในกระป๋องออมสินประมาณ 800 บาท แต่ยังไม่ซื้อกีตาร์ไม่ได้ เคนบอกว่าเป็นกีตาร์ตัวละประมาณ 3,000 บาท ถ้ามีเงินพอเมื่อไร ก็อยากซื้อกีตาร์เป็นของตัวเอง

ส่วนฟิล์มต้องแยกจากน้องไปอยู่สถานพินิจ ฟิล์มทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นว่า ในช่วงแรกๆ ว่า รู้สึกเศร้ามาก ฟิล์มใช้คำพูดว่า “เข้ามาแรกๆ อยู่ในช่วงทำใจ มันไม่ชินกับสิ่งต่างๆ ซึม บอกไม่ถูก ตามกับยายมาเยี่ยมครั้งแรก ไม่พูดเลย ร้องไห้อย่างเดียว” สำหรับฟิล์มสถานพินิจ เหมือนโรงเรียนประจำ มีกฎ มีระเบียบ ทุกคนต้องทำตาม ฟิล์มได้แต่คิดถึงแม่ เป็นห่วงน้องว่าจะอยู่อย่างไร ตอนแรกๆ ฟิล์มไม่อยากทำอะไรเลย แม้แต่อาหารก็ไม่อยากกิน ได้แต่นั่งเงิบๆ บางครั้งก็ร้องไห้ ฟิล์มอยากให้เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นเพียงความฝัน ฟิล์มได้แต่นึกย้อนไปถึงวันเก่าๆ ที่พ่อดีแม่ ฟิล์มและน้องเคยอยู่ด้วยกัน ที่บ้านไม่เคยมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกัน ฟิล์มจำภาพที่แม่ทำสิ่งต่างๆ ในบ้านได้อย่างชัดเจน จำได้ว่าแม่ตื่นตั้งแต่เช้า มาเตรียมทำอาหาร ตอนเช้าทุกคนตื่นมา มีอาหารตั้งรอไว้อยู่แล้ว แม้เมื่อพ่อต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ชีวิตในบ้านก็ยังคงเหมือนเดิม พอฟิล์มกับน้องไปโรงเรียน แม่จะออกจากบ้านไปดูงานที่ไร่อ้อย เมื่อกลับจากโรงเรียนฟิล์ม จะพบแม่อยู่ที่บ้าน อาหารเย็นมีรอให้ฟิล์มกับน้องทุกวันไม่เคยขาด เมื่อฟิล์มไม่สบาย แม่จะไปซื้อยามาให้กิน ถ้าไม่หายก็จะพาไปหาหมอ ถ้าฟิล์มนอนชมแม่จะไม่ไปทำงาน แต่จะอยู่ดูแล ฟิล์มไม่ห่าง ถ้าน้องไม่สบาย แม่ก็จะดูแลแบบเดียวกัน ฟิล์มบอกว่าไม่เคยรักใคร่ได้มากเท่ากับ รักแม่

ฟิล์มอยู่ที่สถานพินิจฯ ได้ประมาณ 2 เดือนก็เริ่มปรับตัวได้ ฟิล์มไม่ค่อยอยากเล่าถึง สิ่งที่เกิดขึ้นในขณะที่อยู่สถานพินิจฯ มากนัก แต่บอกว่า อยู่ที่นั่นได้เรียนหนังสือ แต่ส่วนใหญ่ จะเป็นการเรียนพวกงานเกษตร งานช่าง การซ่อมแซมเครื่องเสียง ซ่อมเครื่องยนต์ และที่ฟิล์ม ชอบคือเรียนตัดผม ฟิล์มฝึกทำงานเมื่อออกมาจากสถานพินิจฯ สามารถมีปัดตาเปลี่ยนคนอื่น มาตัดผมให้เพื่อนๆ ได้ แต่ฟิล์มไม่ค่อยอยากเป็นช่างตัดผม อยากเป็นช่างซ่อมเครื่องไฟฟ้า หรือซ่อมเครื่องยนต์มากกว่า ฟิล์มพูดถึงการอยู่ที่สถานพินิจฯว่า “ถ้าทำตามระเบียบ ไม่เกรงก็ไม่ มีปัญหาอะไร มีคนสอนให้คิดบวกเข้าไว้ แต่ก็คิดไม่ออก”

เวลาผ่านไป 1 ปี ฟิล์มก็ได้รับการผ่อนผันให้กลับไปอยู่บ้านได้เดือนละ 1 สัปดาห์ แต่บางที ฟิล์มก็ไม่ได้กลับเพราะต้องเดินทางมาไกลและต้องให้ตายายหรือปู่ย่ามารับ เมื่อกลับไปก็ไม่ได้ เจอแม่ ฟิล์มจึงไม่กระตือรือร้นที่จะกลับทุกเดือน ฟิล์มอยู่ที่สถานพินิจฯได้ 2 ปี 9 เดือน ก็ได้รับ อนุญาตให้ออกจากสถานพินิจฯ โดยฟิล์มสามารถเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 3 จากการเรียน ในสถานพินิจฯ

เมื่อออกมาจากสถานพินิจฯ ฟิล์มออกมาอยู่กับปู่ย่า เพราะบ้านตายายมีหลานอยู่ หลายคนแล้ว รวมทั้งเคนด้วย ฟิล์มจึงต้องแยกบ้านกับเคน ฟิล์มยอมรับว่าตัวเองกับน้องเริ่ม ห่างกันออกไปตั้งแต่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ และฟิล์มต้องเข้าไปอยู่ในสถานพินิจฯ เกือบ 3 ปี ในสถานพินิจฯ เคนโตขึ้นและไม่สนิทสนมกับเคนเหมือนตอนที่แม่ยังอยู่ เมื่อฟิล์มต้องไปอยู่กับ ปู่และย่า ฟิล์มก็ยิ่งห่างจากเคนมากขึ้น ฟิล์มทำงานรับจ้างขับรถไถบั้ง ขับรถสิบล้อบ้าง แล้วแต่จะมีงาน มีรายได้อาทิตย์ละประมาณ 3,000 บาท ใช้จ่ายประมาณเดือนจะ 6,000-7,000 บาท ฟิล์มบอกว่า “พอว่างๆ ก็คิดเรื่องเก่าๆ ที่ทำให้ทุกข์ ให้เจ็บ เหมือนแผลเป็นที่ฝังอยู่ คงลืมไม่ได้ แต่ทุเลาได้”

กรณีศึกษาที่ 4: เติบโตได้แม้ไร้แม่

เมื่ออายุเพียง 10 ขวบ ไอรินต้องแบกรับภาระที่เป็นการผสมผสานของความเสียใจ ความเจ็บปวด และความวิตกกังวล วิมลซึ่งเป็นแม่ของไอรินถูกจับด้วยข้อหาค้ายาเสพติดและต้องไปเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ไอรินได้เห็นและรับรู้ทุกอย่างที่เกิดขึ้นตั้งแต่การไปหาแม่ที่โรงพยาบาลจนถึงการเข้าไปเยี่ยมแม่ในเรือนจำ แต่ที่โรงเรียนไอรินบอกกับครูและเพื่อนๆ ว่า แม่ไปทำงาน บางครั้งครูถามไอรินถึงแม่ ไอรินก็เก็บเอามาวิตกกังวลว่า ครูอาจจะรู้เรื่องแม่ ไอรินกลับมาบอกยายว่าครูคงรู้เรื่องของแม่ เพราะวันนี้ครูถามถึงแม่ ไอรินในสายตาของครูและเพื่อนๆ คือเป็นคนชอบพูดคุยกุศลสนุกสนาน ชอบอาสาทำกิจกรรมต่างๆ เล่นกีฬา และชอบรำไทย แต่บางครั้งเมื่อไอรินนอนอยู่กับยายและน้อง ไอรินจะร้องไห้ บางครั้งจะถามยายว่าเมื่อไรแม่จึงจะกลับมา ไม่มีใครประเมินความเจ็บปวดของเด็กอายุ 10 ขวบ เมื่อรู้ว่าแม่ต้องไปติดคุกและอีกนานกว่าจะได้กลับออกมาอยู่ด้วยกันเหมือนวันก่อนๆ

ไอรินมีน้องชายชื่อซูโม่ ซึ่งเป็นน้องต่างพ่อ ซูโม่เกิดได้ 7 เดือน ตอนที่แม่จากไปอยู่ในเรือนจำ แม่ของไอรินเล่าว่าตอนตั้งท้องซูโม่ แม่ถามไอรินว่าอยากมีน้องหรือไม่ ไอรินตอบโดยไม่ต้องคิดว่าอยากมีน้องมาก และเฝ้ารอวันที่น้องเกิด เมื่อซูโม่เกิดไอรินตื่นเต้นมาก ไม่ยอมห่างจากน้อง และคอยช่วยแม่อาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้า และเล่นกับน้อง ซูโม่อยู่กับไอรินได้ 1 ปี วิมลก็ย้ายจากบ้านแม่ไปอยู่บ้านสามีใหม่ เมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ พ่อของซูโม่ต้องนำซูโม่มาฝากยายเลี้ยง เพราะดูแลลูกสองคนพร้อมกันไม่ไหว ยายเล่าว่า ไอรินยิ่งดุรักและเป็น

ห้วงน่องมากขึ้น คอยดูแลอยู่ตลอดเวลา สุขไม่มีความสุขไม่ค่อยดี มีอาการของโรคชัก เช่น นอนอยู่ก็มีอาการกระตุก หรือบางทีกำลังร้องไห้ก็มีอาการชัก หมอให้ยามากินโดยกำชับว่าต้องกินให้ตรงเวลาเพื่อจะได้หายเร็วๆ ไอรีนเป็นคนตั้งนาฬิกา ตามเวลาที่หมอสั่ง เมื่อมีเสียงนาฬิกาดังเตือน ไอรีนจะเป็นคนนำยามมาให้ห่องกิน เมื่อกลับมาจากโรงเรียนไอรีนจะอาบน้ำและหาอาหารให้ห่องกิน แม้แต่ยายก็ยังออกปากว่าไม่เคยเห็นเด็กที่โหนรักน่องได้มากมายขนาดนี้ ยายบอกว่าวิมลซึ่งเป็นลูกสาวของยาย ต่างกับไอรีนมาก เพราะตั้งแต่เด็กจนโต วิมลมีแต่ทำให้ยายต้องเป็นห่วงและวิตกกังวล

สำนึกผิดเมื่อชีวิตล่มสลาย

เมื่อมองย้อนหลังกลับไปในอดีต วิมลมองเห็นการใช้ชีวิตที่ไร้สาระ การเอาแต่ใจ และการขาดความรับผิดชอบของตัวเองจนรู้สึกว้าวุ่น สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดในขณะนี้ วันที่ศาลตัดสินจำคุกตลอดชีวิตและเพราะสภาพจิตใจที่โหดโหดให้เหลือจำคุก 25 ปี ล้วนเป็นความผิดของตัวเองทั้งสิ้น วิมลไม่เคยกล่าวโทษใครเลย และยังได้เล่าเรื่องของตัวเอง วิมลก็ยังเห็นว่า ทุกอย่างเกิดจากการกระทำของตัวเอง พระที่เข้ามาเทศน์ในเรือนจำสอนว่า มนุษย์มีกรรมเป็นเครื่องกำหนด วิมลเพิ่งเข้าใจลึกซึ้งและอยากจะใช้บทเรียนที่ตนเองได้รับบอกกับลูกว่า ให้กำหนดชีวิตของตนเองนับจากวันนี้เวลานี้ วิมลคิดว่าชาติก่อนตัวเองคงได้ทำสิ่งดีไว้บ้าง ลูกจึงเป็นเด็กดี น่ารัก และเป็นกำลังใจให้วิมลอดทนรอวันที่จะได้ออกไปอยู่กับลูกอีกครั้ง

วิมลเล่าถึงชีวิตตัวเองเมื่ออายุ 14-15 ปีว่า ตอนนั้นเป็นเด็กเกเร ไม่ชอบเรียนหนังสือ เพื่อนชวนไปเที่ยวไหนก็ไป หากแม่ห้ามก็ใช้วิธีหนีโรงเรียน ทั้งพ่อและแม่ของวิมลพยายามทุกวิถีทางที่จะให้วิมลหันมาเรียนหนังสือ ไม่คบเพื่อนที่ชอบเที่ยว แต่ดูเหมือนว่าจะไม่เป็นผล วิมลไม่คิดจะฟังสิ่งที่พ่อแม่บอกหรือห้ามเลยแม้แต่น้อย ยังคงมีความสุขกับการใช้เวลาไปกับการเที่ยวเตร่ ไม่ได้เอาใจใส่กับการเรียน บางทีหนีออกจากบ้านไปอยู่กับเพื่อนหลายวัน พ่อไม่มีเงินก็โทรศัพท์จากตู้สาธารณะมาหาแม่ บอกว่าอยากกลับบ้าน แม่ก็จะขอรถมอเตอร์ไซด์มารับวิมลมีน้องชาย 1 คน เป็นเด็กตั้งใจเรียนมาก เรียนเก่ง บางทีแม่ก็จะว่าวิมลและบอกให้ดูตัวอย่างน้องชาย ยิ่งทำให้วิมลอยากออกจากบ้านมากขึ้น หลายครั้งที่แม่ต้องขอรถมอเตอร์ไซด์ตามหาวิมลที่โรงเรียนบ้าง ที่บ้านเพื่อนบ้าง เมื่ออายุ 15 ปี วิมลมีแฟนซึ่งเป็นพี่ชายของเพื่อน และในที่สุดก็ตั้งท้อง วิมลคิดถึงเรื่องการแต่งงานเพราะยังเรียนหนังสืออยู่ แต่ในที่สุดตัดสินใจไม่ทำ วิมลให้เหตุผลว่า “ตอนแรกก็ว่าจะเอาออก แต่ก็เลือกที่จะเอาไว้ คือสงสารเขา ถึงเขาจะ

เกิดมาด้วยความผิดพลาด แต่เราก็ทำให้เขาเกิดมาแล้ว”

วิมลหยุดเรียนไปไปช่วงหนึ่ง หลังจากคลอดไอรีนและให้นมลูกอยู่ได้เพียง 3 เดือน ก็กลับไปเรียนหนังสือ โดยให้แม่เป็นคนเลี้ยงลูกให้ พ่อของเด็กให้เงินส่งเสียลูกบ้างในระยะแรกๆ และค่อยๆหายไป วิมลใช้คำว่า “ต่างคนต่างไป” ในที่สุดภาวะในการเลี้ยงไอรีนก็ตกเป็นของพ่อและแม่ของวิมล แม้วิมลจะใช้คำว่า “พลาดจนตั้งท้อง” แต่หลังจากนั้นวิมลก็ได้ทำตัวให้ดีขึ้น วิมลเล่าว่า “แต่ว่าพอเรามีลูกคนนี้แล้วก็เชื่อว่าเราจะคิดได้นะ เราก็ยังเที่ยว ให้แม่เลี้ยงลูกให้ แต่เราก็ประคองเรียนจนจบมัธยมต้น” วิมลยังคงคุ้นเคยกับการใช้ชีวิตเพียงกับเพื่อน จะเลี้ยงลูกบ้างก็เป็นบางเวลา ส่วนใหญ่แล้วแม่ของวิมลเป็นคนเลี้ยง บางครั้งย่าของ ไอรีนก็มารับไปเลี้ยงบ้างเป็นครั้งคราว คือแม้ว่าวิมลกับพ่อของไอรีนจะเลิกกันไปแต่ปู่กับย่าก็ยังไปมาหาสู่ดูแลไอรีนอยู่บ้าง

หลังจากเลิกกับพ่อของไอรีนได้ 2 ปี วิมลก็มีสามีใหม่ วิมลอยู่บ้านพ่อแม่จนคลอดลูกคนที่สอง จึงย้ายออกจากบ้านพ่อแม่ไปอยู่บ้านสามี และมีลูกด้วยกันอีก 1 คน ในระหว่างนี้ วิมลเริ่มรู้จักการเสพยา โดยเพื่อนนำมาให้ลองเสพ วิมลเล่าว่า “ตอนนั้นก็ตามเพื่อนอย่างเดียว รักเพื่อน รักเพื่อนติดเพื่อนๆ พาทำอะไรทำหมด” พอเริ่มติดยา อยากรู้อยู่เรื่อยๆ แต่ไม่มีเงินซื้อยา วิมลก็เริ่มขายยา โดยเริ่มจากนำยามาครั้งละสิบบีบ บ้างยี่สิบบีบ บ้าง เมื่อคุ้นเคยกับการขายก็เพิ่มจำนวนเป็นหลักร้อย และเพิ่มจำนวนการรับยามาขายมากขึ้นเรื่อยๆ วิมลทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นในขณะนั้นว่า “หลังจากที่เป็นผู้เสพแล้ว เราจะหาเงินตรงไหนมาเพื่อซื้อเสพยาถ้าเราไม่เริ่มที่จะทำจากน้อยๆ จากหลักสิบบีบเป็นหลักร้อย เป็นถุงแล้วก็มัด มัดหนึ่งมี 2,000 เม็ด” ในที่สุดวิมลก็ถูกจับ ขณะมียาบ้าอยู่กับตัว 1,954 เม็ด เหตุเกิดเพราะน้องที่รู้จักกับวิมลถูกจับก่อน และชดทอดมาที่วิมล โดยไม่คิดว่าวิมลจะมียาอยู่กับตัวเป็นจำนวนมาก ตำรวจพาวิมลไปค้นบ้าน แต่ไม่พบยาที่บ้านขณะนั้นสามีคนที่สองนอนอยู่กับลูกทั้งสองคน ทั้งวิมล สามี ลูกคนกลาง ลูกคนเล็กซึ่งอายุได้ 7 เดือน ถูกตำรวจพาไปโรงพัก

หลังจากนั้นสามีของวิมลก็โทรศัพท์ให้น้องสาวมารับลูก 2 คนกลับไปบ้าน ส่วนวิมลกับสามีถูกกักตัวไว้ที่โรงพัก วิมลบอกกับตำรวจว่าสามีไม่รู้เรื่องยา วิมลพูดถึงสามีคนที่สองว่า “แฟนก็ทำงานกลางคืนเป็นนักร้องเป็นนักดนตรี แล้วเขาไม่ได้มาสนใจว่าเราอยู่บ้านกลางคืน เราทำอะไรบ้าง เขาเข้าใจว่าเราอยู่บ้านก็เลี้ยงแต่ลูก ไม่รู้ว่าเราทำอะไร” ตำรวจสอบสวนสามี

และเชื่อว่าสามีของวิมลไม่ได้เกี่ยวข้องกับด้วย วันรุ่งขึ้นจึงปล่อยสามีของวิมลไป ขณะถูกจับลูกคนเล็กของวิมลเพิ่งอายุได้ 7 เดือน ซูโมซึ่งเป็นลูกคนกลางอายุ 2 ขวบ และไอรีนซึ่งเป็นลูกของสามีคนเก่าอายุได้ 10 ขวบ

วิมลถูกจับตอนเที่ยงแต่ก็ยังไมกล้าส่งข่าวให้แม่รู้ กว่าแม่จะรู้ก็เป็นตอนบ่ายของวันรุ่งขึ้น พอได้ข่าวแม่รีบมาที่โรงพักทันที พาไอรีนมาด้วย พอแม่เห็นวิมลและรู้ว่าวิมลถูกจับเพราะขายยาเสพติด แม่แล้วว่า “แม่หน้ามืด ตบใจ สิ้น ไม่อยากเชื่อ ไม่เคยคิดว่าลูกเราจะไปอย่างนั้น เพราะขาดเหลืออะไร ก็มาขอเงินจากแม่ ตอนนั้นไม่อยากคิดว่าเป็นเรื่องจริง แม่ทำอะไรไม่ถูก ได้แต่วิ่งไปหาหาข่าวหาอะไรให้ลูก” แม่ได้แต่ถามตัวเองว่า “จริงหรือที่ลูกทำแบบนี้ไม่เข้าใจว่าทำไมลูกไปยุ่งกับยาเสพติด” ส่วนไอรีนอยู่ที่โรงพักก็ร้องไห้ตลอดเวลา แม่ไอรีนจะไม่ได้พูดไม่ได้ถามอะไร แต่ทั้งวิมลและแม่คิดว่า ไอรีนรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นและคงจะจำเหตุการณ์ในวันนั้นได้ตลอด

สิ่งที่เกิดขึ้นกับครอบครัวและลูก

การเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของวิมลไม่มีอะไรยุ่งยากเพราะวิมลสารภาพว่าได้กระทำผิดจริงและหลักฐานคือยาบ้า 1,954 เม็ด ก็อยู่กับตัววิมลขณะถูกจับ ศาลพิพากษาจำคุกตลอดชีวิต แต่เนื่องจากวิมลให้การรับสารภาพจึงลดเหลือ 50 ปี และไม่เคยกระทำความผิดมาก่อน ศาลลดโทษให้เหลือ 25 ปี 3 เดือน วิมลยอมรับว่าตอนเข้ามาอยู่ในเรือนจำใหม่ๆ เครียดมาก แม้จะมีคนมาพูดคุยด้วยก็ไม่อยากพูดคุย ระยะเวลา 25 ปี นานมากจนวิมลคิดไม่ออกว่า จะอยู่ในเรือนจำได้นานถึงเพียงนั้นได้อย่างไร แต่เมื่อพูดคุยกับผู้ต้องขังอื่นๆ ก็ได้รับคำปลอบใจว่า มีคนอื่นอีกมากมายที่โดนจำคุกตลอดชีวิต บางคนโดน 50 ปี 25 ปี ถือว่าไม่มาก วิมลยังไปหาหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนักโทษประหารชีวิตมาอ่าน และรู้สึกว่ามีคนที่ถูกตัดสินโทษหนักกว่าอีกมาก จึงรู้สึกผ่อนคลายลง วิมลกล่าวว่า

แรกๆ ก็ทำใจไม่ได้ แต่พอมองคนอื่นแล้ว อายุเขาเยอะกว่าเราเขายังอยู่มาได้ ตลอดชีวิตก็มี มันก็มีช่วงหนึ่งที่ว่าติดอ่านหนังสือ ก็อ่านเกี่ยวกับพวกกฎหมาย พวกคลองไผ่ พวกลาดยาว เกี่ยวกับเรื่องประหารชีวิตโทษประหารชีวิต เราก็เลยคิดว่า 25 ปี 3 เดือนเราน้อยกว่าเขาเยอะมากเลย เรายังโชคดีกว่าอีกหลายคน

เมื่อเข้ามาอยู่ในเรือนจำใหม่ๆ วิมลไม่สามารถกินอาหารที่ทางเรือนจำจัดหาให้กับผู้ต้องขังทั่วไปได้ จึงซื้ออาหารจากร้านสวัสดิการเงินจึงมีความหมายมากสำหรับชีวิตในเรือนจำ เพราะนอกจากจะต้องใช้ชื่อของใช้จำเป็นส่วนตัวที่แม่เรือนจำจะแจกให้แต่ก็มักไม่เพียงพอ ไม่ว่าจะเป็น สบู่ แชมพู ยาสีฟัน ผงซักฟอก ผ่าอนามัย ฯลฯ แล้ว ยังต้องซื้อน้ำเปล่าที่มีขายเป็นขวด และหากไม่อยากกินอาหารที่เรือนจำจัดให้ก็ต้องซื้ออาหารพิเศษอีกด้วย วิมลรู้สึกของตัวเองกลายเป็นภาระหนักของพ่อแม่ที่จะต้องเลี้ยงลูกของวิมล และยังคงส่งเงินมาให้วิมลใช้ในเรือนจำ แม่มาเยี่ยมวิมลทุกวันพุธ และบางครั้งจะพาไอรีนมาด้วย น้องให้ทุกครั้งที่เห็นแม่ผ่านกระจก ยิ่งทำให้วิมลมองเห็นความผิดพลาดของตัวเองมากขึ้นทุกที แต่วิมลบอกว่า

ร้อยพ่อพันแม่มาอยู่ในนี้ด้วยกัน มันก็ทำให้เราเรียนรู้อะไรหลายๆอย่าง อยู่ในนี้อะไรเราก็ต้องทำเอง ช่วยเหลือตัวเองทุกอย่าง เราคิดได้มากขึ้น คือไม่รู้ว่าจะคิดได้ยังไง แต่รู้ว่าคิดได้ คืออย่างอาหารไม่อร่อย แล้วก็มีแต่ ก้างปลา ต้มยำปลาทุกก็มีแต่ก้างละๆ เมื่อก่อนกินไม่ได้ แต่ทุกวันนี้ก็กินได้อยู่ กินไม่ได้ก็ต้องกินให้ได้คะ เมื่อวันที่ไม่มีใครมาหาขึ้นมา

เรือนจำกักให้มีโอกาสกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ โดยทุกสามเดือน จะอนุญาตให้ลูกเข้ามาเยี่ยมแม่แบบใกล้ชิดได้ ไอรีนจึงได้มีโอกาสเข้ามาหาแม่ถึงแดนหญิง วิมลไม่ปิดบังลูกถึงการที่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ แต่บอกลูกให้ดูแม่เป็นบทเรียน แม่ทำตัวไม่ดี คุณยายให้เรียนหนังสือก็เกเร จนไปทำผิดกฎหมายต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ วิมลกล่าวว่า

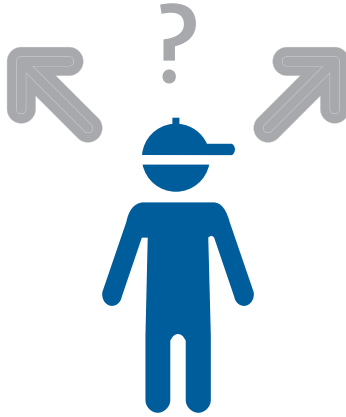
เราก็ไม่เคยโกหกลูก ให้ลูกรู้ไปเลยว่าสิ่งที่แม่ทำนี่มันผิดมันไม่ดี บอกลูกว่า เห็นไหมที่แม่ต้องมาอยู่ตรงจุดนี้เป็นยังไง เข้าไปข้างในมันลำบาก ก็ให้มองตลอดเวลาระยะเวลาเขามาเยี่ยมว่าข้างในเป็นยังไง เขาก็เคยเห็นสภาพ เขาก็ถามร้อง แม่นอนตรงไหน แม่นอนยังไง ก็บอกว่านอนอย่างนี้ ที่นอนสีน้ำเงินอย่างนี้แหละ ที่กว้างแค่กระเบื้อง 2 แผ่น เขาเห็นที่นอนนอนแค่นี้เองนี่นะ ไซ้แค่นี้แหละ แล้วก็นอนพัคคมไม่ได้นอนห้องแอร์ เหมือนที่บ้านเรา ลูกก็ร้องไห้ สงสารแม่ หนูก็ร้องไห้ไปด้วย

ส่วนที่โรงเรียนไอรินเลือกที่จะไม่พูดถึงแม่ให้เพื่อนฟัง บางคนก็เข้าใจว่าแม่ของไอรินไปอยู่เมื่อนอก ส่วนแม่ของวิมลก็พยายามไม่พูดเรื่องการที่วิมลต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ มีเฉพาะญาติสนิทเท่านั้นที่รู้เรื่องนี้ ที่โรงเรียนแม่ของวิมลก็บอกกับคุณครูและทุกคนว่าแม่ของไอรินไม่อยู่ที่บ้านเพราะไปทำงานไกล ไอรินจึงต้องอยู่กับเรื่องราวสองชุด ชุดหนึ่งคือเมื่ออยู่ที่บ้านกับยาย ไอรินจะพูดถึงการที่แม่ต้องไปอยู่ในเรือนจำบ่อยๆ คอยถามว่าเมื่อไหร่แม่จะกลับมา มีความกระตือรือร้นที่จะไปเยี่ยมแม่ เมื่อนั่งรถผ่านเรือนจำก็จะพูดว่า แม่ทำงานที่นั่น แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนไอรินต้องอยู่กับเรื่องราวที่ถูกสร้างขึ้นอีกแบบหนึ่ง คือแม่ไม่อยู่ที่บ้านไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนได้ และพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงแม่ ขณะเดียวกันไอรินก็มีความวิตกกังวลว่า จะมีคนรู้เรื่องที่แม่อยู่ในเรือนจำ ไม่มีใครรู้ว่าเรื่องนี้เป็นปมด้อยของไอรินหรือไม่ แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียน ไอรินเป็นเด็กร่าเริง ชอบพูดคุยสนุกสนานกับเพื่อน เรียนดีแม่จะไม่ยอเยียม และชอบอาสาช่วยกิจกรรมของโรงเรียน จนคุณครูบอกลายว่า “ไอรินเป็นเด็กที่มีจิตอาสา” เมื่อถูกถามว่า หากจะเขียนเรื่องอะไรสักเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับแม่อยากเขียนเรื่องอะไร ไอรินตอบว่า “เรื่องคนที่ไม่มีโอกาสเจอแม่” ไอรินเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนใกล้บ้าน และกำลังไปสอบเข้าเรียนชั้นมัธยม 1 ซึ่งเป็นโรงเรียนมีชื่อเสียงและมีสอนถึงชั้นมัธยม 6 การเปลี่ยนที่เรียนอาจทำให้ไอรินคลายความวิตกกังวลเกี่ยวกับการปิดบังเรื่องเกี่ยวกับแม่มาเป็นเวลานาน

สำหรับวิมลแล้วรู้สึกเป็นห่วงลูกคนเล็ก ซึ่งอายุเพียง 7 เดือน วิมลก็ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ การที่ลูกต้องอยู่กับพ่อทำให้วิมลไม่แน่ใจว่า ลูกจะเป็นอย่างไรบ้าง บางทีเคยคิดอยากนำลูกมาเลี้ยงเองในเรือนจำ แต่เมื่อดูสภาพแล้วก็คิดว่า ลูกอยู่ข้างนอกน่าจะมีความพร้อมมากกว่า เพราะในเรือนจำคนแออัดมาก ตอนกลางคืนเด็กต้องมานอนกับแม่ในเรือนนอนซึ่งทางเรือนจำจะจัดส่วนที่ใช้สำหรับผู้ที่มีโทษกักขัง ไม่ใช่ผู้ต้องขังทั่วไป แต่สภาพก็ยังร้อน แออัด อากาศไม่ปลอดโปร่ง จึงคิดว่าให้ลูกอยู่ข้างนอกจะมีสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า ส่วนซูโม ซึ่งแต่เดิมอยู่กับวิมลที่บ้านของสามี เมื่อวิมลต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำต้องเอาซูโมมาฝากไว้กับยาย บางครั้งซูโมจึงคิดว่า การมาอยู่ที่บ้านยายทำให้ต้องจากแม่ และมักจะร้องไห้จะกลับไปหาแม่ที่บ้านซึ่งเคยอยู่ เป็นเรื่องยากที่ยายจะอธิบายให้ซูโมฟังว่าเกิดอะไรขึ้น เพราะซูโมยังเล็ก ส่วนไอรินก็พยายามดูแลน้องเป็นอย่างดี

ในส่วนของพ่อและแม่ของวิมล ต้องเป็นผู้แบกรับภาระในการดูแลหลานทั้งสองคน และยังต้องส่งเงินให้วิมลใช้จ่ายในเรือนจำ โดยจะส่งให้อาทิตย์ละ 500-1,000 บาท แม่ของวิมลขายเสื้อผ้าอยู่ที่ตลาดนัดที่อยู่ข้างๆ ศูนย์การค้าใหญ่ของเมือง มีรายได้ไม่แน่นอน การฝากเงินให้วิมลจึงมากขึ้นไปตามรายได้จากการขายของ วิมลไม่เคยเอ่ยปากขอเงินจากแม่ เพราะรู้ว่าแม่มีภาระมาก พยายามอดทนปรับตัวอยู่ในเรือนจำให้ได้ ส่วนพ่อของวิมลไม่เคยไปเยี่ยมวิมลที่เรือนจำเลยเพราะทนไม่ได้ที่จะเห็นสภาพลูกต้องอยู่ในเรือนจำวิมลพยายามเขียนจดหมายไปหาพ่อ บอกให้พ่อมาเยี่ยม แม่ของวิมลเล่าว่า พ่อแอบเอาจดหมายของวิมล มาอ่านตอนกลางคืน และร้องไห้ พ่อไม่อยากจะร้องไห้ให้ใครเห็นเพราะพ่อแสดงว่าตัวเองเป็นคนเข้มแข็งมาตลอด แต่พ่อจะคอยบอกแม่ว่า ให้ไปเยี่ยมวิมล เพราะกลัวลูกจะรอ วิมลบอกว่า ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยกอดพ่อเลย แต่ตอนนี้อยากกอดพ่อ ส่วนแม่คือผู้ที่ “เข้มแข็งและไม่ยอมแพ้” สำหรับวิมล วิมลบอกว่า “ในวันที่ไม่มีใคร เพื่อนที่เคยเที่ยวด้วยกันหายไปหมด มีแม่เท่านั้นที่มาหาไม่เคยขาด” วิมลตั้งใจว่า ได้ออกไปจากเรือนจำเมื่อไร จะทำตัวให้แม่ภาคภูมิใจ ตอนนี้วิมลสมัครเรียนระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช แต่ก็ไม่ได้ว่าจะได้ไปทำงานแบบมีเงินเดือน เพราะคงไม่มีใครจ้างคนที่ออกมาจากเรือนจำ วิมลอาจช่วยแม่ขายของ วิมลตั้งใจว่าจะไม่เลิกงาน และจะไม่ทำให้แม่และลูกต้องเสียใจและผิดหวังอีก

กรณีศึกษาที่ 5: เติบโตอย่างไรก็ตาม

ความยากจนเป็นสถานะที่ครอบครัวยุคนานาชาติในสังคมไทยเผชิญอยู่ ความยากจนมิได้ดำรงอยู่อย่างอิสระ การศึกษาจำนวนมากแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างความยากจนกับความเสี่ยงที่เด็กจะไม่ได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพ่อแม่อาจไม่มีเวลามากพอที่จะดูแลให้ลูกใช้ชีวิตอย่างมีระเบียบวินัย ความยากจนยังอาจจำกัดโอกาสที่เด็กจะได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นไปในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทย เด็กที่มาจากครอบครัวยากจนมีแนวโน้มจะต้องทำงานเพื่อแลกกับค่าจ้างตั้งแต่อายุยังน้อย ทำให้ขาดโอกาสที่จะเจริญเติบโตภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้มีพัฒนาการตามวัยของเด็ก ในสังคมไทยยังมีเด็กจำนวนมากที่ต้องติดตามพ่อแม่ไปรับจ้างทำงานก่อสร้าง หิ้วปูน แบกทราย ตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 10 ขวบ บางคนต้องไปขายของที่ตลาดกับแม่ บางคนตามแม่ไปเป็นแรงงานรับจ้างในไร่ สถานะแตกต่างจากในยุคหาอยู่หากินที่พ่อแม่จะพาลูกไปนาและปลูกฝังให้ลูกเรียนรู้ที่จะมีชีวิตแบบชาวนาชาวไร่ เรียนรู้การใช้ชีวิตหากินอยู่กับธรรมชาติ

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่ชัดเจนว่า ผู้ที่เข้าสู่เส้นทางการกระทำผิดทางอาญาส่วนใหญ่มาจากครอบครัวยากจน ความยากจนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงฐานะทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เนื่องจากความยากจนมักจะมาพร้อมๆกับการมีการศึกษาในระดับต่ำ การทำงานที่ต้องใช้แรงงานหรือไม่ใช้ทักษะ ดังนั้นความยากจนจึงมีนัยถึงการมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับล่าง การติดคุกมักทำให้สถานการณ์ที่ย่ำแย่ของครอบครัวเลวร้ายลงไปอีก โดยเฉพาะเมื่อคนในครอบครัว

มีการใช้ชีวิตที่ไม่มีคุณภาพ เช่น ดิดเหล้า เล่นการพนัน เสพยา ซอบใช้ความรุนแรง เป็นต้น เด็กที่ต้องเติบโตมาในครอบครัวลักษณะนี้มีความเสี่ยงสูงมากที่จะถูกผลักเข้าไปอยู่ในวัฏจักรของความเลวร้ายซึ่งเป็นเส้นทางที่มีเหตุการณ์หนึ่งผลักดันให้บุคคลเข้าไปสู่อีก เหตุการณ์หนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนเกิดเป็นวงจรของความเสียหายซ้ำแล้วซ้ำอีก จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

น็อตเป็นภาพตัวแทนของเด็กที่มีแม่ซึ่งเกิดมาในครอบครัวที่อึดอัดขัดสนอย่างรุนแรง แม่เผชิญกับความยากลำบากและมีวิถีชีวิตที่มีความโน้มเอียงที่จะเข้าไปอยู่กับดักของความเลวร้ายมาเป็นระยะๆ จนในที่สุดต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ น็อตคือเด็กที่เติบโตขึ้นมาในครอบครัวข้ามรุ่น คืออยู่กับยายมาตั้งแต่อายุ 5 ขวบ ซึ่งในขณะนั้นแม่อยู่ในเรือนจำ ชีวิตของน็อตจึงต่างจากเด็กจำนวนมากซึ่งมีโอกาสเติบโตภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ประคับประคองให้ก้าวไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่อย่างมีทิศทาง

ก้าวไม่พ้นความยากลำบาก

วันซึ่งเป็นแม่ของน็อตเกิดมาในครอบครัวที่อึดอัดขัดสนพ่อแม่ของวันรับจ้างใช้แรงงานอยู่กับถ้ำแก๊งซึ่งเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง แม่มีลูก 3 คน วันเป็นลูกคนที่สอง อายุประมาณ 8 ขวบ ถ้าไม่ไปโรงเรียน พ่อกับแม่ก็พาวันไปทำงานด้วยกัน วันช่วยแม่หิ้วถังปูนบ้าง แบกถุงทรายบ้าง เป็นงานที่หนักมากสำหรับเด็กตัวเล็กๆ หลายครั้งที่วันร้องไห้บ้าง หยุดทำงานบ้าง บ่นบ้างไปตามประสาเด็ก อายุเพียง 11 ขวบ วันก็สามารถแบกถุงปูนหนัก 50 กิโลกรัมลงจากรถขนปูนได้ เมื่อเรียนหนังสือจนชั้นประถมปีที่ 6 วันออกจากโรงเรียนมาช่วยพ่อกับแม่ทำงานเกือบทุกวัน แม่ของวันเล่าว่า วันเป็นเด็กเลี้ยงง่ายคือกินง่ายนอนง่าย แต่ไม่ชอบไปทำงานกับแม่ แม่บอกวันว่า

พ่อแม่พาไปก็ต้องไป ไม่ไปไม่ได้ จะอดนะบอกมัน อดนะถ้าไม่ไปช่วยงาน เขาก็ยอมไป บอกว่าไม่เป็นไรแม่ ไปก็ได้ ถ้าเหนื่อยมานานก็ร้องไห้บ้าง หน้าหงิกหน้างอบ้าง ถามว่าเป็นอะไร มันบอกว่า เหนื่อย ความจริงงาน มันก็หนักอยู่ แต่ก็ต้องบังคับให้ไปช่วย คือพี่เขาก็ไปด้วย ให้ไปช่วยพี่ บอกมันว่า ไม่มีใครนะ ต้องไปช่วยกัน เขาไปก็ไป

ถ้าไม่ไปช่วยพ่อกับแม่ที่งานก่อสร้างวันก็ต้องไปตักน้ำจากบ่อน้ำที่อยู่ไกลออกไปและ
เข็นมาใส่โอ่ง เพราะที่บ้านไม่มีน้ำประปา รวมทั้งต้องหุงข้าว กวาดบ้านถูบ้าน แม่ไม่เคยพาวัน
ไปเที่ยวที่ไหน งานวัดงานบุญวันไม่เคยได้ไป โลกของวันจึงถูกตีกรอบอยู่กับบ้านและงานก่อสร้าง
วันเล่าให้ฟังว่า “ช่วยกันทำงานสี่คน ทั้งพ่อแม่ พี่สาว และตัวหนูเองได้เงินวันละ 200 บ้าง 250
บ้าง แทบไม่พอใช้”

อายุได้เพียง 16 ปี วันก็อยู่กินกับผู้ชายที่ทำงานก่อสร้างด้วยกัน มีลูก 1 คน วันตัดสินใจ
ไปทำงานที่กรุงเทพฯ กับสามี โดยชอบเอาลูกไปด้วย แม่ของวันบอกว่า “มันอยากไป ก็ปล่อยมัน”
วันได้ทำงานที่บริษัทผลิตกระเบื้อง โดยเป็นคนเลือกแผ่นกระเบื้องที่ไม่สมบูรณ์ออก เช่น มีจุดที่
กระเบื้อง หรือเส้นลายบนกระเบื้องขาดหาย ได้เงินเดือนสามพันกว่าบาท แต่อยู่ได้เพียง 1 ปี
วันก็เลิกกับสามี วันบอกว่า สามีไม่ยอมทำงาน อยู่บ้านไปวันๆ ขอเงินจากแม่ของตัวเองมาใช้จ่าย
วันบอกให้หางานทำก็ไม่ทำ วันจึงตัดสินใจพาลูกกลับมาโดยสามีไม่ได้กลับมาด้วย ในช่วงที่
กลับมาอยู่บ้านครั้งนี้ วันรับจ้างทำอิฐบล็อก ได้ค่าแรงวันละ 200 บาท ช่วงนี้พ่อของวันเริ่มป่วย
กระเสาะกระแสะ ทำงานได้ไม่เต็มที่ วันเองก็เบื่อกับงานที่ทำ จึงตัดสินใจไปกรุงเทพฯ อีกครั้ง
ครั้งนี้ทั้งลูกไว้กับแม่ วันได้งานที่ร้านสวนอาหาร เป็นผู้ช่วยก๊ัก โดยเจ้าของร้านมีที่พักให้ ไม่ต้อง
ไปหาเช่าบ้าน งานหนักแต่ได้เงินเดือนละ 4,500 บาท วันแบ่งส่งเงินมาให้แม่ใช้บ้างประมาณ
เดือนละ 1,000-1,500 บาท ช่วงนี้สามีคนที่สองของวันซึ่งเคยอยู่ด้วยกันที่กรุงเทพฯ ย้อนกลับมา
มาหาวัน จนในที่สุดมีลูกด้วยกันอีกคนหนึ่ง เหตุการณ์ก็วนเวียนกลับมาเหมือนเดิมคือ สามี
ไม่ยอมทำงาน ในที่สุดวันก็บอกเลิกอีกครั้ง วันกลับมาบ้านพร้อมกับนำลูกคนที่สองมาฝาก
ให้แม่เลี้ยง ส่วนตัวเองกลับไปกรุงเทพฯ

กลับไปกรุงเทพฯ คราวนี้ วันเลิกกับสามีซึ่งเป็นพ่อของลูกสองคนโดยเด็ดขาด เพราะเบื่อ
ความเป็นคนไม่ชอบทำงาน และยังคงขอเงินจากแม่มาใช้ ซึ่งแม่ของผู้ชายคนนี้ก็ไม่ได้มีเงิน
ชีวิตวันจึงเหมือนไม่สามารถก้าวพ้นจากความอึดอัดขัดสนได้เลย ดูเหมือนว่าชีวิตของวันจะวน
เวียนอยู่กับผู้ชายซึ่งเข้ามาในชีวิตได้ช่วงหนึ่งและจากไป วันได้พบกับผู้ชายอีกคนหนึ่งเป็น
ทหารอายุ 58 ปี บอกรักวันและตกลงว่าจะเลี้ยงดูวัน วันจึงตกลงอยู่กับผู้ชายคนนี้ได้สักพักหนึ่ง
ผู้ชายคนนี้ก็แทบไม่มาหาวันอีกเลย นานๆ ครั้งจะโทรศัพท์มาบอกว่ายังรักและคิดถึงวันอยู่
วันรับไม่ได้ และตัดสินใจกลับบ้านมาหาแม่ โดยไม่รู้ว่ตัวเองตั้งท้องได้ 4 เดือนแล้ว วันทำงาน
รับจ้างเพื่อหาเงินมาเลี้ยงลูก แม่ของวันยังคงทำงานรับจ้างได้ตามปกติ แต่พ่อของวันป่วยมาก

ขึ้นเรื่อยๆ จนทำงานไม่ได้ อยู่ที่บ้านกับแม่ได้ 5 เดือนวันก็คลอดลูกคนที่สาม อายุเพียง 20 ปี วันมีลูก 3 คนกับผู้ชาย 2 คน และดูเหมือนว่า ภาระการเลี้ยงลูกจะมาตกอยู่กับแม่ของวัน โดยที่ผู้ชายซึ่งเป็นพ่อของเด็กไม่ได้มาร่วมรับผิดชอบแม้แต่หน่อย

หลังจากคลอดลูก วันก็ยังคงทำงานรับจ้างเหมือนเดิม ชีวิตของวันดูเหมือนจะลำบากขึ้น ทุกวัน มีลูก 3 คนที่ต้องเลี้ยงดู พ่อป่วยเป็นมะเร็งทำงานไม่ได้ ส่วนแม่แม่จะยังคงทำงาน ก็เริ่มอายุมากขึ้น วันมองไม่เห็นทางที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม ลูกชายคนโตของวัน เพิ่งอายุได้ 3 ขวบ คนกลางเป็นผู้หญิงอายุได้ขวบกว่า และคนสุดท้ายต้องเป็นผู้หญิงอายุได้ 3 เดือน

เหตุการณ์วิกฤต

เมื่อกลับมาอยู่ที่บ้านกับแม่ วันออกไปทำงานรับจ้างตามปกติ ได้คบหากับเพื่อผู้ชาย ที่อยู่ในหมู่บ้านไม่ไกลจากบ้านวัน วันไปมาหาสู่กับเพื่อนชายคนนี้ได้ไม่นาน เพื่อนชายคนนี้ก็สอนให้วันเสพยา โดยนำมาให้ลองและบอกว่าเล่นสนุกๆ ไม่ถึงกับติดแน่นอน วันลองเสพ และรู้สึกชอบเพราะทำให้รู้สึกผ่อนคลาย ไม่เครียด หลังจากนั้นก็มีมีการตั้งวงเสพยากัน วันเล่าว่าเป็นการเสพเพื่อความสนุกสนาน

วันหนึ่งเพื่อนในกลุ่มบอกชวนวันข้ามไปฝั่งลาว โดยบอกว่าจะไปเก็บเงินจากเพื่อนคนลาว วันบอกแม่ว่าจะไปหนองคาย เพื่อนขับรถกระบะมารับวันไปหนองคายและข้ามไปลาว เมื่อไปถึงบ้านเพื่อนมีคน 3 คนนั่งล้อมวงกันอยู่แล้ว วันกับเพื่อนที่เป็นคนขับรถก็เข้าไปนั่งร่วมวง วันอยู่ที่ฝั่งลาวได้ครึ่งชั่วโมง เพื่อนก็ชวนกลับ ก่อนที่ขึ้นรถ คนลาวนำถุงพลาสติกใสมียาบ้าอยู่ 10 เม็ดมาให้วัน วันจึงรับมาใส่ไว้ที่ปกเสื้อ และนั่งรถกระบะกลับมาฝั่งไทย ขณะที่รถกำลังผ่านแดนมีรถตำรวจขับมาสกัดรถที่วันนั่งมา และตำรวจให้วันลงมาจากรถเพื่อตรวจค้น ตำรวจพบยาบ้า 10 เม็ดที่ซ่อนอยู่ในปกเสื้อของวัน จึงบอกว่าวันถูกจับ จะต้องไปโรงพัก วันตกใจมาก ทำอะไรไม่ถูก ตำรวจให้วันนอนที่โรงพัก 1 คืน วันรุ่งขึ้นประมาณตอนเที่ยง ตำรวจพาวันไปศาลและหลังจากนั้นวันก็ถูกส่งเข้าเรือนจำ

แม่ของวันเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในคืนที่วันถูกจับว่า วันนั้นไม่เห็นวันกลับมาป้อนข้าวลูก แต่ก็ไม่ได้คิดว่าจะมีเรื่องร้ายแรงเกิดขึ้น แต่ก็ไปตามหาวันที่บ้านเพื่อนชายที่วันชอบไปสังสรรค์ด้วย เพื่อนวันบอกว่าวันข้ามฟากไปฝั่งลาว แล้วเอายาบ้าข้ามฟากมา และถูกตำรวจ

ไล่ตามมาจากฝั่งลาว แม่ของวันตกใจและคิดว่าไม่ใช่เรื่องจริง คงไม่ใช่วัน เพราะวันไม่ได้บอกว่าจะข้ามไปลาว แม่ของวันกลับมาบอกพ่อของวันว่า “เขาบอกว่าวันข้ามพากไปลาว แล้วเอายาข้ามพากมา คงไม่ใช่เพราะไม่เห็นมันบอกว่าจะข้ามไปลาว เห็นบอกว่ามีสองคน แต่ไม่รู้ว่ามีใครแน่” พ่อบอกให้แม่ตามไปดูที่โรงพัก แม่จึงไปโรงพักและพบวันทีนั้น แม่เล่าเหตุการณ์ตอนที่พบวันว่า “ก้มหน้าเลยไม่พูด พอถาม ก็บอกว่าก็อยากไปทำงาน” เมื่อพ่อรู้เรื่องก็พูดออกมาว่า “ทำงานอะไรอย่างงี้ ไม่ได้สอนลูกอย่างนี้ ที่เลี้ยงมันมาเอาข้าวเลี้ยงมันนะ ไม่ได้เอายาเลี้ยงเป็นไงล่ะไปถูกจับมา” เรื่องที่วันถูกจับเพราะเอายาข้ามมาจากลาวกลายเป็นข่าวที่รู้กันไปในละแวกบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงที่รู้จักพ่อแม่ของวัน ส่วนวันเองก็ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำนับจากวันที่ถูกจับได้ วันมารู้ในภายหลังว่า เพื่อวันได้หลอกให้วันข้ามไปฝั่งลาว และนำยามาไว้กับวัน เพื่อต่องานให้กับตำรวจ วันถูกจับเพราะมีการวางแผนไว้แล้ว วันเข้ามาอยู่ในเรือนจำด้วยความเครียดและเสียใจทำให้พ่อแม่ผิดหวัง และยังทิ้งลูกไว้ให้แม่ดูแลถึง 3 คน วันเล่าถึงความรู้สึกในช่วงนั้นว่า

หนูรู้สึกเสียใจที่ทำให้พ่อแม่ผิดหวัง คิดมากเรื่องลูกทั้ง 3 คน พ่อกับแม่จะเลี้ยงไหวหรือเปล่า อีกทั้งข้อหาหนูก็หนัก มียาเสพติดครอบครองและนำเข้า หนูรู้สึกเครียดมาก คิดมากด้วย จนหนูท้อกับชีวิต คิดไปว่าพลาดแล้ว กอดตัวเองมาก ๆ นอนไม่หลับ ร้องไห้ทุกคืน คิดถึงเรื่องที่ผ่านมา

ผลที่เกิดกับครอบครัวและลูก

ในช่วงเวลาที่วันถูกจับ กฎหมายยังกำหนดโทษของการนำยาเสพติดประเภทที่ 1 ข้ามแดนสูงมาก แม้ในกรณีของยาเสพติดจำนวนน้อย เช่น ยาบ้าไม่ถึง 15 เม็ดมีโทษสูงถึงจำคุกตลอดชีวิต ในกรณีของวัน เนื่องจากการสารภาพ ศาลจึงลดโทษให้เหลือ 25 ปี เมื่อวันได้รับฟังคำตัดสินของศาล วันตกใจมากเพราะคิดไม่ถึงว่าโทษจะหนักมากถึงเพียงนี้ ผู้ต้องขังคนอื่นเห็นวันร้องไห้ ไม่ยอมกินไม่ยอมนอนก็เข้ามาปลอบว่า “คนที่เขาโทษหนักกว่าเราก็มี โทษตลอดชีวิตเขายังอยู่ได้ เราต้องเข้มแข็ง สู้ต่อไป” วันคิดถึงพ่อแม่และลูกของวันว่าจะอยู่กันต่อไปได้อย่างไร พ่อไม่สบาย แม่ต้องทำงานคนเดียว ส่วนลูกก็ยิ่งเล็ก

ความวิตกกังวลของวันไม่มากเกินความเป็นจริง แม่ของวันต้องทำงานหนักทุกวัน ออกจากบ้านตั้งแต่แปดโมงเช้า กว่าจะกลับถึงบ้านก็ราวๆ หกโมงเย็นถึงหนึ่งทุ่ม งานที่ทำเป็น

งานรับจ้างทุกอย่าง โภยหิน ยกหิน บางวันไม่สบายอยากหยุดพักก็หยุดไม่ได้ เพราะถ้าหยุดก็ขาดรายได้ ทุกคนต้องพากันอด ตอนที่วันยังไม่เข้าไปอยู่ในเรือนจำ วันจะเป็นคนรับผิดชอบ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับลูกแต่เดี๋ยวนี้ทุกอย่างตกเป็นภาระของแม่เพียงคนเดียว แม่ของวันกล่าวว่า

ต้องไปทำงานทุกวันคะ ถ้าจะหยุดก็ดูหน้าหลานจะกินอะไรนะ วันนี้ถ้าหยุดไปขาดรายได้ไปอีกแล้ว ก็เลยไม่ได้หยุด ไม่ไหวก็ต้องไหว เอาใจสู้เอา เป็นใช้ก็ไป ไม่เป็นก็ไป คือมันไม่มีตั้งค้มนหาตั้งค้ไม่พอ แล้วลูกก็กินทุกวันๆ เราต้องซื้อข้าวกินนะ

ตอนที่แม่ของวันไปทำงาน ต้องฝากลูกสาวของวันสองคนให้คนข้างบ้านช่วยดูแล โดยเฉพาะคนเล็กอายุเพิ่งได้ 4 เดือน ส่วนคนกลางอายุได้ขวบกว่า เป็นเด็กเลี้ยงง่าย แม่ของวันเล่าว่า “เลี้ยงง่ายมีอะไรก็กินไปมีอะไรกินหมด ถ้าไม่มีอะไรมีกล้วยหนวยหนึ่ง (ใบหนึ่ง) ก็อ้มแล้วกินกับข้าว” แต่แม่ของวันยอมรับว่า ลูกชายคนโตของวันดูจะมีปัญหาที่บ่นองอยู่บ้าง คือจะไม่ยอมแบ่งอะไรให้น้อง “ไม่รู้ว่าเป็นเพราะอะไร มีอะไรเขาไม่แบ่งน้องกิน น้องก็ซอๆ เขาบอกว่าเขายังไม่อ้ม ไม่ให้กิน” บ้านมีความลำบากมากขึ้นเมื่ออาการป่วยของพ่อของวันเริ่มทรุดลง แม่ต้องพาไปโรงพยาบาลแต่ไม่สามารถอยู่ดูแลได้เพราะต้องรีบไปทำงาน ความรับผิดชอบทุกอย่างจึงมาตกที่แม่ของวันเพียงคนเดียว บางครั้งแม่อดคิดไม่ได้ว่า “วันมันไปอยู่ในนั้นมันจะคิดใหม่ว่า แม่ลำบากไหม เราอยู่บ้านสิมันหนักใจ”

ผู้ที่ต้องพลอยได้รับผลจากการเข้าไปอยู่ในเรือนจำของวันมากที่สุดอีกคนหนึ่งคือนีต ตอนนั้นนีตอายุเกือบ 5 ขวบ แม่แม่จะไม่ค่อยได้อยู่บ้านเพราะต้องไปทำงานไกลๆ บ้างเป็นบางครั้ง แต่แม่ก็ส่งเงินมาให้ยาย เมื่อแม่กลับมาอยู่บ้านก็จะมาพูดคุยบ้าง เล่นกับนีต บ้าง นีตรักและผูกพันกับแม่มาก วันที่รู้ว่าแม่ถูกจับและจะไม่กลับมาบ้านอีก นีตนอนร้องไห้ตลอดคืน อยากไปหาแม่ แต่ยายบอกว่าให้รอก่อน ยายต้องไปทำงาน วันที่ยายพานีตไปหาแม่ที่เรือนจำ ต้องตื่นกันตั้งแต่ตีสี่ นั่งรถโดยสารไป 4 ชั่วโมงเพราะวันมีโทษสูง ถูกส่งไปอยู่เรือนจำกลางซึ่งไกลจากบ้านของวันมาก เมื่อไปถึงก็ไปยังต้องนั่งรออีก 2 ชั่วโมง เมื่อถึงเวลาเยี่ยม นีตผิดหวังเพราะไม่ได้กอดแม่ได้แต่มองแม่ผ่านกระจก นีตได้แต่ร้องไห้ แม่ร้องไห้ ยายคุยกับแม่แต่นีตไม่ได้คุย เวลาที่พบบันนียจนนีตไม่เข้าใจว่า ทำไมจึงมีเวลาอยู่กับแม่นานกว่านี้ไม่ได้

แม่ของวันพูดถึงความยากลำบากในการไปเยี่ยมวันที่เรื่อนจำว่า ต้องหยุดงานและจะไปต้องมีเงินอย่างน้อยสามพันบาท เป็นค่ารถโดยสาร รถสองแถว และยังต้องฝากเงินให้วันด้วย ถ้ายังไม่มีเงินก็ไม่อยากไป เพราะหยุดงานก็ขาดรายได้ นับรวมแล้ววันเข้าไปอยู่ในเรื่อนจำได้ 7 ปี ยายเคยพาเนือตมาเยี่ยมแม่เพียง 4 ครั้งเท่านั้น เมื่อเนือตอายุได้ 7 ขวบ ยายพาไปเข้าโรงเรียน เนือตกลับมาเล่าให้ยายฟังว่าถูกเพื่อนล้อว่า “ลูกไอ้ซึก” เนือตบอกยายว่าไม่อยากไปโรงเรียน ยายส่งสารเนือต แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร แม่ของวันกล่าวว่า “เด็กมันคิดหนักเพราะว่าคนนั้นก็พูดคนนี้ก็พูดว่าลูกไอ้ซึก เราก็บอกว่าให้ตั้งใจเรียน เพื่อนเขาพูด ก็บอกก็ช่างเขา จะว่ายังไงก็ช่างเขา แม่ซึกก็ช่าง ก็ยืมหาเงินให้เรียน หาให้กิน ก็ต้องเอาใจใส่ เรียนหนังสือ”

เนือตกลายเป็นเด็กที่ชอบเก็บตัว และไม่ชอบไปโรงเรียน แม่ของวันเริ่มเป็นห่วงมากขึ้น เนือตเริ่มติดเล่นเกมส์ มักขลุกอยู่กับเพื่อนที่ชอบเล่นเกมส์ด้วยกัน ตอนอยู่ชั้นประถมปีที่ 3 เนือตยิ่งเกเรมากขึ้น ไม่ยอมไปโรงเรียน หรือไปโรงเรียนแต่หนีเรียนออกมา และยังเริ่มไปหยิบฉวยของผู้อื่น แม่ของวันเล่าถึงเนือตว่า

มันเกเร ไม่เรียน โดดเรียน ไปเที่ยวนู่นไปเที่ยวนี้ ไปลักทรัพย์สินของคนอื่นมา เราก็พาไปให้ตำรวจเอง จับไปให้ตำรวจเอง จับไปให้ทหารเอง แล้วตำรวจก็แค่สั่งสอน เพราะว่าตอนนั้นยังเรียนอยู่นะอยู่ ป.3 มันเอาของเขามาหมด เป็นโทรศัพท์ เป็นแทปเล็ต แล้วก็เป็นเงิน เรียกว่าของในบ้านมันเอาไปหมดแล้ว มันก็ไปหาของที่อื่น ได้ของมาก็เอาไปขาย เอาไปเล่นเน็ต เล่นเกม

แม่ของวันพยายามแก้ปัญหา แต่ด้วยไม่มีเวลาที่จะมาควบคุมดูแลเนือต จึงใช้วิธีให้เนือตไปวชเณรในช่วงปิดเทอม และสึกออกมาตอนเปิดเทอม แต่เนือตก็ยังคงไม่ชอบเรียนหนังสือ จนในที่สุดต้องเรียนซ้ำชั้นประถมปีที่ 6 และเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ยายเริ่มวิตกกังวลอย่างมากคือ ในตอนประมาณห้าทุ่มของคืนวันหนึ่ง มีคนซึ่งทำงานที่ประณีตมาเรียกยายและถามว่าหลานอยู่ครบหรือไม่ ยายลุกขึ้นมาดูเห็นเนือตหายไป จึงรีบออกไปดู คนที่มาเรียกยายพานีอตมาส่งให้ยายและบอกว่าเนือตปีนเข้าไปในบ้าน ตนเองตื่นมาเห็น เลยตะแคงตีไปหลายครั้ง พร้อมกับบอกยายว่า อย่าลงโทษซึกเพราะได้ลงโทษไปแล้ว และยังบอกยายต่อไปอีกว่า โชคดีที่หัวหน้าไม่อยู่ ถ้าอยู่อาจจะถูกยิงไปแล้วเพราะเขามีปืน ยายทั้งตกใจและเสียใจ

เมื่อน้องเรียนจบชั้นประถมปีที่ 6 ยายจึงให้น้องไปบวช และบอกว่าจะให้บวชไปเรื่อยๆ ไม่อยากให้สึก แต่ในที่สุดน้องก็สึกออกมาและไปทำงานรับจ้างเลี้ยงเบ็ด ได้ค่าจ้างเล็กๆ น้อยๆ น้องเริ่มติดการเล่นเกม และคบเพื่อนที่ชอบเล่นเกมเหมือนกัน วันเป็นห่วงลูกแต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้

กรณีศึกษาที่ 6: เติบโตอย่างไร้ราก

เขาเสพยาเคาะ ในช่วงที่หนูอยู่บ้าน หนูไม่เคยยุ่งกับยาเลย หนูจะทำคนเดียว ชายคนเดียว เพราะว่าสามีหนูไม่เคยทำอะไรเลย หนูก็ต้องทำคนเดียว แล้วไม่เคยให้ลูกยุ่งเรื่องยาเลย พอหนูโดนจับเข้ามาสามีป่วยทำอะไรไม่ได้ เป็นอัมพฤกษ์ครึ่งตัว แล้วลูกก็ไม่รู้หันไปทางไหน ไม่มีใครเอา ก็เลยมายุ่งเรื่องยา เขาไปซื้อยามา 30 เม็ด จะเอามาขาย

วิภาเล่าถึงชีวิตของตัวเองก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำว่า พ่อแม่มีลูก 11 คน พ่อวิภาเสียชีวิตตั้งแต่วิภายังเด็ก แม่ทำกับข้าวขายที่ตลาด ทำวันละเกือบ 20 อย่าง วิภาและพี่ๆ ก็คอยช่วย เตรียมของขาย ถึงฐานะทางบ้านจะไม่ดีนักแต่ก็ไม่อดคัดัดขัดสน วิภาเรียนหนังสือจบชั้นมัธยมปีที่ 3 ก็ออกจากโรงเรียน และมีครอบครัว วิภามีลูกชาย 2 คน แม่ของวิภามาช่วยเลี้ยงลูกให้ เพราะวิภาต้องออกไปทำงานหารายได้มาช่วยสามีซึ่งมีทำงานในโรงงาน วิภาทำงานเป็นแม่บ้านอยู่ระยะหนึ่ง ก็มีคนมาชวนไปขายนมเปรี้ยว อยู่บริเวณตลาดใหญ่แห่งหนึ่งของอำเภอ ปรากฏว่าขายดี มีรายได้ประมาณเดือนละ 12,000 บาท ทำอยู่ได้สักพักหนึ่ง วิภาก็เริ่มติดการพนัน เล่นแบบได้บ้างเสียบ้างแต่เสียมากกว่าได้ ในที่สุดเมื่อเงินขาดมือ วิภาก็มีคนมาชักชวนให้ขายยาบ้า วิภาเล่าเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า

เราไปส่งนมเปรี้ยว แล้วคนนั้นเขาก็มาซื้อ เขาก็ถามเราว่าขายดีไหม เอาตัวนี้ไปส่งใหม่ ผมส่งให้ต้นทุน เขาบอกว่าเขาจะเอามาส่งให้เราเม็ดละ 60 บาท เราขาย 80 บาท เราได้เม็ดละ 20 บาท คือตอนแรกเราก็ไม่ได้คิดจะขายหรอก แต่ขายนมกินกำไรมันไม่ค่อยพอ แล้วเราติดการพนัน ติดไปติดมาเอาเงินบริษัทไปใช้ ก็เลยต้องมาทำตรงนี้ เราจะขายนมทำยอดให้บริษัทก่อน 50 ขวด เดี่ยวไม่ได้ค่าคอมมิชชั่นก็เลยต้องทำนมก่อน แล้วก็ขายยา โดยมีคนนำยาบ้ามาฝากไว้ให้วิภานำไปส่งให้ หรือบางทีก็มีคนมารับตอนที่วิภาขายนมเปรี้ยวอยู่

วิภาขายนมไปด้วยและขายยาไปด้วย รายได้และความเป็นอยู่ดีขึ้น ทำไปได้เพียงปีเดียว วิภาที่ซื้อรถมอเตอร์ไซด์ให้ลูกคนละคัน ลูกคนโตของวิภากำลังเรียนอยู่โรงเรียนอาชีวะหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ส่วนคนเล็กเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ 3 ไม่รู้เรื่องที่ไม่ขายยา แต่รู้ว่ามียาได้มากขึ้น เมื่ออยากได้อะไรหรือจะออกไปเที่ยวเล่นที่ไหน แม่จะไม่ขัดใจ ยิ่งต่อมาวิภาเริ่มรู้จักคนในแวดวงค้ายามากขึ้นมีคนนำยามาให้ก่อนโดยวิภายังไม่ต้องจ่ายเงินสด เรียกว่า “ปล่อยเครดิต” เมื่อขายได้แล้วจึงโทรศัพท์ไปบอกคนส่งยา ก็จะมีการนำยาล็อตใหม่มาส่งพร้อมกับเงินของล็อตเก่าที่ค้างไว้ วิธีการนี้ยังทำให้วิภามียาได้มากขึ้น ซึ่งพอดีกับสามีวิภาประสบอุบัติเหตุจนเป็นอัมพาต ไปไหนไม่ได้ วิภาต้องจ้างคนมาดูแล และรับภาระการเลี้ยงลูกและครอบครัวแต่เพียงคนเดียว การขายยาบ้าช่วยให้วิภาสามารถดูแลทุกคนในบ้านและดำเนินชีวิตไปได้ แต่สิ่งที่วิภาไม่ได้ทำคือการดูแลให้ลูกรู้จักการใช้ชีวิตที่มีความรับผิดชอบ รู้จักอดออม ช่วยตัวเอง ช่วยดูแลบ้าน ความรักลูกและการไม่มีเวลาอยู่กับลูกทำให้วิภาปล่อยให้ลูกทำสิ่งที่อยากทำ ได้สิ่งที่อยากได้ วิภากล่าวว่า “หนูยอมรับว่าหนูเลี้ยงเขา ไม่ให้เขารู้จักความลำบากอะไรเลย คือช่วงนั้นเงินมันมาก งานบ้านหนูจ้างเขาทำหมด ลูกหนูก็สบาย อยากรได้อะไรหนูก็ซื้อให้ ขอเงินก็ไม่เคยขัด”

แม้มาอยู่ช่วยวิภาดูแลลูกสองคนตั้งแต่เกิด เพราะวิภาต้องออกไปทำงานทุกวัน เมื่อมีรายได้มากขึ้นวิภาดูแลแม่อย่างดี และช่วยเหลือไปถึงพี่ๆ น้องๆ คนอื่นๆ ด้วย พี่ชายของวิภาทำงานมีเงินเดือน ส่งลูกเรียนสูงๆ เงินขาดมือก็ยิ่งมาขอยืมวิภา 10,000 บาท แต่ไม่ใช้คืนให้ ส่วนแม่วิภาดูแลทุกอย่างตั้งแต่การซื้อทองให้ แม่อยากไปไหนก็จะดูแลให้แม่ไปอย่างสบาย อาหารที่แม่ชอบวิภาจะซื้อให้แม่เคยขาด ลูกคนอื่นที่พอมียเงินก็ให้เงินแม่ใช้บ้างแต่ไม่มาก

อาจเป็นเพราะเห็นว่าแม่มีวิภาคดูแลอยู่แล้ว วิภาเล่าว่า

พักหลังหนูยอมรับ ว่าหนูเลี้ยงแม่เยอะ เพราะหนูขายม้าได้ แม่จะไปไหน ทำบุญที่ไหน เที่ยวที่ไหน ก็ให้เหมารถไป ถ้าไปรถทัวร์ ที่นั่งละ 500 ก็ให้แม่แม่เหมา 2 ไปเลยสองที่ แม่จะได้นอนไป ทองหยองก็ซื้อให้แม่ แม่ต้องมาก่อน ไปไหนก็ต้องซื้อมาให้แม่ แม่ชอบกินน้ำพริกก็ซื้อให้แม่ แม่จะชอบทำบุญทุกวันพระไม่เคยขาด หนูก็จะซื้อของมาให้แม่ทำบุญทุกวัน แม่ก็เลยรักตรงนี้ ในจำนวนลูก 10 กว่าคนก็มีหนูนี้ที่ดูแลแม่มากที่สุด

วิภาขายยาอยู่ประมาณ 2 ปีก็ถูกจับ เนื่องจากคนที่ขายยาอยู่ด้วยกันถูกตำรวจจับได้ และตำรวจให้มาล่อซื้อยา โดยมาสั่งวิภาเอายามาให้ 100 เม็ด เมื่อวิภานัดมารับยา ตำรวจก็แสดงตัว ค้นพบยา 100 เม็ดอยู่กับวิภา ตำรวจแจ้งข้อหาซื้อขายยาเสพติดในครอบครอง วิภาคิดว่ายังโชคดีที่ตำรวจไม่ใช้วิธีเอาเงินมาล่อซื้อยา เพราะจะมีความผิดฐานจำหน่ายยาเสพติดด้วย วิภาถูกนำตัวไปโรงพักและถูกส่งไปฝากขังที่เรือนจำ วิภากล่าวว่าสภาพที่เรือนจำแย่มากจนวิภาอยากออกมาให้เร็วที่สุด มีทนายความมาติดต่อกับวิภาที่เรือนจำบอกว่าสามารถช่วยได้ โดยจะช่วยให้ประกันตัวออกไปก่อนและจะช่วยปิดคดีกับตำรวจ ไม่ให้ตำรวจส่งฟ้อง วิภาเชื่อทนายความและนำเงินเก็บที่มีอยู่มอบให้ทนายความไปแสนกว่าบาท

วิภาได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว และออกมาช่วยพี่สาวชายของ วิภาที่มีความกังวลใจ เรื่องคดีที่ยังไม่ตัดสิน เพราะยังมีความหวังอยู่ว่าจะไม่ต้องติดคุก ในช่วงนี้วิภาตัดสินใจไม่ไปยุ่งกับเรื่องยาเสพติดเพราะรู้ว่า อาจกำลังถูกจับตาดูจากตำรวจ วิภาจึงมีรายได้แทบไม่พอใช้เป็นรายได้จากการช่วยพี่สาวชายของ เงินที่เก็บอยู่ก็ลดน้อยลงไปทุกที เวลาผ่านไปได้ 4 เดือน ทนายความมาขอเงินจากวิภาเพิ่มอีก 70,000 บาทโดยบอกว่าเพื่อเอาไปใช้ในการวิ่งเต้นคดี วิภาไม่มีเงินเก็บเหลืออยู่เลยจึงคุยกับลูกโดยบอกลูกว่า “ช่วยหาเงินมาให้แม่ก่อน เมื่อแม่หลุดจากคดีไปได้จะหาเงินมาคืนให้” ลูกจึงขายรถมอเตอร์ไซด์ 2 คัน และโทรศัพท์ ได้เงินมาให้วิภานำไปให้ทนายความ จากนั้นทนายความก็หายไป เมื่อเงินขาดมือวิภาจึงต้องหันไปหาการขายยาเสพติดอย่างที่เคยทำ คือการรับยามาจำนวนหนึ่งและนำออกขายปลีก ในเดือนที่ 6 ของการออกมาจากเรือนจำ วิภาถูกจับอีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้วิภาเล่าว่า วิภาไปหาเพื่อนของน้องชาย

ที่บ้าน เพื่อไปพูดคุยเกี่ยวกับยา ตำรวจเข้ามาในบ้าน และขอค้นปรากฏว่าพบยาที่ตัวเพื่อนของ น้องชาย 500 เม็ด วิชาถูกจับไปด้วยและโดนตั้งข้อหาว่าร่วมกันมียาเสพติดในครอบครอง ศาลตัดสินวิชาในคดีแรกมียา 100 เม็ด ลงโทษจำคุก 6 ปี และคดีหลังร่วมกันมียาเสพติดไว้ในครอบครอง 500 เม็ด ลงโทษจำคุก 12 ปี เนื่องจากเป็นการกระทำผิดในระหว่างปล่อยตัวชั่วคราว จึงลงโทษหนักและไม่ลดโทษให้ รวมแล้ววิชาถูกตัดสินจำคุก 18 ปี

ผลที่เกิดกับครอบครัวและลูก

หลังจากวิชาเข้ามาอยู่ในเรือนจำได้ 1 ปี พ่อของวิชาซึ่งป่วยเป็นอัมพาตก็เสียชีวิต วิชาเป็นห่วงแม่มากเพราะแม่อายุ 80 ปีแล้ว วิชาเคยเป็นคนดูแลให้แม่ได้ใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ได้ทำบุญ ไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ฟังน่องคนอื่นๆ แยกย้ายกันไปมีครอบครัว ไม่มีเวลามาดูแล มีบางคนส่งเงินมาให้แม่ใช้บ้างแต่ทุกคนก็ค่อนข้างลำบาก วิชาเล่าว่า

พี่สาวคนโตให้เดือนละ 1,000 บาท น้องสาวคนที่ 6 มันก็จะมาให้ให้นานๆ 300 500 แล้วพี่สาวอีกคนหนึ่งก็จะมาตลอด ให้วันละ 50 บาท แม่ก็จะเก็บไว้ จะซื้อของก็วันพระ วันพระแม่จะไม่มาเขาจะต้องไปทำบุญ พักนี้ไม่ค่อยได้มา มาไม่ไหว เดินไม่ไหว

เมื่อวิชาต้องมาอยู่ในเรือนจำ แม่แบ่งเงินที่ได้จากลูกคนอื่นๆ มาให้วิชาเป็นประจำ แม่จะนั่งรถสองแถวจากบ้านมาลงหน้าเรือนจำ เรือนจำอยู่ในตัวจังหวัด แม่จึงมาได้บ่อย วิชาพยายามบอกแม่ว่า ไม่ต้องมาบ่อยๆ เพราะเป็นห่วง แต่แม่อังมา วิชาพูดถึงแม่ว่า

หนูติดคุกมา 8 ปี ไม่มีใครมาหาเลย มีแต่แม่ที่ส่งเสียมาตลอด กลัวหนูอด มี 500 แบ่งให้หนูแล้ว 300 บาท แม่เอาไว้เป็นค่ารถ 200 บาท แม่คนเดียว แล้วแม่หนูมาไม่ไหวแล้วแก่แล้ว หนูก็บอกว่าไม่ต้องมา แม่ก็ห่วงหนูอีก

ส่วนพี่น้องๆ คนอื่นๆ ที่เคยมาขอให้วิชาช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ไม่มีใครมาเยี่ยมวิชาเลย แม้แต่พี่ชายซึ่งมีเงินเดือนแต่ขาดเงิน เคยมายืมเงินวิชา 10,000 บาท ไปจ่ายค่าเทอมให้ลูก ก็ไม่เคยมาดูแล และไม่คืนเงินให้ วิชาเคยฝากแม่ไปขอเงินคืนแต่ก็ไม่ได้

หนูพูดอย่างไม่อายเลย พี่ชายหนูทำงานอยู่โรงพยาบาล พอไม่มีสตางค์
ส่งลูกเรียนหนังสือ ให้ลูกวิ่งมาเอา 10,000 บาท แต่ตอนนี้ไม่มาหาหนู
เลย หนูเคยขอไปก็ไม่ให้ หนูบอกว่าเงินของพี่หนูไม่เอารอก แต่จะเอา
ส่วนที่พี่ยืมหนูไปให้ลูกเรียน ส่วนนั้นก็แล้วกัน เขาไม่ให้ ก็เลยล้มเลิก
ความคิดตรงนั้นหนูไม่เอา เมื่อก่อนไปเที่ยวกัน ค่าโรงแรม ค่ารถ ค่าอาหาร
หนูออกหมด ทำอาหารไปกิน ออกหมดทุกอย่าง แต่พอมาเป็นแบบนี้
ไม่มีใครดูแล

ลูกของวิภาสองคนต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตอย่างถอนรากถอนโคน ลูกคนโต
ซึ่งจบกำลังเข้าเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ต้องยุติการเรียนเพราะไม่มีคน
ส่งเสีย และหมดกำลังใจ เมื่อออกมาพยายามหางานทำก็หาไม่ได้ ต้องทำงานรับจ้างเล็กๆ
น้อยๆ ชีวิตที่เคยมีแม่ดูแล ให้เงินใช้ กลายเป็นขาดแคลน ในที่สุดก็เสพยาและขายยาเสพติด
ทำอยู่ได้ไม่นานก็ถูกจับและถูกศาลตัดสินจำคุก 2 ปี 6 เดือน ส่วนลูกคนเล็กเรียนจบ
แค่ชั้นมัธยม 6 ไม่ได้เรียนต่อ ออกมาทำงานที่ชู้ช่อมรณนต์ วิชารู้ว่าลูกชายทั้งสองคนไม่ชินกับ
ชีวิตที่ยากลำบาก เพราะวิชาไม่เคยสอนให้ลูกอดทน มีวินัยในการใช้ชีวิต วิชาหาเงินมาได้
อย่างง่าย ๆ ก็ให้ลูกใช้ได้ตามใจ ลูกจึงเคยชินกับการได้อะไรมาง่ายๆ วิชาได้แต่เป็นห่วงลูก
กังวลว่าลูกคนโตออกจากเรือนจำก็จะวนเวียนกลับไปขายยาอีก ส่วนลูกคนเล็ก แม้จะเป็นเด็ก
ที่ไม่ชอบเที่ยว แต่วิชารู้ว่า สภาพสังคมรอบข้างอาจยั่วยุให้ลูกเข้าไปสู่วงการยาเสพติดเพราะ
เป็นการหาเงินได้ง่าย

“...เมื่อผู้ต้องขังใกล้คลอดถูกพามาถึงเตียงเจ้าหน้าที่จากเรือนจำจะนำโซ่มาคล้องขาข้างหนึ่งไว้กับปลายเตียงและสั่งห้ามผู้ต้องขังหญิงพูดคุยกับคนอื่น ๆ ช่วงเวลานี้เองที่ผู้เป็นแม่ถูกย้ายเตียงถึงสถานะการเป็น “นักโทษ” ของตัวเองอีกครั้ง แต่เป็น “นักโทษ” ท่ามกลางสายตาคนมากมาย”

6

ชีวิตที่บริสุทธิ์ ในเรือนจำ

ชีวิตที่บริสุทธิ์ในเรือนจำเป็นเรื่องราวของเด็กซึ่งติดกรรมของแม่ขณะต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ เมื่อแม่ต้องโทษจำคุก ลูกที่แม่คลอดในช่วงนี้ต้องตกอยู่ในสถานการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดในสองแบบนี้ได้แก่ การต้องสูญเสียแม่ให้กับระบบการลงโทษทางอาญา และถูกนำไปอยู่กับญาติพี่น้องหรือผู้อุปการะอื่นๆ ที่มารับตัวไปหลังจากแม่คลอดลูกแล้ว หรือหากลูกอาจได้อยู่กับแม่แต่ก็ต้องสูญเสียการมีชีวิตในโลกภายนอก ตัวเลขซึ่งพอจะมีอยู่ของกรมราชทัณฑ์ แสดงให้เห็นว่า ในปี 2554 จากจำนวนผู้ต้องขังหญิงทั่วประเทศประมาณ 44,000 คน มีผู้ซึ่งตั้งครรภ์คลอด และเลี้ยงลูกอยู่ในเรือนจำประมาณ 440 คน หรือร้อยละ 1 การกระจายของเด็กซึ่งยังคงอยู่กับแม่ในแต่ละเรือนจำแตกต่างกัน เรือนจำบางแห่งไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับเด็กทารกอาจไม่มีเด็กอยู่ในเรือนจำเลย ส่วนเรือนจำขนาดใหญ่และขนาดกลางซึ่งมักจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกตามสมควรอาจจะมีเด็กทารกและเด็กเล็กอยู่ในเรือนจำอยู่ตลอดคือเมื่อเด็กอยู่กับแม่ได้ระยะหนึ่งก็จะมีญาติมารับเด็กไป ในขณะที่เดียวกันก็จะมีผู้ต้องขังที่ตั้งครรภ์คลอด และเลี้ยงลูกในเรือนจำหมุนเวียนมาทดแทน จึงเป็นยากที่จะบอกจำนวนของเด็กที่เติบโตในเรือนจำได้ชัดเจน บางช่วงเวลาเรือนจำอาจมีเด็กอยู่ในเรือนจำน้อยกว่า 5 คน และบางช่วงเวลาอาจมีเด็กอยู่ถึง 10 คนหรือมากกว่านั้น

การอนุญาตให้เด็กอยู่ในเรือนจำกับแม่เป็นประเด็นละเอียดอ่อนเนื่องจากมีหลักการและมาตรฐานสากลที่กำหนดไว้เกี่ยวกับการให้เด็กอยู่ในเรือนจำ โดยเฉพาะสุขภาพของสถานที่ที่จะดูแลเด็ก (เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย) การให้เด็กได้มีพัฒนาการและการเจริญเติบโตที่เหมาะสม ถ้าเป็นเด็กที่เริ่มเติบโต ต้องให้เด็กสามารถเข้าถึงการศึกษาตามวัยได้ ดังนั้น พ.ร.บ. ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 จึงกำหนดว่าผู้บัญชาการเรือนจำอาจให้เด็กอยู่กับแม่ใน

เรือนจำได้จนถึงอายุ 3 ขวบ หรือผู้บัญชาการเรือนจำอาจให้ส่งเด็กไปยังหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่ให้การสงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ หรือพัฒนาฟื้นฟูเด็ก ดังปรากฏในมาตรา 39 ของพ.ร.บ. ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ดังนี้

มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ผู้ต้องขังมีเด็กอายุต่ำกว่าสามปีซึ่งอยู่ในความดูแลของตนติดมายังเรือนจำ หรือเด็กซึ่งคลอดในระหว่างที่มารดาถูกคุมขังในเรือนจำ หากมีความจำเป็นหรือปรากฏว่าไม่มีผู้ใดจะเลี้ยงดูเด็กนั้น ผู้บัญชาการเรือนจำจะอนุญาตให้เด็กนั้นอยู่ในเรือนจำจนกว่าเด็กอายุครบสามปีก็ได้ หรือให้ส่งเด็กนั้นไปยังหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่ให้การสงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ หรือพัฒนาฟื้นฟูเด็ก เพื่อดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ต่อไปก็ได้ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ

โดยทั่วไปการที่แม่ต้องการเลี้ยงลูกที่เกิดมาให้อยู่ในเรือนจำมักเกิดจากความจำเป็น โดยเฉพาะความจำเป็นเกี่ยวกับการไม่สามารถหาผู้ที่จะมาช่วยดูแลเด็ก และแม่ไม่ต้องการให้ลูกไปอยู่ในสถานสงเคราะห์เด็ก ดังนั้นการออกกฎหมายโดยให้เป็นอำนาจของผู้บัญชาการเรือนจำที่จะอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้เด็กอยู่กับแม่ในเรือนจำจนถึงอายุ 3 ขวบ แทนการกำหนดให้เป็นสิทธิของเด็กที่จะได้อยู่กับแม่ จึงอาจเป็นการตัดโอกาสของเด็กบางคนที่จะได้อยู่กับแม่ และถูกส่งไปอยู่สถานสงเคราะห์หรืออยู่ในบ้านที่มีสิ่งแวดล้อมที่เลวร้ายกว่าการอยู่กับแม่ในเรือนจำได้

ในกรณีที่เด็กได้รับอนุญาตให้อยู่ในเรือนจำกับแม่ ก็มีได้หมายความว่า ปัญหาต่างๆ จะหมดไป ผู้ต้องขังซึ่งมีลูกอยู่ด้วยต่างรู้สึกผิด และสงสารลูกที่ต้องมาใช้ชีวิตที่ลำบากกับแม่ เพราะแม้ทุกคนจะบอกว่าเด็กคือผู้บริสุทธิ์ คือถึงแม่เด็กจะต้องอยู่ในเรือนจำก็ห้ามปฏิบัติต่อเด็กเสมือนเป็นผู้ต้องขัง แต่ในโลกแห่งความเป็นจริงเรือนจำยังคงเป็นพื้นที่ที่แออัดและมีระบบการควบคุมด้วยระเบียบวินัยที่เข้มงวดผู้ต้องขังทุกคนรวมทั้งผู้เป็นแม่ต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของเรือนจำ ความเป็นอิสระที่จะทำสิ่งต่างๆ ในการเลี้ยงลูกจึงถูกจำกัดด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งมีนัยแตกต่างจากสภาวะที่เรียกว่า “การเติบโตอย่างมีอิสระภาพ”

การศึกษานี้ให้ความสนใจกับประสบการณ์ชีวิตของเด็กซึ่งมีแม่อยู่ในเรือนจำ ซึ่งได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 4 และ 5 รวมทั้งเด็กซึ่งเกิดจากแม่ที่มีครรภ์และคลอดในเรือนจำ โดยหลังจากลูกเกิด ผู้เป็นแม่ต้องตัดสินใจว่าจะให้ลูกอยู่ด้วยในเรือนจำไปสักพักหนึ่ง หรือจะให้มีคนมารับลูกไปอยู่ที่อื่น ผู้มารับเด็กอาจเป็นพ่อของเด็ก หรืออาจเป็น ยาย/ย่า/ตา/ปู่ ของเด็ก หรือญาติคนอื่น ๆ ที่เต็มใจให้เด็กไปอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเลือกทางใด การตั้งครรภ์และคลอดลูก ขณะที่แม่ต้องอยู่ในเรือนจำเป็นสภาวะการณที่ผู้เป็นแม่ต้องเจ็บปวดและลำบากใจ การศึกษานี้ได้สนทนากับผู้ต้องขังหญิงซึ่งกำลังตั้งครรภ์และยังไม่คลอดจำนวน 5 คน ผู้ซึ่งคลอดและมีคนมารับลูกไปจากโรงพยาบาลทันที 5 คน และผู้ที่คลอดและนำลูกกลับเข้ามาเลี้ยงอยู่ในเรือนจำ 5 คน รวม 15 คน

ประสบการณ์การตั้งครรรภ์ขณะอยู่ในเรือนจำ

การตั้งครรรภ์ในขณะที่อยู่ในเรือนจำมักเกิดขึ้นในช่วงของการฝากขัง โดยเริ่มตั้งแต่การถูกจับกุม และตำรวจนำมาขอให้ศาลสั่งฝากขังในเรือนจำ จากนั้นหากไม่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว ผู้ตั้งครรรภ์ก็จะอยู่ในเรือนจำจนถึงเวลาคลอด ผู้ต้องขังหญิงบางคนเพิ่งเริ่มตั้งครรรภ์ อาจไม่รู้ว่าตนเองตั้งครรรภ์ แต่มารู้เมื่อถูกส่งเข้ามาอยู่ในเรือนจำ และเรือนจำได้ตรวจร่างกายตามขั้นตอนการรับตัวเข้ามาในเรือนจำ จึงรู้ว่าตนเองตั้งครรรภ์ การรู้ว่าตั้งครรรภ์ในขณะที่กำลังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการถูกจับกุมและการเพิ่งได้เข้ามาสัมผัสกับสถานที่ซึ่งเรียกว่า “คุก” เป็นครั้งแรก เป็นสภาวะที่สร้างความกดดันให้กับผู้หญิงอย่างมาก ความเป็นห่วงผู้ที่อยู่ข้างนอกโดยเฉพาะลูกที่แม่ต้องจากมาอย่างกะทันหัน ความหวาดกลัวและวิตกกังวลกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองและครอบครัวหลังจากถูกจับ การต้องเปลี่ยนสถานะอย่างกะทันหันจากเสรีชนมาสู่การเป็นผู้ใช้สิทธิสภาพนบจากผ่านประตูของเรือนจำเข้ามา ยิ่งเมื่อมารู้ว่าตนเองตั้งครรรภ์ ยิ่งทำให้ความรู้สึกต่างๆ เลวร้ายลงไปอีก ผู้ต้องขังคนหนึ่งกล่าวว่า “การท้องเป็นเรื่องที่หนูควรจะได้ใจ หนูควรจะมีความสุข แต่มันผิดเวลา ผิดสถานที่ ลูกไม่ควรต้องมาอยู่กับแม่ในเวลานี้ ในสถานที่แบบนี้”

พุดช้อนถูกจับขณะที่นาย้าจำนวน 2,000 เม็ด จากฝั่งลาวข้ามมาที่จังหวัดหนองคาย และถูกส่งตัวไปฝากขังที่เรือนจำจังหวัดหนองคาย และเพิ่งรู้ว่าตนเองตั้งครรรภ์ได้ 1 เดือน ความทุกข์ที่เกิดจากการถูกจับและต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำเป็นครั้งแรกยิ่งถูกเพิ่มเป็นทวีคูณเมื่อทราบว่าตัวเองตั้งครรรภ์ พุดช้อนกล่าวถึงความรู้สึกในตอนนั้นว่า

ตอนถูกจับหนูท้องมา 1 เดือนพอดี ไม่รู้ว่าตัวเองท้อง พอมาถึงที่เรือนจำ
หนองคายประมาณ 2 อาทิตย์ เมินส์ไม่มา หนูก็เลยให้เจ้าหน้าที่ที่นั่น
ตรวจ บอกว่าทำไมหนูเมินส์ไม่มา เขาบอกว่าตกใจที่ย้ายอะหรือเปล่า
ไม่คะหนูไม่เคยเป็นแบบนี้ ถึงหนูตกใจขนาดไหนเมินส์หนูก็ไม่เคยเลื่อน
ที่นี้เขาก็เลยมาตรวจก็บอกว่าท้อง 1 เดือน ทางบ้านรู้ก็บอกว่าอย่าเอา
ลูกออกนะ บอกให้กินอะไรที่บำรุง หนูก็เสียใจ นอนร้องไห้อยู่ 3 วัน
หมอที่หนองคายกับเจ้าหน้าที่เขาก็บอกว่าดูแลเขาด้วยนะเมื่อเขาไปกิน
อะไรเอาลูกออก หนูก็นอนร้องไห้ทำใจอยู่ 3 วัน

เรื่องเล่าของผู้มีครรภ์ขณะอยู่ในเรือนจำแสดงให้เห็นว่า ผู้ต้องขังซึ่งตั้งครรภ์มีความรู้สึก
วิตกกังวลและเครียดกับการตั้งครรภ์ขณะอยู่ในเรือนจำกับ 3 เรื่องใหญ่ๆ ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อม
ทางกายภาพและสังคมของเรือนจำ (2) การเข้าถึงอาหารที่มีประโยชน์ต่อครรภ์ และ (3)
การเข้าถึงบริการการตรวจสุขภาพครรภ์และการฝากครรภ์

สภาพแวดล้อมในเรือนจำ การศึกษาที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า เรือนจำของไทยไม่
สามารถรองรับผู้ต้องขังหญิงที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เรือนจำกลายเป็นสถานที่ที่มีผู้
ต้องขังอยู่กันเบียดเสียดแออัดโดยเฉพาะเรือนนอนซึ่งส่วนมากผู้ต้องขังต้องนอนกันอย่าง
แออัดยัดเยียด ไม่มีอากาศถ่ายเท รวมไปถึงการขาดแคลนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานโดย
เฉพาะน้ำสะอาด สถานที่นอนไม่มีอากาศถ่ายเท เรือนจำบางแห่งจัดให้ผู้สูงอายุครรภ์สูง แยกออกมา
นอนต่างหากจากผู้ต้องขังทั่วไป บางแห่งจัดให้นอนรวมกับผู้สูงอายุ บางแห่งจัดให้นอนรวมกัน
ในห้องที่มีเฉพาะผู้ตั้งครรภ์ และบางแห่งจัดให้อยู่กับผู้กักถูกขัง ความพยายามเหล่านี้เป็นไป
เพื่อลดความยากลำบากของผู้ที่ท้องแก่ซึ่งต้องการพื้นที่การนอนที่ไม่เบียดเสียดยัดเยียด
นอกจากนี้โดยทั่วไปเรือนจำจะจัดให้ผู้ตั้งครรภ์อาบน้ำพร้อมๆ กับผู้สูงอายุ เพื่อป้องกัน
การแย่งกันอาบน้ำ การกระแทกกัน และการเบียดกันจนสิ้นหกล้ม

นอกจากนี้ผู้ต้องขังหญิงซึ่งตั้งครรภ์ยังมองว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมของเรือนจำ
เต็มไปด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ และมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ต้องขัง
ทำให้ผู้ตั้งครรภ์ต้องพยายามไม่ร้องขออะไรเป็นพิเศษ เช่น เมื่อมีอาการแพ้ท้องก็จะพยายามอดทน
ไม่แสดงออก หรือเมื่อมีข้อสงสัยเกี่ยวกับครรภ์ของตนเองก็จะปรึกษาผู้ต้องขังด้วยกัน

สภาวะนี้มีแนวโน้มจะดำรงอยู่ในเรือนจำซึ่งเจ้าหน้าที่ในแดนหญิงบางคนมีการควบคุมสั่งการในลักษณะของการใช้อำนาจ มีการใช้เสียงดัง หรือแม้แต่การส่งลงโทษผู้ต้องขังอยู่ตลอดเวลา ส่วนเรือนจำที่เจ้าหน้าที่แดนหญิงควบคุมดูแลผู้ต้องขังแบบมีเมตตา ผู้ตั้งครรภจะรู้สึกสบายใจเกี่ยวกับครรภของตนเองมากกว่า

การเข้าถึงอาหารที่มีประโยชน์ต่อครรภ ผู้ตั้งครรภจะมีความรู้และประสบการณ์ซึ่งอาจเป็นประสบการณ์ตรงหรือจากการเรียนรู้จากแหล่งต่างๆ ว่า ผู้หญิงที่ตั้งครรภจะต้องดูแลเรื่องการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ไม่เฉพาะกับตัวเอง แต่ยังหมายถึงลูกในครรภด้วย สังคมไทยจะสืบทอดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับอาหารที่ผู้ตั้งครรภควรรับประทานและควรงดเว้นเพื่อให้เด็กในครรภมีร่างกายแข็งแรง มีอวัยวะครบถ้วนสมบูรณ์ สุขภาพแข็งแรง มีผิวพรรณสะอาดสดใส และมีน้ำหนักตัวไม่น้อยหรือมากเกินไป ความรู้ที่สั่งสมนี้มาจากประสบการณ์ของคนหลายรุ่นผนวกกับความรู้สมัยใหม่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของผู้ตั้งครรภมีอยู่โดยทั่วไป เช่น ต้องรับประทานอาหารประเภท ไข่ นม รวมทั้งอาหารที่มีโปรตีนรวมทั้งผักและผลไม้ เป็นประจำ เพื่อให้ลูกได้รับสารอาหารครบถ้วน ไม่รับประทานอาหารหวานมากกินไป ส่วนผู้ที่มีอายุครรภมากขึ้นควรรับประทานอาหารที่ช่วยให้เลือดไหลเวียนดี และอาหารที่ช่วยเพิ่มน้ำนม เช่น แกงเลียง หรืออาหารที่มีส่วนประกอบของหัวปลี ใบกะเพรา กุยช่าย กานพลู มะละกอ พักทอง ชিং และใบแมงลัก นอกจากนี้ผู้ที่เคยตั้งครรภมาก่อนมักจะมีประสบการณ์ของการรับประทานอาหารเสริมที่เชื่อว่าเป็นการบำรุงครรภ อย่างไรก็ตามการอยู่ในเรือนจำมีข้อจำกัดมากมายในการเข้าถึงอาหารที่เชื่อกันว่าเหมาะสมและมีประโยชน์สำหรับผู้ตั้งครรภ แต่บางเรือนจำก็จะจัดอาหารพิเศษสำหรับผู้ตั้งครรภให้บ้าง เช่น มีนมและไข่ เพิ่มให้โดยทั่วๆ ไปจะใช้คำพูดคล้ายๆ กันว่า อยู่ข้างนอกจะรับประทานอาหารต่างไปจากช่วงไม่ได้ท้อง เช่น ผัก ผลไม้ ไข่ นม ไก่ หมู ผู้ต้องขังคนหนึ่งกล่าวว่า

อยู่ในนี้เราเลือกกินไม่ได้ มีสตาจค์ค่อยเลือกกิน ถ้าไม่มีก็กินข้าวของหลวง ก็กลัวลูกไม่สมบูรณ์อย่างตอนแพ้ท้องอยากกินอะไรก็ได้กิน อยู่ข้างนอกเราหากินได้สารพัด แต่ที่นี้ก็มีให้นมสำหรับคนท้อง แล้วก็มีไข่ ให้เป็นพิเศษวันละสองฟอง พักทองหนึ่งชิ้น ตอนท้องอยู่ข้างนอกก่อนนอนจะกินผลไม้ น้ำมะพร้าว คือรู้ว่าต้องกินนมกินผลไม้เยอะๆ ลูกถึงจะแข็งแรง

ในช่วงมานานมานี้ เรือนจำทั่วประเทศไม่อนุญาตให้ญาตินำอาหารมาฝากให้ผู้ต้องขัง ด้วยเหตุผลว่าเพื่อป้องกันการนำสิ่งต้องห้าม เช่น ยาเสพติด ปะปนมาในอาหารหรือในภาชนะที่ใส่อาหารทำให้ผู้ต้องขังต้องบริโภคอาหารที่เรือนจำจัดหาให้ หรือบางคนซึ่งพอมีเงินอาจสั่งซื้ออาหารของเรือนจำได้ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ ผู้ต้องขังคนหนึ่งใช้คำพูดว่า “มันลำบากค่ะ เพราะว่าเรื่องความเป็นอยู่ อาหารการกิน มันหาซื้อบำรุงไม่ได้เหมือนข้างนอก เวลาเราจะซื้ออะไรเราต้องไปเข้าแถวซื้อ บางทีมันก็ไม่พอ” ความเข้มงวดในเรื่องการห้ามนำอาหารมาให้ผู้ต้องขัง มีผลทำให้ญาติไม่สามารถนำอาหารที่เชื่อว่ามีประโยชน์สำหรับผู้ตั้งครมมาฝากเยี่ยมได้ ความเชื่อว่าคนตั้งครมต้องรับประทานอาหารที่แตกต่างจากคนทั่วไป ประกอบกับข้อจำกัดของการเข้าถึงอาหารที่เหมาะสมสำหรับคนตั้งครมโดยเฉพาะ ผู้ที่ไม่สามารถซื้ออาหารพิเศษที่ทางเรือนจำมีขายได้ ทำให้ผู้ตั้งครมรู้สึกผิดที่เป็นต้นเหตุทำให้ลูกไม่ได้รับการบำรุงเท่าที่ควร

การเข้าถึงการให้คำปรึกษาสุขภาพครอบครัวและการฝากครม ในระหว่างการตั้งครม ผู้ต้องขังหญิงจะได้รับการตรวจครมจากเจ้าหน้าที่พยาบาลทุกเดือน และทางเรือนจำจะนำผู้ตั้งครมไปฝากครมที่โรงพยาบาลซึ่งรับผิดชอบพื้นที่ที่เรือนจำตั้งอยู่ แพทย์ในโรงพยาบาลจะตรวจเช็คสุขภาพครอบครัว ทำอัลตราซาวด์ และบอกช่วงเวลาซึ่งเป็นกำหนดคลอด ผู้ต้องขังหญิงบางคนอาจยังวิตกกังวลเกี่ยวกับการตั้งครมในช่วงเวลาและสถานที่ที่ผู้เป็นแม่มองว่าไม่ใช่บ้าน บางคนมีความเครียดจากการต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำปะปนมาด้วย ทำให้ยิ่งเครียดมากขึ้น บางคนรู้สึกกังวลที่ลูกไม่เดินเลยทั้งๆ ที่ในครมก่อนเป็นช่วงเวลารู้สึกได้ว่าลูกในท้องเริ่มเดินแล้ว เมื่อรู้สึกว่ามีอาการไม่ปกติเกิดขึ้น ผู้ต้องขังจะปรึกษากับเจ้าหน้าที่พยาบาลก่อน ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็จะให้คำแนะนำว่าไม่ให้เครียด แต่ผู้ตั้งครมบางคนก็ยังไม่รู้สึกว่า หากอยู่ข้างนอกจะสามารถไปหาปรึกษาที่สถานีนามัยหรือโรงพยาบาลได้ ผู้ต้องขังคนหนึ่งสะท้อนความกังวลของตัวเองว่า

หนูท้องได้สี่ห้าเดือนแล้วลูกไม่เดินเลย หนูก็ปรึกษาพยาบาลที่นั่น บอกว่าหนูเครียดนอนไม่หลับ ลูกก็ไม่เดินเลย แต่เขาก็ไม่มียาอะไรให้เรากิน หนูเครียดก็พยายามทำใจให้สบาย เพราะมันมีผลกระทบต่อลูก คือพยาบาลบอกว่าถ้าหนูเครียด ลูกก็เครียดด้วย

ในเรือนจำบางแห่งมีเจ้าหน้าที่จากสภากาชาดไทยเข้ามาให้ความรู้กับผู้ตั้งครุภพว่า ควรปฏิบัติตัวอย่างไร ควรเตรียมตัวอย่างไรก่อนคลอด การเลี้ยงดูเด็กที่เพิ่งเกิดใหม่ รวมทั้งมีการสอนให้บริหารร่างกายขณะตั้งครุภพเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงและคล่องตัว ผู้ตั้งขังที่ตั้งครุภพมองว่า ได้รับประโยชน์จากการอบรมในลักษณะนี้ เพราะบางครั้งก็มีเรื่องเล่ากันต่อๆ มาถึงเด็กที่คลอดในขณะที่แม่อยู่ในเรือนจำ ตัวอย่างเช่น มีเรื่องพูดกันต่อๆ มาอยู่ในเรือนจำ ผู้ตั้งขังที่คลอดลูกก่อนกำหนดถึงเกือบ 2 เดือน เด็กออกมาตัวเล็กนิดเดียว ไม่แข็งแรงจึงมีการเดากันไปต่างๆ นานาว่า เป็นเพราะแม่เครียดบ้าง ทานอาหารไม่ครบหมูบ้าง ไม่ได้ออกไปตรวจห้องบ้าง การมีผู้รู้เข้ามาให้คำปรึกษาแนะนำ ตอบคำถามและข้อข้องใจต่างๆ ทำให้ผู้ตั้งครุภพรู้สึกอบอุ่นใจและสบายใจขึ้นมาก

ใกล้คลอด

ช่วงใกล้คลอด เป็นเวลาที่ผู้ตั้งครุภพในเรือนจำมีความวิตกกังวล เพราะนอกจากจะไม่มีสามีหรือญาติพี่น้องคอยดูแลอย่างใกล้ชิด และเตรียมพร้อมจะพาไปโรงพยาบาลเมื่อเจ็บท้องคลอดแล้ว ยังมีการบอกกันต่อๆ มาว่า ทางเรือนจำจะคอยจนใกล้เวลาคลอดจริงๆ ซึ่งโดยทั่วไปจะต้องรอการตรวจเช็คปากมดลูกว่าเปิดถึง 5 เซนติเมตร เพื่อยืนยันว่าจะไม่ต้องไปคอยที่โรงพยาบาลนานเกินไป แต่ก็มักจะมีเรื่องราวที่ทำให้ผู้ตั้งครุภพกังวลใจเพราะมีกรณีที่บางคนคลอดก่อนที่ปากมดลูกจะเปิดครบตามเกณฑ์ ไปโรงพยาบาลไม่ทัน หรือ บางคนน้ำคร่ำแตกเลือดออกมากจนเป็นอันตราย นอกจากนี้ผู้ตั้งครุภพยังกังวลว่า ช่วงเวลาที่ตัวเองจะคลอดเป็นตอนกลางคืน เมื่อปากมดลูกเปิดแล้วแต่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถพาออกไปโรงพยาบาลได้ทัน เพราะการพาผู้ตั้งขังออกไปนอกเรือนจำต้องผ่านกระบวนการขออนุญาตตามขั้นตอน

อย่างไรก็ตามทางเรือนจำ ได้วางระบบในการดูแลและพาผู้ตั้งขังออกไปคลอดที่โรงพยาบาลเพื่อรองรับภาวะฉุกเฉิน ตามปกติในเรือนนอนจะมีแม่ห้องหรือผู้ตั้งขังหญิงที่คอยช่วยเหลือและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ หากผู้ตั้งครุภพอยู่ในเรือนนอนทั่วไป แม่ห้องจะเป็นผู้แจ้งเจ้าหน้าที่ถึงสถานการณ์ของผู้หญิงที่กำลังจะคลอด ในบางเรือนจำให้แม่ห้องมีนกหวีดเพื่อเป่าแจ้งเตือนให้เจ้าหน้าที่ทราบ และมาไขกุญแจเรือนนอนเพื่อให้ดำเนินการส่งผู้หญิงไปยังโรงพยาบาลต่อไป หากในเรือนจำใดให้ผู้ตั้งครุภพนอนรวมกับแม่และเด็ก พี่เลี้ยงเด็กซึ่งถูกจัดให้นอนอยู่ในห้องเดียวกับผู้ตั้งขังหญิงที่ตั้งครุภพและแม่ลูกอ่อนก็จะเป็นคนช่วยทำหน้าที่นี้

ผู้ต้องขังหญิงมักจะอดทนรอ โดยเฉพาะเมื่อปวดท้องคลอตในเวลากลางวัน เพราะไม่แน่ใจว่าการปวดท้องที่เกิดขึ้นจะเป็นการปวดท้องใกล้คลอตหรือไม่ หากให้แม่ห้องส่งข่าวให้เจ้าหน้าที่แล้วเกิดไม่ใช่การปวดท้องคลอตจริงๆ ก็อาจถูกตำหนิ นอกจากนี้ผู้ตั้งครรภ์ยังอาจเกรงใจผู้ต้องขังอื่นๆ ที่ต้องตื่นขึ้นมากลางดึกด้วย ดังนั้นการจะแจ้งเจ้าหน้าที่ว่าปวดท้องคลอตจึงมักทำกันด้วยความระมัดระวังทั้งตัวผู้ตั้งครรภ์และแม่ห้อง หากผู้ตั้งครรภ์พอทนได้ก็มักจะรอจนถึงรุ่งเช้า วิชาที่เล่าประสบการณ์ของตนเองตอนปวดท้องคลอตว่า

หนูปวดท้องตี 5 ไม่ปวดมาก ก็เลยไม่ได้แจ้งรอถึงเช้าอาบน้ำเสร็จ คิดว่าทนได้เลยไม่แจ้ง พอปวดมากเพื่อนก็บอกเจ้าหน้าที่ เขาก็ให้ไปห้องพยาบาลและดูว่ามดลูกเปิดกี่เซ็นแล้ว ของหนู 4 เซ็น หนูปวดท้องด้วย เขาก็พาไปที่ฝ่ายปกครองไปพิมพ์นิ้วก็ตรวจสอบดูประวัติเรา แล้วก็มีรถมารับข้างหน้าเรือนจำ เขาขับรถไปส่งที่โรงพยาบาล ถึงโรงพยาบาล หนูก็คลอตเลย คลอตตอน 8 โมง

การดำเนินการเพื่อส่งตัวไปโรงพยาบาลจะใช้เวลาพอสมควรก่อนได้รับอนุญาตส่งตัวไปโรงพยาบาล โดยทั่วไปอาจใช้เวลา ประมาณ 1 – 2 ชั่วโมง การออกไปโรงพยาบาลทางเรือนจำจะให้ใส่ชุดของผู้ต้องขังหรือที่เรียกว่าชุดหลวงออกไป ผู้ต้องขังรู้สึกว่าการใส่ชุดผู้ต้องขังออกไปโรงพยาบาลทำให้ตนเองเป็นจุดสนใจและถูกมองจากคนอื่นๆ ว่าเป็นนักโทษ ทำให้รู้สึกไม่ดี หากได้ใส่ชุดคลุมท้องเหมือนคนทั่วไปจะรู้สึกสบายใจขึ้น

การคลอตที่โรงพยาบาล

พ.ร.บ. ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 กำหนดไว้ในมาตรา 58 ว่า ให้เรือนจำจัดเตรียมให้ผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์ได้คลอตบุตรในโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลนอกเรือนจำ ณ ที่อยู่ที่เรือนจำนั้นตั้งอยู่ หากเด็กคลอตในเรือนจำ ห้ามมิให้บันทึกว่าเด็กเกิดในเรือนจำ โดยให้ระบุเฉพาะท้องที่ที่เรือนจำนั้นตั้งอยู่ ซึ่งก่อนหน้านี้อาการคลอตของผู้ต้องขังเกือบทั้งหมดก็เป็นการคลอตในโรงพยาบาล (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ, 2555) ดังนั้นการคลอตที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปตามหลักการแพทย์ ซึ่งแน่นอนว่า ผู้คลอตบุตรอาจมีปัญหาดูแตกต่างกันออกไป บางคนมีประวัติเคยแท้งลูก หรือเคยมีลูกเสียชีวิตเพราะร่างกายไม่แข็งแรง หรือเป็นคนคลอตลูกยาก โดยธรรมชาติเพราะเชิงกรานแคบ ผู้ที่มีปัญหาเช่นนี้อาจจะใช้เวลาในการคลอตนานกว่าปกติ

และต้องขิดยาช่วยเร่งให้คลอด โดยทั่วไปการไปคลอดที่โรงพยาบาลจะไม่มีปัญหาในทางการแพทย์

อย่างไรก็ตามผู้ต้องขังหญิงซึ่งไปคลอดที่โรงพยาบาลมีประสบการณ์หลังการคลอดคล้ายๆ กัน โดยเฉพาะการรู้สึกที่ตนเองแปลกแยกจากผู้คลอดบุตรคนอื่นๆ หลังจากการคลอดแม่จะถูกพามาอนพักในห้องพักผู้ป่วยรวมกับคนอื่นๆ ที่มาคลอดลูก ผู้ต้องขังหญิงจะพูดคล้ายๆ กันว่า เมื่อถูกพามาถึงเตียงเจ้าหน้าที่จากเรือนจำจะนำโซ่มาคล้องขาข้างหนึ่งไว้กับปลายเตียงและสั่งห้ามผู้ต้องขังหญิงพูดคุยกับคนอื่นๆ ช่วงเวลานี้เองที่ผู้เป็นแม่ถูกย่ำเตือนถึงสถานะการเป็น “นักโทษ” ของตัวเองอีกครั้ง แต่เป็น “นักโทษ” ท่ามกลางสายตาคอนมากมาย ความรู้สึกหดหู่ อับอาย และต่ำต้อย เข้ามาบดบังความปิติที่ได้ให้กำเนิดลูก ส่วนใหญ่แล้วแต่ละคนจะพยายามนำผ้าห่มมาปิดร่างกายส่วนที่ถูกล่ามโซ่ไว้ แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีจากสายตาคอนอื่นๆ ที่มองมา ขวัญพุดถึงความรู้สึกเมื่อถูกพามาที่เตียงและถูกล็อกด้วยโซ่ว่า

พอคลอดเสร็จแล้ว เขามาที่เตียง ล่ามขาแล้วเอาติดกับปลายเตียง เราก็พลิกตัวลำบาก คือ เราต้องพลิกให้ลูกกินนม แต่โซ่มันไม่ยาวพอ ความรู้สึกตอนนั้นหดหู่เลย ต้องเอาผ้ามาปิดโซ่ เขาไม่ให้คนอื่นมาคุยกับเรา เขาก็อยากมาเล่นเพราะลูกเราตัวใหญ่ หนูก็บอกนำหนูคุยไม่ได้ เพราะหนูเป็นนักโทษ หนูจะโดนเจ้าหน้าที่ไม่ให้คุยกับคนอื่น คนที่ไปเฝ้าโซ่ เขาเห็นเขาก็งงว่าล่ามทำไม ซึ่งเจ้าหน้าที่ๆ ไปเฝ้าไม่ใส่ชุดเจ้าหน้าที่นะ ใส่ชุดธรรมดา เขาก็สงสัยสายตาว่าล่ามโซ่ทำไม อยากรู้อย่างจังเลยกับเตียงนี้ นอนติดๆ กันยังคุยไม่ได้เลย

การล็อกขาแม่ซึ่งนอนพักอยู่ที่เตียงของโรงพยาบาลเกิดจากความไม่มั่นใจว่าผู้ต้องขังจะพยายามหนีหรือไม่ เพราะแม่เจ้าหน้าที่จะไปเฝ้า แต่ก็อาจมีช่วงจังหวะของการที่ผู้ต้องขังหาโอกาสเส็ดลอดหนีออกไปได้ การเคยมีผู้หลบหนีไปยิงทำให้เจ้าหน้าที่ต้องเลือกใช้วิธีการล็อกผู้ต้องขังไว้กับเตียง เจ้าหน้าที่บางคน เข้าใจความรู้สึกของผู้ต้องขังและจะบอกผู้ต้องขังว่าต้องขอใช้โซ่ล็อก เพราะความจำเป็น แต่หากจะไปเข้าห้องน้ำก็ให้บอก บางคนก็นั่งอ่านหนังสืออยู่ใกล้ๆ และปลดโซ่ให้ชั่วคราวเพื่อให้แม่ให้นมลูกได้สะดวกขึ้น นอกจากการถูกใช้โซ่ล็อกขาให้ติดกับเตียงจะทำให้ผู้หญิงรู้สึกหดหู่ใจแล้ว การถูกล็อกยังทำให้ผู้หญิงรู้สึกกดดันเกี่ยวกับการจะไปเข้าห้องน้ำเพราะเกรงใจเจ้าหน้าที่ และทุกครั้งที่เจ้าหน้าที่มาปลดโซ่

คนก็จะพากันมอง ทำให้ผู้หญิงพยายามที่จะไปห้องน้ำให้น้อยที่สุด ช่วงเวลาของการอยู่ที่โรงพยาบาลจึงเป็นช่วงที่ผู้หญิงรู้สึกอึดอัด ไม่สบายทั้งกายและใจ และอยากกลับเรือนจำให้เร็วที่สุด

อย่างไรก็ตาม ผู้ต้องขังหญิงหลายคนมีความรู้สึกดี ๆ จากการกระทำที่แสดงถึงน้ำใจของคนรอบข้าง ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งกล่าวถึงความประทับใจที่ได้รับแม้ในช่วงที่กำลังรู้สึกหดหู่ใจเกี่ยวกับสถานะของการเป็น “นักโทษ” แม้แต่เพียงจะคลอดลูก ก็ต้องมีผู้กอดตักอุ้มให้กับเตียง ไม่เพียงแต่จะลุกเดินไม่ได้เท่านั้นแต่ยังต้องอดทนกับการถูกจ้องมองของคนอื่น ๆ ซึ่งมีชีวิตอย่างอิสระ แต่ก็มีพยาบาลที่ยังคอยเข้ามาช่วยเหลือโดยไม่รังเกียจว่าเป็นนักโทษ แต่ยังคงมองว่า เธอคือมนุษย์คนหนึ่งที่ย่อมลำบากก็ต้องการคนเห็นใจ เข้าใจ ความรู้สึกนี้สะท้อนออกมาในคำพูดสั้น ๆ แต่มีความหมาย ดังนี้

ที่ขาลือคไว้กับเตียง แล้วเวลาเราจะเข้าห้องน้ำเขาก็พาไป บางที่บางช่วงเจ้าหน้าที่เรือนจำเข้าไปด้วยไม่ได้ เวลาจะเข้าห้องน้ำก็ต้องลำบากพยาบาล บางทีก็ขอโทษกรรมกับเขา ถึงแม้จะเป็นหน้าที่แต่ว่ามันก็เกินไป แต่เราก็ลุกไปเองไม่ได้ เรามีความรู้สึกว่าเขาต้องทำให้มากเกินไป เขาดีเกินไปค่ะ เขาดูแลเราดีเกินไป

ท่ามกลางสายตาคอนที่คอยมองมาอย่างสงสัย อยากรู้ อยากเห็น ผู้ต้องขังคนหนึ่งกล่าวว่า บางทีก็มีความรู้สึกดี ๆ เกิดขึ้น เพียงแค่เขาเดินผ่านมาที่เตียงเรา แล้วแอบส่งยิ้มเยียวหวานให้ พร้อมกับกระซิบบอกว่า “ลูกน่ารัก สู้ ๆ นะ” สิ่งที่เขาทำมีความหมายกับเรามาก นอกจากนี้ยังมีผู้ต้องขังคนหนึ่งเพิ่งคลอดลูกคนแรก หมอนำพวงมาลัยมาแขวนให้ข้างเตียง บอกว่าเพื่อเป็นสิริมงคล และนำเสื้อผ้าเด็กให้เป็นของขวัญ 1 ชุด ผู้ต้องขังพูดถึงความรู้สึกดี ๆ ในตอนนั้นว่า

ตื่นตื่นพูดไม่ออกดีใจมากกว่าเสียใจลูกออกมาครบ 32 ก็ดีใจแล้ว ตัวใหญ่บ่อเรอเลย หมอเขาก็ให้ของขวัญเพราะเป็นห้องแรก เขาก็เอาพวงมาลัยมาห้อยที่เตียงเรา เป็นเคล็ดของเขา แล้วเขาก็ให้ชุดเด็กอ่อนชุดหนึ่ง ก็เป็นอะไรที่ดี หนูก็ภูมิใจตื่นตื่น

นิภาเล่าถึงความประทับใจในสิ่งที่เจ้าหน้าที่ได้ทำให้ และไม่เคยมิเลินว่า การคลอดของ ตนเองมีความเจ็บปวดมากเพราะเด็กคลอดยาก จนคิดว่าจะเอาชีวิตไม่รอด แต่ในที่สุดก็คลอด ลูกเป็นเด็กผู้ชายแข็งแรง เมื่อถูกพามาที่เตียงพักคนไข้ เจ้าหน้าที่เตรียมโຈឹกร้อนๆ กับไอวัลติน ไว้ให้ สร้างความรู้สึกที่อบอุ่นและเป็นสิ่งทีนิภาไม่เคยลืมเลย นิภาเล่าว่า

ตอนคลอดหนูเจ็บท้องตั้งแต่เที่ยงคืน พอตีห้า น้ำคร่ำมันก็แตก มันไม่มีน้ำหล่อเลี้ยงเด็ก เขาก็เอาไปที่โรงพยาบาล ไปรอคลอด ก็ไม่ออก เขาก็จะผ่าก็ให้งดข้าวงดน้ำ หนูไม่ได้กินข้าวกินน้ำหนูก็เมื่อยไม่มีแรง แล้วเหมือนจะตายเลย เขาให้น้ำเกลือแล้วก็ฉีดยาเร่งแต่มันก็ไม่มีแรง ทั้งวันจนประมาณทุ่มห้าสิบถึงได้คลอด ไม่ต้องผ่า ตอนเจ็บท้องมันนานมาก หนูกถามตัวเองว่าจะรอดไหม หนูก็ร้องหาพ่อหาแม่ ตอนนั้นไม่รู้จะทำไงดี คลอดลูกออกมาเขาบอกว่า แม่ลูกเป็นผู้ชายนะ หนูก็นอนหนูก็ยังไม่มีแรงเลย เขาบอกกดลูกหน่อยเขาก็เอามือหนูไปกดอดลูก เจ้าหน้าที่ก็ซื้อข้าว ซื้อไอวัลตินร้อนๆ กับขนมปังไว้ให้กินตอนที่คลอดลูกเสร็จ เหมือนได้ เกิดใหม่อีกครั้ง

ความเห็นอกเห็นใจและน้ำใจที่เจ้าหน้าที่ซึ่งไปเฝ้าผู้ต้องขังที่ออกไปคลอดลูกที่ โรงพยาบาลมีคุณค่ามากสำหรับผู้ต้องขัง โดยทั่วไปในช่วงของการคลอดใหม่ๆ แม้ซึ่งต้องผ่าน ความเจ็บปวดมากอยากมีโอกาสได้พบญาติพี่น้อง อยากให้มีคนมาดูแลให้กำลังใจ แต่ตามระเบียบ ของเรือนจำจะไม่อนุญาตให้มีญาติมาเยี่ยมที่โรงพยาบาล แต่หากมากก็จะไม่สามารถเข้าไป ที่เตียงคนไข้ได้ เจ้าหน้าที่บางคนมีความเห็นใจทั้งกับคนที่มาเยี่ยมและผู้ต้องขัง แต่ก็ไม่สามารถ อนุญาตให้ผู้มาเยี่ยมมาที่เตียงคนไข้ได้ แต่บางคนก็จะให้ผู้ต้องขังใช้โทรศัพท์พูดคุยกับญาติ เพียงสั้นๆ แต่มีความหมายกับแม่ซึ่งเพิ่งคลอดลูกมาก

ในกรณีที่แม่ตัดสินใจที่จะให้ญาติมารับลูกไปเพราะไม่ต้องการนำลูกกลับไปเลี้ยง ในเรือนจำ ญาติมักจะมารับเด็กในช่วงที่ผู้ต้องขังหญิงยังอยู่ที่โรงพยาบาล นอกจากบางกรณี ที่ไปรอรับเด็กอยู่หน้าเรือนจำเพราะสะดวกกว่ามาที่โรงพยาบาล การมีคนมารับลูกไปเกือบจะทันที หลังคลอดเป็นความเศร้าเสียใจของผู้เป็นแม่ โดยเฉพาะความรู้สึกที่ไม่มีโอกาสให้ลูกได้กินนมแม่ แต่ส่วนใหญ่ก็จะพยายามหักห้ามใจเพราะเชื่อว่าเด็กไม่ควรเข้าไปอยู่ในเรือนจำหรือการที่มี

คนนำลูกไปเลี้ยงภายนอกเรือนจำลูกจะมีโอกาสได้รับอาหารและการเลี้ยงดูที่ดีกว่า แต่ก็มีข้อเสีย คือแม่ไม่ได้ใกล้ชิดลูก ไม่รู้ว่าลูกเป็นอย่างไร ผู้ต้องขังคนหนึ่งใช้คำพูดว่า “ความผูกพันไม่เหมือนกันถ้าเด็กที่อยู่กับเราถ้าเราได้เลี้ยงเรารู้ว่าเขาเป็นอย่างไร เขาต้องการอะไร แต่ลูกเราๆ ไม่รู้เลยว่าเขาต้องการอะไร เขาเป็นแบบไหนเราไม่รู้เลย” นอกจากนี้การที่ลูกไม่ได้กินนมแม่ อาจทำให้ลูกไม่มีภูมิคุ้มกันทาน แม่ที่มีคนมารับลูกไปหลังคลอดต้องบีบน้ำนมทิ้ง รู้สึกเสียใจที่ลูกไม่ได้กินนมแม่ ความเสียใจที่ไม่ได้เลี้ยงลูกหลังคลอดสะท้อนออกมาจากคำบอกเล่าของลูกน้ำ ลูกน้ำเล่าถึงวันที่สามีกับแม่มารอที่เรือนจำและบอกว่าจะมารับลูกกลับไปเลยทำให้ไม่มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับลูกว่า

ตอนเขาเอาลูกมาให้อุ้ม รู้สึกรักลูก น้ำตาไหล เรามีลูกแล้วหรือนี้ ตื้นตัน บอกไม่ถูก ไม่เคยมีลูก แล้วมาาก็รู้สึกว่ายากให้ความอบอุ่นกับลูก ตอนแรกคิดว่าจะเลี้ยงไว้ให้กินนมตัวเองจนสามเดือน แต่พอมาถึงนี้ ญาติมารับเลย จริงๆ ก็อยากให้ลูกอยู่กับเราก่อน เพราะลูกหนูคลอดมา แล้วร้องตลอดเวลา หนูไม่ได้นอนเลยตอนอยู่โรงพยาบาลร้องเก่งมาก ตอนนั้นรู้สึกใจหายไม่อยากจะให้ลูกไป น้ำตาไหล แฟนบอกไม่เป็นไร เดี่ยวเขาจะดูแลให้ดีที่สุด เขาบอกไม่ต้องห่วง ลูกก็ได้กินนมเราเลย ตอนกลางคืนก็เหงา เขาให้นอนห้องเดียวกับแม่ลูกอ่อน ได้ยินเสียงลูก คนอื่นร้องตกใจตื่นมาคิดว่าเสียงลูกตัวเอง

โดยทั่วไปหลังคลอดแล้ว ถ้าไม่มีความผิดปกติ ผู้ต้องขังหญิงจะพักฟื้นอยู่ที่โรงพยาบาล ประมาณ 2-3 วัน โดยทั่วไปผู้ต้องขังหญิงจะจิตใจที่ได้กลับเรือนจำ เพราะการอยู่ที่โรงพยาบาล จะลุกเดินไปไหนมาไหนไม่ได้ เข้าห้องน้ำไม่สะดวก และยังมีรู้สึกอึดอัดและไม่สบายใจที่ต้องถูกล่ามโซ่ ถูกจ้องมอง ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งบอกถึงความรู้สึกเมื่อกลับมาถึงเรือนจำว่า “โล่งเลยหนู คือเราเอาลูกวางในห้องเด็กเราจะต้องเดินมานี่นะ ต้องอาบน้ำได้ ไม่ต้องขอใครแล้วหนูโล่งเลย โล่งที่ว่าลูกออกแล้วด้วย โล่งที่ไปไหนมาไหนได้”

เลี้ยงลูกในเรือนจำ

ในปี 2554 สถิติของกรมราชทัณฑ์ระบุว่า มีเด็กซึ่งอยู่กับแม่ในเรือนจำจำนวน 440 คน เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่อายุไม่เกิน 1 ปี เป็นเด็กซึ่งผู้ต้องขังหญิงคลอดขณะอยู่ในเรือนจำ เด็กเหล่านี้กระจายอยู่ตามทัณฑสถานหญิง เรือนจำกลาง เรือนจำจังหวัดที่มีความพร้อม เรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอบางแห่งอาจไม่สามารถรับเด็กเข้ามาเลี้ยงในเรือนจำ เพราะไม่มีพื้นที่ที่จะจัดให้เป็นที่อยู่เลี้ยงเด็ก แม่จะได้รับคำแนะนำให้หาญาติพี่น้องมารับเด็ก ไปตั้งเต๊ออยู่ที่โรงพยาบาล และหากมีความจำเป็นที่ต้องนำเด็กเข้ามาเลี้ยงจริงๆ เด็กก็จะต้องอยู่กับแม่โดยไม่ได้รับการดูแลเป็นพิเศษ ดังนั้นบางเรือนจำซึ่งแม้จะมีผู้ต้องขังหญิงแต่ก็ไม่มีเด็กอยู่กับแม่ในเรือนจำ การศึกษานี้ครอบคลุมเฉพาะเด็กซึ่งแม่คลอดขณะอยู่ในเรือนจำ ไม่มีเด็กติดผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นเพราะเด็กกลุ่มนี้มีจำนวนน้อยมากและไม่พบเด็กกลุ่มนี้ในเรือนจำที่อยู่ในการศึกษานี้ การนำเสนอในส่วนนี้จะครอบคลุมประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเด็กที่แม่คลอดขณะอยู่ในเรือนจำได้แก่ (1) สถานะของเด็กและสภาพความเป็นอยู่ (2) เติบโตในเรือนจำ และ (3) เมื่อลูกต้องออกไปอยู่ในโลกภายนอก

สถานะของเด็กและสภาพความเป็นอยู่ ในทางกฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าไม่ให้ระบุสถานที่เกิดของเด็กว่าเกิดในเรือนจำ ซึ่งโดยทั่วไปเด็กก็จะคลอดในโรงพยาบาลอยู่แล้ว และแม้ว่าเกิดมีความจำเป็นหรือเหตุสุดวิสัยที่มีการคลอดในเรือนจำ ก็ให้ระบุเฉพาะท้องที่ที่เรือนจำนั้นตั้งอยู่ ในพ.ร.บ. ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ยังระบุไว้ด้วยว่า ให้เด็กที่อยู่ร่วมกับมารดาในเรือนจำได้รับการตรวจสุขภาพร่างกายโดยผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพเด็กเพื่อวินิจฉัยและให้การรักษาตามความจำเป็น รวมทั้งการตรวจป้องกันโรค และการบริการด้านสุขอนามัย ซึ่งเป็นการคุ้มครองสิทธิที่เด็กพึงได้รับและจะละเมิดมิได้

อย่างไรก็ตามชีวิตของเด็กมีมากกว่าการระบุว่าเกิดที่ใดและการให้มีผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพเด็กเข้ามาดูแลให้บริการด้านสุขอนามัยแก่เด็กเท่านั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กในเรือนจำในการศึกษานี้ได้มาจากเรื่องเล่าของแม่ซึ่งเลี้ยงลูกในเรือนจำ โดยผู้เป็นแม่ได้บอกเล่าประสบการณ์การเลี้ยงลูกและการเจริญเติบโตของลูกผ่านมุมมองของตนเองในฐานะผู้ต้องขังก่อนจะตัดสินใจให้ลูกอยู่กับตนเองหลังคลอด ผู้ต้องขังหญิงต่างตระหนักดีว่า เรือนจำมีสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะกับการเลี้ยงดูเด็กทารก ไม่เพียงแต่ความแออัดของผู้ต้องขังที่มารวมกันอยู่ในที่คับแคบ และการขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการเลี้ยงดูเด็กทารก

เช่น ผ้าอ้อมและข้าวของเครื่องใช้ของลูก น้ำสะอาด น้ำร้อน แต่ยังมีหมายรวมถึงการที่แม่ต้องทำตามระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ในฐานะผู้ต้องขัง ตารางเวลาที่กำหนดไว้อย่างเข้มงวด และข้อห้ามต่างๆ ล้วนทำให้ผู้เป็นแม่ขาดความเป็นอิสระที่จะทำหน้าที่ของแม่ได้อย่างสมบูรณ์ ความรู้สึกนี้สะท้อนออกมาเป็นคำพูดของแม่คนหนึ่งว่า

ถ้าทางบ้านหนูมีฐานะทางบ้านไม่ลำบากหนูก็ให้ลูกไปอยู่ข้างนอกดีกว่า เพราะความเป็นอยู่ข้างนอกต้องดีกว่าอยู่แล้วๆ สถานที่อย่างนี้ ไม่สมควรให้เด็กมาอยู่ คือถึงเขาจะมีห้องให้อยู่ ได้อยู่ใกล้แม่ก็จริง แต่ก็ไม่อยากให้ลูกมาอยู่อย่างนี้ โอกาสข้างนอกมันต้องดีกว่าอยู่ในนี้อยู่แล้ว

แต่ละเรือนจำมีนโยบายเกี่ยวกับการให้แม่ใช้เวลาอยู่กับลูกไม่เหมือนกัน บางแห่งแม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยตัวเองโดยไม่ต้องทำงานในกองงานได้ถึง 1 ปี ทำให้แม่มีโอกาสใกล้ชิดลูก ได้ดูแลลูกตลอดเวลา และทำสิ่งต่างๆ ให้ลูก ตั้งแต่ ให้นม เปลี่ยนผ้าอ้อม อาบน้ำ ชักผ้าลูก เล่นกับลูก ดูแลเมื่อเจ็บป่วย ได้เห็นพัฒนาการของลูก ทำให้ไม่ต้องคิดหรือกังวลกับเรื่องอื่นๆ ผู้ต้องขังหญิงคิดคล้ายๆกันว่า การได้อยู่กับลูกทำให้เวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว แม้ว่าจะเหนื่อย แต่ก็มีความสุข เป็นช่วงเวลาที่ไม่เคยลืม ผู้ต้องขังคนหนึ่งพูดถึงการเฝ้าดูการเจริญเติบโตของลูกว่าเป็นความสุขที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในขณะที่อยู่ในเรือนจำ

สามเดือนแรกเขาจะไม่ร้อง กินแล้วนอน เป็นเด็กที่เลี้ยงง่ายมาก หลังจากนั้นเขาก็เริ่มอ้อแอ้เริ่มร้องกินแล้วก็นอน เขาเป็นเด็กแข็งแรง ไม่เคยไม่สบายเลย เริ่มนั่งเริ่มคลาน คลานไปจับนั่นจับนี่ พอได้เก้าเดือน เขาก็เริ่มเดิน หนูตื่นตื่นมาก พอเดินได้เขาจะเดินไปทั่ว เดินไปตกหาย คนนั้นคนนี้ พอสิบเอ็ดเดือน เขาเริ่มพูดได้แล้ว

อย่างไรก็ตามมีเรือนจำหลายแห่งกำหนดว่า หลังจาก คลอดได้ 3 เดือนแล้ว ให้แม่อยู่กับลูกได้เฉพาะเวลากลางคืนส่วนตอนกลางวันจะจัดให้ผู้ต้องขังอื่นมาทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเด็ก ผู้เป็นแม่ต้องไปทำงานตามกองงาน ซึ่งวัตถุประสงค์ของการทำเช่นนี้ก็เพื่อให้แม่ได้มีเวลาสำหรับการฝึกฝนทักษะการทำงานต่างๆ แต่เนื่องจากงานส่วนใหญ่เป็นงานซึ่งไม่ได้ช่วยเพิ่มพูนทักษะฝีมือและเกือบจะไม่มีผลตอบแทนในรูปของเงินแต่อย่างใด การไม่อนุญาตให้แม่

อยู่กับลูกในตอนกลางวันจึงไม่ต่างจากการลงโทษแม่และลูกด้วยการไม่ให้ใช้เวลาร่วมกัน ในตอนกลางวันแม่ได้รับอนุญาตให้ละจากงานมาให้หม่มลูกเท่านั้น ให้หม่มลูกเสร็จก็ต้องกลับไปทำงาน ทั้งๆ ที่หากเลือกได้แม่ต้องการใช้เวลาอยู่กับลูกให้มากที่สุด เพราะรู้ว่าอีกไม่นานก็จะมีคนมารับลูกไปอยู่ข้างนอก แต่ด้วยสถานะของการเป็นผู้ต้องขังทำให้ไม่มีสิทธิเลือกหรืออธิบายให้เจ้าหน้าที่ได้รับรู้ถึงความต้องการของตนเอง ซึ่งมีได้เป็นความต้องการที่เกินเลย เพราะในความเป็นจริงเรือนจำมีได้ขาดแคลนแรงงานที่จะทำงานที่รับมาจากโรงงาน แ่่งงานที่รับมาให้ผู้ต้องขังทำส่วนใหญ่เป็นงานที่ต้องการช่วยให้ผู้ต้องขังใช้เวลาให้หมดไปเท่านั้น ซึ่งเทียบไม่ได้กับคุณค่าของการที่แม่จะได้อยู่กับลูก

โดยทั่วไปเรือนจำจะพยายามจัดพื้นที่เฉพาะสำหรับการเลี้ยงเด็กในตอนกลางวัน ซึ่งมักจะเป็นห้อง 1 ห้อง ทำให้เด็กได้มีพื้นที่สำหรับการนอน การคลาน หรือเล่น เด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 1-2 ขวบจะรวมกันอยู่ที่นี้ (ส่วนใหญ่เรือนจำจะอนุญาตให้เด็กอยู่กับแม่ได้จนถึงอายุประมาณ 1 ขวบ และหากจำเป็นจริงๆ ก็อาจอยู่ได้ถึง 2 ขวบแต่จะมีจำนวนน้อยมาก) ในห้องเด็กจะมีที่นอนสำหรับเด็กแต่ละคน บางทีก็จะมีของเล่นบางอย่างไว้ให้เด็กเล่น ที่นอนของเด็กจะวางกระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ ของห้อง ส่วนที่เลี้ยงเด็กก็จะนั่งกันอยู่ตามที่วางที่เหลืออยู่ โดยทั่วไปเรือนจำจะจัดให้เด็กแต่ละคนมีที่เลี้ยง 1 คน เด็กจะมีขบวนการของตนเองไม่ปะปนกัน ส่วนในตอนกลางคืนเรือนจำทุกแห่งจะอนุญาตให้แม่นอนอยู่กับลูก ก่อนนอนอาจจะเล่นด้วยกันก่อนซึ่งทำให้ผู้ต้องขังหญิงคนอื่นๆ มีความสุขและเพลิดเพลินไปด้วย การได้อยู่กับลูกทำให้แม่ไม่กังวลห่วงลูก และทำให้แม่และเด็กมีความผูกพันกันมาก

ทางเรือนจำจะจัดให้เด็กได้รับการฉีดวัคซีนต่างๆ จนครบถ้วน ทำให้ผู้เป็นแม่ไม่ต้องกังวลกับเรื่องการฉีดวัคซีน แต่สิ่งที่แม่กังวลคือ การติดโรคบางอย่างจากผู้ต้องขังที่อยู่รวมกันมากๆ เช่น ไข้หวัด วัณโรค ส่วนใหญ่แล้วแม่จะไม่พยายามนำลูกเล็กๆ ออกไปอยู่รวมกับผู้ต้องขังอื่นๆ นอกจากให้อยู่กับผู้ที่มีความไว้วางใจจริง ในบางเรือนจำซึ่งมีการประกอบอาหารสำหรับเจ้าหน้าที่หรือเพื่อนำออกขายในร้านสวัสดิการจะมีโรงครัว แม่อาจไปขอสมุนไพรมาใช้เพื่อป้องกันหรือรักษาโรคเล็กน้อยๆ เช่น นำหัวหอมหรือตะไคร้มาทุบและผสมน้ำอาบเด็ก บางคนจะนำหัวหอมวางไว้ใกล้ที่นอนเด็กเพื่อให้เด็กหายใจสะดวก

เติบโตในเรือนจำ

เรือนจำแต่ละแห่งจะมีการจัดการเกี่ยวกับการดูแลเด็กคล้ายๆ กัน คือจะจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับเด็กอ่อนและการดูแลเด็กอ่อนไว้ให้แม่ เช่น ที่นอน ผ้าอ้อม ขวดนม ผงซักฟอกสำหรับซักผ้าเด็กโดยเฉพาะ สบู่ ฟองน้ำ ผ้าขนหนู ในกรณีที่แม่ไม่สามารถให้นมตัวเองแก่ลูกได้ ทางเรือนจำจะจัดหานมผงให้เด็ก ความเพียงพอของสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะนมผงเป็นสิ่งที่แม่ที่ไม่มีนมให้ลูกรู้สึกกังวลมาก เพราะตั้งแต่เรือนจำไม่อนุญาตให้ญาตินำนมผงมาฝากให้กับเด็ก แม่ลูกอ่อนต้องเบิกนมผงจากทางเรือนจำ แต่มีเด็กบางคนกินมากกว่าปกติ ทำให้ต้องเบิกนมบ่อยกว่าคนอื่น และบางครั้งถูกเจ้าหน้าที่ดู นอกจากนี้ยังมีกรณีที่เรือนจำไม่มีนมผงให้เบิกร ซึ่งเป็นเรื่องที่แม่กังวลมากที่สุด

การมีเด็กอยู่ในเรือนจำทำให้แดนหญิงมีความสดชื่นแจ่มใส ผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่มีลูกมาก่อน การได้เห็นเด็กๆ ทำให้คิดถึงลูก และอยากเข้ามาขออุ้ม มากอด หรือมาเล่นด้วย แต่บางครั้งแม่จะรู้สึกกังวลใจเพราะเกรงว่าลูกจะติดโรคมาจากคนที่เข้ามาเล่นกับลูก หรือบางคนเคยสูบบุหรี่มาก่อนก็ต้องหาทางปฏิเสธไม่ให้เข้ามาใกล้ชิดลูก สำหรับเด็กทารกจะมีความปลอดภัยเพราะผู้ที่เข้ามาในห้องเด็กได้จะมีแต่แม่และพี่เลี้ยงเด็กเท่านั้น หากแม่หรือพี่เลี้ยงไม่อุ้มพาเด็กออกไปนอกห้องเด็ก เด็กก็จะไม่เข้าไปคลุกคลีกับคนอื่นๆ แต่เด็กที่โตขึ้นมาหน่อยจะไม่อยากอยู่แต่ในห้องเด็ก ก็มักจะออกไปเดิน หรือร้องให้พี่เลี้ยงหรือแม่พาออกไปเดิน ซึ่งเมื่อใดที่ถูกพาออกไป ก็จะมีคนมาขออุ้มบ้าง มาเล่นด้วยบ้าง ผู้เป็นแม่จะพูดเหมือนๆ กันว่าเด็กที่เลี้ยงในเรือนจำจะไม่กลัวคนแปลกหน้า เพราะมีคนสลับเปลี่ยนกันมาทักทายมาอุ้มอยู่ตลอดเวลา ในส่วนของเจ้าหน้าที่เองก็จะคอยช่วยดูแล โดยจะบอกผู้ต้องขังบางคนที่มีความเสี่ยงที่เด็กอาจติดโรคว่าไม่ให้เข้าใกล้เด็ก หรือบางทีก็จะบอกแม่ของเด็กไว้ ผู้ต้องขังคนหนึ่งพูดถึงเรื่องนี้ว่า

*เจ้าหน้าที่เขาจะเน้นคนนี้อุ้มได้คนนี้อุ้มไม่ได้ เขาจะบอกเราเอง เราก็จะใช้
วิจารณญาณ กลัวเขาจะว่าหวงลูก จะอุ้มเราไม่ให้อุ้ม แต่คนนั้นเค้าป่วย
เราก็บอกไปว่าลูกเราไม่สบาย เราไม่อยากให้เขาเสียกำลังใจ*

สำหรับผู้ต้องขัง เรือนจำถูกเรียกว่าเป็น “โลกสี่เหลี่ยม” ซึ่งไม่ต่างจากการที่บุคคลต้องมีชีวิตอยู่ในกล่องสี่เหลี่ยม ไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ ต้องใช้ชีวิตอยู่กับสิ่งต่างๆ ที่ซ้ำซากจำเจ ทุกคนจึงคิดถึงวันที่จะได้รับอิสรภาพและได้ออกไปใช้ชีวิตในโลกกว้างที่คุ้นเคย แต่สำหรับเด็กซึ่งอยู่ในเรือนจำมาตั้งแต่เกิด แดนหญิงคือโลกทั้งหมดของเด็ก เด็กมีโอกาสเห็นและรับรู้เฉพาะสิ่งที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องขังหญิงด้วยกันซึ่งจะใส่เสื้อผ้าที่มองเห็นเป็นสีฟ้า หรือมีสีน้ำตาลปะปนบ้าง เด็กไม่มีเคยเห็นสัตว์ต่างๆ ไม่รู้จักสุนัข แมว ไม่เคยเห็นถนน รถ เครื่องบิน ผู้เป็นแม่จะมีความกังวลว่าลูกจะไม่มีพัฒนาการที่ดีเท่าเด็กที่เลี้ยงดูภายนอกเรือนจำ ผู้ต้องขังหญิงคนหนึ่งกล่าวว่า

*รู้สึกว่ายังในนี้พัฒนาการของลูกอาจจะไม่ดีเท่าข้างนอก เพราะว่า
สิ่งแวดล้อมในนี้มันจำกัด อย่างมีนายผู้ชายเข้ามาเด็กยังกลัวเลย
แล้วจะเจอแต่สีฟ้า ผู้ต้องขังจะใส่สีฟ้า กับนายบางคนยังไม่ให้อุ้มเลยกลัว
ถ้าเจอสีฟ้านี้เข้าหาหมด เคยเจอแต่ชุดสีฟ้า แต่อยู่ข้างนอกเขาได้เจอรถ
เจออะไรเขาไม่กลัว คืออยู่ในนี้ไม่ค่อยได้เจออะไร*

เจ้าหน้าที่เรือนจำเองก็จะเข้ามาใกล้ชิดกับเด็กด้วยเช่นกัน เด็กที่ช่างพูดคุย กล้าแสดงออก ก็จะเป็นที่รักของทั้งเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังอื่นๆ กลายเป็นดาวดวงเด่นของแดนหญิง บางครั้งเจ้าหน้าที่จะนำอาหารบางอย่างที่เด็กชอบมาให้เด็ก บางทีก็นำผลไม้มาให้เด็กๆ ด้วย โดยทั่วไปแล้วเด็กจะเติบโตขึ้นมาท่ามกลางความรักความอบอุ่นของคนรอบข้างแต่เด็กที่เติบโตในเรือนจำจะแทบจะไม่มีโอกาสได้พบคนอื่นๆ ในครอบครัวของตัวเอง เพราะเรือนจำไม่มีนโยบายให้ญาติพี่น้องของเด็กเข้ามาเยี่ยมเด็กที่เติบโตอยู่ในเรือนจำอย่างใกล้ชิด ภายในแดนหญิง ทำให้เด็กไม่สนิทสนมคุ้นเคยกับสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว แม้แต่กับคนที่ต่อไปจะเป็นผู้มารับเด็กไปเลี้ยงดูภายนอกเรือนจำดังนั้นในวันที่เด็กต้องออกไปจากเรือนจำ จึงเป็นเหตุการณ์วิกฤตที่อาจมีผลต่อสภาพจิตใจของเด็กได้

วันที่ลูกต้องออกไปสู่โลกภายนอก

แม้ซึ่งได้มีโอกาสเลี้ยงลูกแม่ต้องอยู่ในเรือนจำจะรู้สึกคล้ายๆ กันว่า เป็นช่วงเวลาที่มีความสุขมาก ทำให้เวลาที่ทุกข์ทรมานในเรือนจำผ่านไปอย่างรวดเร็ว แต่สิ่งที่ผู้เป็นแม่จะคิดถึงอยู่ทุกวันนี้คือ วันที่จะมีคนมารับลูกออกไปอยู่ข้างนอก แม่คนหนึ่งกล่าวว่า

เลี้ยงลูกเราเนี่ยเวลามันก็ผ่านไปเร็ว มีความสุขนะ ไม่ได้คิดถึงเรื่องเวลาเลย ยิ่งกับลูก เลี้ยงลูกมาปีหนึ่งเหมือนเวลาผ่านไปเร็วมากเลย ลูกจะต้องไปแล้ว มันไวนะปีหนึ่งแล้วหรือ ลูกต้องจากไปแล้วคิดอยู่แค่นี้ทำไมมันไวจัง แต่หนูก็ทำใจมาตั้งแต่แรกว่า เดือนนี้ลูกต้องกลับบ้าน ลูกได้ขอบแล้วต้องออกไปอยู่ข้างนอก ก็ทำใจนะ

ความกังวลและความเป็นห่วงลูกที่จะต้องไปอยู่ข้างนอกขึ้นอยู่กับว่า ใครจะเป็นผู้มารับลูกไป หากเป็นยายซึ่งเคยเลี้ยงลูกคนอื่นๆ มาก่อน แม่ก็จะมีใจไว้วางใจแม้จะรู้สึกว่าจะต้องคิดถึงลูกเมื่อถึงวันที่ลูกต้องจากไป แต่ก็เห็นว่า ลูกไม่ควรอยู่ในเรือนจำนานเกินไป เพราะยิ่งเด็กโตขึ้นก็จะยิ่งจำสิ่งต่างๆ ได้มากขึ้น อาจจำได้ว่าเคยอยู่ในเรือนจำ ซึ่งแม่กังวลใจว่าจะเป็นปมด้อยของลูกต่อไป และการอยู่ในเรือนจำเด็กจะอยู่แต่ในโลกแคบๆ ไม่ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในชีวิตจริงในโลกภายนอก หากออกไปเช้า เด็กจะยิ่งปรับตัวยาก แม้แต่เด็กที่ออกไปเมื่ออายุได้ 1 ขวบ ก็มีญาติมาเล่าให้ฟังว่า

สองสามวันแรกลูกร้องตลอดเลยเพราะว่ากลัวผู้ชาย กลัวเสียงรถ กลัวทุกอย่าง เพราะในนี้มันไม่มี พอไปอยู่โลกภายนอกเจออะไรไม่รู้ เยอะแยะ อยู่ในนี้พอเย็นมากขึ้นห้องแล้ว เจอลูกทรง เจอนอนกันเยอะแยะ

เหตุผลที่แม่มักไม่แน่ใจเกี่ยวกับผู้ที่จะมารับลูกไปว่าจะดูแลลูกให้มีความอบอุ่นได้ มีหลายประการ ได้แก่ ผู้มาจะรับเด็กเป็นญาติพี่น้องที่มีได้เต็มใจมารับเด็กไปเลี้ยง แต่ได้รับการขอร้องให้มารับเพราะไม่มีคนอื่นที่จะมารับเด็กไปดูแลได้ หรือแม้แต่เป็นสามีของตัวเอง ผู้ต้องขังหญิงก็อาจไม่แน่ใจว่า พ่อของเด็กจะไปมีภรรยาใหม่หรือไม่ กรณีที่ผู้หญิงจะรู้สึกเป็นห่วงมากที่สุดคือสามีซึ่งเป็นพ่อเลี้ยงของเด็กเป็นผู้มารับเด็กไป เพราะไม่แน่ใจในความผูกพันระหว่างสามีกับตัวเอง หากสามีต้องการเลิกราไปก็จะมีผลต่อลูก แต่สิ่งที่ผู้เป็นแม่จะคิดเหมือนกันก็คือไม่ต้องการให้ลูกไปอยู่สถานสงเคราะห์เด็กเพราะเชื่อว่าสถานที่ในลักษณะนี้จะยิ่งทำให้เด็กขาดความอบอุ่นและมีปมด้อยมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีผู้ต้องขังหญิงที่แสดงความไม่มั่นใจว่าเมื่อตัวเองได้รับอิสรภาพแล้วไปขอรับลูกคืนจากสถานสงเคราะห์จะได้ลูกกลับคืนมาหรือไม่ เพราะเคยมีกรณีที่ แม่ยอมให้นำลูกไปไว้สถานสงเคราะห์ เมื่อพ้นโทษออกไปแล้วไปขอรับลูกคืน แต่สถานสงเคราะห์เด็กไม่ยอมคืนลูกให้ โดยบอกว่าจะต้องไปหางานทำมีรายได้และมีที่อยู่

มันคงก่อนจึงจะคืนลูกให้ ผู้ต้องขังหญิงจึงกลัวกันว่าหากให้สถานสงเคราะห์เด็กรับลูกไป ก็อาจจะไม่ได้ลูกกลับคืนมาเลยตลอดชีวิต

ความเป็นไปได้ในการรักษาสายสัมพันธ์ของตัวเองกับลูกไว้หลังจากมีคนมารับลูกไป แล้วดูเหมือนว่าจะมีน้อยมาก นอกจากความคาดหวังว่าผู้มารับลูกไปเลี้ยงจะพาลูกมาเยี่ยม เป็นครั้งคราว ผู้ต้องขังบางคนใช้เวลาเมื่อคนที่จะมารับลูกว่าให้พาลูกมาเยี่ยมบ้าง นือรถึงกับขอ คำมั่นสัญญาจากสามีซึ่งจะมารับลูกไปเลี้ยง

หนูก็คิดนะ ลูกออกไปจะอยู่อย่างไร จะเป็นยังไง เขาจะเลี้ยงลูกเราแบบไหน หนูขอเขาว่ายังไงก็เป็นลูกเรา ช่วยพาลูกมาเยี่ยมทุกเดือน หนูขอเขาว่า ขอเดือนละครั้งก็พอ ถ้าหนูพ้นโทษออกไปอยู่ด้วยกันแล้ว เขารับหนูไม่ได้ ก็ไม่ว่ากัน ถ้าเขาจะไปมีคนอื่น แต่ตอนนี้ลูกออกไปอยู่ด้วย ก็ให้ช่วย ดูแลกันก่อน หนูก็พูดอย่างนี้ ถ้ารับปากแล้วคำไหนคำนั้น หนูขอเขาแค่นี้

ยิ่งใกล้ถึงเวลาที่ลูกจะต้องออกไปอยู่ข้างนอก ผู้เป็นแม่จะรู้สึกหวั่นไหวกับการที่จะต้องอยู่ในเรือนจำโดยไม่มีลูก แม้จะได้เตรียมตัวเตรียมใจมาก่อนเป็นเวลานาน ความรู้สึกของน้ำฝน ในวันนั้นไม่ต่างจากแม่คนอื่นๆ ที่ในที่สุดแล้วก็ต้องมีคนมารับลูกไป น้ำฝนเล่าถึงเหตุการณ์ ในวันนั้นว่า

หนูทำใจมาตลอด นับวันเลยนะ อีกก็วันที่เดือน อีกสองเดือนลูกจะกลับ แล้ว พอถึงเดือนนี้เดือนหน้าลูกจะกลับแล้ว บางทีนอนอดลูกก็ร้องไห้ แล้วหนูต้องอยู่อีกนานกว่าจะออกไป ลูกก็จำหน้าหนูไม่ได้แล้ว วันนั้นให้ตามารับ เจ้าหน้าที่อุ้มออกไป หนูไปส่งแค่หน้าประตูแดน ร้องให้ลูกเกาะ แน่นเลยเกาะเสือนะ ลูกไม่เคยห่างหนูเลย ลูกอยู่แต่ในแดนออกไปข้างนอก ก็จักลัวเกาะแน่น ร้องให้ เขาพูดเป็นแล้ว เรียก แม่ๆ หนูนอนร้องไห้เลย เดียวนี้กลางคืนนอนก็เอารูปลูกออกมาดูทุกคืน เพื่อนในห้องบอกไม่ต้อง คิดมากเดี๋ยวพ่อก็พามาหา มาเยี่ยม เดียวเขาก็พามา

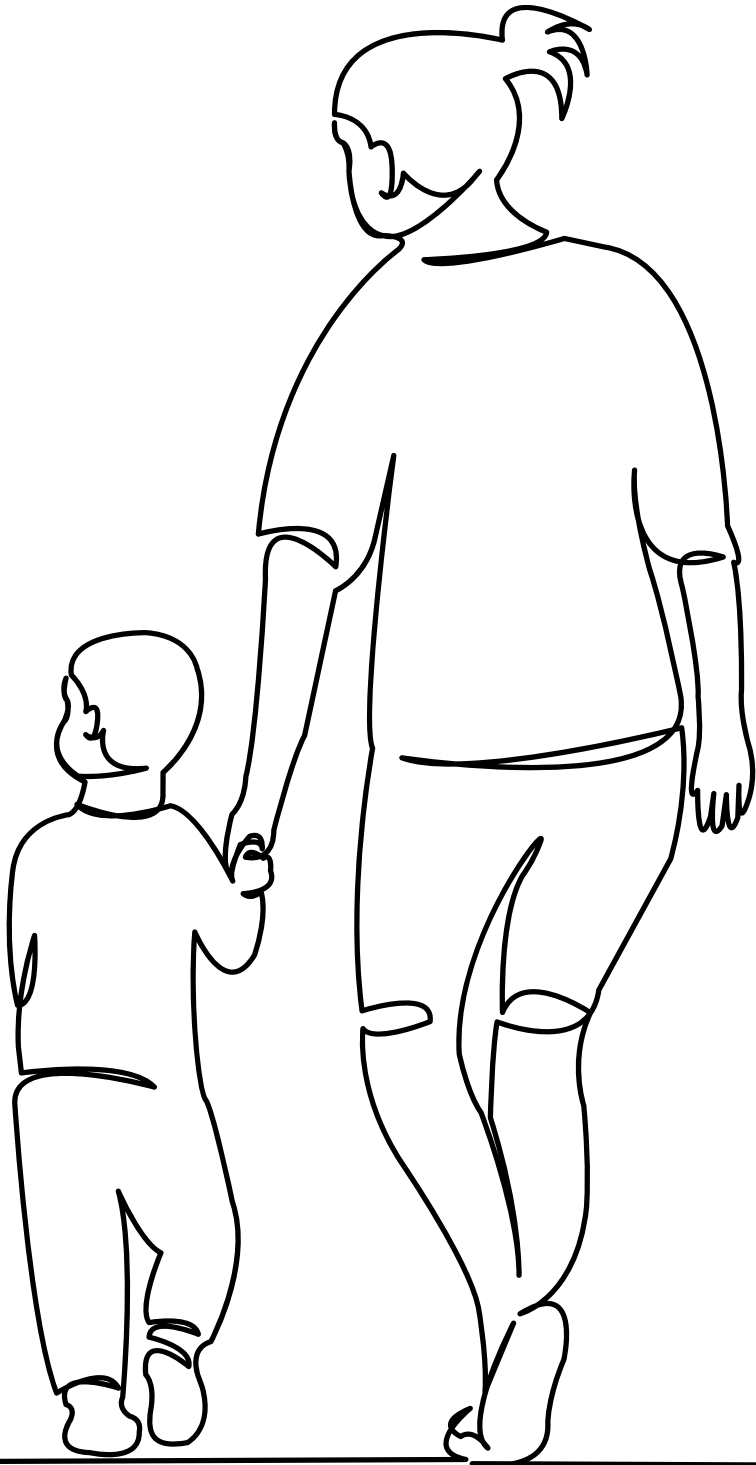
วันที่มีคนมารับเด็กไปจากเรือนจำ ไม่เพียงแต่แม่เท่านั้นที่รู้สึกเหมือนกับว่ากำลังสูญเสียชีวิตที่เคยได้อยู่กับลูก เจ้าหน้าที่และเพื่อนผู้ต้องขังที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับเด็ก ก็พลอยรู้สึกเสียใจและหดหูไปด้วย เด็กแต่ละคนที่อยู่ในเรือนจำกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในเรือนจำ สร้างสีสันและให้ความสุขกับพื้นที่ซึ่งมีแต่ความจำเจ ความผูกพันที่ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นจนกลายเป็นความรู้สึกว่าเด็กเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในเรือนจำ เรื่องราวการออกไปจากเรือนจำของน้องซูชิเป็นภาพตัวแทนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ในวันที่มีคนมารับเด็กไปจากเรือนจำ แม่ของน้องซูชิเล่าถึงเหตุการณ์ในวันนั้นว่า

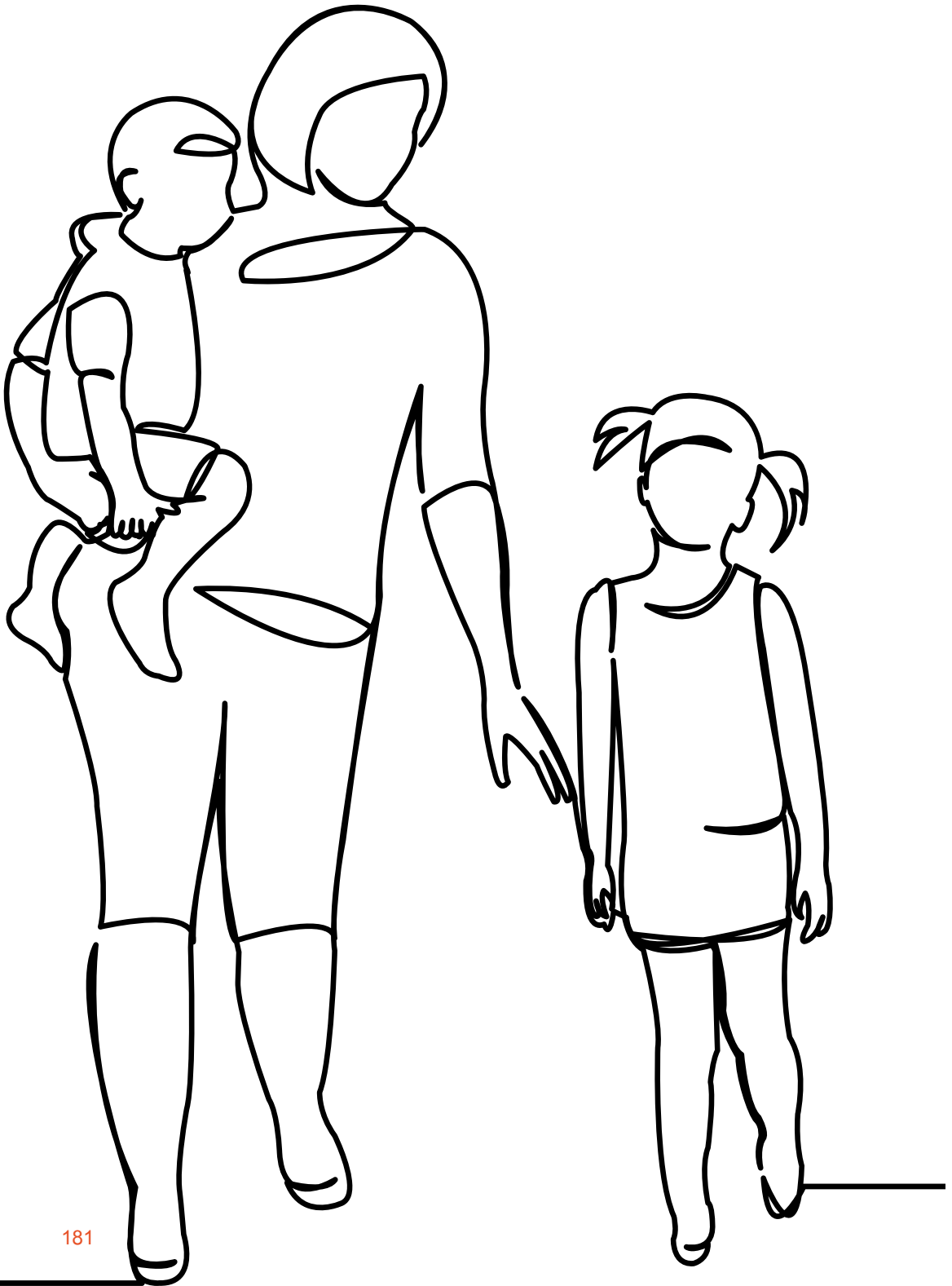
ความจริงเจ้าหน้าที่เขาก็บอกมาก่อนนะว่าวันสงกรานต์จะมีคนมารับลูกไป เราก็ก็นั่งใจไว้แล้ว แต่พอวันที่เขามาบอกว่า มีคนมารับลูกแล้ว ให้พาลูกออกไป หนูร้องไห้แล้วก็เดินเหมือนไม่มีแรงเดินเลย ที่ที่มาเยี่ยมญาติกับตรงที่หนูพักมันยาวมาก ไม่มีแรงเดินเลย ตอนแรกเดินมาเจ้าหน้าที่ก็ถามว่า แม่น้องซูชิเป็นอะไร เขามารับน้องซูชิหรือ ลูกร้อง หนูก็อุ้มไป ลูกก็ร้องแม่ๆ มันปวดใจอย่างมากเลยตอนที่ส่งลูกออก แม่กานต์เจ้าหน้าที่พึ่งเสียลูกไป ลูกเขาโดนรถชน แม่กานต์บอกว่า อย่าร้อง มันไม่ไหวแล้วคะ หนูขอร้องให้ แม่กานต์ก็บอกว่า ไม่ร้องไปๆ เข้าบ้านไป มันทรมาณมากเลยเห็นเขาอุ้มลูกออกไป ลูกมันก็ไม่ยอมไปกับเขา มันไม่ชินนะ เพราะว่าลูกไม่เคยเห็นหน้าน้องสาวสักครั้ง แต่ลูกก็พูด แม่ แม่ จะอยู่กับแม่ เขาก็อุ้มวิ่งออกไป แม่กานต์บอกว่า เข้มแข็งไว้อดทนไว้ แต่พอน้องสาวอุ้มน้องซูชิออกไป แม่กานต์ไปยืนร้องไห้อยู่ข้างกำแพง

ไม่มีใครรู้ว่า วันที่ลูกต้องจากแม่ที่เคยอยู่ด้วยกันทุกวันทุกคืน ต้องจากสถานที่และคนรอบข้างที่คุ้นเคย ไปอยู่กับคนแปลกหน้า ซึ่งแม่จะเป็นญาติหรือพ่อของเด็กเอง แต่เนื่องจากเรือนจำไม่ได้จัดให้เด็กกับผู้รับช่วงดูแลเด็กต่อจากแม่ได้มาพบปะสร้างความคุ้นเคยกับเด็ก เด็กยอมตกอยู่ในสภาวะที่เหมือนกับถูกพรากไปจากแม่ซึ่งเป็นผู้ที่ตนเองรักและผูกพันมากที่สุด เพียงแต่เด็กไม่สามารถกล่าวถ้อยคำหรือบรรยายความรู้สึกออกมาได้ ยิ่งในช่วงเวลาของการต้องพรากจากกัน แม่ร้องไห้หรือพยายามจุดรั้งไม่ให้ลูกจากไป จะยิ่งทำให้ลูกรู้สึกว่าการถูกบังคับให้ต้องไปกับคนอื่น ซึ่งอาจจะกลายเป็นบาดแผลในใจของเด็กได้

ทางสองแพร่งของการให้เด็กแรกเกิดอยู่ในเรือนจำกับแม่อีกคงเป็นข้อถกเถียงที่หาข้อสรุปได้ยาก ในด้านหนึ่งมีการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการที่เด็กทารกได้อยู่กับแม่ กินนมแม่ และอยู่ใกล้ชิดกับแม่ ช่วยทำให้ความผูกพันระหว่างแม่กับลูกมีความมั่นคง และเป็นการจัดหรือลดผลในทางลบอันเกิดจากการที่เด็กถูกพรากไปจากแม่ (Quaker, 2007) ในอีกด้านหนึ่ง เป็นความวิตกกังวลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ทางสังคม และทางวัฒนธรรม ของเรือนจำที่อาจไม่ถูกสุขลักษณะ ไม่สามารถจัดอาหารที่เหมาะสมให้กับเด็ก อาจขาดแคลนน้ำสะอาด หรืออาจมีคนอยู่กันแน่นมาก นอกจากนี้สังคมในเรือนจำยังประกอบไปด้วยผู้ต้องขังซึ่งอาจภาวะเครียดหรือมีสภาพจิตใจที่ไม่มั่นคง เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจสั่งการกับผู้ต้องขังซึ่งรวมถึงแม่ของเด็ก เด็กอาจต้องเผชิญกับการสั่งการหรือว่ากล่าวผู้ต้องขังด้วยเสียงอันดังของเจ้าหน้าที่ที่สำคัญคือ เรือนจำไม่มีบรรยากาศของบ้านหรือครอบครัวที่อบอุ่น ซึ่งมีความสำคัญสำหรับพัฒนาการของเด็ก

การจำคุกเป็นการลงโทษทางอาญากับผู้กระทำผิด แต่การจำคุกกลับมิได้เป็นการลงโทษผู้กระทำผิดเพียงลำพัง ครอบครัวและลูกกลับเป็นผู้ที่ได้รับผลอันเลวร้ายจากการถูกจำคุกของแม่ ซึ่งไม่ต่างจากการถูกลงโทษไปพร้อมๆ กับแม่ด้วย ในกรณีที่แม่ตั้งครรภ์ขณะเข้าไปในเรือนจำ ลูกในท้องจึงพลอยเข้าไปอยู่ในเรือนจำด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อคลอดลูกแล้ว หากแม่อีกคงเลี้ยงลูกอยู่ในเรือนจำ ลูกคือผู้ซึ่งต้องอยู่ในเรือนจำแม้ว่าเด็กจะไม่เคยทำอะไรที่ผิดกฎหมายเลย แม้ว่าประเทศต่างๆ รวมถึงประเทศไทยจะตระหนักถึงสถานะของเด็กซึ่งแม้จะต้องอยู่ในเรือนจำกับแม่ ว่าเด็กมิใช่ผู้ต้องขัง แต่ก็เป็นกรยากที่จะหลีกเลี่ยงสภาวะการณ์ที่เด็กต้องใช้ชีวิตและเติบโตในเรือนจำซึ่งมิได้มีสภาวะแวดล้อมในลักษณะของบ้านและครอบครัว จนถึงปัจจุบันนี้ เด็กเหล่านี้ยังคงเป็นเหยื่อที่มองไม่เห็น หรือเป็นเหยื่อที่ถูกละเลย ยังไม่มีความพยายามที่จะดูแลเด็กกลุ่มนี้อย่างเป็นทางการ การดำเนินการต่างๆ ยังตกเป็นภาระของเรือนจำเพียงฝ่ายเดียว

“เมื่อก้าวผ่านประตูเรือนจำในฐานะผู้ต้องขัง ไม่เพียงแต่ประตูของเรือน
จำจะปิดกั้นผู้ก้าวเข้ามาจากโลกภายนอกอย่างเด็ดขาดเท่านั้น แต่ประตู
ของเรือนจำยังปิดตายสำหรับความเป็นแม่ด้วย”

7

พลิกฟื้นชีวิตลูก ที่แม่ถูกจำคุก

คนทั่วไปเชื่อว่าการลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญาด้วยการจำคุกเป็นกลไกการควบคุมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพและเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของระบบยุติธรรมทางอาญา ระบบนี้วางอยู่บนฐานคิดของความยุติธรรมซึ่งมีภาคปฏิบัติการของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นเครื่องมือรับรองว่าประชาชนทุกคนจะได้รับการปฏิบัติทางกฎหมายอย่างเสมอภาค ไม่มีการเลือกปฏิบัติ และผู้กระทำผิดย่อมได้รับผลจากการกระทำผิดของตน อย่างไรก็ตามในหลายๆ สังคมเริ่มตระหนักว่า การจำคุกเป็นการลงโทษที่มีได้มีผลต่อตัวผู้กระทำผิดแต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้เพราะการจำคุกคือการพรากบุคคลไปจากครอบครัว ดังนั้นสมาชิกในครอบครัวและลูกของผู้กระทำผิดจึงได้รับความเจ็บปวดและผลอันเลวร้ายอื่นๆ จากการลงโทษจำคุกไปด้วย ในหลายๆ กรณีได้รับผลจากการโทษนั้นมากกว่าผู้กระทำผิดเองด้วยซ้ำ แต่เนื่องจากสิ่งที่เกิดขึ้นมิได้ปรากฏอย่างเป็นทางการเหมือนคำพิพากษาของศาลที่มีต่อผู้กระทำผิด เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นเสมือน “สิ่งที่ซ่อนอยู่” หรือ “ถูกฝังกลบไว้” และถูกละเลย หรือไม่เอาใจใส่ ทั้งจากระบบยุติธรรมทางอาญา สังคม และชุมชน

คำซึ่งมีความหมายและบ่งบอกถึงสถานะลูกของผู้ต้องขังอย่างชัดเจนคือ “เหยื่อที่มองไม่เห็น” (invisible victim) ซึ่งหมายถึง ลูกของผู้กระทำผิดซึ่งไม่เคยกระทำผิดทางอาญา แต่กลับต้องมารับผลอันเลวร้ายจากการลงโทษอย่างไม่เป็นทางหลีกเลี่ยง (collateral damage) แม้ระบบยุติธรรมทางอาญาจะมุ่งเน้นว่าผู้ที่กระทำผิดเท่านั้นต้องเป็นผู้รับโทษแต่การออกแบบระบบยุติธรรมทางอาญาของไทยและหลายๆ ประเทศก็มิได้ให้ความสำคัญกับผลข้างเคียงจากการลงโทษผู้กระทำผิด มีเพียงบางประเทศโดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้วที่เริ่มมีการจัดตั้งองค์กรทางสังคมขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือลูกของพ่อแม่ที่ถูกจำคุก และได้พบว่า นัยสำคัญของ

ป้องกันมิให้ลูกของผู้ที่ได้รับโทษจำคุกได้รับผลอันเลวร้ายด้วยการพัฒนาระบบช่วยเหลือสนับสนุนให้ลูกของผู้กระทำผิดก้าวพ้นวิกฤตในชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ มิใช่เป็นเรื่องมนุษยธรรมและความเป็นธรรมทางสังคมเท่านั้น แต่ยังช่วยลดการกระทำผิดซ้ำและเป็นการสกัดกั้นวัฏจักรของการส่งผ่านความเป็นอาชญากรรมจากรุ่นพ่อแม่ไปสู่คนรุ่นหลังซึ่งเป็นลูกของผู้กระทำผิดด้วย

ไทยเป็นประเทศหนึ่งที่อยู่ใต้อาณัติการจำคุกประชาชนจำนวนมาก (mass imprisonment) อันเป็นผลมาจากนโยบายการปราบปรามยาเสพติดอย่างเข้มข้นที่ทำกันมาอย่างต่อเนื่องตลอด 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ดังจะเห็นจากสถิติคดียาเสพติดของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ในปี 2554 เพิ่มขึ้นเป็น 5 เท่าจากจำนวนคดีในปี 2547 และคดีที่ทำให้สถิติการจับกุมสูงขึ้นคือคดียาเสพติด นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่แสดงให้เห็นอีกว่า ในปี 2556 ประเทศไทยมีอัตราเฉลี่ยผู้ต้องขังสูงถึง 398 คนต่อประชากร 100,000 คน หากดูจำนวนผู้ต้องขังรวมทั่วประเทศทั้งชายและหญิงจากฐานข้อมูลของกรมราชทัณฑ์ ณ วันที่ 1 มิถุนายน 2557 พบว่า มีสูงถึง 302,502 คน ในจำนวนนี้พบว่าเป็นผู้ต้องขังหญิง 44,205 คน และเพิ่มอัตราส่วนการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังชายก็ยังคงอยู่ในระดับที่สูงมาก

ก่อนเข้ามาสู่เรือนจำผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่เป็นแม่ซึ่งมีลูกที่ต้องดูแล ซึ่งหมายความว่า การลงโทษจำคุกผู้หญิงได้พรากแม่มาจากลูก ยิ่งจำนวนผู้ต้องขังหญิงเพิ่มมากขึ้นเท่าไร ยิ่งหมายถึงว่า มีเด็กที่ต้องเติบโตขึ้นมาโดยไม่มีแม่คอยดูแลเพิ่มจำนวนตามไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ยังปรากฏชัดว่า ผู้หญิงซึ่งถูกจำคุกส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย รายได้ไม่มั่นคง ไม่ได้อยู่ร่วมกับสามี และเป็นผู้หาเลี้ยงลูกแต่เพียงผู้เดียว เมื่อสภาวะการณดังกล่าวนี้มาผสมผสานกับการต้องถูกจำคุกของแม่ จึงส่งผลกระทบต่อหลาย ๆ ด้านต่อครอบครัวโดยเฉพาะลูกซึ่งยังเป็นเด็ก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากกรณีของเด็กทารกและเด็กเล็กที่อยู่กับแม่ในเรือนจำแล้ว สังคมไทยแทบจะไม่มี การกล่าวถึงสถานการณ์ของลูกที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำเลยไม่ว่าจะเป็นผู้รับผิดชอบนโยบายระดับประเทศ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และการดูแลผู้ด้อยโอกาส องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สื่อสาธารณะ แวดวงวิชาการ หรือแม้แต่ในระบบยุติธรรมทางอาญา

การเปิดประเด็นในเรื่องที่เกี่ยวกับผลที่ลูกได้รับจากการจำคุกของแม่โดยเลือกใช้คำว่า “เหยื่อที่มองไม่เห็น” ก็เพื่อสะท้อนชีวิตของเด็กซึ่งต้องเผชิญกับเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกระทันหันและมีได้จบลง ณ วันเวลาที่เกิดขึ้น เส้นทางของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาดำเนินไปอย่างช้าๆ จนกว่าแม่จะถูกศาลพิพากษาตัดสินและกลายเป็นนักโทษเด็ดขาด เด็กจำนวนมากเติบโตภายใต้สภาวะการณืนี้ตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็กๆ เป็นวัยรุ่น จนเป็นผู้ใหญ่ โดยที่บางคนอาจพบเพียงแค่การได้เยี่ยมเยียนแม่ที่เรือนจำอย่างจุกจุก บางคนอาจค่อยๆ ค้นชินกับความห่างเหินจากสัมผัสอันอบอุ่นของแม่ บางคนอาจจมอยู่กับความทุกข์จนปล่อยชีวิตไปตามชะตากรรม แต่ก็มีบางคนที่สามารถก้าวข้ามความยากลำบากต่างๆ สามารถเติบโตได้อย่างมีคุณภาพ

การศึกษานี้ใช้วิธีวิทยาการศึกษาเรื่องเล่า (narrative approach) เพื่อเข้าถึงประสบการณ์ของเด็กซึ่งแม่ต้องโทษจำคุก การศึกษาเรื่องเล่าเป็นการคลี่คลายเรื่องราวต่างๆ เพื่อให้สามารถเข้าถึงความจริงและความหมายที่ผู้ต้องขังหญิงมีต่อประสบการณ์ที่ต้องกลายเป็นผู้กระทำผิด จนต้องจากครอบครัวและลูกเข้ามาใช้ชีวิตในเรือนจำ สิ่งที่เกิดขึ้นกับครอบครัวและลูกที่ต้องสูญเสียแม่ไปอย่างกระทันหัน การศึกษาเรื่องเล่าเป็นการเข้าถึงความทรงจำที่เป็นการผสมผสานระหว่างสิ่งที่ผู้เล่าเชื่อว่าเกิดขึ้น (facts) และผู้เล่ามองว่าสิ่งนั้นมีความหมายอย่างไรกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง (facilities) และตัวเรื่องเล่าซึ่งเป็นความจริงสำหรับผู้เล่า (narrative truth) เรื่องเล่าจึงสะท้อนทั้งข้อเท็จจริง และความหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น การศึกษาเรื่องเล่ามุ่งคลี่คลายความซับซ้อนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของผู้เล่าเอง เริ่มจากการมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในชีวิต โดยผู้เล่าตีความและเลือกเก็บไว้ในความทรงจำ เป็นประสบการณ์ชีวิตของผู้เล่า การศึกษานี้ได้นำเรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่องมาตีความและเขียนเป็นเรื่องราวผ่านกระบวนการวิเคราะห์เรื่องเล่า

วิธีการศึกษาเรื่องเล่าให้กรอบการมองที่ช่วยให้คนอื่นๆ สามารถเข้าถึงประสบการณ์ของบุคคลผ่านเรื่องราวต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต วิธีการศึกษาเรื่องเล่าเปิดพื้นที่ให้คนสามารถนำเรื่องต่างๆ กลับมาเล่าใหม่อีกครั้ง แน่หนอนว่าการดำเนินชีวิตของคนไม่อาจแยกออกจากชีวิตที่ถูกนำมาบอกเล่า ดังนั้นความเข้าใจชีวิตจึงไม่ใช่การตั้งคำถามว่าชีวิตเป็นอย่างไร แต่เป็นการตั้งคำถามว่าชีวิตได้รับการตีความ และตีความใหม่อย่างไร และชีวิตได้รับการนำมาเล่าอย่างไร เรื่องเล่าเป็นตัวบท (text) ซึ่งประกอบด้วยประโยคต่างๆ ที่ถูกนำมาเชื่อมโยงหรือร้อยเรียงในรูปของถ้อยแถลง (statement) ซึ่งในการศึกษานี้คือ บทสนทนา (narrative text) ซึ่งได้

จากการถอดเทปคำสนทนา ส่วนการวิเคราะห์เรื่องเล่า เป็นการตีความของนักวิจัย โดยอาศัยทั้งโลกทัศน์ของผู้วิจัย ประสบการณ์ และพื้นฐานทางทฤษฎี เพื่อการเข้าถึงเรื่องเล่าของเรื่องราว (storied narrative) ที่ผู้เล่าเรื่องต้องการนำเสนอ

การศึกษานี้ใช้การผสมผสานของการวิเคราะห์เรื่องเล่า 2 แบบ แบบแรกเป็นการนำเรื่องเล่าของผู้ต้องขัง ลูก และผู้อุปการะลูกมาวิเคราะห์ โดยได้นำข้อมูลจากเรื่องเล่าที่มีความหลากหลายมาสร้างเป็นมโนทัศน์ต่างๆ และเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกันตามประเด็นของเรื่องที่กำลังศึกษา บางครั้งจึงเรียกการวิเคราะห์แบบนี้ว่า การวิเคราะห์เพื่อสร้างตัวแบบ (paradigmatic analysis) โดยอาศัยความไวเชิงทฤษฎี (theoretical sensitivity) การตีความ และการให้ความหมายกับข้อมูล ส่วนการวิเคราะห์ในแบบที่สอง เป็นการวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า (narrative analysis) โดยการนำองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคล ความหมาย และตีความเพื่อสร้างเป็นเรื่องเล่าของแต่ละกรณีศึกษาแทนการแยกเรื่องราวออกเป็นส่วนๆ เพื่อนำเสนอในลักษณะของประเด็นที่เป็นจุดสนใจของการวิจัย ซึ่งเป็นการสร้างเรื่องราวจากข้อมูล (the configuration of data)

การนำเสนอในบทนี้เริ่มต้นด้วยการให้ภาพตัวแทนของสิ่งที่เกิดขึ้นกับแม่ ครอบครัว และลูก เมื่อแม่ถูกลงโทษจำคุก จากนั้นเป็นการนำเสนอเชิงนโยบายที่เกี่ยวกับการลงโทษจำคุก การนำเสนอให้ระบบยุติธรรมทางอาญามีความไว (sensitive) กับครอบครัวและลูกของผู้กระทำผิด และการสนับสนุนให้ สถานศึกษา หน่วยงาน และองค์กรทางสังคม ให้ความสนใจและช่วยเหลือลูกของผู้ที่ถูกลงโทษจำคุก

ประตูที่ปิดตายสำหรับความเป็นแม่

เมื่อก้าวผ่านประตูเรือนจำในฐานะผู้ต้องขัง ไม่เพียงแต่ประตูของเรือนจำจะปิดกั้น ผู้ก้าวเข้ามาจากโลกภายนอกอย่างเด็ดขาดเท่านั้น แต่ประตูของเรือนจำยังปิดตายสำหรับความเป็นแม่ด้วย แม่ที่เคยเห็นมลูกทุกวัน วันละหลายเวลา ต้องพยายามบีบน้ำนมทิ้งพร้อมกับคิดถึงลูกที่กำลังหิวนม ส่วนลูกที่ถูกเลี้ยงอยู่ภายนอกต้องถูกบังคับให้ดื่มนมจากขวดนม โดยไม่มีใครรับประกันได้ว่า นมที่ถูกนำมาให้เด็กทารกเป็นนมที่มีคุณภาพเหมาะสมกับเด็กหรือไม่ ระบบการนำผู้ต้องขังไปยังเรือนจำของไทยไม่ได้ให้ความสนใจกับผู้หญิงซึ่งมีลูกที่ยังต้องให้นม แม้ว่าจะมีกฎหมายอนุญาตให้ผู้ต้องขังนำเด็กเข้ามาเลี้ยงในเรือนจำได้โดยเรียกว่าเป็น

“เด็กติดผู้ต้องขัง” แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นไปได้ยากมากที่แม่จะอุ้มลูกที่ยังเป็นเด็กทารกเข้ามาในเรือนจำพร้อมกับตัวเอง

ในกรณีของการนำผู้หญิงมาฝากขัง ตำรวจจะสั่งให้ญาติมารับเด็กไปตั้งแต่ยังอยู่ที่โรงพัก จากนั้นขั้นตอนของการสอบสวนและการพาผู้ต้องหาไปขออำนาจศาลให้สั่งฝากขังก็ดำเนินไปเหมือนสายพานของเครื่องจักรที่ไม่มีพื้นที่สำหรับการที่ผู้หญิงจะนำลูกซึ่งยังเป็นเด็กทารกเข้าไปในเรือนจำด้วย ในส่วนของเรือนจำเองก็ไม่มีแนวปฏิบัติในการช่วยให้แม่ซึ่งมีลูกที่กำลังให้นมสามารถขนานลูกเข้ามาเลี้ยงในเรือนจำ แม้หลายๆ เรือนจำจะมีการจัดห้องไว้สำหรับเลี้ยงเด็กซึ่งแม่คลอดขณะต้องขังในเรือนจำ แต่ก็ไม่มีกระบวนการแนะนำหรือช่วยเหลือเพื่อให้แม่นำเด็กทารกที่คลอดก่อนจะเข้ามาอยู่ในเรือนจำเข้ามาเลี้ยงในเรือนจำ เด็กทารกและเด็กเล็กที่อยู่ในเรือนจำของไทยเกือบทั้งหมดเป็นเด็กซึ่งเกิดและได้รับการเลี้ยงดูขณะที่แม่อยู่ในเรือนจำ

สำหรับแม่ซึ่งมีลูกที่พ้นวัยการให้นมแม่ไปแล้วก็พบกับวิกฤตในชีวิตเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่เคยใกล้ชิดกับลูกต้องยุติลง แม่ที่เคยอาบน้ำให้ลูก ทำอาหารและแต่งตัวให้ลูก พาลูกไปโรงเรียน เล่นกับลูกยามว่าง เล่านิทานก่อนนอน หรือแม้แต่นอนกับลูกทุกคืนไม่สามารถทำบทบาทนี้ได้อีกต่อไป การจากไปอยู่ในเรือนจำของแม่ที่เคยอยู่ใกล้ชิดกับลูกก่อให้เกิดความโศกเศร้า เสียขวัญ เป็นภาวะที่อาจเรียกว่า “หัวใจแตกสลาย” ทั้งสำหรับแม่และลูก แต่หากเป็นกรณีที่แม่ไม่ได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดลูกมากนัก อาจเป็นเพราะแม่ต้องทำงานหนัก ทำงานในที่ห่างไกล เด็กมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้เลี้ยงดูเด็ก เช่น ตายายหรือป้า หรือญาติสนิทอื่นๆ ความรุนแรงทางด้านจิตใจของเด็กจะมีน้อยกว่าแม่ลูกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก่อน

นอกจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างแม่กับลูก ซึ่งมีทั้งที่เป็นการเลี้ยงดู ดูแลให้ความอบอุ่นในชีวิตประจำวัน เป็นที่ปรึกษา พุดคุย เป็นเพื่อนเล่นแล้ว แม่ในสังคมไทยยังทำหน้าที่สำคัญในการหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัวและลูกด้วย ผู้ต้องขังหญิงเกือบทั้งหมดกล่าวว่าก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ตนเองเป็นคนหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว มีครอบครัวของผู้ต้องขังหญิงจำนวนไม่มากนักที่สามารถพึ่งพารายได้จากพ่อของลูก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพ่อกับแม่อาจไม่ได้อยู่ร่วมกันหรืออยู่ร่วมกันแต่ผู้เป็นสามีมักใช้เงินไปกับการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เที่ยวเตร่ จนมีเงินเหลือให้

ครอบครัวน้อยมากไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายความขัดสนทางการเงินของครอบครัวมีส่วนทำให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งใช้การขายยาเสพติดหรือการรับยาเสพติดไปส่งให้ลูกค้า หรือการเดินยา ซึ่งหมายถึงการไปเอายาจากผู้ขายมาให้ผู้ที่ต้องการ โดยผู้เดินยาได้รับค่าจ้างเดินยาเพียงเล็กน้อย ถึงแม้รายได้จากการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดจะช่วยให้ครอบครัวพ้นสภาวะของความขัดสนไปได้ แต่เมื่อถูกจับ ครอบครัวก็ต้องตกอยู่ในความยากลำบากมากขึ้นเพราะต้องเผชิญกับการขาดรายได้และต้องสูญเสียแม่ซึ่งเป็นเสาหลักของบ้านไป

การยุติบทบาทของแม่ยังหมายรวมไปถึงการที่แม่ไม่สามารถเข้าร่วมงานหรือกิจกรรมในโอกาสต่างๆ ที่มีนัยสำคัญสำหรับลูก เช่น การร่วมกิจกรรมวันแม่ที่โรงเรียนจัดขึ้น การเข้าร่วมการประชุมผู้ปกครองของโรงเรียน การพาลูกไปซื้อของ พักผ่อน ท่องเที่ยว รับประทานอาหาร เป็นต้น และยังรวมไปถึงการสูญเสียผู้ซึ่งเป็นเสมือนสายใยเชื่อมโยงสมาชิกของครอบครัวเข้าด้วยกัน แม่เป็นตัวกลางระหว่างคนรุ่นตายเป็น โดยเฉพาะครอบครัวที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมานาน เผชิญความยากลำบากมาด้วยกันตั้งแต่สมัยที่แม่ยังเป็นเด็ก เมื่อมีครอบครัวของตนเองและมีลูก ความผูกพันของของตายายกับแม่จะส่งผ่านมาถึงหลาน เรื่องราวชีวิตสมัยที่ตายายเลี้ยงดูแม่ จะส่งผ่านมาสู่หลานผ่านการเล่าเรื่อง การถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิต และการปฏิบัติที่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน การที่มีแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำทำให้แม่ไม่สามารถทำบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นอายุได้อีกต่อไป

ระยะห่างทางสังคมของเรือนจำกับโลกภายนอก

เรือนจำถูกออกแบบมาให้พื้นที่เฉพาะเพื่อนำผู้กระทำผิดทางอาญาไปควบคุมไว้เพื่อเป็นการลงโทษ โดยอ้างเหตุผลของการทำให้สังคมมีความปลอดภัย การตัดโอกาสไม่ให้ผู้กระทำผิดสามารถกระทำผิดได้ต่อไป และเพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่คนอื่นๆ สังคมกำแพงอันสูงใหญ่แข็งแรงของเรือนจำ ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อแยกโลกของเรือนจำออกจากโลกภายนอกอย่างชัดเจน แต่เรือนจำยังมีกำแพงที่มองไม่เห็นอีกหลายชั้นเพื่อสร้างระยะห่างทางสังคม (social distance) ระหว่างกลุ่มประชากรซึ่งอยู่ในเรือนจำกับประชากรกลุ่มอื่นๆ นอกเรือนจำ ระบบการลงโทษทางอาญาของไทยสร้างเรือนจำให้มีลักษณะเฉพาะทั้งทางด้านกายภาพ การจัดระเบียบสังคม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการออกกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดในการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ต้องขังกับคนภายนอกซึ่งหมายรวมถึงการติดต่อระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัวและลูกด้วย

เรือนจำเป็นสถาบันซึ่งมีความเข้มงวดและเคร่งครัดในระเบียบวินัยที่สมบูรณ์แบบที่สุด ระเบียบวินัยเป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้เพื่อควบคุมผู้ต้องขังในทุกๆ ด้านตั้งแต่การเคลื่อนไหว การใช้แรงงาน การกระทำ การคิด และจิตวิญญาณ (นภาพกรณ์ หะวานนท์, 2559) เป็นกระบวนการหล่อหลอมที่มีเป้าหมายชัดเจนว่าต้องการให้ผู้ต้องขังเป็นคนที่มีความพร้อมที่จะดำรงชีวิต อยู่ในพื้นที่ของการควบคุมกักขัง ยอมรับการใช้อำนาจของผู้คุม ทำตามคำสั่งโดยไม่ได้เถียง ไม่ต่างจากม้าที่ถูกฝึกให้วิ่งไปตามลู่วิ่ง โดยมีจังหวะของความเร็วและการเคลื่อนไหวไปตามคำสั่งของผู้คุมบังเหียน ซึ่งเป้าหมายของเรือนจำคือการหล่อหลอมให้ผู้ต้องขังตระหนักในสถานะของการเป็น “นักโทษ” ของตนเอง สภาวะความเป็นนักโทษแตกต่างจากสภาวะของความเป็นคนทั่วไปในสังคม และห่างไกลจากสภาวะของความเป็นแม่ที่สังคมคาดหวังโดยสิ้นเชิง

ระบบของเรือนจำทำให้ผู้ต้องขังซึ่งเป็นแม่มองตัวเองว่าเป็นคนไร้ค่า ต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างตามคำสั่ง ไม่มีอำนาจอิสระที่จะคิดหรือทำอะไร ไม่มีรายได้ ที่สำคัญคือไม่สามารถทำหน้าที่ของแม่ได้ ซึ่งการที่แม่ต้องมาอยู่ในเรือนจำจะแตกต่างจากการที่แม่จากลูกไปทำงานในที่ห่างไกล ในกรณีนี้แม้ระยะทางจะห่างไกลแต่แม่อาจโทรศัพท์มาคุยกับลูก ส่งเงินและของมาให้ลูก และกลับมาเยี่ยมลูกได้เมื่อต้องการโดยเฉพาะในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเกิดลูก วันสงกรานต์ วันแม่ วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น แต่การต้องมาอยู่ในเรือนจำทำให้พื้นที่สำหรับการเชื่อมสายสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัวและลูกมีน้อยมาก การเข้ามาอยู่ในเรือนจำจึงมิได้มีนัยเพียงการต้องห่างกันเพราะระยะทางเท่านั้นแต่ยังหมายรวมถึงระยะห่างทางสังคมด้วย

ช่องทางการเชื่อมโยงผู้ที่อยู่ในเรือนจำกับผู้ที่อยู่ในโลกภายนอกถูกตีกรอบไว้เฉพาะผู้ซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัวและญาติพี่น้อง โดยทั่วไปกรมราชทัณฑ์วางแนวทางให้เรือนจำจัดการการเยี่ยมญาติเป็นสองแบบ คือ การเยี่ยมปกติและการเยี่ยมใกล้ชิด การเยี่ยมปกติเป็นช่องทางการเยี่ยมที่ญาติสามารถมาเยี่ยมผู้ต้องขังได้ตั้งแต่วันจันทร์-ศุกร์ ในช่วงเวลา 8.30-15.00 น. เมื่อผู้ต้องขังได้รับการแจ้งว่ามีญาติเยี่ยม จะมีเจ้าหน้าที่นำผู้ต้องขังออกจากแดนหญิงไปยังห้องเยี่ยม ผู้ต้องขังและญาติจะพูดคุยกันผ่านโทรศัพท์โดยมีกระจกใสกั้นกลางระหว่างทั้งสองฝ่ายเพื่อป้องกันมิให้สามารถส่งสิ่งของถึงกันได้ สิ่งของที่ญาตินำมาเยี่ยมจะต้องอยู่ในรายการที่ได้รับอนุญาตให้นำมาเยี่ยมได้เท่านั้น และจะต้องนำไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนส่งเข้าไปในแดนให้แก่ผู้ต้องขัง ส่วนเงินนั้นหากญาติประสงค์จะฝากให้กับผู้ต้องขัง

ก็ต้องนำฝากเข้าบัญชีของเรือนจำในชื่อของผู้ต้องขัง เมื่อผู้ต้องขังซื้ออาหารหรือของใช้ต่างๆ จากร้านค้าหรือร้านสวัสดิการก็จะถูกหักเงินจากบัญชีนั้น

บรรยากาศของการเยี่ยมแบบทั่วไปมีแนวโน้มจะสร้างความเครียดและอ่อนล้า ทั้งทางกายและใจให้กับผู้มาเยี่ยม ลูกอาจต้องใช้เวลาในการเดินทางมาเยี่ยม อาจต้องขาดเรียน เมื่อมาถึงก็ต้องมานั่งคอยเวลาที่จะได้เยี่ยมนานถึงสองชั่วโมงหรือนานกว่านั้น เมื่อถึงเวลาได้เข้าเยี่ยม บรรยากาศของการพบกันก็เต็มไปด้วยความเร่งรีบ ไม่สามารถสัมผัสร่างกายกันได้ การพูดคุยผ่านกระจกโดยใช้โทรศัพท์เป็นบรรยากาศที่ไม่เอื้อต่อการแสดงความรักความอบอุ่น ระหว่างแม่ลูก ความยากลำบากในการเยี่ยมก่อให้เกิดระยะห่างทางสังคมระหว่างเรือนจำ กับครอบครัวและลูกของผู้ต้องขัง นอกจากนี้การใช้อำนาจบังคับมิได้จำกัดอยู่เฉพาะกับผู้ต้องขัง ในเรือนจำเท่านั้น แต่ขยายออกไปถึงคนอื่นๆ ที่แม้ไม่ใช่ผู้กระทำผิดแต่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้ การใช้อำนาจผ่านระเบียบวินัย ภายใต้ระบบของเรือนจำ ผู้มาเยี่ยมรวมทั้งลูกของผู้ต้องขัง อาจรู้สึกว่าเป็นนักโทษไปด้วย ซึ่งน่าจะเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่เรือนจำ กับผู้มาติดต่อกับเรือนจำ เช่น การออกคำสั่งต่างๆ ด้วยเสียงอันดัง การตรวจเอกสารและการตรวจค้นที่ไม่เป็นมิตร หากผู้มาเยี่ยมกระทำอะไรผิดพลาดหรือมีข้อคำถามก็มักได้รับการตอบกลับด้วยท่าทีของผู้มีอำนาจเหนือ

นอกจากการเยี่ยมทั่วไปซึ่งผู้มาเยี่ยมสามารถมาได้ตามวันเวลาที่ทางเรือนจำ เปิดให้เยี่ยมผู้ต้องขังได้แล้ว เรือนจำยังมีการจัดวาระพิเศษของการเยี่ยมปีละ 1-2 ครั้ง เรียกว่า การเยี่ยมใกล้ชิด ซึ่งเป็นการเยี่ยมที่ทางเรือนจำเป็นผู้กำหนดวันและเวลาเยี่ยม ซึ่งอาจจัดขึ้น ปีละ 1-2 ครั้งผู้ต้องขังจะเป็นผู้แจ้งญาติของตัวเองว่า จะมีการเยี่ยมญาติใกล้ชิดเมื่อใด ญาติที่ประสงค์จะมาเยี่ยมในวาระพิเศษนี้จะต้องแจ้งทางเรือนจำและลงชื่อไว้ การเยี่ยมใกล้ชิด จะต่างจากการเยี่ยมโดยทั่วไป โดยผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าเยี่ยมจะสามารถพบผู้ต้องขังตามสถานที่ เรือนจำจัดไว้ โดยเป็นการพบกันแบบนั่งพูดคุยและรับประทานอาหารร่วมกันได้ เรือนจำ อาจกำหนดเวลาพบปะไว้ระหว่าง 1-2 ชั่วโมง เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ต้องการเยี่ยมและ แสดงความประสงค์ไว้แล้วได้พบกัน การเยี่ยมใกล้ชิดเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญสำหรับผู้ต้องขัง และผู้มาเยี่ยมเป็นอย่างมาก ลูกๆ ของผู้ต้องขังสามารถพูดคุยและสัมผัสร่างกายได้โดยอิสระ ข้อจำกัดของการเยี่ยมใกล้ชิดคือ จะมีครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถมาเยี่ยมผู้ต้องขัง ในวาระพิเศษนี้ได้ เพราะอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ไม่มีเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาเยี่ยม

หรืออาจติดภารกิจสำคัญไม่อาจมาในวันซึ่งเรือนำกำหนดไว้ได้

นอกจากนี้ จากการที่องค์การสหประชาชาติได้มีมติรับรองข้อกำหนดกรุงเทพฯ ซึ่งมีแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างลูกที่ยังเล็กกับแม่ ทำให้ในบางเรือนำเปิดพื้นที่ของการพบกันของแม่ลูกมากขึ้น เช่น มีการจัดกิจกรรมที่เรียกว่าครอบครัวสัมพันธ์ โดยอนุญาตให้ผู้ต้องขังซึ่งมีลูกที่ยังเล็ก (เช่น อายุไม่เกิน 5 ปี) สามารถลงชื่อแสดงความประสงค์ที่จะให้คนในครอบครัวและลูกเข้ามาเยี่ยมในแดนหญิง ซึ่งจะทำบ่อยกว่าการเยี่ยมใกล้ชิดคืออาจอนุญาตให้มาพบกันได้ทุกสองสามเดือน การเปิดพื้นที่การพบกันในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้ต้องขังได้พบลูกและผู้อุปการะลูกได้บ่อยขึ้น อย่างไรก็ตามมีเรือนำที่จัดกิจกรรมในลักษณะนี้แต่ไม่อนุญาตให้ผู้อุปการะหรือญาติเข้าไปพบผู้ต้องขังในแดนหญิง แต่อนุญาตให้เข้าไปเฉพาะเด็กซึ่งเป็นลูกของผู้ต้องขัง ซึ่งในหลายๆ กรณีทำให้เด็กหวาดกลัวการต้องเดินเข้าไปในแดนหญิงซึ่งมีเจ้าหน้าที่ยืนควบคุมอยู่เป็นระยะ และมีผู้ต้องขังแต่งตัวเหมือนๆ กันอยู่กันแออัด เด็กบางคนจำแม่ไม่ได้ ร้องไห้ กลายเป็นประสบการณ์ที่ไม่ดีกับเด็ก

การจัดพื้นที่การพบปะระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัวและลูกในแบบที่ขาดความอบอุ่น ไม่เป็นมิตร การรอคอยที่ยาวนานในบริเวณที่ปราศจากสิ่งอำนวยความสะดวกและให้ความสบายอย่างเพียงพอ ประกอบกับการมุ่งใช้มาตรการหลายอย่างเพื่อปิดกั้นเรือนำจากโลกภายนอกทำให้เรือนำเป็นพื้นที่พิเศษที่มีลักษณะเฉพาะจนทำให้ทุกคนที่ถูกจำขังอยู่ภายในและคนที่อยู่ภายนอกรับรู้ภาพของเรือนำในฐานะของการเป็นพื้นที่ของการลงโทษมองผู้อยู่ในเรือนำเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากประชากรกลุ่มอื่นๆ จนนำไปสู่การสร้างภาพตายตัว (stereotype) ของเรือนำ สำหรับเด็กผู้เป็นลูก การที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมอาจทำให้ความมั่นใจภาคภูมิใจ และความศรัทธาในตัวแม่น้อยถอยลงและนำไปสู่การขาดความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ขาดสิ่งยึดมั่นและตัวแบบอันดี และอาจรวมไปถึงการขาดกำลังใจที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ยอมปล่อยชีวิตตัวเองไปตามชะตากรรม

สภาวะของบ้านที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนำ

การที่แม่ต้องจากบ้านไปอยู่ในเรือนำต่างจากไปในกรณีอื่นๆ เมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนำสถานะทางการเงินของบ้านมีแนวโน้มจะถดถอยลงเพราะแม่มักจะเป็นผู้ซึ่งมีส่วน

สำคัญในการหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว ยิ่งก่อนที่แม่จะเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ครอบครัวมีความอึดอัดขัดสนมากเท่าไร ความยากลำบากทางการเงินของบ้านยิ่งมีมากขึ้นหลังจากที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ในสังคมสมัยใหม่ความขัดสนทางการเงินเป็นที่มาของความยากลำบากและเป็นอุปสรรคต่อการคงไว้ซึ่งมาตรฐานการดำรงชีวิตให้เหมือนเดิมซึ่งหมายรวมถึงการหาสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตให้กับสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวอาจต้องลดคุณภาพและปริมาณอาหารเพื่อการบริโภคลง บางครอบครัวอาจเลือกใช้วิธีการพึ่งอาศัยอาหารจากวัดต้องพยายามลดค่าใช้จ่ายทุกอย่างลง ลูกซึ่งต้องไปโรงเรียนอาจขาดแคลนเงินที่จะซื้ออุปกรณ์การเรียน ไม่มีเงินค่าอาหารกลางวัน ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนที่ต้องมีค่าใช้จ่าย เด็กบางคนอาจต้องออกจากโรงเรียนเพื่อมาช่วยหารายได้ หรือเพื่อลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการเรียน

การถดถอยของสถานะทางการเงินเป็นสิ่งที่ครอบครัวที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำระบุเป็นอันดับแรกๆ ว่าได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ทางออกของปัญหาจะมีอยู่อย่างจำกัด นอกจากการพยายามลดค่าใช้จ่ายต่างๆ ลงแล้ว ผู้อุปการะลูกซึ่งมักจะเป็นตายที่อายุมากแล้ว หรือสุขภาพไม่แข็งแรงก็อาจจะต้องกลับมาทำงานหนักขึ้น ซึ่งมีผลต่อสุขภาพของผู้สูงอายุและเวลาที่ใช้ในการดูแลเด็กอีกด้วย ผู้อุปการะเด็กมีแนวโน้มจะมีเวลาในการดูแลเด็คน้อยลง บางครอบครัวอาจแก้ไขปัญหาด้วยการขอให้ญาติคนอื่นย้ายเข้ามาในบ้านเพื่อช่วยเหลืดูแลบ้านและเด็ก แต่ก็มิได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะมีญาติพี่น้องที่พร้อมจะย้ายเข้ามาช่วยเหลื บางครอบครัวที่มีพี่น้องซึ่งเป็นเด็กโตกับเด็กเล็กอยู่ด้วยกัน พี่ที่โตพออาจเป็นผู้ช่วยดูแลน้องได้

การที่แม่ถูกจำคุกยังมีผลต่อการเพิ่มรายจ่ายซึ่งไม่เคยมีมาก่อน บ้านซึ่งพยายามช่วยเหลืในเรื่องคดีความมีแนวโน้มจะสูญเสียทรัพย์สินโดยเฉพาะเงินออมและที่ดิน หรือในบางกรณีอาจยอมเป็นหนี้เป็นสินเพื่อนำเงินมาใช้ในการขอลปล่อยตัวชั่วคราวและการต่อสู้คดี ในกรณีนี้มักเป็นครอบครัวที่พอจะมีทรัพย์สินอยู่บ้างหรือมีหนทางในการรู้ยืมเงิน สำหรับผู้ซึ่งอยู่ในฐานะอึดอัดขัดสนมากก่อนมักไม่อยู่ในฐานะที่จะทำอะไรในเรื่องนี้ได้ แต่รายจ่ายที่มักจะถูกเก็บทุกครอบครัวคือค่าใช้จ่ายในการไปเยี่ยมผู้ต้องขัง โดยเฉพาะในช่วงแรกๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไปความขัดสนทางการเงินและการต้องทำงานหนัก อาจทำให้การไปเยี่ยมผู้ต้องขังค่อยๆ น้อยลงไป บางกรณีสามารถไปเยี่ยมผู้ต้องขังได้เพียงปีละ 1-2 ครั้ง หรืออาจเว้นระยะการเยี่ยมไป 1-2 ปี

หรือแทบไม่ได้ไปเยี่ยมเลย สถานการณ์เช่นนี้ยิ่งทำให้สายใยผูกพันระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัว และลูกค่อยๆ อ่อนแอลงยิ่งผู้ต้องขังถูกตัดสินจำคุกเป็นเวลานาน ครอบครัวและลูกก็มีแนวโน้ม จะยิ่งห่างเหินออกไปมากขึ้น

การถูกจำคุกของแม่ไม่ได้ส่งผลในทางลบต่อสถานะทางการเงินของครอบครัวเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อสถานะทางสังคมของบ้านด้วย ไม่เพียงแต่คนทั่วไปจะมีภาพของผู้ที่ต้องเข้าไป อยู่ในเรือนจำในทางลบเท่านั้น แต่คนแวดล้อมอาจกังวลว่าครอบครัวของผู้ถูกจำคุกอาจจะมาขอ ความช่วยเหลือจึงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ครอบครัวซึ่งเคยอยู่ในฐานะพอ มีพอกิน มีคนในละแวกบ้าน เพื่อนบ้าน หรือญาติมาเยี่ยมเยียนบ่อยๆ มีแนวโน้มจะรู้สึกว่าคุณที่ เคยไปมาหาสู่ค่อยๆ หายไป ที่เคยโทรศัพท์มาคุยก็หลีกเลี่ยงไม่รับโทรศัพท์ บางครอบครัวยุติ การไปร่วมงานของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า หรือแม้แต่งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน ของคนในชุมชนเดียวกัน ส่วนครอบครัวซึ่งมีฐานะอัตคัดขัดสน มักจะไม่เป็นที่สนใจของคนในชุมชนและไม่ค่อยได้มีโอกาสเข้าร่วมงานต่างๆ มาก่อนที่แม่จะ ถูกจำคุกซึ่งอาจเป็นเพราะ ไม่มีเวลา ไม่ได้รับเชิญ หรือไม่มีเงินร่วมทำบุญหรือเงินช่วยงาน อาจไม่รู้รู้สึกสูญเสียสถานะทางสังคมที่เคยมีมาก่อน

ชีวิตของลูกเมื่อแม่ถูกจำคุก

เมื่อต้องโทษจำคุกลูกมีแนวโน้มจะต้องทุกข์ทรมานและได้รับผลอันเลวร้ายอย่าง หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะหากแม่เป็นเสาหลักในการเลี้ยงดูลูกและครอบครัว ในสังคมไทย หากแม่ต้องทำงานหรือต้องไปทำงานในที่ห่างไกล ตากับยายมักจะเป็นผู้เข้ามาช่วยเหลือเลี้ยงดูหลาน แม้การเลี้ยงดูครอบครัวโดยพ่อของลูกจะมีปรากฏอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มากนัก โครงสร้างครอบครัว ของไทยจึงมีแนวโน้มจะเป็นครอบครัวขยายซึ่งมีลักษณะเป็นครอบครัวสองรุ่นอายุ (แม่ ลูก และตายายอยู่ร่วมกัน) หรือครอบครัวข้ามรุ่น (แม่ไปทำงานในที่ห่างไกล โดยมีตายาย และหลานอยู่ร่วมกัน)

การต้องไปอยู่ในเรือนจำของแม่เป็นเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นกับครอบครัวและลูกนับ จากที่แม่ถูกจับกุม ถูกดำเนินคดี ไปจนถึงการถูกตัดสินลงโทษจำคุก ระยะเวลาที่แม่ต้องถูกจำ คุกอาจเป็นเพียงช่วงสั้นๆ หรือยาวนานถึงกว่ายี่สิบปีหรือตลอดชีวิต ความรุนแรงของผลที่ลูก จะได้รับจากการถูกจำคุกของแม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ สายสัมพันธ์

และความจริงจังที่ญาติพี่น้องจะเข้ามารับภาระในการเลี้ยงดูลูกที่แม่ถูกจำคุก ทรัพย์สินและทรัพย์สินที่มีอยู่ ความเป็นไปได้ในการหารายได้มาทดแทนรายได้ที่เสียไปและรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการถูกจำคุกของแม่ ช่วงวัยของลูก ความสามารถในการปรับตัวของลูก กำลังใจที่ลูกได้รับทั้งจากแม่ คนในครอบครัว และคนอื่นๆ ในโรงเรียนและชุมชน

ความเสียใจ สิ้นหวัง และความทุกข์ทรมานจากการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ เป็นสภาวะทางจิตใจและอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับลูกทุกคน แต่ความรุนแรงของความรู้สึกอาจแตกต่างกันตามวัยและวุฒิภาวะของเด็ก ความรู้สึกที่ลูกได้รับจากการไปอยู่ในเรือนจำของแม่มีลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า ความเศร้าและความทุกข์ที่เปิดเผยหรือบอกผู้อื่นไม่ได้ (disenfranchise grief) เด็กมักได้รับการบอกจากผู้อุปการะหรือญาติสนิทว่า ให้เก็บเรื่องนี้เป็นความลับ (forced silence) ทำให้เด็กยังไม่สามารถเล่าหรือแบ่งปันความรู้สึกที่ทหดหัวใจให้กับผู้อื่นได้ เด็กอาจรู้สึกว่าตนเองกำลังปิดบังเรื่องสำคัญกับเพื่อนสนิทหรือครูที่ตนเองมีความเคารพ อาจหวั่นเกรงว่าเมื่อทุกคนรู้เรื่อง ตนเองจะกลายเป็นคนที่ไม่ได้รับความไว้วางใจอีกต่อไป สถานการณ์ที่เด็กต้องเก็บความทุกข์และความเสียใจไว้กับตัวเอง ทำให้เด็กยังได้รับความกระทบกระเทือนใจและมีความกดดันมากขึ้น

เด็กบางคนอาจต้องเผชิญกับการแตกสลายของครอบครัว เด็กที่เคยอยู่กับแม่ต้องสูญเสียแม่ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในชีวิต คนที่แม่ไปทำงานในที่ห่างไกลอาจต้องประสบกับการที่ตายายที่เคยอยู่บ้าน ต้องออกไปทำงาน ความอบอุ่นและการดูแลที่เคยได้รับในชีวิตประจำวันลดน้อยถอยลงหรือหมดไป เด็กบางคนต้องพลาจากพี่หรือน้องเพราะต้องมีการย้ายเด็กบางคนไปให้ญาติคนอื่นรับผิดชอบเลี้ยงดู เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่กระทบกระเทือนจิตใจของเด็ก ผู้อุปการะอาจไม่มีเวลามาปลอบโยนหรือพูดคุยให้เด็กผ่อนคลายความทุกข์เพราะต้องยุ่งอยู่กับเรื่องของคดีความ หรือต้องไปดูแลแม่ซึ่งถูกจับกุมหรือถูกส่งเข้าเรือนจำหรืออาจกำลังวุ่นวายอยู่กับการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องรายรับรายจ่ายของบ้าน

สภาพจิตใจที่แตกสลายผนวกกับสถานการณ์ที่ยากลำบากของบ้านทั้งในด้านการเงินและการขาดขวัญกำลังใจของคนในครอบครัวอาจส่งผลให้เด็กซึ่งกำลังเรียนหนังสือในหลายๆ ด้าน เช่น ไม่ตั้งใจเรียน ไม่อยากไปโรงเรียน ผลการเรียนลดต่ำลง และบางคนอาจตัดสินใจออกจากโรงเรียนกลางคัน หรืออาจยุติการเรียนเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ

(ในปัจจุบันคือมัธยม 3) ซึ่งก่อนที่แม่จะเข้าไปอยู่ในเรือนจำเด็กอาจวางแผนไว้ว่าจะเรียนต่อ แต่การถูกจำคุกของแม่ทำให้การเรียนสะดุดลง เด็กบางคนอาจเริ่มเที่ยวเตร่เพื่อชดเชยหรือให้ลืมความทุกข์ บางคนอาจดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เสพยา เมื่อขาดเงินก็อาจหันเข้าสู่การลักทรัพย์ ฉกชิงวิ่งราว ขายยาเสพติด

อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่ากรณีที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำจะทำให้เด็กมีชีวิตที่ล้มเหลวหรือมีปัญหาต่อเนื่องยาวนานเสมอไป บางครอบครัวสามารถรับมือกับเหตุการณ์วิกฤตได้ดีและสามารถปรับระดับประคองให้เด็กก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาได้ บางครอบครัวอาจจัดการกับรายได้ที่ลดลง โดยพยายามลดรายจ่ายให้น้อยลงกว่าเดิม บางครอบครัวอาจมีญาติสนิทเข้ามาช่วยเหลือ บางครอบครัวยอมรับสภาพการทำงานหนักขึ้น เพื่อพ้นฝ่าวิกฤตไปให้ได้ ในส่วนของลูกซึ่งยังเป็นเด็ก ผู้อุปการะและญาติพี่น้องอาจช่วยกัน ปลอบโยน ให้กำลังใจ และให้ความมั่นใจแก่เด็กในทุกๆ ด้าน นอกจากนี้แม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำก็อาจมีบทบาทสำคัญในการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส ยอมรับในความผิดพลาดที่เกิดขึ้น ขอให้ลูกให้อภัย และให้กำลังใจลูกให้พยายามทำความดีและสร้างความก้าวหน้าให้กับชีวิต แสดงความภาคภูมิใจในตัวลูกและทำให้ลูกเห็นคุณค่าในตัวเอง ไม่ยอมแพ้กับอุปสรรคที่เกิดขึ้น

เมื่อลูกต้องเติบโตในเรือนจำ

ผู้หญิงจำนวนหนึ่งถูกจับกุมและต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำขณะที่กำลังตั้งครรภ์ การต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำเพียงลำพังก็เป็นสถานะที่ผู้หญิงต้องทุกข์ทรมานและหดหู่ใจมากอยู่แล้ว แต่การมีลูกติดท้องมาด้วยยิ่งทำให้จิตใจของผู้หญิงตกอยู่ในสถานะที่ย่ำแย่ลงไปอีก สำหรับผู้ที่มีความพร้อมการตั้งครรภ์มักเป็นช่วงเวลาแห่งความดีใจและปลื้มปิติที่จะได้มีลูก แต่การตั้งครรภ์ขณะที่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าเป็นสิ่ง “ผิดเวลา ผิดสถานที่” ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์รู้สึกผิดที่ลูกในท้องต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำกับตัวเอง ความกังวลของผู้ตั้งครรภ์มักเกี่ยวข้องกับสุขภาพครรภ์ ผู้หญิงมองว่าผู้ที่ตั้งครรภ์มีความต้องการพิเศษหลายอย่างที่ไม่อาจร้องขอหรือได้รับความเห็นใจจากทางเรือนจำ เช่น ผู้ที่แพ้ท้องอาจอยากรับประทานอาหารบางอย่างที่จะช่วยลดการแพ้ท้อง แต่ก็ไม่สามารถหาได้ในเรือนจำ และผู้ต้องขังมักไม่กล้าบอกกับเจ้าหน้าที่ หรือผู้ตั้งครรภ์อาจเชื่อว่า เมื่อตั้งครรภ์ควรงดอาหารบางประเภทหรือควรรับประทานอาหารบางอย่างเป็นพิเศษเพื่อให้เด็กแข็งแรง คลอดง่าย แต่ก็เป็นการยากที่จะได้รับสิ่งที่ต้องการจากเรือนจำ นอกจากนี้ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์บางคนอาจรู้สึกอึดอัดกับการทำสิ่งต่างๆ

ตามตารางเวลาที่ทางเรือนจำกำหนดไว้อย่างเข้มงวด บางคนอาจต้องการหลับในตอนกลางวัน หรือต้องการรับประทานอาหารในเวลาที่ต้องตื่นเรือนนอนไปแล้ว

นอกจากผู้หญิงซึ่งตั้งครรภ์จะมีความกังวลเกี่ยวกับการคลอดเมื่อครรภ์ครบกำหนดแล้ว ทุกคนจะมีความกังวลเกี่ยวกับเด็กที่จะเกิดมา ในเรือนจำซึ่งไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการเลี้ยงเด็กแรกคลอด ผู้ต้องขังหญิงจะเริ่มวางแผนเกี่ยวกับการให้ญาติมารับเด็กไป หลังจากคลอดแล้ว แม้ว่าบางคนอาจต้องการให้ลูกที่เกิดมาอยู่กับตัวเองไประยะหนึ่งเพื่อให้ลูกได้กินนมแม่ แต่ความแออัด การขาดสิ่งอำนวยความสะดวก และคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ซึ่งต้องการให้มีคนมารับเด็กไปหลังจากคลอดแล้ว ทำให้ผู้ต้องขังหญิงไม่มีทางเลือกในเรื่องนี้มากนักนอกจากจะต้องหาทางส่งลูกออกไปให้ญาติพี่น้องช่วยดูแล ความกังวลของผู้เป็นแม่จะอยู่ที่คนซึ่งจะมารับลูกไปว่าจะเลี้ยงลูกได้ดีเพียงใด

ในเรือนจำบางแห่งซึ่งมีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการเลี้ยงดูเด็กทารกแรกเกิด เช่น มีห้องซึ่งจัดไว้เฉพาะสำหรับเด็กทารก มีที่นอนและผ้าห่มสำหรับเด็ก มีน้ำร้อน รวมทั้งบางแห่งอาจมีนมผงสำหรับเด็กในกรณีที่แม่ไม่สามารถให้นมลูกได้ เช่น ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ในเรือนจำลักษณะนี้มักมีเด็กทารกและเด็กเล็กอยู่ในเรือนจำอยู่เกือบตลอดเวลา ผู้ตั้งครรรักจึงเห็นตัวอย่างของการเลี้ยงดูเด็กเพิ่งคลอดในเรือนจำ ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่ช่วยในการตัดสินใจว่าจะเลี้ยงลูกที่เพิ่งคลอดไประยะหนึ่งและค่อยให้ญาติมารับเด็กไป หรือจะให้ญาติมารับเด็กไปทันทีหลังคลอด

โดยทั่วไป ผู้ตั้งครรรักจะถูกพาไปคลอดที่โรงพยาบาล และมีแนวปฏิบัติที่ชัดเจนว่าให้ลงบันทึกในใบสูติบัตรว่าเด็กเกิดที่โรงพยาบาลห้ามลงว่าเป็นเรือนจำ หลังจากคลอดแล้ว หากไม่มีญาติมารับเด็กไป เด็กจะกลับเข้ามาอยู่ในเรือนจำกับแม่ เรือนจำส่วนใหญ่ของประเทศไทยไม่มีการจัดพื้นที่พิเศษสำหรับแม่และเด็กให้สามารถอยู่ด้วยกันได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่จะมีการจัดห้องไว้สำหรับเลี้ยงเด็กแรกเกิดในตอนกลางวัน แต่ในตอนกลางคืนผู้เป็นแม่จะต้องกลับเข้าสู่เรือนนอนพร้อมกับผู้ต้องขังทั่วไป ซึ่งแม่จะต้องนำลูกไปนอนกับแม่ด้วย ความแออัดของเรือนนอนทำให้ผู้เป็นแม่วิตกกังวลว่าลูกจะไม่สบายหรืออาจติดโรคบางอย่างจากผู้ต้องขังที่อยู่ด้วยกันได้ มีเรือนจำเป็นบางแห่งเท่านั้นที่สามารถจัดห้องนอนซึ่งมีความมั่นคงแข็งแรงตามระเบียบของเรือนจำเฉพาะสำหรับให้แม่และลูกได้นอนด้วยกัน ซึ่งเรือนจำที่จะทำเช่นนี้ได้ต้องมีพื้นที่เพียงพอและมีจำนวนผู้ต้องขังที่ต้องการเลี้ยงลูกเกิดใหม่ในเรือนจำจำนวนมากพอ

เด็กแรกเกิดและเข้ามาอยู่ในเรือนจำกับแม่ มีโอกาสได้ใกล้ชิดแม่ ได้กินนมแม่ แต่ขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดอื่นๆ คือเด็กไม่ได้เติบโตในบรรยากาศของบ้าน แต่เป็นบรรยากาศของสถานที่คุมขังซึ่งมีผู้ต้องขังมากมาย มีเจ้าหน้าที่คอยควบคุมดูแลผู้ต้องขัง แม้จะไม่ได้ควบคุมเด็กโดยตรงแต่ก็เป็นการควบคุมแม่ของเด็ก แม่ไม่มีอำนาจอิสระที่จะเลี้ยงลูกในแบบที่ตนเองเห็นว่าดีและเหมาะสม นอกจากนี้เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นแม่อาจมีความกังวลเกี่ยวกับการจัดหาอาหารเสริมให้กับลูก นอกจากนี้เด็กยังต้องเติบโตในสิ่งแวดล้อมที่มีข้อจำกัดคือไม่มีโอกาสได้เห็นสิ่งที่เด็กทั่วไปในโลกภายนอกได้เห็น ได้ยิน หรือสัมผัส เช่น ไม่ได้ยินเสียงแม่ร้องเพลงกล่อมลูก ไม่เคยเห็นหรือสัมผัสสัตว์เลี้ยง ไม่รู้จักถนนหรือรถราประเภทต่างๆ นอกจากนี้เด็กอาจสัมผัสได้ถึงความเครียด ความเศร้า หรืออารมณ์ที่หดหู่ของแม่ และพลอยเครียดไปด้วย

เหตุการณ์วิกฤตสำหรับแม่และลูกคือวันที่ญาติมารับลูกออกไปเลี้ยงนอกเรือนจำสำหรับแม่แล้วการจากกันในลักษณะนี้แตกต่างจากการที่แม่ต้องจากลูกไปทำงาน เพราะแม่ไม่แน่ใจว่าจะมีโอกาสได้พบลูกอีกเมื่อไร เพราะขึ้นอยู่กับว่าจะมีญาติพาลูกมาเยี่ยมหรือไม่ แม่ไม่สามารถเป็นฝ่ายไปหาลูกได้ และแม้เมื่อมีการพาลูกมาเยี่ยม แม่ก็ไม่มีโอกาสกอดหรือสัมผัสลูก ต้องดูลูกผ่านกระจกที่กั้นไว้ เรือนจำของไทยมิได้จัดห้องเยี่ยมไว้เป็นพิเศษสำหรับแม่และลูกที่ยังเป็นทารกหรือเด็กเล็ก การนำลูกมาเยี่ยมแม่ที่เรือนจำยิ่งทำให้แม่เจ็บปวดมากขึ้น ในส่วนของเด็กแม้จะยังเป็นทารกหรือเป็นเด็กเล็ก วันที่ต้องจากแม่ เด็กจะสัมผัสได้ถึงความรู้สึกของแม่ และอาจรู้ด้วยว่ากำลังต้องจากแม่ไป เพราะส่วนใหญ่แล้วเด็กจะร้องไห้และไม่ยอมไปกับผู้ที่มารับ อาจเป็นไปได้ว่าเด็กยังไม่คุ้นเคยกับคนที่มารับไป และเด็กคุ้นเคยกับการอยู่กับแม่ในเรือนจำมานาน

สิทธิของเด็กในระบบยุติธรรมทางอาญา

อาชญากรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกสังคมแต่การจะนิยามว่าการกระทำใดเป็นอาชญากรรมขึ้นอยู่กับแต่ละสังคมและแต่ละช่วงเวลา การลงโทษผู้ประกอบอาชญากรรมมิใช่เป็นเพียงการลงโทษผู้กระทำผิดในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่สำคัญในระดับสังคมคือเป็นการแยกผู้ที่เป็นคนปกติออกจากผู้เบี่ยงเบนซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าการลงโทษเป็นพันธะที่สังคมพึงกระทำเพื่อธำรงรักษาไว้ ซึ่งสิ่งที่สังคมยอมรับกันว่าเป็นความถูกต้องอีกด้วย แนวคิดของความยุติธรรมทางอาญาในยุคแรกๆ จึงมุ่งความสนใจไปที่การลงโทษผู้ประกอบอาชญากรรมโดยเฉพาะการใช้การจำคุกเป็นมาตรการหลัก แม้ว่าจะเริ่มมีการพิจารณา

ถึงความไม่มีประสิทธิภาพและผลข้างเคียงอื่นๆ จากการจำคุก แต่วิถีคิดในการลงโทษผู้ประกอบอาชญากรรมในหลายๆ สังคมก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนั้

อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการยุคหลังทันสมัย (Foucault, 1977) มองว่า การลงโทษด้วยการจำคุกอันเป็นส่วนหนึ่งของระบบยุติธรรมทางอาญา มิได้ใช้เพื่อจูงใจให้คนทำในสิ่งที่สังคมเห็นว่าดีอย่างที่นักวิชาการในยุคคลาสสิกอ้างถึงเท่านั้น แต่การลงโทษจำคุกเป็นเทคนิควิธีที่ระบบยุติธรรมทางอาญานำมาใช้ผ่านสิ่งที่เรียกว่าอำนาจเชิงระเบียบวินัยเพื่อบังคับร่างกายและจิตวิญญาณของคนให้เป็นไปตามที่ระบบยุติธรรมทางอาญาได้ออกแบบไว้แล้ว เป็นการสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพให้กับสังคมในระดับที่ใหญ่กว่า ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงระบบยุติธรรมทางอาญาโดยการหาทางเลือกอื่นแทนการจำคุกจึงเป็นเรื่องยาก และในส่วนของเรือนจำเอง การจะปรับการจัดระเบียบของเรือนจำใหม่โดยการผ่อนปรนในเรื่องความเข้มงวดเกี่ยวกับระเบียบวินัยและการลดการบังคับให้ผู้ต้องขังทำสิ่งต่างๆ ตามคำสั่งอย่างเคร่งครัดรวมถึงการจัดให้มีการเยี่ยมเยียนที่เป็นมิตรก็ดูจะทำได้ยาก เพราะเรือนจำถูกออกแบบให้ขาดความยืดหยุ่นและมีกระบวนการที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ลง การนำประเด็นในเรื่องลูกของผู้ต้องขังมาสู่การพิจารณาเพื่อปรับเปลี่ยนเรือนจำให้มีสถานะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ยอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังกับลูกและบุคคลภายนอกจึงเป็นการเปลี่ยนวิธีคิดที่สำคัญและยากที่จะสำเร็จ

ฐานคิดของความยุติธรรมทางอาญามองการลงโทษว่าเป็นเรื่องในระดับปัจเจกบุคคลคือเมื่อผู้ใดกระทำความผิด ผู้นั้นย่อมถูกดำเนินคดีและลงโทษตามที่กฎหมายกำหนด การมองเช่นนี้เป็นการละเลยข้อเท็จจริงที่ว่า การลงโทษบุคคลหนึ่งบุคคลใดอาจเท่ากับเป็นการลงโทษคนที่ไม่ได้ทำผิดไปด้วย (collateral punishment) ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีลูกของผู้ถูกลงโทษ ซึ่งไม่ต่างจากการลงโทษผู้บริสุทธิ์ ซึ่งพลอยได้รับการลงโทษที่สังคมไม่ได้ตระหนักถึง นับเป็นการลงโทษที่แบบยล เเสบ แอบซ่อนตัวอยู่ และโหดร้าย การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงผู้บริสุทธิ์จำนวนมากที่ได้รับผลในทางลบจากการลงโทษแม่

ถึงแม้ว่าทัศนคติพื้นฐานในการมองประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูกซึ่งแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แต่ก็มีความพยายามที่นานาประเทศได้ร่วมกันลงนามในข้อตกลงที่ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของเด็ก และความจำเป็นที่จะต้องคุ้มครองดูแลเด็ก

ซึ่งพ่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ในปี 2532 คณะกรรมาธิการองค์การสหประชาชาติได้มีมติรับรองอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (The Convention on the Rights of the Child) และมีผลในทางปฏิบัติในปี 2533 จนถึงปัจจุบันนี้มีประเทศต่างๆ จำนวน 196 ประเทศร่วมลงนามหลักการสำคัญปรากฏอยู่ในบทบัญญัติมาตรา 3 ดังนี้

*การกระทำทุกอย่างที่เกี่ยวกับเด็กไม่ว่าจะดำเนินการโดยสถาบันอันเป็น
สวัสดิการของรัฐหรือเอกชน หรือโดยศาล หรือโดยผู้มีส่วนอำนาจใด
หรือองค์กรทางกฎหมาย ประโยชน์สูงสุดของเด็กจะต้องมาเป็น
อันดับแรกเสมอ*

คณะกรรมาธิการได้ย้ำว่าการจำคุกพ่อแม่จะต้องกระทำอย่างรอบคอบโดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่เด็กพึงได้รับ โดยกระบวนการนี้จะต้องมีผู้แทนมืออาชีพที่มีความเป็นอิสระให้ความเห็นโดยนำเรื่องเหล่านี้เข้ามาสู่การตัดสินใจในการจะสั่งคุมขัง หรือคุมขังก่อนการพิจารณาคดี และการตัดสินใจจำคุก โดยการตัดสินใจจะต้องคำนึงว่าจะนำเด็กไปไว้ที่ไหน การจำคุกแม่หรือพ่อเป็นการทำให้ลูกกับพ่อแม่ต้องแยกออกจากกันถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิของเด็กตามบทบัญญัติมาตรา 8 ของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กซึ่งกำหนดว่า รัฐจะต้องพิทักษ์สิทธิของเด็กซึ่งหมายรวมถึงการไม่พรากพ่อแม่ไปจากเด็ก

อย่างไรก็ตามการศึกษาในประเทศอังกฤษพบว่า ในการพิจารณาคดีและการพิพากษาจำคุกผู้เป็นแม่ รวม 75 คดี ไม่มีการนำสิทธิของเด็กตามบทบัญญัติมาตรา 8 เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาเลย แต่มีการพูดถึงสวัสดิการของเด็กว่าจะให้ใครเป็นผู้ดูแล โดยที่ไม่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ในฐานะสิทธิของเด็กที่จะต้องได้รับการปกป้อง ในบางคดีศาลก็ได้มีการกล่าวถึงตัวเด็กเลย แต่ก็มีบางคดีที่ศาลแสดงความกังวลเกี่ยวกับผลอันเลวร้ายที่จะเกิดกับเด็กอยู่บ้าง แต่ประเด็นจะมุ่งไปที่การมองว่าเป็นความผิดของจำเลย มิได้มีการมองไปถึงสิทธิของเด็กและนำเรื่องนี้เข้ามาสู่การพิจารณาการตัดสินระยะเวลาในการจำคุกจำเลย หรือการมองหาทางเลือกอื่นแทนการจำคุก (Epstein, 2014)

ประเทศไทยได้ออกพระราชบัญญัติเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 25) พ.ศ. 2550 ซึ่งคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกโดยมุ่งเน้นที่การไม่พรากลูก

ไปจากแม่ในขณะที่แม่เพิ่งคลอดหรือเมื่อลูกยังอยู่ในวัยทารกไว้ดังนี้

มาตรา 246 เมื่อจำเลย สามี่ ภริยา ญาติของจำเลย พนักงานอัยการ ผู้บัญชาการเรือนจำหรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่จัดการตามหมายจำคุก ร้องขอ หรือเมื่อศาลเห็นสมควร ศาลมีอำนาจสั่งให้ทุเลาการบังคับให้ จำคุกไว้ก่อนจนกว่าเหตุอันควรทุเลาจะหมดไป ในกรณีต่อไปนี้

(1) เมื่อจำเลยวิกลจริต (2) เมื่อเกรงว่าจำเลยจะอันตรายถึงชีวิตถ้าต้อง จำคุก (3) จำเลยมีครรภ์ตั้งแต่ 7 เดือนขึ้นไป และ (4) จำเลยคลอดบุตร ยังไม่ถึงเดือน

ข้อกฎหมายนี้สะท้อนความละเอียดอ่อนที่มีต่อผู้หญิงซึ่งตั้งครรภ์และผู้ซึ่งเพิ่งคลอดบุตร ซึ่งหากได้มีการนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง จะเป็นการให้โอกาสให้แม่และลูกซึ่งยังเป็นทารก ได้ได้อยู่ใกล้ชิดกันภายนอกเรือนจำ ซึ่งน่าจะมีผลในทางบวกกับสุขภาพทั้งทางกายและใจ ทั้งของแม่และลูก และยังมีผลดีต่อพัฒนาการของเด็กด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ควรได้มีการศึกษา อย่างเป็นระบบถึงผลของใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองดูแลสิทธิของเด็ก

คำถามที่คนจำนวนไม่น้อยมีต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาก็คือ ในการจับกุม การดำเนินคดี การพิจารณาคดีและตัดสินลงโทษ ผู้รับผิดชอบและเกี่ยวข้องมีความสนใจ ในข้อมูลเกี่ยวกับเด็กซึ่งเป็นลูกของผู้กระทำผิดมากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะการสร้างสมดุล ระหว่างการลงโทษแม่ ซึ่งเป็นผู้กระทำผิดกับเรื่องของสิทธิเด็กซึ่งอาจจะได้รับผลกระทบอันรุนแรง จากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไปพร้อมๆ กันด้วย ผลจากการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า แต่ละขั้นตอน ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญายังไม่มีระบบการตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับเด็กซึ่งเป็นลูก ของผู้ต้องขัง เช่น แม้ในกฎหมายจะบัญญัติให้การพิจารณาคดีต้องคำนึงถึงเป็นพิเศษคือ ผู้ที่ตั้งครรภ์ได้ 7 เดือนขึ้นไปและผู้หญิงซึ่งคลอดลูกได้ไม่เกิน 1 เดือน แต่ข้อมูลในลักษณะนี้ มักจะไม่ได้ถูกนำเข้าสู่แต่ละขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา การละเลยประเด็น ในเรื่องนี้ย่อมถือว่าเป็นจุดอ่อนของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาซึ่งควรได้รับการปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างความยุติธรรมทางอาญาให้กับเหยื่อซึ่งมิได้เป็นผู้กระทำผิด

เริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนฐานคิดในการลงโทษ

แนวคิดในการใช้การจำคุกเป็นมาตรการหลักในลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญาเชื่อว่าการลงโทษอย่างเข้มข้นและรุนแรงจะทำให้อาชญากรรมลดลง แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า ประสิทธิภาพในการสร้างระบบควบคุมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ สถานการณ์ในหลายๆ ประเทศซึ่งมีปรากฏการณ์การจำคุกประชาชนจำนวนมากบ่งชี้ว่า มาตรการดังกล่าวไม่ได้ช่วยให้อาชญากรรมลดลง ยิ่งไปกว่านั้นความคาดหวังที่จะให้เรือนจำทำหน้าที่ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องให้ถูกต้อง (corrections) ทำให้บุคคลสำนึกผิด และสามารถกลับคืนเป็นคนดีในสังคมกลับปรากฏผลเป็นตรงกันข้าม นอกจากสภาวะคนล้นคุกจะทำให้ยากลำบากต่อการฟื้นฟูและเยียวยาผู้ต้องขังแล้ว ยังปรากฏว่าการจำคุกซึ่งเป็นการพรากบุคคลมาจากครอบครัว ชุมชน และสังคม ส่งผลอันเลวร้ายไม่เฉพาะต่อตัวของผู้ถูกจองจำ แต่บุคคลที่อยู่ถูกทอดทิ้งอยู่เบื้องหลังโดยเฉพาะครอบครัวและลูกของผู้ที่ถูกส่งเข้าเรือนจำก็พลอยได้รับผลข้างเคียงจากการจำคุกไปด้วย

คำว่าการจำคุกประชาชนจำนวนมาก (mass imprisonment) ถูกนำมาใช้เมื่อปี 2543 เพื่ออธิบายสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาในช่วงปี 2513 ซึ่งจำนวนผู้ถูกจำคุกขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากการใช้การจำคุกเป็นนโยบายสำคัญในการปราบปรามอาชญากรรม นับตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นมา จำนวนผู้ต้องขังในสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้นเป็น 400 เท่า ประมาณได้ว่าในสหรัฐอเมริกามีผู้ต้องขังสูงถึง 719 คนต่อประชากร 100,000 คน นับเป็นประเทศที่มีอัตราผู้ต้องขังต่อประชากรสูงที่สุดในโลก การจำคุกประชาชนจำนวนมากได้นำไปสู่การสร้างระบอบใหม่ของการลงโทษซึ่งแตกต่างไปจากการลงโทษของยุคสมัยใหม่ที่เริ่มต้นมาในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นนี้มีประจักษ์พยานจากการเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลของผู้ต้องขัง และยังมีลักษณะพิเศษคือเป็นการสร้างระบบเพื่อคุมขังประชาชนบางกลุ่ม (เช่น คนผิวดำ คนที่มีการศึกษาน้อย) การจำคุกประชาชนจำนวนมากยังมีความแตกต่างจากการจำคุกทั่วไป (imprisonment) คือการทำให้เรือนจำเป็นพื้นที่ของการลงโทษมากกว่าการฟื้นฟูเยียวยาซึ่งสภาพการณ์ของเรือนจำในระบอบนี้จะไม่ให้ความสำคัญ สุขอนามัย สุขภาพใจ และการดูแลสุขภาพจิตของผู้ต้องขัง

ไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ใช้การจำคุกเป็นนโยบายหลักในการแก้ไขปัญหาสิ่งที่รัฐนิยามว่าเป็น “อาชญากรรม” โดยเฉพาะในเรื่องยาเสพติด โดยได้ดำเนินการผ่านแนวนโยบายของ

รัฐบาลและการออกกฎหมายเพื่อลงโทษผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ซึ่งมีผลทำให้มีการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังอย่างมากและในอัตราที่รวดเร็ว โดยเฉพาะจำนวนของผู้ต้องขังหญิงเพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่สูงกว่าผู้ชาย โดยเหตุที่ปัญหายาเสพติดเป็นเรื่องซับซ้อนเกี่ยวข้องกับปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาประเทศในภาพรวมและความไม่ยุติธรรมทางสังคมหลายประการ การนำกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญามาใช้เพื่อเป็นกลไกในการควบคุมและการบังคับทางสังคมจึงนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของปัญหา มากกว่าจะแก้ปัญหาดังจะเห็นว่าแม้จะมีความพยายามจับกุมผู้กระทำผิดจำนวนมากจนเกิดสภาพของ “คนล้นคุก” แต่การแพร่ระบาดของยาเสพติดก็มิได้ลดลง

การดำเนินการให้บรรลุป่าหมายของเรือนจำประสบกับปัญหาหลายประการ อันเนื่องมาจากการขัดกันระหว่างเป้าหมายของการควบคุมให้เรือนจำมีความมั่นคงสงบเรียบร้อย ซึ่งต้องมีการจัดระเบียบเรือนจำให้มีการบังคับบัญชาที่เข้มงวด กับเป้าหมายในเรื่องการฟื้นฟู เยียวยาซึ่งต้องอาศัยความยืดหยุ่นในการบังคับควบคุม เพื่อเปิดพื้นที่ให้หน่วยงานอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผู้ต้องขัง นอกจากนี้เรือนจำยังขาดแคลนทรัพยากรที่จะมาใช้พัฒนาเรือนจำ เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับผู้ต้องขัง การใช้นโยบายให้เรือนจำเป็นวิธีการหลักในการลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญา ยิ่งทำให้จำนวนผู้ต้องขังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และในหลายๆ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทย ไม่สามารถดำเนินการให้เรือนจำเป็นพื้นที่สำหรับการฟื้นฟู เยียวยาผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งมีผลทำให้ผู้ที่พ้นโทษออกไปแล้วออกไปกระทำความผิดอีก จนต้องกลับเข้ามาสู่เรือนจำ ขณะเดียวกันก็มีผู้ต้องขังรายใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังพบว่า การถูกจำคุกเป็นระยะเวลาอันยาวนานทำให้บุคคลไม่สามารถจะรักษาความสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชนไว้ได้ ทำให้ผู้ออกไปจากเรือนจำกลายเป็นคนที่มีปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัย ไม่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวในช่วงที่กำลังเริ่มต้นชีวิตใหม่ การต้องอยู่ในเรือนจำนานเกินไปทำให้การกลับไปใช้ชีวิตในสังคมภายนอกเป็นเรื่องยากลำบาก ยิ่งไปกว่านั้น คนที่ออกไปจากเรือนจำยังต้องเผชิญกับความยากลำบากและตรวบาปอันเกิดจากการเป็นคนเคยติดคุก เช่น ความยากลำบากในการหางานทำ การมีหนี้สินเพราะต้องเข้ามาอยู่ในคุก ทำให้ขาดรายได้และครอบครัวต้องไปกู้ยืมเงินมาใช้ หรือบางคนอาจต้องเผชิญกับการถูกตัดขาดออกจากเครือญาติ (DiMascio, 2009)

ข้อเสนอในการนำทางเลือกอื่นมาใช้แทนการจำคุกเกิดขึ้นจากการตระหนักในข้อจำกัด และปัญหาหลายประการของการใช้การจำคุกเป็นมาตรการหลักในการอำนวยการรักษาสิ่งที่เรียกว่า “ความยุติธรรมทางอาญา” ซึ่งมีใช้เรื่องของการจับกุมผู้กระทำผิด ดำเนินคดี ตัดสินคดี และลงโทษผู้กระทำผิดด้วยการแยกผู้กระทำผิดออกไปจากสังคม และใช้ภาคปฏิบัติการของเรือนจำเป็นเครื่องมือในการทำให้บุคคลสำนึกผิดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพียงอย่างเดียว หากแต่หมายถึงการวางนโยบาย การวางแผน และการบริหารจัดการ ที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีอาชญากรรมน้อยที่สุด ประชาชนไม่ต้องหวาดกลัวอันตราย หรือหวาดระแวงว่าจะถูกคุกคามทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างไม่เป็นธรรม

การลงโทษจำคุกจึงควรเป็นมาตรการสุดท้ายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของการควบคุมทางสังคม เมื่อมีการลงโทษเกิดขึ้นย่อมแสดงว่ามีการกระทำผิดเกิดขึ้น การกระทำผิดทางอาญามีนัยยะถึงการสูญเสีย ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียของผู้ตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมโดยตรง หรือผู้สูญเสียร่วมซึ่งหมายถึงผู้ที่อาชญากรรมโดยอ้อม แต่ก็ได้รับความเดือดร้อน ความเสียหาย หรือความทุกข์จากอาชญากรรม สังคมที่มีคุณภาพหรือจะเรียกว่าสังคมสุขภาวะจึงควรเป็นสังคมที่มีอาชญากรรมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย และเมื่อมีการกระทำผิดหรืออาชญากรรมเกิดขึ้น ก็ควรมีระบบที่นอกจากจะช่วยเยียวยาความเสียหายที่เกิดกับเหยื่อและผู้เสียหายร่วมแล้ว ก็ควรต้องมีกลไกที่มีคุณภาพเพียงพอที่จะช่วยให้ผู้กระทำผิดไม่กระทำผิดซ้ำและสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างดี คำถามที่ว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะทำให้อุดมการณ์ในเรื่องความยุติธรรมทางอาญาบรรลุผลอย่างแท้จริง สามารถทำให้ระบบควบคุมทางสังคมมีประสิทธิภาพ เป็นที่มาของการหามาตรการอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นต้องใช้การลงโทษจำคุกเพียงอย่างเดียว

มาตรการลงโทษโดยไม่ใช้เรือนจำ

การลดทอนความเป็นอาชญากรรม (decriminalization) เป็นกระบวนการที่รัฐได้ทบทวนและปรับเปลี่ยนนิยามของการกระทำหรือกิจกรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เป็นการอันตรายต่อสังคม เป็นสิ่งที่ต้องผู้กระทำต้องถูกลงโทษทางกฎหมาย ให้เป็นสิ่งที่ไม่ผิดกฎหมายอาญาหรือเป็นความผิดที่มีความรุนแรงน้อยลง เช่น การรักร่วมเพศ การทำแท้ง การครอบครองยาเสพติด การขายบริการทางเพศ การเสพยาเสพติด ฯลฯ ซึ่งการลดทอนความเป็นอาชญากรรมนี้อาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนฐานคิดบางอย่าง หรืออาจเป็นผลมาจากการที่รัฐมองว่าการใช้กฎหมายควบคุมบังคับการกระทำบางอย่างหรือห้ามการกระทำกิจกรรมบางอย่าง

ไม่เกิดผลอย่างที่ต้องการ ในทางกลับกันอาจทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น คนล้นคุก หรือชุมชน ญาติพี่น้องของผู้ที่ถูกลงโทษจำคุกได้รับความยากลำบากจนกลายเป็นปัญหาของสังคม ก่อให้เกิดวัฏจักรแห่งความทุกข์ยากไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นการลดทอนความเป็นอาชญากรรม ผ่านการปรับเปลี่ยนกฎหมายอาญาในบางเรื่องจึงเป็นมาตรการหนึ่งในการไม่ใช้โทษจำคุก เป็นมาตรการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตัวอย่างที่ชัดเจนคือกรณีของการที่นิยามผู้เสียหาย ว่าเป็นผู้ป่วยไม่ใช่อาชญากร

ความพยายามของนานาชาติในอันที่จะให้ประเทศต่างๆ ให้ความสำคัญและยอมรับ การใช้ทางเลือกในการลงโทษที่ไม่ใช้เรือนจำปรากฏอยู่ใน “ข้อกำหนดโตเกียว” (Tokyo Rules) ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ให้การรับรองเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2533 เน้นย้ำว่า การเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังและภาวะผู้ต้องขังล้นเรือนจำในหลายประเทศเป็นปัจจัยที่สร้างปัญหา และความยุ่งยากในการนำมาตราฐานขั้นต่ำในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังไปปฏิบัติและเชื่อว่าการใช้มาตรการอื่นแทนการจำคุกเป็นมาตรการที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด ในชุมชนได้ ซึ่งเป็นผลดีแก่ทั้ง 2 ฝ่าย คือทั้งสังคมและผู้กระทำผิด โดยเรียกร้องให้ประเทศ สมาชิกนำข้อกำหนดโตเกียวไปใช้และปฏิบัติทั้งนี้ให้คำนึงถึงเหมาะสมกับสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ

นอกจากข้อกำหนดโตเกียวแล้ว ในปี 2553 ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยที่ 65 ได้ให้ความเห็นชอบข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำและ มาตรการที่มีไซการคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิงหรือที่เรียกว่า ข้อกำหนดกรุงเทพฯ (The Bangkok Rules) นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญยิ่งที่ประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงในฐานะ ผู้กระทำผิดทางอาญาได้รับความเอาใจใส่และนำมากำหนดไว้ในมาตรฐานนานาชาติ และมีผล ทำให้ประเทศต่างๆ มองเห็นความจำเป็นในการวางระบบยุติธรรมทางอาญาให้มีละเอียดอ่อน กับเรื่องของเพศสภาพให้มากกว่าเดิม ประเด็นในเรื่องการธำรงรักษาความสัมพันธ์ระหว่าง แม่กับลูก การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ การคลอดและการดูแลเด็กติดผู้ต้องขัง ได้รับการ กำหนดไว้อย่างชัดเจน และยังรวมไปถึงการนำเสนอให้ใช้ทางเลือกอื่นแทนการจำคุกอีกด้วย

ในข้อกำหนดกรุงเทพฯ ได้วางแนวปฏิบัติให้ใช้ทางเลือกในการควบคุมผู้กระทำผิด หญิงที่ไม่ใช้เรือนจำ โดยย้ำให้เห็นถึงหลักการที่ไม่ควรพรางผู้หญิงออกจากครอบครัวและ

ชุมชน โดยควรนำภูมิหลังของผู้กระทำผิดหญิงมาประกอบการพิจารณา ดังปรากฏอยู่ใน
ข้อที่ 58 และ 61 ดังนี้

ข้อกำหนดที่ 58

ผู้กระทำผิดที่เป็นหญิงไม่ควรถูกแยกออกจากครอบครัวและชุมชน
โดยปราศจากการพิจารณาถึงภูมิหลังของผู้กระทำผิดและสายสัมพันธ์
ภายในครอบครัว มาตรการทางเลือกสำหรับการจัดการเกี่ยวกับ
ผู้กระทำผิดหญิง อาทิ มาตรการทางเลือกในการหันเหผู้กระทำผิด
ออกจากระบบ มาตรการทางเลือกแทนการคุมขังก่อนการพิจารณา
คดีและมาตรการทางเลือกแทนการลงโทษจำคุก ควรได้รับการกำหนด
และนำไปบังคับใช้ตามความเหมาะสมเท่าที่จะสามารถกระทำได้

ข้อกำหนดที่ 61

ในการตัดสินใจลงโทษผู้กระทำผิดที่เป็นหญิงนั้น ศาลควรมีอำนาจ
ในการใช้ดุลพินิจพิจารณาถึงเหตุบรรเทาโทษต่างๆ อาทิ ประวัติการ
กระทำผิด รูปแบบและสภาพของความผิดที่ได้กระทำลงไปไม่ใช่ความ
ผิดร้ายแรง ประกอบกับประเด็นในเรื่องภาระที่ต้องดูแลและภูมิหลัง
ของผู้กระทำผิดที่เป็นหญิง

ในส่วนของการดำเนินการภายหลังศาลมีคำพิพากษา ข้อกำหนดกรุงเทพฯ เสนอให้
นำเรื่องของภาระการเลี้ยงดูลูกและความต้องการเฉพาะของผู้ต้องขังหญิงในการกลับคืน
สู่สังคมมาประกอบการพิจารณาปล่อยตัวก่อนครบกำหนดโทษด้วย

ข้อกำหนดที่ 63

ในการพิจารณาเพื่อให้มีการปล่อยตัวก่อนครบกำหนดโทษ (การพักการ
ลงโทษ) นั้น ควรนำประเด็นเรื่องภาระเลี้ยงดูและความต้องการเฉพาะ
ของผู้ต้องขังหญิงในการกลับคืนสู่สังคมมาประกอบด้วย

ในกรณีของผู้กระทำผิดซึ่งเป็นหญิงตั้งครรภ์และมีภาวะเลี้ยงดูลูก ได้กำหนดไว้ในข้อ 64 ซึ่งระบุว่า ควรีมาตรการลงโทษโดยไม่ใช้เรือนจำมาใช้กับผู้กระทำผิดหญิงตั้งครรภ์และผู้กระทำผิดหญิงที่มีภาวะเลี้ยงดูบุตรตามความเหมาะสมเท่าที่จะสามารถกระทำได้ โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่ได้ก็จะได้รับ รวมทั้งควรได้มีการกำหนดมาตรการรองรับสำหรับการดูแลเด็กซึ่งอยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของผู้กระทำผิด

ข้อกำหนดโตเกียว และ ข้อกำหนดกรุงเทพฯ ให้กรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของแต่ละประเทศ ในกรณีของประเทศไทย มาตรการการเลี้ยงดูโทษจำคุกกับผู้หญิงซึ่งมีลูกที่ยังเป็นเด็ก หญิงตั้งครรภ์ และแม่ซึ่งเพิ่งคลอดลูก ต้องดำเนินไปพร้อมๆ กับการปรับเปลี่ยนฐานคิดในเรื่องการบังคับทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งนำเสนอไปก่อนหน้านี้ การลดทอนความเป็นอาชญากรรมต้องกระทำภายใต้ความเชื่อว่าการสร้างความเป็นอาชญากรรม การปราบปรามอาชญากรรมอย่างรุนแรง และการใช้การลงโทษจำคุกเป็นมาตรการหลัก ไม่ช่วยให้อาชญากรรมลดลง แต่กลับให้ผลตรงกันข้าม ดังนั้นหากการเลี้ยงดูโทษจำคุกโดยคำนึงถึงผลข้างเคียงอันเกิดจากการจำคุกแม่ ทำให้เด็กต้องตกเป็นเหยื่อของระบบการลงโทษผู้กระทำผิด โดยใช้พยายามหามาตรการมารองรับอย่างรอบคอบ จะช่วยให้เด็กซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่ต้องตกเป็นผู้ที่ได้รับผลอันเลวร้ายจากการจำคุกของแม่

การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูกและครอบครัว

การจำคุกแม่ทำให้บางครอบครัวต้องล่มสลายไปโดยปริยาย เพราะครอบครัวอาจไม่มีบุคคลอื่นที่สามารถให้การสนับสนุนเด็กได้ โดยเฉพาะในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวลูกมีแนวโน้มจะประสบกับความเลวร้ายอย่างรุนแรงในชีวิต บางครอบครัวอาจพอมีทางเลือก โดยให้ญาติใกล้ชิดเข้ามาดูแลเด็ก แต่ความสัมพันธ์ที่ขาดสะบั้นลงเพราะแม่จากไปก็ยังคงเป็นบาดแผลในใจของเด็ก โดยเฉพาะเมื่อระบบของเรือนจำมีความเข้มงวดในเรื่องการให้ลูกหรือญาติพี่น้องเข้าเยี่ยม ผู้ต้องขังหญิงส่วนใหญ่มีลูกที่อยู่ในวัยต่างๆ กัน การที่ลูกต้องแยกจากแม่ที่เคยมีความผูกพันใกล้ชิดก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในเรือนจำเป็นความเจ็บปวดทั้งของลูกและแม่ ความคิดถึง ความเป็นห่วง และความอยากสัมผัสใกล้ชิด เป็นความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนและเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ที่ไม่ควรถูกทำให้สูญสลายไป การจัดระบบการเยี่ยมที่เปิดโอกาสให้แม่กับลูกได้พบปะกันโดยไม่ต้องพูดผ่านสิ่งกีดขวาง ได้มีโอกาสสัมผัสกัน และไม่ต้องกระทำด้วยความรีบร้อน ภายใต้บรรยากาศที่อบอุ่นและเป็นมิตร มีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ทั้ง

ผู้ต้องขังและลูกยังคงรักษาสายสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งต่อกันไว้ได้ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งต่อแม่และลูก ในกรณีที่ผู้ต้องขังหญิงอาจถูกจำคุกในเรือนจำใกล้บ้าน ในกรณีเช่นนี้ก็ควรมีการตรวจสอบข้อมูลและวางระบบการนัดหมายเพื่อให้สามารถขยายเวลาในการเยี่ยมให้นานขึ้นด้วย

ข้อกำหนดกรุงเทพฯ ย้ำถึงความสำคัญของการให้ผู้ต้องขังหญิงสามารถธำรงรักษาความสัมพันธ์กับครอบครัวทั้งในระหว่างถูกกักขังก่อนพิจารณาคดี หรือคดีสิ้นสุดแล้วและผู้กระทำผิดได้รับโทษจำคุก โดยให้เน้นให้เรือนจำวางระบบที่มีความละเอียดอ่อนในเรื่องการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูก โดยเฉพาะการให้ครอบครัวและลูกเข้าเยี่ยมผู้ต้องขังหญิงเพื่อป้องกันผลกระทบที่เป็นอันตรายของการแยกผู้ต้องขังหญิงออกจากเด็กและครอบครัว ดังปรากฏในข้อกำหนด 26 และ 28 ดังนี้

ข้อกำหนด 26

การติดต่อระหว่างผู้ต้องขังหญิงกับครอบครัว ซึ่งรวมถึงบุตรของพวกเขา และผู้ปกครองบุตรของบุคคลเหล่านั้น ต้องได้รับการส่งเสริมและอำนวยความสะดวกมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในกรณีที่เป็นไปได้ ต้องจัดให้มีมาตรการในการขจัดความสมดุลงซึ่งผู้หญิงที่ถูกคุมขังในสถานที่ที่ใกล้บ้านของพวกเขาได้รับ

ข้อกำหนด 28

การเข้าเยี่ยมผู้ต้องขังหากมีเด็กมาด้วยต้องจัดสถานที่ที่มีบรรยากาศเป็นมิตรในแง่ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทัศนคติของบุคลากรเรือนจำ และต้องอนุญาตให้มีการติดต่ออย่างเปิดเผยระหว่างแม่และบุตร การเยี่ยมซึ่งเกี่ยวข้องกับการติดต่อกันต่อไปควรได้รับการสนับสนุนเท่าที่เป็นไปได้

การจัดระบบให้แม่ซึ่งอยู่ในเรือนจำได้พบลูกโดยทำให้ผู้มาเยี่ยมไม่ถูกทำให้รู้สึกหดหู่หวาดกลัว หรือถูกดูหมิ่น จากเจ้าหน้าที่เรือนจำ จะช่วยลดระยะห่างทางสังคมระหว่างเรือนจำกับลูกและครอบครัวผู้ต้องขังนอกจากนี้การที่ลูกได้มาพบแม่พร้อมกับผู้อุปการะภายใต้บรรยากาศ

ที่อบอุ่น ได้แสดงความรักความเป็นห่วงผ่านการสัมผัส การกอด มีผลดีต่อลูกเป็นอย่างมาก และยิ่งเรือนจำเปิดโอกาสให้มีการพบกันบ่อยมากเท่าไร ยิ่งเป็นการอ้างความสัมพันธ์ของแม่และลูกได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างการปฏิบัติที่ดีในบางสังคมที่เรือนจำอนุญาตให้ลูกเข้ามาอยู่กับแม่ในเรือนจำได้เป็นครั้งคราว เช่น ทุกเดือน บางแห่งพยายามให้ความสะดวกในเรื่องการโทรศัพท์ และบางแห่งมีโปรแกรมที่จ่ายค่าเดินทางให้ลูกที่อยู่ห่างไกลได้มาเยี่ยมพ่อหรือแม่ในเรือนจำซึ่งน่าจะได้นำมาปรับใช้ในเรือนจำอื่นๆ

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตั้งครรภ์และเด็กในเรือนจำ

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมของเรือนจำไม่เอื้ออำนวยให้ผู้ตั้งครรภ์มีสุขภาพที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ เนื่องจากการตั้งครรภ์จะเกิดขึ้นในช่วงแรกของผู้หญิงเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ซึ่งอาจเป็นกรณีของการที่ผู้หญิงตั้งครรภ์และต่อมาถูกจับกุมหรือบางกรณีผู้หญิงเพิ่งรู้ว่าตั้งครรภ์เมื่อเข้ามาอยู่ในเรือนจำ เมื่อได้รับการตรวจร่างกายจึงรู้ว่าตั้งครรภ์ โดยทั่วไปในระยะแรกของการเข้ามาอยู่ในเรือนจำบุคคลจะมีความเครียด วิตกกังวล เสียใจ หดหู่ใจอยู่แล้ว การตั้งครรภ์ยิ่งสร้างทุกข์ทางด้านจิตใจมากขึ้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นความวิตกกังวลเกี่ยวกับลูกที่อยู่ในท้องว่าจะไม่แข็งแรงเพราะแม่ได้รับอาหารที่ไม่เหมาะสมและเพียงพอ ความแออัดของสถานที่ อากาศที่ไม่สดชื่น ความสะอาดของน้ำใช้และน้ำดื่ม สถานที่อาบน้ำและห้องสุขาที่ดูจะไม่ปลอดภัยสำหรับคนตั้งครรภ์ นอกจากนี้ผู้ตั้งครรภ์ยังวิตกกังวลไปถึงช่วงเวลาใกล้คลอด การออกไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลภายในสถานะของคนเป็นนักโทษ และยิ่งกังวลถึงการจัดการเรื่องการอยู่อาศัยของลูกที่จะเกิดมา

สำหรับการดูแลผู้ต้องขังตั้งครรภ์ พ.ร.บ. ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 กำหนดไว้ในมาตรา 55 ว่าให้เรือนจำนำผู้ต้องขังที่ตั้งครรภ์ไปฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลนอกเรือนจำ ณ ท้องที่ที่เรือนจำนั้นตั้งอยู่ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า กฎหมายในเรื่องการดูแลผู้หญิงตั้งครรภ์ การคลอด และการดูแลหลังคลอด มีความสอดคล้องกับมาตรฐานของข้อกำหนดกรุงเทพฯ ยกเว้นในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการในระหว่างนำผู้หญิงออกไปคลอดหรือในระหว่างคลอดที่ พ.ร.บ. ราชทัณฑ์มิได้มีการกำหนดไว้เป็นการเฉพาะ

หากพิจารณาจากกระเปียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการควบคุมผู้ต้องขังที่ได้รับอนุญาตให้ออกไปรักษาตัว ภายนอกเรือนจำ พ.ศ. 2521 ระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นระเบียบที่ “...ป้องกันมิให้

ผู้ต้องขัง หลบหนีไปจากสถานที่ซึ่งได้รับอนุญาตให้ไปอยู่รักษาตัว” โดยในข้อ 4 ของระเบียบนี้ กำหนดว่า “การควบคุมผู้ต้องขังป่วยไปโรงพยาบาลภายนอกเรือนจำ ให้เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุม มีอำนาจใช้กุญแจมือเป็นเครื่องพันธนาการได้ เว้นแต่ผู้ต้องขังนั้นเป็นผู้ร้ายสำคัญให้ใช้ เครื่องพันธนาการอย่างอื่น ตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย เพื่อความปลอดภัย ในการควบคุมก็ได้ แต่ในกรณี ที่ผู้ต้องขังป่วยซึ่งไม่สามารถเดินได้ จะไม่ใช้เครื่องพันธนาการ ใดๆ ก็ได้”

นอกจากนี้ยังกำหนดว่า “ในระหว่างที่ควบคุมผู้ต้องขังป่วยรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ให้เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมมีอำนาจใช้เครื่องพันธนาการได้ เว้นแต่แพทย์เห็นว่าไม่เป็นการสมควร ด้วยเหตุผลทางการแพทย์” ซึ่งในส่วนของ การใช้เครื่องพันธนาการในระหว่างที่ควบคุมผู้ต้องขัง ป่วยรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ให้เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุม มีอำนาจใช้เครื่องพันธนาการได้ เว้นแต่แพทย์ เห็นว่าไม่เป็นการสมควรด้วยเหตุผลทางการแพทย์ ส่วนในพ.ร.บ. ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 19 กำหนดไว้ว่า “ห้ามใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขังเว้นแต่บางกรณี” ซึ่งในวงเล็บ 4 กำหนดว่า “เมื่อผู้ต้องขังถูกคุมตัวไปนอกเรือนจำและเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ควบคุมเห็นเป็นการสมควร ที่จะต้องใช้เครื่องพันธนาการ” ซึ่งยังอนุญาตให้มีการใช้เครื่องพันธนาการได้ โดยอ้าง ความจำเป็นในการควบคุมการหลบหนีเป็นประเด็นสำคัญ

ในเรื่องของความเหมาะสมในการใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังนั้น ข้อกำหนด แมนเดลลา ข้อ 48 ระบุว่า “... จะต้องไม่มีการใช้เครื่องพันธนาการกับผู้หญิงระหว่างเจ็บท้อง คลอดบุตร ระหว่างคลอดบุตร และระยะเวลาสั้นๆ หลังการคลอดบุตรอย่างเด็ดขาด” ซึ่งหมายความว่าประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะออกกฎหมายให้งดการใช้เครื่องพันธนาการ กับผู้ซึ่งไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล อย่างไรก็ตาม มาตรฐานและบรรทัดฐานนานาชาติ มีลักษณะเป็นกฎหมายที่มีได้มีลักษณะของการบังคับ (soft law) ส่วนกฎหมายอาญามีลักษณะเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับและมีกลองโทษหากฝ่าฝืน (hard law) ความสำคัญของมาตรฐานและบรรทัดฐานนานาชาติคือ การตระหนักร่วมกันของประเทศต่างๆ ในประเด็น ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับหลักมนุษยธรรม ซึ่งเป็นอุดมการณ์สากล

ในส่วนภาคการปฏิบัติการจริงกับผู้ตั้งครุฑและการคลอด การศึกษาพบว่าในเรือนจำ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือวิทยากรจากสภาวิชาชีพมาให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลครุฑ การเตรียมตัวก่อนคลอด และการคลอด โดยวิทยากรมีพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับข้อจำกัดต่างๆ ของเรือนจำจะช่วยให้ผู้ต้องขังซึ่งตั้งครุฑคลายความวิตกกังวล ยิ่งหากมีการเปิดโอกาสให้ถาม คำถามต่างๆ ได้อย่างเป็นกันเองยิ่งช่วยให้ผู้ตั้งครุฑสบายใจมากขึ้น ในส่วนของการคลอด การมีแนวปฏิบัติให้ผู้ต้องขังต้องออกไปคลอดที่โรงพยาบาลช่วยให้การคลอดมีความปลอดภัย โดยเฉพาะในกรณีของประเทศไทยที่การให้บริการการรักษาพยาบาลของโรงพยาบาล เป็นไปอย่างมีมาตรฐาน โดยเฉพาะในเรื่องการคลอดและความปลอดภัยของเด็กแรกเกิด และเป็นการให้บริการโดยประชาชนโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยทั่วไปทางเรือนจำจะพาผู้ตั้งครุฑ ไปฝากครุฑที่โรงพยาบาลที่เรือนจำอยู่ในเขตการให้บริการ เมื่อใกล้คลอดก็จะพาผู้ต้องขังออกไป คลอดที่โรงพยาบาลและพากลับมาที่เรือนจำภายในเวลา 2-3 วัน

การดำเนินการที่ยังสะท้อนข้อจำกัดของเรือนจำไทยในการพาผู้ต้องขังออกไปคลอด ที่โรงพยาบาลคือ ยังคงมีการใส่เครื่องพันธนาการซึ่งมีลักษณะเป็นโซ่คล้องข้อมือผู้ต้องขังไว้กับ เตียงหลังจากการคลอดในห้องพักคนไข้ทั่วไป ทางด้านเจ้าหน้าที่เรือนจำมองว่าสภาพห้องพัก คนไข้มีความเสี่ยงที่ผู้ต้องขังอาจหลบหนีได้ เพราะมีคนไข้อยู่รวมกันจำนวนมาก และเจ้าหน้าที่ ต้องออกมาอยู่หน้าห้องพักคนไข้ ซึ่งเป็นการยากที่จะให้ผู้ต้องขังอยู่ในสายตาตลอดเวลา และ ผู้ต้องขังอาจหาช่วงที่สามารถหลบหนีได้ ในส่วนของผู้ต้องขังจะรู้สึกว่าคุณเองแปลกแยกจาก คนไข้คนอื่น ๆ เป็นความรู้สึกอับอาย ต่ำต้อย และหดหู่ใจ เป็นความรู้สึกร่วมกันของผู้ต้องขังซึ่ง ออกมาคลอดที่โรงพยาบาลและถูกคล้องขาไว้กับเตียง การคล้องขาไว้กับเตียงยังทำให้รู้สึก เหมือนร่างกายถูกตรึงไว้ ไม่ผ่อนคลาย เป็นความทุกข์ทางใจและความทุกข์ทรมานทางกาย ของผู้ซึ่งเพิ่งคลอดบุตร

ในกรณีที่แม่มีความจำเป็นต้องให้ลูกซึ่งเพิ่งคลอดอยู่กับตัวเองไประยะหนึ่งทางเรือนจำ ควรจัดหาสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกในการเลี้ยงเด็กทารกและเด็กเล็ก ส่วนใหญ่แล้ว เรือนจำที่พอมีพื้นที่จะจัดห้องไว้สำหรับเด็กอ่อนและเด็กเล็กโดยเฉพาะ ในช่วงนี้ควรเปิดโอกาส ให้แม่อยู่ใกล้ชิดลูกให้มากที่สุด ให้อำนาจอิสระในการเลี้ยงลูก หากมีคำแนะนำควรทำใน ลักษณะของการให้ความรู้และเสนอทางเลือกมากกว่าการบังคับ หากเป็นไปได้ในช่วงกลางคืน ควรให้ลูกนอนกับแม่ในพื้นที่ซึ่งไม่รวมกับผู้ต้องขังอื่นๆ หากมีข้อจำกัดไม่สามารถจัดหาพื้นที่

แยกออกไปได้ควรจัดหาพื้นที่ซึ่งไม่แออัดนักให้แม่กับลูกได้นอนด้วยกัน เรือนจำไม่ควรมองว่าการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการดูแลทารก เด็กอ่อน และเด็กเล็กให้มีความเป็นอยู่ที่ไม่ยากลำบากนักและปลอดภัยจากการติดเชื้อโรคจากผู้ต้องขังอื่นๆ เป็นภาระที่เพิ่มเข้ามาในหน้าที่ประจำแต่ควรมองเรื่องนี้เป็นภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของเรือนจำ

เหตุการณ์วิกฤตสำหรับเด็กที่อยู่ในเรือนจำกับแม่คือวันที่มีคนมารับเด็กไปจากเรือนจำ การศึกษานี้พบว่า เด็กมักไม่คุ้นเคยกับคนที่มารับหรือในบางกรณีไม่รู้จักคนที่มารับไปเลย แม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นยาย เป็นป้า ของเด็กเอง แต่เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องการเยี่ยมทำให้เด็กแทบไม่มีโอกาสใกล้ชิดหรือทำความคุ้นเคยกับคนที่มารับ สถานการณ์ที่เด็กถูกพรากไปจากแม่ จึงมักก่อให้เกิดความเครียดและความรำวรวานใจทั้งของแม่และลูก หลายคนกล่าวว่าเมื่อเด็กถูกรับตัวไปอยู่กับผู้ปกครอง เด็กจะร้องไห้ นอนผวา บางที่ไม่ยอมกินนมเป็นเวลานาน สะท้อนถึงสภาพจิตใจที่หวั่นไหวของเด็ก ดังนั้นทางเรือนจำควรร่วมวางแผนร่วมกับแม่ในเรื่องการมารับเด็ก โดยควรอนุญาตให้ผู้ที่จะมารับเด็กเข้ามาทำความคุ้นเคยกับเด็กในแดนหญิงระยะหนึ่งจนเด็กคุ้นเคยจึงมารับเด็กไป

การคุ้มครองและปกป้องลูกซึ่งอยู่ในสังคมภายนอก

การถูกจำคุกเป็นเหตุการณ์วิกฤตสำหรับผู้ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ครอบครัว โดยเฉพาะลูกของผู้ถูกจำคุก การจำคุกของแม่มีแนวโน้มจะส่งผลกระทบต่อลูกมากกว่าการที่พ่อถูกจำคุก โดยทั่วไปคนในสังคมจะมีความเข้าใจกับสถานการณ์ที่ลูกต้องแยกจากแม่ โดยเฉพาะการจากไปของแม่อย่างกะทันหัน เช่น การเสียชีวิตของแม่ ลูกจะได้รับคำปลอบใจ กำลังใจ และความช่วยเหลือ แต่กรณีของการที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ลูกไม่เพียงแต่มีความทุกข์ทรมานใจเพราะการจากไปของแม่เท่านั้น แต่ลูกยังอาจต้องเผชิญกับความกดดันจากการที่คนรอบข้างไม่ว่าจะเป็นในละแวกบ้าน โรงเรียน หรือชุมชน ซึ่งมีท่าทีเปลี่ยนไปจากที่เคยสนิทสนมใกล้ชิด กลายเป็นความห่างเหิน หลบหน้า หลีกหนี ที่โรงเรียนเด็กอาจถูกเพื่อนซักถาม พูดจาล้อเลียน ดูหมิ่น อาจถูกกีดกันไม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมหรือร่วมกลุ่ม ในชุมชนเด็กอาจรู้สึกไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่มีใครถามหรือพูดคุยถึงแม่เหมือนอย่างที่เคยเป็นมา ท่าทีที่เปลี่ยนไปจากเดิมของคนรอบข้างทำให้เด็กรู้สึกที่ตนเองเป็นเพียง “คนอื่น” (the otherness) ในชุมชนและสังคม เป็นความรู้สึกที่ปวดร้าว กดดัน และหดหู่ใจ ซึ่งอาจทำให้เด็กสูญเสียความมั่นใจในตัวเอง ไม่ภูมิใจในตัวเอง และแม้แต่ขาดพลังใจที่จะคิดถึงอนาคตที่ดีของตนเอง

นอกจากเรื่องของความรู้สึก อารมณ์ และจิตใจแล้ว การจำคุกของแม่ยังมีผลต่อสถานะทางการเงินของครอบครัว ครอบครัวอาจขาดรายได้ที่แม่เคยทำงานได้ และยังมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นในเรื่องของคดีความ รวมทั้งการไปเยี่ยมผู้ที่อยู่ในเรือนจำด้วย ครอบครัวอาจจำเป็นต้องลดรายจ่ายในเรื่องต่างๆ ลง อาจมีผลต่อการมีชีวิตที่มีคุณภาพของเด็ก ซึ่งหมายรวมถึงอาหาร เสื้อผ้า การพักผ่อนหย่อนใจ การร่วมกิจกรรมของโรงเรียน และการดูแลสุขภาพ ในสังคมไทย ยังไม่มีการสร้างระบบดูแลช่วยเหลือลูกที่พ่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ สะท้อนให้เห็นถึงการเพิกเฉยต่อสถานการณ์อันเลวร้ายที่ลูกซึ่งเป็นเด็กได้รับการติดคุกของพ่อแม่ คนในสังคมมีแนวโน้มจะมองว่า ครอบครัวควรเป็นผู้รับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิดทางอาญาของคนในครอบครัวนั่นเอง ดังนั้นลูกของแม่ที่ถูกจำคุกจึงตกอยู่ในฐานะของ “เหยื่อที่มองเห็น” ซึ่งคนทั่วไปไม่สนใจที่จะรับรู้ รับฟัง และให้ความช่วยเหลือคุ้มครองเด็กซึ่งอยู่ในฐานะที่ยังพึ่งตัวเองไม่ได้

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการดูแลทุกข์สุขของประชาชนในพื้นที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้ามาดูแลระดับระบอบช่วยเหลือครอบครัวและลูกของผู้ที่พ่อแม่ถูกจำคุกอย่างจริงจัง เพื่อให้เด็กที่ยังพึ่งตนเองไม่ได้สามารถก้าวผ่านเหตุการณ์วิกฤตเพื่อเป็นประชาชนที่มีคุณภาพต่อไป นอกจากนี้หากพระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนา และผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ จะช่วยในการปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการให้อภัยซึ่งหมายรวมถึงการให้อภัยผู้ที่ก้าวพลาด ความเมตตากรุณาที่มีต่อเด็กซึ่งไม่ใช่ผู้กระทำผิดด้วยการให้ความรักความห่วงใย ไม่ซ้ำเติม รวมทั้งช่วยเหลือเท่าที่สามารถจะช่วยให้ก็จะช่วยลดอคติที่คนในชุมชนและสังคมมีต่อลูกที่แม่ถูกจำคุกได้ ในส่วนของสื่อสาธารณะควรนำเรื่องของเหยื่อที่มองไม่เห็นออกสู่พื้นที่สาธารณะ ให้คนทั่วไปเข้าถึงความทุกข์ที่เด็กต้องเผชิญเมื่อแม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ ทุกคนควรช่วยเหลือเอื้ออาทร ไม่ใช่ซ้ำเติมลดการกระทำผิดซ้ำและการเข้าสู่วิถีชีพอาชฎากรรมของลูกที่แม่ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ

หากสังคมให้ความสนใจกับลูกของผู้กระทำผิดจนต้องโทษจำคุก โดยตระหนักว่าเด็กเหล่านี้คือเหยื่อผู้บริสุทธิ์ ซึ่งแม่ไม่ได้กระทำผิดแต่กลับต้องมารับผลร้ายนานปีการ เด็กเหล่านี้ต้องได้รับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และความรู้สึก ยิ่งคนรอบข้าง ชุมชน และสังคม กีดกันหรือปฏิเสธเหยื่อที่บริสุทธิ์เหล่านี้ ก็ยิ่งทำให้สภาวะการณ์ต่างๆ เลวร้ายลงไปอีก แม้ว่าการศึกษาวิจัยในประเด็นเหล่านี้ยังมีไม่มากนัก แต่ในภาพรวมจะพบว่า การต้องโทษจำคุก

ของพ่อแม่ส่งผลในทางลบต่อเด็ก โดยเฉพาะผู้ซึ่งมาจากครอบครัวที่มีข้อขัดแย้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความสุขในครอบครัวก่อนที่จะเกิดภาวะวิกฤติในเรื่องของการถูกดำเนินคดี และการจำคุก

บรรณานุกรม

กฤตยา อาชวนิจกุล และกุลภาวจนสาระ, 2558. ผู้ต้องขังหญิง: สถานการณ์และข้อเสนอเชิงนโยบาย. นครปฐม: สมาคมนักวิจัยประชากรและสังคมและสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

นภาพรณี หะวานนท์, 2559. “การปฏิรูปเรือนจำ: จากสถาบันการลงโทษสู่ชุมชนแห่งความหวัง”, วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 10 (2): 1-19.

นภาพรณี หะวานนท์, 2555. คำให้การของผู้หญิงที่ถูกสามีทำร้าย. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการในพระตำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา กระทรวงยุติธรรม.

นภาพรณี หะวานนท์, 2550. “การสร้างความรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม”, วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 3 (3): 1-24.

นภาพรณี หะวานนท์, 2550. “วิธีการศึกษาเรื่องเล่า: จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางสังคมศาสตร์”, วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 5 (2): 1-22.

นภาพรณี หะวานนท์ และ ธีรวัลย์ วรรณโนทัย,

2560. ปฏิรูปเรือนจำด้วยการสร้างชุมชนแห่งความหวัง, กรุงเทพฯ: ทริปเฟลด์ กรุ๊ป. นภาพรณี หะวานนท์ และ ธีรวัลย์ วรรณโนทัย, 2557. “การปฏิรูปเรือนจำ: จากสถาบันการลงโทษสู่ชุมชนแห่งความหวัง”, วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 10 (2): 1-20.

นภาพรณี หะวานนท์ และ ธีรวัลย์ วรรณโนทัย, 2555. เมื่อต้องก้าวสู่ความเป็นผู้ใหญ่ภายในกำแพงเรือนจำ. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการในพระตำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา กระทรวงยุติธรรม.

นภาพรณี หะวานนท์; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล; ธีรวัลย์ วรรณโนทัย; พิสมัย รัตนโรจน์สกุล; กิตติกร สันคติประภา, 2555. ชีวิตที่ถูกลืม: เรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการในพระตำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา กระทรวงยุติธรรม.

นภาพรณี หะวานนท์; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล; ธีรวัลย์ วรรณโนทัย; กำจัด พวงสวัสดิ์; จิรภา สินธุนาวา, 2555a. คำให้การของผู้หญิงซึ่งถูกจำคุกในคดียาเสพติด. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการในพระตำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา สำนักปลัดกระทรวง กระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.

นภาพรณ์ หะวานนท์; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล;
ธีรวัลย์ วรธนินท์; พิสมัย รัตนโรจน์สกุล;
กิตติกร สันคติประภา; กำจัด พวงสวัสดิ์;
จิรภา สิ้นธุนาวา, 2555b. การใช้วิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อนำข้อกำหนด
กรุงเทพฯไปสู่การปฏิบัติ:กรณีศึกษาใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ:สำนักกิจการในพระดำริ
พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา,
กระทรวงยุติธรรม.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, 2555. เมื่อสายใยยังคง
เชื่อมโยงชีวิตของแม่ในเรือนจำ. สำนัก
กิจการในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์
เจ้าพัชรกิติยาภา กระทรวงยุติธรรม.

ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา, 2556. รายงานสถานการณ์
การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์รายจังหวัด
พ.ศ. 2554, ศูนย์วิจัยปัญหาสุราสำนักงาน
พัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ.

UNFPA, 2558. รายงานสถานการณ์
ประชากรไทย พ.ศ. 2558 โฉมหน้าครอบครัว
ไทยยุคเกิดน้อย อายุขึ้น, กรุงเทพฯ: กองทุน
ประชากรแห่งสหประชาชาติประจำ
ประเทศไทยและสำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

Alex, L. & Hammarstrom, A. 2007. "Shift
in Power During an Interview Situation:
Methodological Reflections Inspired by
Foucault and Bourdieu", *Nursing Inquiry*,
15(2): 169-176.

Alejos, M. 2005. *Babies and Small
Children Residing in Prisons*. New York:
Quaker United Nations Office.

Allen, H.E. & Simonsen. 2001.
Corrections in America: An Introduction.
New Jersey: Prentice Hall.

Ball, R. (1983). *Victims of Violent Crime*.
Australian Journal of Forensic Sciences,
December: 77-84.

Bleakey, A. 2005. "Stories as Data, Data
as Stories: Making Sense of Narrative
Inquiry in Clinical Education", *Medical
Education*, 39:534-540.

Braithwaite, J. 1989. *Crime, Shame, and
Reintegration*. Cambridge: Cambridge
University Press.

Braman, D. 2004. *Doing Time on the
Outside: Incarceration and Family Life in
Urban America*. Ann Arbor, MI:
University of Michigan Press.

Brett, R. 2005. *Children in Prisons with
their Mothers*. Geneva: Quaker United
Nations Office.

- Coyle, A. 2005. *Understanding Prisons: Key Issues in Policy and Practice*. New York: Open University
- Conle, C. 2000. "Narrative Inquiry: Research Tool and Medium for Professional Development", *European Journal of Teacher Education*, 23(1): 50-63.
- Connolly, K. 2007. "Introduction to Part 2: Exploring Narrative Inquiry Practices" *Qualitative Inquiry*, 13 (4):450-453.
- Christian, S. 2009. *Children of Incarcerated Parents*. Washington D.C.: National Conference of State Legislatures.
- Christie, N. (2000). *Crime Control as Industry*. (Third ed.). London: Routledge.
- Clinard, M. B. & Meier, R. F. 2004. *Sociology of Deviant Behavior*, (12th ed.). Thompson: Wadsworth.
- Comfort, M. 2007. Punishment beyond the Legal Offender. *Annual Review of Law and Social Science*, 3:271-296.
- Cunningham, A. & Baker, L. 2004. *Invisible Victims: The Children of Women in Prison*. Retrieved June 22, 2016, from <http://www.voicesforchildren.ca>.
- DiMascio, W. 2009. "Special Issue Reflections: The History of Prisons and Punishment", *The Prison Journal*. Supplement to 89 (1): 3S-6S.
- Dallaire, D. H. 2007. *Incarcerated Mothers and Fathers: A Comparison of Risks for Children and Families*. *Family Relations*, 56(5), 440-453.
- Dallare, D.H. & Wilson, L.C. (2010). The Relation of Ectivity, Exposure to Parental Criminal Activity, Arrest, and Sentencing to Children's Maladjustment. *Journal of Child and Family Studies*, 19 (4): 404-418.
- Delgado, K., 2011. *The Impact of Incarceration on Families: A Summary of the Literature*, from [http:// corescholar.libraries.write.edu/psych_student](http://corescholar.libraries.write.edu/psych_student).
- Doerner, W. & Lab, S. P. (1995). *Victimology*. Ohio: Anderson Publishing.
- Doka, K. 1989. *Disenfranchised Grief: Recognizing Hidden Sorrow*, MarryLand: Lexington Books.
- Eddy, J. M. & Poehlmann, J. 2010. *Children of Incarcerated Parents*, J. M. Eddy & J. Poehlmann, (eds.), Washington, D.C.: Urban Institute Press.

- Elliot, J. 2005. *Using Narrative in Social Research*, London: Sage.
- Epstein, R. 2014. *Mothers in prison: The Sentencing of Mothers and the Rights of the Child*. from <http://www.howardleague.org/what-is-justice/>
- Fattah, E.1997. *Criminology: Past, Present and Future*. London: Macmillian Press.
- Foucault, M. 1977. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. London: Allen Lane.
- Gadamer, H.G. 1989. *Truth and Method*. 2nd rev.ed. New York: Continuum.
- Gardner, L.G. & Shoemaker, D.J. 1989. "Social Bonding and Delinquency: A Comparative Analysis", *The Sociological Quarterly*, 30 (3): 481-499.
- Garland, D. 2001. *Mass Imprisonment*. London: Sage.
- Gergen, K. 1985. "The Social Constructionist Movement in Modern Psychology" *American Psychologist*, 40(3) 266-275.
- Glaze, L. E. & Maruschak, L. M. 2008. *Parents in Prison and Their Minor Children*, Bureau of Justice Statistics Special Report. Washington, D.C.: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.
- Hansen, H., 2006. "The Ethnonarrative Approach", *Human Relations*, 59(8): 1049-1075.
- Harris, R.B., 2007. "Blending Narratives: A Storytelling Strategy for Social Studies", *The Social Studies*, May/June: 111-115.
- Hairston, C.F. (2007). *Focus on Children with Incarcerated parents: An Overview of the Research Literature*. Atlanta: Annie E. Casey Foundation.
- Hanlon, T. E.; Carswell, S. B.; Rose, M. 2007. *Research on the Caretaking of Children of Incarcerated Parents: Findings and their Service Delivery Implications*. *Children and Youth Services Review*, 29: 348-362.
- Hentig, H.V. 1948. *The Criminal and His Victim: Studies in the Sociology of Crime*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hagen, J. & Dinovtzer, R. 1999. "Collateral Consequences of Imprisonment for Children, Communities, and Prisoners", *Crime and Justice*, May:

121-262.

- Jaeger, M. M. 2009. Equal Access by Unequal Outcomes: Cultural Capital and Educational Choice in a Meritocratic Society. *Social Forces*, 87: 1943-1972.
- Johnson, E. I. & Waldfogel, J. 2002. Parental Incarceration: Recent Trends and Implications for Child Welfare. *Social Service Review*, 76:460-479.
- Kennedy, M. 1997. "The Connection between Research and Practice", *Educational Research*. 26(7): 4-12.
- LICADHO. 2015. Childhood behind Bars: Growing up in a Cambodian Prison Dara's story. Phnom Penh: Cambodian League for the Promotion and Defense of Human Rights.
- Mageehon, A. 2008. "Caught Up in the System: How Women Who have been Incarcerated Negotiate Power". *The Prison Journal*, 88 (4): 473-492.
- Martynowicz, A. 2011. Children of Imprisoned Parents. The Danish Institute of Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster: Bambinisenzasbarre.
- Maruschak, L. M.; Glaze, L. E.; & Mumola, C. J. 2010. Incarcerated Parents and their Children. In J. M. Eddy & J. Poehlmann (eds.), *Children of Incarcerated Parents: A Handbook for Researchers and Practitioners* (pp. 33–51). Washington, D.C.: Urban Institute Press.
- Mauer, M. 2005. Thinking About Prison and Its Impact in the Twenty-First Century. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2: 607- 618.
- Margolis, H. 2002. Innocent Prisoners: A LICADHO Report on the Rights of Children Growing Up in Prisons, Special Report, Cambodian League for the Promotion and Defense of Human Rights.
- Moen, T. 2006. "Reflection on Narrative Approach", *International Journal of Qualitative Methods*, 5 (4): 1-16.
- Mumola, C. J. 2000. Incarcerated Parents and Their Children, Special Report. Washington, D.C.: U. S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Olsen, R.F. 2013. Invisible Consequences of Punishment: Parental Imprisonment and Child Outcomes. Ph.D. Dissertation. Copenhagen: Aarhus Universitet.

- Payne, M. 2006. *Narrative Therapy*, second edition, London: Sage.
- Poehlmann, J. 2010. Attachment in Infants and Children of Incarcerated Parents. In J. Eddy & J. Poehlmann (eds.), *Children of Incarcerated Parents: A Handbook for Researchers and Practitioners* (pp. 75–100). Washington, D.C.: Urban Institute Press.
- Poehlmann, J.; Dallaire, D.; Loper, A.B.; Shear, L.D. 2010. Children's Contact with their Incarcerated Parents: Research Findings and Recommendations. *The American Psychologist*, 65(6), 575–98.
- Poehlmann, J.; Schlafer, R. J., Maes, E., & Hanneman, A. 2008. Factors Associated With Young Children's Opportunities for Maintaining Family Relationships During Maternal Incarceration. *Family Relations*, 57(3), 267–280.
- Polkinghorne, D. 1982. "What Makes Research Humanistic?", *Journal of Humanistic Psychology*, 22 (3): 47-54.
- Polkinghorne, D. 1995. "Narrative Configuration in Qualitative Analysis" in Hatch, Amos J. and Wisniewski, Richard (eds), *Life History and Narrative*, London: The Falmer Press.
- Rebecca J.; Schlafer, R.; Gerrity, E.; Ruhland, E.; Wheele. M. 2013. *Children with Incarcerated Parents – Considering Children's Outcomes in the Context of Family Experiences*. Minnesota: University of Minnesota.
- Robert, D.R. 2004. The Social and Moral Cost of Mass Incarceration in African American Communities. *Stanford Law Review*, 2:1271-1305.
- Robertson, O. 2012. *Collateral Convicts: Children of incarcerated Parents*. New York: The Quaker United Nations Offices.
- Robertson, O. 2007. *The Impact of Parental Imprisonment on Children*. New York: The Quaker United Nations Offices.
- Sampson, R. 1987. "Urban Black Violence: The Effect of Male-joblessness and Family Disruption", *American Journal of Sociology*, 93:348-82.
- Savin-Baden, M. 2004. "Achieving Reflexivity: Moving Researchers from Analysis to Interpretation in Collaborative Inquiry", *Journal of Social Work Practice*, 18(3), pp.365-378.
- Sharkey, J. 2004. "Live Stories Don't Tell: Exploring the Untold in

Autobiographies", *Curriculum Inquiry*, 34(4):495-512.

Shaw, R. 1990. Prisoners' children and politics: An Etiology of Victimization. *Children and Society*, 4(3), 315-325.

Schutz, A. 1962. *Collected Papers*. Vol.1, *The Problem of Social Reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Smyth, J. 2012. Dual Punishment: Incarcerated Mothers and Their Children. *Columbia Social Work Review*, 3:33-45.

Spitzer, S. 1975. Punishment and Social Organization: A Study of Durkheim's Theory of Penal Evolution. *Law and Society Review*, 9 (4): 613-638.

Stark, E. 2007. *Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life*. New York: Oxford University Press.

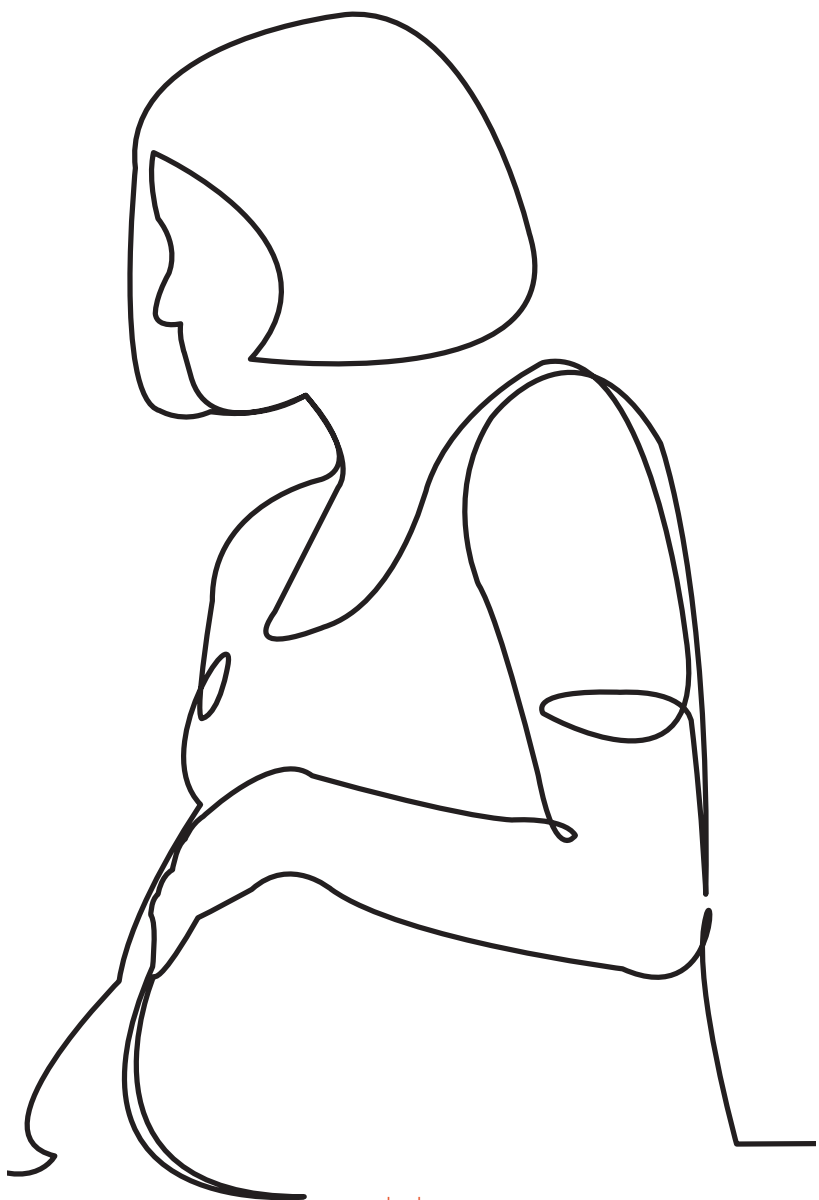
Tudball, N. 2000. *Doing It Hard: A Study of the Needs of Children and Families of Prisoners in Victoria*. Melbourne: VACRO.

Walmsley, R. 2011. *World Prison Population List* (Ninth edition). London: International Centre for Prison Studies, King Collage.

Wakefield, S. & Wildeman, C. 2011. Mass Imprisonment and Racial Disparities in Childhood Behavioral Problems. *Criminology & Public Policy*, 10: 791-792. Wakefield, S. & Uggen, C. 2010. Incarceration and Stratification. *Annual Review of Sociology*, 36:387-406.

Wright, B. R. E.; Caspi, A. V. S. H.; Moffitt, T. E.; Silva, P. A. 1999. Low Self-Control, Social Bonds, and Crime: Social Causation, Social Selection, Or Both?. *Criminology*, 37:479-514.

Webster, L. & Mertova, P. 2007. *Using Narrative Inquiry as a Research Method*, London: Routledge Tayler & Francis Group.

ภาคผนวก

ข้อมูลทั่วไปของผู้ต้องขังหญิงที่เข้าร่วมการสัมภาษณ์

ตารางที่ 1

ภูมิลำเนาของผู้ต้องขังหญิงขณะถูกจับ ที่มีลูกอายุไม่เกิน 18 ปี

การศึกษาสูงสุดเมื่อถูกจับ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้เรียน/ไม่จบชั้นประถม 6	73	16.6
จบชั้นประถมปีที่ 6	162	36.9
จบมัธยม 3/มัธยมต้น/ปวช.	128	29.2
จบมัธยม 6/มัธยมปลาย/ปวส.	64	14.6
จบระดับปริญญาตรี	11	2.5
จบระดับปริญญาโท	1	0.2
รวม	439	100

อาชีพหลักก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำ	จำนวน	ร้อยละ
ชานา/ชาวไร่	175	40.0
รับจ้าง/ใช้แรงงาน	80	18.3
ทำงานภาคเอกชนมีเงินเดือนประจำ	7	1.6
ค้าขาย	93	21.3
กำลังเรียนหนังสือ	46	10.5
ไม่มีอาชีพ/ไม่มีรายได้	36	8.2
รวม	437	100

จำนวนลูกทั้งหมด	จำนวน	ร้อยละ
1 คน	134	30.5
2 คน	158	36.0
3 คน	100	22.8
4-7 คน	47	10.7
รวม	439	100

ตารางที่ 2

ข้อมูลเกี่ยวกับความผิดของผู้ต้องขังหญิงขณะถูกจับ ที่มีลูกอายุไม่เกิน 18 ปี

ฐานความผิด	จำนวน	ร้อยละ
ยาเสพติด	357	83.8
ข้อโกง/กรรโชกทรัพย์/ลักทรัพย์/การพนัน	52	12.2
ความผิดต่อชีวิต	6	1.4
ค้ำมนุษย์/ระบุจัดหา/ให้ที่พักพิงคนต่างด้าว	11	2.6
รวม	426	100

จำนวนปีที่ถูกตัดสินโทษ (รวมศาลชั้นต้น/อุทธรณ์/ฎีกา)	จำนวน	ร้อยละ
1-3 ปี	135	36.7
4-5 ปี	65	17.7
6-9 ปี	39	10.6
10-15 ปี	11	3.0
16-24 ปี	9	2.4
25 ปี ขึ้นไปจนถึงตลอดชีวิต	109	29.6
รวม	368	100

ตารางที่ 3

การตั้งครรภ์และการเลี้ยงลูกหลังคลอด

	จำนวน (คน)
ลูกอยู่ด้วยจนอายุ 1-3 เดือน	5
ลูกอยู่ด้วยจนอายุ 4-6 เดือน	6
ลูกอยู่ด้วยจนอายุ 7-9 เดือน	4
ลูกอยู่ด้วยจนอายุ 10-12 เดือน	4
ลูกอยู่ด้วยจนอายุ 2 ปี	1
ลูกอยู่ด้วยจนอายุ 4 ปี	1
มีญาติมารับลูกไปทันทีหลังคลอด	7
รวม	28

ตารางที่ 4

ข้อมูลเกี่ยวกับลูกของผู้ต้องขังหญิงขณะถูกจับ ที่มีลูกอายุไม่เกิน 18 ปี

ผู้ดูแลลูกอายุไม่เกิน 1 ปี	จำนวน	ร้อยละ
พ่อของลูก	100	22.7
ปู่ ย่า ตา ยาย	220	49.9
พี่น้องดูแลกันเอง	25	5.6
ญาติอื่นๆ เช่น บ้า น้า อา ทั้งฝ่ายพ่อและแม่	18	4.1
ลูกโตแล้ว ดูแลตนเองได้	29	6.6
ไม่ทราบ	49	11.1
รวม	441	100

ท่านได้ติดต่อกับลูกคนหนึ่งคนใดของท่านบ้างหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
ติดต่อ	371	84.3
ไม่ได้ติดต่อกันเลย	69	15.7
รวม	440	100

ตั้งแต่มาอยู่ในเรือนจำมีลูกคนหนึ่งคนใดมาเยี่ยมบ้างหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
มีลูกมาเยี่ยม	259	58.7
ไม่มีลูกมาเยี่ยม	182	41.3
รวม	441	100

